

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Marcela Kalašová

**Fenomén putování po hradních zříceninách v první
polovině 19. století. Edice a obsahový rozbor tří cestovních deníků
Karla Krameraia.**

**The phenomenon of peregrination around castle ruins in the first half of the
19th century. Edition and contentual analyse of three Karel Kramerus's
travelling diaries.**

Rigorózní práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc.

Praha 2010

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

Ve Štěchovicích dne 19. 2. 2010

Marcela Kalašová

Poděkování

Za vedení rigorózní práce a řadu cenných rad a připomínek děkuji Doc. PhDr. Ivaně Ebelové, CSc. Za ochotu a vstřícnost bych ráda poděkovala archivářům a pracovníkům všech institucí, které jsem v průběhu psaní této práce navštívila, či se kterými jsem navázala písemný kontakt. Hlavní poděkování patří pracovníkům Literárního archivu Památníku národního písemnictví a Muzea Hlavního města Prahy. Za poskytnuté konzultace děkuji především Mgr. Vladimírovi Červenkoví, dále pak Ing. Miroslavovi Liškovi, PhDr. Jindřichovi Schwippelovi, Bc. Jakobovi Feigemu, Mgr. Gabriele Kaškové a Mgr. Haně Kučerové, za pomoc při vyhledávání literatury a práci s výpočetní technikou Mgr. Adéle Šmilauerové, Ing. Ludmile Zažímalové, Mgr. Boženě Vašíčkové a Mgr. Věře Koudelkové. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat rodičům za podporu a trpělivost během mého studia.

Obsah

I. Úvod	2
II. Geneze touhy po navštěvování a poznávání hradů a hradních zřícenin na pozadí romantismu a národního obrození v českých zemích	5
III. Karel Kramerius (1797–1874)	
III. 1. Léta dětství a dospívání (1797–1828)	15
III. 2. Léta finanční nejistoty (1828–1841)	22
III. 3. Léta profesorská (1842–1874)	25
III. 4. Písemná pozůstalost Karla Krameria	28
IV. Rozbor editovaných deníků	
IV. 1. Geneze a formální znaky editovaných deníků	36
IV. 2. Obsah editovaných deníků	37
IV. 2. 1. Motivace k cestování a přípravy na cestu	38
IV. 2. 2. Radosti a útrapy cestování	39
IV. 2. 3. Pamětihodnosti	44
IV. 2. 4. Setkání na cestách	47
IV. 2. 5. Vnímání krajiny	50
IV. 2. 6. Vnímání každodenního života	51
IV. 3. Projevy národního obrození a romantismu v editovaných denících	52
V. Ediční poznámka	56
VI. Edice cestovních deníků	
VI. 1. Deník z roku 1814	60
VI. 2. Deník z roku 1815	96
VI. 3. Deník z roku 1818	184
VII. Závěr	239
VIII. Resumé – Resümee – Summary	241
IX. Rejstříky	
IX. 1. Jmenný rejstřík	244
IX. 2. Místní rejstřík	257
X. Seznam použitých zkratk	277
XI. Seznam pramenů a literatury	278
XII. Přílohy	289

I. Úvod

Na absenci editovaných a vůbec veřejnosti známých cestovních deníků poutníků po hradech v první polovině 19. století mě upozornil na přednáškách o hradní architektuře Prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc. Tento přední český kastelolog se domnívá, že takovýchto cestovních deníků se v našich archivech a muzeích nachází mnoho, jen je třeba je „objevit“. Zájem o hradní zříceniny a výše zmíněná slova mě inspirovala k uchopení tématu předkládané práce. Hlavním úkolem se pro mě stalo nalézt reprezentativního cestovatele, který si vedl dobře odpovídající cestovní deníky hodné edice. Karel Kramerius těmto kritériím zcela vyhovoval.

Z hlediska typologie pramenů jsou cestovní deníky moderní historiografií řazeny do široké a v zásadě obtížně ohraničitelné skupiny tzv. ego-dokumentů. Bližší specifikace je možná začleněním mezi tzv. osobní svědectví (Selbstzeugnisse), která jsou vymezena skutečností, že do nich pisatel promítá dobrovolně či zcela záměrně své postoje a pocity.¹ Deníky z cest tak patří mezi důležité prameny pro dnes oblíbené studium mentalit. Zájem badatelů o cestovní deníky se ovšem soustředí převážně na prameny šlechtické provenience vzniklé především v období renesance a baroka. Je to dáno jak současným trendem studia šlechty a jejích osobních písemností s cílem nahlédnout do myšlenkového světa urozence na prahu novověku, tak i obsahovou atraktivitou šlechtických deníků, které vesměs popisují zahraniční cesty. Také u nás se cestovní deníky těší již nějakou dobu pozornosti, i když na počátku vědeckého zájmu stála spíše snaha zpřístupnit zajímavý pramen širší veřejnosti bez hlubší analýzy vztahu mezi formou a obsahem pramene a osobností jeho původce. Z domácích edic uveďme například deníky Václava Šaška z Bříkova², Václava Vratislava z Mitrovic³, Bedřicha z Donína⁴, Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic⁵, či nověji Kryštofa

---

¹ Srv. Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „Ego-Dokumente“*, in: Winfried SCHULZE (ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte (Selbstzeugnisse der Neuzeit 2)*, Berlín 1996, s. 11-30. Benigna VON KRUSENSTJERN, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, in: Richard VAN DÜLMEN – Egon FLAIG – Utz JEGGLE a kol. (edd.), *Historische Anthropologie, Kultur, Gesellschaft, Alltag 2*, 1994, s. 462-471.

² Srv. Bohumil MATHESIUS (ed.), *Václav Šašek z Bříkova, Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*, Praha 1974.

³ Srv. Alois BEJBLÍK (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1977.

⁴ Srv. Antonín GRUND (ed.), *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940.

Václava z Nostic.⁶ Vždy se však jednalo o čtenářsky atraktivnější cesty z českých zemí do zahraničí. Cestovním deníkům z první poloviny 19. století, jejichž autoři, nyní již ve větší míře měšťanského původu, poznávali na cestách svou vlastní zem, byla doposud věnována pozornost jen v omezené míře. Pouze několik cestopisů, vydaných v první polovině 19. století v dobovém tisku, se dočkalo obsahového i jazykového zhodnocení v několika pracích.⁷ Ovšem ani jeden z původců těchto cestovních záznamů neměl jako hlavní cíl návštěvu hradu či jeho zřícenin.

Jedinou osobou, která putovala především za zříceninami českých hradů a jejíž soukromé zápisy z cest jsou editovány v plném znění, tak nadále zůstává Karel Hynek Mácha.⁸ Částečných edic se pak dočkaly deníky Jana Evangelisty Konopase a Karla Krameria, cestovatele, kterému je věnována tato práce.⁹

Období první poloviny 19. století, vyznačující se v českých zemích prolínáním národního obrození s dozrívajícím preromantismem a nastupujícím romantismem, přálo vzniku mnoha podob deníků, mezi nimi i těch cestovních. Cestování po vlasti, s důrazem na návštěvy hradů a jejich zřícenin, a psaní cestovního deníku se stalo módní záležitostí. Pěší putování s ranečkem bez ohledu na pohodlí, zato však s touhou poznat svou zem, se stalo novým životním stylem, který vyznávali především mladší lidé ovlivnění ovzduším zájmu o vše, co vytváří identitu moderního národa (vedle jazyka je to právě společná historie a její stopy), jakož i dobově podmíněným vnímáním přírody a památek minulých

---

⁵ Srv. František KOŽÍK (ed.), *Cesta Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdružic a na Pecce z království českého do Benátek, odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii*, Praha 1988.

⁶ Srv. Jiří KUBEŠ (ed.), *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004.

⁷ Srv. Lenka KUSÁKOVÁ, *Český cestopis v časopisech 20. let 19. století*, in: *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*, Ústí nad Labem 1995, s. 112-118. Veronika FAKTOROVÁ, *Poutě horskými pustinami. K jedné z podob romantického cestopisu českého obrození*, in: *Jeden jazyk naše heslo buď IV*, Plzeň 2007, s. 193-201. Veronika FAKTOROVÁ, *Mezi poznáním a imaginací (Cestopis v obrozenecké literatuře)*, netištěná disertační práce na Ústavu bohemistiky FF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2008.

⁸ Srv. Miloš POHORSKÝ (ed.), Karel Hynek MÁCHA, *Dílo II. Prózy, zápisníky, deníky*, Praha 1986, s. 253-349.

⁹ Deníky Jana Evangelisty Konopase částečně editoval František Zuman. Srv. František ZUMAN, *Jan Ev. Konopas, písmák v Sudoměři a jeho deník*, Časopis pro dějiny venkova 27-28, 1940, s. 142-155, 205-218, 1941, s. 25-39. František ZUMAN, *Z deníku selského písmáka Jana Konopasa*, Český lid (n.ř.) 1, 1946, s.96, obálka č.6 (2. a 3.s) a č.7 (3.s.). Deníkům Karla Krameria se ve dvou článcích věnoval Josef Volf. Editoval však pouze popisy hradu Radyně z let 1814 a 1818, které přeložil do češtiny. Srv. Josef VOLF, *Popis Radyně v deníku Karla Liboslava Kramériusa*, Plzeňsko XVIII., 1936, s. 7-12. Josef VOLF, *Putování K. L. Kramériusa po Čechách*, Venkov, úřední list republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, ročník XXXI., č. 22., 26. 1. 1936, s. 3-4.

věků. Jedním z takových cestovatelů byl i Karel Kramérius. Vzhledem k předpokladu, že se cestování po hradech a psaní cestovních deníků stalo v dané době běžnou záležitostí, je až s podivem, že se tímto fenoménem prozatím nezabývala žádná souhrnnější práce.

Edice cestovních deníků Karla Krameria z let 1814, 1815 a 1818 by měla přispět k rozšíření pramenné základny pro nastíněnou problematiku. Karel Kramérius, student staroměstského gymnázia a později filosofické i právnické fakulty pražské univerzity, v první řadě ale potomek jedné z klíčových osobností počátků českého národního obrození, nemohl zůstat stranou dobového kulturního ovzduší, a proto lze předpokládat, že se v jeho denících mísí prvky preromantismu, romantismu i národního zanícení. Krameriovy deníky by tedy mohly být pramenem pro poznání každodennosti zájmového cestování měšťanských vrstev v českých zemích v době formování moderní občanské společnosti.

Stěžejní součástí předkládané práce, jak již bylo výše zmíněno, je edice tří cestovních deníků Karla Krameria z let 1814, 1815 a 1818. Pro ukotvení editovaných deníků jsem se též rozhodla věnovat tématu cestování po hradech a jejich zříceninách a proměňám zájmu o tyto památky na staré časy. Kapitola k tomuto tématu si též klade za cíl seznámit čtenáře s dalšími cestovateli za krásami hradů, jejichž cestovní deníky jsem našla při svých návštěvách archivů a muzeí. Následující kapitola se věnuje životním osudům Karla Krameria a jeho osobní pozůstalosti, uložené ve třech institucích. S obsahovým rozbořením se pak čtenář může seznámit ve čtvrté kapitole. Za edicí deníků následují osobní a místní rejstříky, seznam použitých zkratek, seznam pramenů a literatury a velmi důležité přílohy.

II. Geneze touhy po navštěvování a poznávání hradů a hradních zřícenin na pozadí romantismu a národního obrození v českých zemích

Časové vymezení evropského romantismu není zcela jednoznačné. Spodní hranici tohoto myšlenkového proudu někteří historici kladou na počátek druhé poloviny 18. století, jiní do období počátku francouzské revoluce, tj. do roku 1789. Konec romantismu bývá ovšem shodně kladen do poloviny 19. století.¹⁰ Vzhledem k nejasným počátkům romantismu někteří historici mluví o přechodném období mezi osvícenstvím a romantismem jako o preromantismu. Preromantismus je pak kladen do druhé poloviny 18. století.¹¹ Romantismus jako myšlenkový proud ovlivnil všechny sféry lidského konání, projevuje se nejen v myšlení, vědě, uměleckém projevu (literatura, hudba, výtvarné umění, architektura), ale i v životním stylu (oblékání, vystupování) a způsobu komunikace (mluva, korespondence).¹²

V porovnání se západní Evropou ovládl romantismus české země s jistým zpožděním. Důvod tohoto pozdního nástupu romantismu je spatřován v celkovém společenském, kulturním a ekonomickém zpoždění českých zemí oproti vyspělým západoevropským oblastem. Počátek českého romantismu je tudíž kladen do přelomu 18. a 19. století. Zároveň má český romantismus specifický ráz, rozdílný od romantismů ostatních evropských států. Romantismus se totiž v českých zemích sloučil s již probíhajícím národním obrozením, které podporovalo systematické formování nového českého národa na úkor výraznějších projevů romantismu. Proto se také naše země mohou pochlubit v zásadě jen jednou romantickou osobností evropského významu – Karlem Hynkem Máchou. Český národ nepotřeboval „*revoluční kritiky, buřiče a snílky, ale spíše reálné, budující a vlastenecké spisovatele*“.¹³

České národní obrození využilo zejména romantického zájmu o historii pro vlastní program vytvoření národního vědomí. Každý národ je vymezen společným jazykem – v tomto případě češtinou – a společnou historií. Již v první fázi národního obrození, ještě pod vlivem osvícenství, byla potřeba vedle vědecky

---

¹⁰ Ernst FISCHER, *Původ a podstata romantismu*, Praha 1966, s. 115. Josef HANZAL, *Od baroka k romantismu. Ke zrození novodobé české kultury*, Praha 1987, s. 82.

¹¹ Zdeněk HRBATA – Martin PROCHÁZKA, *Romantismus a romantismy*, Praha 2005, s. 11-12.

¹² Josef HANZAL, *Od baroka k romantismu*, s. 81. Zdeněk HRBATA – Martin PROCHÁZKA, *Romantismus a romantismy*, s. 12.

¹³ Josef HANZAL, *Od baroka k romantismu*, s. 87-89, 91-92.

náročných historiografických prací vydávat též populární práce, zabývající se historií národa. I prostý lid měl právo číst si o historii svého národa ve své mateřštině. Nové vědecké poznatky se tak formou populárně pojatých knih dostávaly až k prostému lidu. Na přelomu 18. a 19. století, kdy národní obrození pomalu vstupovalo do druhé fáze, zvané agitační, se vytvořily vhodné podmínky pro nástup romantického dějepisectví. Vedle čistě vědeckých pojednání o české historii se do popředí dostaly lehčí žánry s českou historickou tematikou. Velmi oblíbenými se v širokých vrstvách obyvatelstva staly rytířské povídky, nová vydání starých kronikářských prací (zájem je hlavně o Kroniku Václava Hájka z Libočan), historická beletrie a dávné i nově uměle vytvořené pověsti. Na vesnicích se hojně objevovali písmáci.¹⁴

Romantická touha cestovat byla v českých zemích taktéž ovlivněna národním obrozením, které zdůrazňovalo potřebu poznat své kořeny, činy svých předků a vazbu na svou zem. Čtenářská obliba českých i zahraničních historických příběhů¹⁵ a v té době již dostupné kresby, malby a rytiny hradů¹⁶ podněcovaly mnoho lidí k poznání pozůstatků historie na vlastní oči. Cestování po vlastní zemi, prozatím po svých či vozem, taženým koňmi, se stalo běžnou součástí všedního dne. Vedle tradičních motivů k cestě (diplomatické posláni, obchod, vzdělání, výchova) se tak objevil motiv nový – cestování pro radost a poznání své země. Zároveň se rozšířilo spektrum cestovatelů o střední vrstvy, které si již mohly dovolit cestovat jen kvůli cestování samému.¹⁷ Cestování v období romantismu v sobě spojovalo jak přání poznat svou zemi a její historii,

---

¹⁴ Petr ČORNEJ, *České romantické dějepisectví mezi osvícenstvím a pozitivismem*, in: Zdeněk HRBATA – Martin PROCHÁZKA (red.), *Český romantismus v evropském kontextu*, Pardubice 1993, s. 51-52, 56-57. Martin PROCHÁZKA – Zdeněk HRBATA, *Evropský romantismus a české obrození*, tamtéž, s. 15-16. Jitka LNĚNIČKOVÁ, *České země v době předbřeznové 1792–1848*, Praha 1999, s. 125-127, 135-136.

¹⁵ Zdeněk HRBATA, *Romantismus a Čechy*, Jinočany 1999, s. 33.

¹⁶ Hradů na papír zachycovali a veřejnosti své kresby představovali například František Karel Wolf (1784–1836), Antonín Pucherna (1776–1852), Karel Brantl (1801–1871) a Karl Würbs (1807–1876). Další autoři kreseb a rytin hradů viz Jakub PAVEL, *Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století*, SAP 25/1975, č. 1., s. 156-160. Rytiny hradů byly dostupné například v Meissnerově knize z roku 1798. Srv. August Gottlieb MEISSNER, *Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen*, Praha 1798. V letech 1803–1809 pak vycházely Meissnerovy *Abbildungen sämtlichen alten und neuen Schlösser in Böhmen* s 39 rytinami českých hradů a zámků. Srv. Jakub PAVEL, *Dějiny památkové péče*, s. 156.

¹⁷ Zdeněk HOJDA, *Cestování v době biedermeieru*, in: Biedermeier v Českých zemích, sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.–8. března 2003, Praha 2004, s. 128-129. Článek se sice věnuje cestování Čechů do zahraničí v letech 1815–1848, avšak zde naznačené obecné tendence jsou podle mého soudu dobře aplikovatelné i pro cestování tuzemské.

tak i touhu po bloudění a objevování.¹⁸ Při cestách pak romantickou duši pohladil pohled na okolní krajinu. Cestovatel oceňoval romantické prvky v přírodě, mezi něž patřila temná jezera, strmé skály, hluboká údolí, široké průhledy do krajiny, temné a husté lesy a šťavnatě zelené louky.¹⁹ Některé cesty byly podnikány s hlavním cílem pokochat se krajinou.²⁰ Příroda byla pro romantika místem svobody, romantik toužil po poznávání divoké a nespoutané přírody, kde chybí prvek civilizace a řízeného uspořádání.²¹ Při putování se cestovatel též seznamoval s lidovými zvyky, což se opět slučovalo s programem národního obrození.²² Zájem o lid, jeho život, lidovou tvorbu, zvyky a myšlení byl součástí procesu formování novodobého českého národa.²³

Hlavním cílem poznávacích cest po vlasti se však staly hrady, především jejich zříceniny. Zřícenina se stala pro oko pozorovatele v období romantismu velmi půvabnou. Ten tam byl strach ze strašidel a nebezpečí, na zříceniny proudily doslova davy lidí. Hrad nebo jeho zřícenina se v romantické literatuře staly místem děje historických románů a povídek, prostorem tajemství. Symbolizovaly staré časy, byly rozpadajícím se památkem české historie a státnosti. Aktuální stav hradů byl ovšem zároveň chápán i jako odraz celkové situace národa a vlasti. Na druhé straně ruiny starých hradů vybízely k reflexi a ke snění, probouzely historické a národní vědomí, spojovaly minulost s přítomností. Všechny tyto vjemy chtěl cestovatel při návštěvě těchto objektů pocítit na vlastní kůži. Chtěl být ovládnut představami o tom, jak předci na hradech žili a zakoušeli slasti i strasti života. Jak v temných hradních vězeních strádali nevinní a jak se

---

¹⁸ Zdeněk HRBATA – Martin PROCHÁZKA, *Romantismus a romantismy*, s. 76.

¹⁹ Zdeněk HRBATA, *Romantismus a Čechy*, s. 34. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), *Tagebuch. Enthält die letzten Monate in der Syntax und die Beschreibung der Reise nach der Kreisstadt Pilsen, Radnic und Kacerov* (dále jen *Tagebuch 1814*), fol. 17v-18r, 22v, *Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis* (dále jen *Tagebuch 1815*), fol. 4r-4v, 9r, 9v-10r, 15r, 21v, 24r, 28v, 32r-32v, 33v-34r, *Tagebuch unserer Begebenheiten auf der Reise durch die Kreise von Beraun, Pilsen, Klattau und Prachin* (dále jen *Tagebuch 1818*), fol. 8r-8v, 10r, 21v, 26v, 27v-28r, 32v-33r, 44v-45r.

²⁰ Zdeněk HOJDA, *Cestování v době biedermeieru*, s. 129. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), *Tagebuch meiner Reise ins Riesengebirge*. Veronika FAKTOROVÁ, *Poutě horskými pustinami. K jedné z podob romantického cestopisu českého obrození*, in: *Jeden jazyk naše heslo* bud' IV, Plzeň 2007, s. 193-201. Srv. též Máchovu cestu do Krkonoš roku 1833. Bohumír MRÁZ, *Karel Hynek Mácha: Hradý spatřené*, Praha 1988, s. 36-42.

²¹ Ernst FISCHER, *Původ a podstata romantismu*, s. 195-196. Zdeněk HRBATA – Martin PROCHÁZKA, *Romantismus a romantismy*, s. 18.

²² Zdeněk HOJDA, *Cestování v době biedermeieru*, s. 129.

²³ Josef HANZAL, *Od baroka k romantismu*, s. 90.

hradní páni chovali nelidsky ke svým poddaným.²⁴ Cestování po hradech bylo jednou z forem českého vlastenectví.²⁵

S cílenými návštěvami hradů a jejich zřícenin ovšem začali domácí cestovatelé pod vlivem dozrívajícího osvícenství a nastupujícího národního obrození již v poslední třetině 18. století. Toto období lze v českých zemích v souladu s obecnými tendencemi nazvat preromantismem. Piarista Jaroslav Schaller (1738–1809) dovedl svou lásku k hradům a jejich návštěvy zúročit ve svém šestnáctisvazkovém díle *Topographie des Königreichs Böhmen*, vydávaném v osmdesátých a devadesátých letech 18. století.²⁶ Jistě i tato publikace motivovala čtenáře k navštívení popsanych míst. Studium hradů z hlediska vlastivědného místopisu se též zabýval August Gottlieb Meissner (1753–1807), od roku 1785 profesor estetiky a klasické literatury na pražské univerzitě. O akademických prázdninách zcestoval celou zemi, kreslil poznané hrady a sbíral o nich historické informace. Měl v úmyslu připravit a vydat soupis českých hradů a zámků. Projekt však pro nezáměr veřejnosti skončil vydáním pouze jednoho svazku s názvem *Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen* v roce 1798. Popisný text a dějiny objektu byly doplněny rytinou hradu od Františka Karla Wolfa.²⁷ Doba intenzivní touhy po poznání krás hradních zřícenin měla však teprve nastat. Dalším známým cestovatelem, ovšem nejen po hradech, byl freskař, portrétista a Meissnerův přítel Jan Jakub Quirin Jahn (1739–1802). Jahn se věnoval mimo jiné umělecko-historické topografii a poznatky ze svých cest, které podnikl v devadesátých letech 18. století, využil k opravám Schallerových údajů v *Topographii des Königreichs Böhmen*.²⁸ Navštívené hrady ve svých dílech popisovali i další cestovatelé, jmenujme například Karla Bienera

---

²⁴ Zdeněk HRBATA, *Romantismus a Čechy*, s. 29-40. Zdeněk HRBATA, *Hrady a jejich zříceniny*, in: *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie*, Praha 1997, s. 33-38. Ernst FISCHER, *Původ a podstata romantismu*, s. 61. Bohumír MRÁZ, *Karel Hynek Mácha*, s. 30-31. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), *Tagebuch 1814*, fol. 14r, 15r-15v, *Tagebuch 1815*, fol. 15r, 23r-24r, *Tagebuch 1818*, fol. 12r, 16v, 30r-30v, 42v-43r. Význam hradu či jeho zříceniny v evropské literatuře srv. Zdeněk HRBATA, *Hrady a jejich zříceniny*, s. 27-33.

²⁵ František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*, Praha 1948, s. 81.

²⁶ Jakub PAVEL, *Dějiny památkové péče*, s. 152. Jaroslava SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen: Darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden* I–XVI, Praha a Vídeň 1785–1790.

²⁷ Jakub PAVEL, *Dějiny památkové péče*, s. 153-154. August Gottlieb MEISSNER, *Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen*, Praha 1798. *Ottův slovník naučný* XVII, Praha 1901, s. 38.

²⁸ Zdeněk HOJDA, *Cesta Jana Quirina Jahna po západních Čechách roku 1797*, *Minulostí západočeského kraje* XXIII., 1987, s. 201-206. *Ottův slovník naučný* XII, Praha 1897, s. 1011-1012.

z Bienenberka (1731–1798), vojenského inženýra a autora historicko-topografických publikací.²⁹

Prvními vlašťovkami zájmu o romantické putování za zříceninami hradů byli studenti, kteří na pražské univerzitě navštěvovali přednášky mimořádného profesora pomocných věd historických Františka Steinského (1742–1816, profesorem od roku 1784). Ten studentům doporučoval cestování po vlasti a poznávání bývalých sídel šlechty již v době vlády Josefa II.³⁰ Sám Meissner ve své knize zaznamenal, že se kolem roku 1788 univerzitní studenti rozhodli využívat prázdnin k putování po Čechách. Cílem jejich putování se staly hrady a jejich zříceniny, které si zakreslovali. Taktéž si zapisovali, co se o objektech zájmu dověděli z knih či ústního podání.³¹

Na počátku 19. století, s příchodem romantismu do českých zemí, se mění způsob vnímání navštěvovaných hradů a jejich zřícenin. Do této doby se cestovatelé ve svých dílech (vydaných i nevydaných) většinou snažili objekty reálně popsat a vylíčit jejich historii. Jejich přístup byl vědecky zkoumavý, hrad byl objektem jejich vědeckého zájmu. Nově se teď hrad stává objektem zájmu romantického. Cestovatel již hrad či jeho pozůstatky nechápe jen jako objekt s vlastní historií, ale pod vlivem obrození i jako součást národních dějin. V intencích romantismu začínají být zejména hradní zříceniny rovněž vnímány jako tajemná místa rytířských příběhů, která spolu s okolní přírodou tvoří prostor, kde dochází k naplnění citlivé duše radostí. I romantický zájem o tyto staré památky se však vyvíjel a nakonec opět směřoval k touze po vědeckém uchopení hradů, což vyústilo vydáváním Sedláčkových *Hradů, zámků a tvrzí království Českého* (1882–1927).³²

V první polovině 19. století se řady poutníků putujících za ruinami hradů rozšířily. Leckteří si pak jistě pocíty z kochání se památkami starých časů a okolní krajinou nenechali pro sebe. Doba romantismu přála vzniku mnoha podob deníků, mezi nimi i cestovnímu. Věnujme se nyní několika romantickým poutníkům a průkopníkům kastelologie, jejichž různě dlouhé popisy cest, přírody a zejména hradů a hradních zřícenin se nám dochovaly do dnešních časů.

---

²⁹ Jakub PAVEL, *Dějiny památkové péče*, s. 150-151.

³⁰ Josef VOLF, *Putování K. L. Kramériusa po Čechách*, Venkov, úřední list republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, ročník XXXI., č. 22., 26. 1. 1936, s. 3. Karel BERÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy II (1622–1802)*, Praha 2005, s. 129.

³¹ August Gottlieb MEISSNER, *Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen*, s. III-IV.

³² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrže království Českého* 1–15, Praha 1882–1927.

Nejznámějším romantickým cestovatelem po hradech a jejich zříceninách, jehož deníky jsou dobře známy, je bezesporu Karel Hynek Mácha (1810–1836). O Máchovi, jinak vystudovaném právníkovi, bylo již mnoho napsáno jak z hlediska literárního, tak z hlediska cestovatelského, a proto se raději věnujme méně známým poutníkům za krásami zřícenin.³³

Karel Kramerius (1797–1874) zkoumal zříceniny romantickým pohledem o více jak deset let dříve než Mácha. Osobě tohoto cestovatele a budoucího gymnaziálního profesora se věnuje předkládaná práce a edice jeho cestovních deníků ze studentských let by měla přispět k rozšíření pramenné základny pro zkoumání fenoménu putování za hradními zříceninami v období počínajícího romantismu.

Krameriovým vrstevníkem, který nám též zanechal zprávy o svých cestách, a to nejen za zříceninami hradů, byl Josef Myslimír Ludvík (1796–1856), kněz a člen královehradecké vlastenecké družiny. Svě sentimentálně laděné cestopisy z cesty přes Krkonoše a děčínské pískovcové stěny vydal v Čechoslavovi (1824, článek *Myslimír, po horách Krkonošských putující*), Poutníku slovanském (1826, článek *Saská Helvecie*) a Rozličnostech Pražských novin (1826, článek *Bašta, skalní strmiště v Saské Helvecii*). V Ludvíkových cestopisech se snoubí romantické zaujetí zříceninami, připomínkami dávné minulosti, s opojením z přírodních scenérií. Zároveň se však snaží čtenáře poučit a informovat, což je důkazem dozrívajícího vlivu osvícenství.³⁴ Josef Myslimír Ludvík je proto typickým představitelem preromatika a jeho styl líčení cestování je velmi podobný Krameriovu.

František Petera Rohoznický (1798–1877), kněz a člen Archeologického sboru Národního muzea, považoval hradní zříceniny za hodny jak romantického zájmu, tak již i vědeckého. Kromě pohazení romantické duše bylo dle jeho názoru nutné poznat i historii a stavební vývoj hradu.³⁵ Peterovy podrobně vedené

---

³³ K osobnosti Karla Hynka Máchy srv. Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy*, Praha 1953. K Máchovi jako cestovateli srv. Bohumír MRÁZ, *Karel Hynek Mácha: Hradly spatřené*, Praha 1988. Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Máchovy „hrady spatřené“*. K 150. výročí básníkovy narození, Zprávy památkové péče XX, 1960, s. 105-111. K edicím Máchovým deníků a zápisníků srv. Miloš POHORSKÝ (ed.), *Karel Hynek Mácha, Dílo II. Prózy, zápisníky, deníky*, Praha 1986, s. 253-349.

³⁴ Lenka KUSÁKOVÁ, *Český cestopis v časopisech 20. let 19. století*, s. 114-115. Josef Myslimír LUDVÍK, *Myslimír, po horách Krkonošských putující*, Čechoslav, č. 27 z 3. 7. 1824, s. 209-213, č. 28 z 10. 7. 1824, s. 218-223, č. 29 z 17. 7. 1824, s. 226-229, č. 30 z 24. 7. 1824, s. 233-237.

³⁵ Karel SKLENÁŘ, *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*, Praha 2005, s. 436.

a jazykově české deníky, zahrnující období let 1855–1877, jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Nejedná se o pravé cestovní deníky, přesto obsahují několik záznamů o návštěvách hradních zřícenin a hradišť v okolí Radnic a jejich podobné popisy.³⁶

Peterovým přítelem a jedním z prvních archeologů byl Václav Krolmus (1790–1861). Tento kněz ovšem ve svých romantických představách považoval skrovné zříceniny hrádků a tvrzí za pozůstatky z dob pohanských, za sídla tehdejší urozené vrstvy Čechů nebo pohanských kněží. Po hradních zříceninách cestoval již v mládí, později ho zajímala spíše zaniklá hradiště. Své terénní nálezy pak odevzdával do archeologické sbírky Národního muzea. V jeho cestovních zápisnících se tu a tam objevují zápisy o navštívených místech se stručnými popisy a plánky.³⁷

Známou osobností z počátků kastelologie byl František Alexandr Heber (1815–1849), který znatelně rozšířil romantický zájem o hrady o jejich vědecké zkoumání. Povoláním kupec, duší však romantický milovník hradů, podnikal své cesty, vyzbrojen skicářem, již od mládí. Od roku 1839, kdy se trvale usídlil ve Zbirohu, počal systematicky sbírat materiál pro zamýšlenou encyklopedii hradů a opevněných sídel s názvem *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*. V letech 1843–1849 vyšlo celkem 7 svazků této první souborné práce z oblasti hradní architektury. Poslední svazek vyšel až po Heberově smrti zásluhou Antonína Malocha.³⁸ Zpočátku pracoval Heber na encyklopedii sám, později spolupracoval s regionálními vlastivědci, z nichž nejvýznamnějším byl již zmíněný Antonín Maloch. Obsah statí o jednotlivých hradech prošel postupným vývojem. Od spíše romantického popisu hradu a okolní přírody, doplněného nekriticky přejatými historickými údaji a pověstmi, se Heber postupně, pod vlivem Malochovým, dopracoval k propracovaným a prameny podloženým historickým studiím. Zde je velmi dobře znatelný Heberův přechod od romantického zájmu o hrad a jeho

---

³⁶ LA PNP, Petera Rohoznický František, bez inv. č.

³⁷ Karel SKLENÁŘ, *Hrady a tvrze v zápiscích Václava Krolmuse (1852–1861)*, *Castellologica bohémica* 8, 2002, s. 483-494. Karel SKLENÁŘ, *Biografický slovník*, s. 321-322.

³⁸ František Alexandr HEBER, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser* I–VII, Praha 1843–1849. Toto Heberovo dílo nyní vychází v reedici, připravované Irenou Bukačovou, Annou Novákovou, Jindřichem Bubnem a kol. Doposud vyšly tři svazky. Srv. Irena BUKAČOVÁ (ed.), František Alexandr Heber, *České hrady, zámky a tvrze*, díl první, Západní Čechy, Praha 2002. Irena BUKAČOVÁ (ed.), František Alexandr Heber, *České hrady, zámky a tvrze*, díl druhý, Severní Čechy, Praha 2006. Irena BUKAČOVÁ – Anna NOVÁKOVÁ – Jindřich BUBEN (edd.), František Alexandr Heber, *České hrady, zámky a tvrze*, díl třetí, Jižní Čechy, Praha 2008.

historii k zájmu spíše vědeckému. Heber byl zároveň autorem přibližně dvou třetin vyobrazení hradů (celkových pohledů i půdorysů), které doprovází samotný text. Významným spolupracovníkem na poli obrazovém mu byl Karel Brantl (1801–1871). Heberovy zápisky a kresby z cest se po jeho smrti rozptýlily mezi příbuzné, avšak díky jeho velkolepému dílu máme možnost do nich zprostředkovaně nahlédnout.³⁹

Mořic Lüssner (1813–1891), státní úředník a člen Archeologického sboru Národního muzea, se o hrady zajímal již spíše z vědeckého hlediska. V Muzeu východních Čech v Hradci Králové je uloženo celkem 5 velkých knih, ve kterých Lüssner shromáždil poznatky ze svých cest a mimo jiné podrobně popsal (popřípadě i zakreslil) mnoho hradů, tvrzí a zámků. Knihy, vedené v letech 1844–1890, Lüssner nazval *Collectanea archeologica et topographica*. Opět se nejedná o typické cestovní deníky.⁴⁰

Romantický zájem o středověké památky stál u zrodu významné osobnosti archeologie 19. století Jana Erazima Vocela (1802–1871). Vocel, původním povoláním vychovatel a učitel ve šlechtických rodinách, se zpočátku věnoval převážně kresbám hradů.⁴¹ Ve zralém věku, kdy se začal aktivně věnovat archeologii (mimo jiné se stal v roce 1862 řádným profesorem archeologie, dějin umění a literatury na pražské univerzitě a stál při vzniku Archeologického sboru Národního muzea), vynaložil mnoho sil pro záchranu a vědecké zkoumání těchto objektů.⁴² O návštěvách hradů a pořízených kresbách si vedl záznamy ve svých zápisnicích, vedených jak v češtině, tak i v jazyce německém, z nichž dochované jsou dnes uloženy v SOkA Kutná Hora.⁴³

O Antonínu Vánkomilu Malochovi (1823–1880) zde již bylo psáno. Ke studiu hradů, které navštěvoval již v dobách vysokoškolských studií, přistupoval

---

³⁹ Podrobněji k osobě a činnosti Františka Alexandra Hebera srv. Irena BUKAČOVÁ, *Kapitola z dějin české uměleckohistorické topografie 19. století, František Alexandr Heber (1815–1849)*, in: Irena BUKAČOVÁ (ed.), *František Alexandr Heber, České hrady, zámky a tvrze*, díl první, s. 7–44. Část Heberovy pozůstalosti je uložena v ANM, HEBER Alexandr František – MALOCH Antonín Vánkomil (1468) 1827–1880 (1999). Dva cestovní Heberovy zápisníky jsou uloženy tamtéž, inv. č. 30–31.

⁴⁰ Karel SKLENÁŘ, *Biografický slovník*, Praha 2005, s. 350–351. Podrobnější Lüssnerův životopis srv. Pavel THEIN, *Moric Lüssner, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové III*, 1976, č. 4, s. 16–35. *Collectanea archeologica et topographica* jsou uloženy v Muzeu východních Čech, Hradec Králové, fond Archeologického oddělení, sign. 212–216/52.

⁴¹ Kresby jsou uloženy v Českém muzeu stříbra v Kutné Hoře. Informaci mi poskytla pracovnice muzea Mgr. Kateřina Vobořilová dne 15. 1. 2009.

⁴² Karel SKLENÁŘ, *Jan Erazim Vocel a počátky studia českých hradů*, *Castellologica bohemia* 10, 2006, s. 9–30. Karel SKLENÁŘ, *Biografický slovník*, s. 625–626.

⁴³ SOkA Kutná Hora, Vocel Jan Erazim (1803–1871), inv. č. 11–17, 19.

z jiného konce. Jako středoškolský učitel češtiny, němčiny, zeměpisu a dějepisu považoval za nutné poznávat tyto památky také prostřednictvím historických pramenů. Významně tím přispěl k vědeckému ukotvení Heberových *Böhmen's Burgen, Vesten und Bergschlösser*.⁴⁴ O svých cestách si taktéž vedl záznamy v českém i německém jazyce.⁴⁵

František Xaver Beneš (1820–1888), který se z cukrovarnického chemika přerodil v archeologa a historika umění, se věnoval opevněným sídlům z hlediska archeologického.⁴⁶ V Archivu Národního muzea je uložen jistě pouhý zlomek Benešových zápisků, které se věnují převážně pozůstatkům tvrzí.

Zajímavou osobností mezi cestovateli po hradech byl Jan Evangelista Konopas (1833–1909). Chalupník a písmák Konopas byl celý život svázán se svou rodnou vesnicí Sudoměř, ležící mezi Mšenem a Bělou pod Bezdězem. Již od mládí hodně četl a zajímal se mimo jiné i o historii. Svého vzdělání a rozhledu však dosáhl pouze samostudiem, neboť mu z finančních důvodů bylo dovoleno absolvovat pouze základní školu. Svými historickými črtami přispíval jak do regionálního tisku, tak i do Pražských novin, Národních listů a podobně. Nálezy z cest zase obohacoval sbírky Národního muzea a regionálního muzea v Bělé pod Bezdězem. Česky psané záznamy o hradech, navštívených od počátku padesátých let 19. století, si zapisoval do deníku, jehož část vydal v letech 1940–1941 a 1946 František Zuman.⁴⁷ Navštívené hrady, které popisoval realisticky a v duchu již

---

⁴⁴ Jindřich FRANCEK, *Jičínský historiograf A. V. M.*, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 8, 1981, č.2-3, s. 25-47.

⁴⁵ Malochovy zápisníky jsou uloženy na více místech. Zápisník z cest z let 1846–1847 je uložen v LA PNP, Varia, inv. č. 7. Učitel'ský zápisník, obsahující i záznamy z cest, je uložen v ANM, HEBER Alexandr František – MALOCH Antonín Vánkomil (1468) 1827–1880 (1999), inv. č. 48. Autorství jednoho ze zápisníků (sign. 142), uložených v osobním fondu Augusta Sedláčka (uložen v Historickém ústavu Akademie věd), je též připisováno Antonínu Malochovi. Srv. František ROUBÍK, *Topografický a kartografický materiál v pozůstalosti Augusta Sedláčka*, Časopis společnosti přátel starožitností LVII., 1949, s. 194.

⁴⁶ Karel SKLENÁŘ, *Biografický slovník*, s. 67-68. Karel SKLENÁŘ, *Tvrze na Kutnohorsku v zápisníku Františka Beneše (1840)*, Castellologica bohémica 6, Praha 1998, s. 451-454. Čtyři zápisníky ze čtyřicátých až šedesátých let 19. století jsou uloženy v ANM, BENEŠ František Xaver (1831–1885), inv. č. 9-13.

⁴⁷ František ZUMAN, *Jan Ev. Konopas, písmák v Sudoměři a jeho deník*, Časopis pro dějiny venkova 27-28, 1940, s. 142-155, 205-218, 1941, s. 25-39. František ZUMAN, *Z deníku selského písmáka Jana Konopasa*, Český lid (n.ř.) 1, 1946, s. 96, obálka č. 6 (2. a 3. s.) a č. 7 (3. s.). Redakce periodika Český lid plánovala vydání pokračování edice Konopasova deníku z pera Františka Zumana, ale poválečná doba tomu nepřála. Srv. V. ČERNÝ, *Kronikář Jan Konopas*, Český lid (n.ř.) 1, 1946, s. 46. Podle článku Karla Sklenáře by měl být Konopasův deník uložen v Městském muzeu v Bělé pod Bezdězem. Srv. Karel SKLENÁŘ, „*Kastellologická poezie*“ chalupníka Jana Evangelisty Konopase, Castellologica bohémica 9, Praha 2004, s. 395 (pozn. č. 3.). Dnes je Konopasův deník nezvěstný, v Městském muzeu v Bělé pod Bezdězem je uložen

zakotveného vědeckého pojetí, pak představoval čtenářům v regionálních novinách Boleslavan a Jizeran.⁴⁸

Jak z výčtu nalezených a výše jmenovaných autorů cestovních zápisků a deníků vyplývá, cestovatelé po hradech a jejich zříceninách se rekrutovali převážně z vrstvy vysokoškolsky studovaných lidí. Toto vzdělání bylo přirozenou zárukou širších zájmů. Mnozí z nich své zápisky použili jako podklady pro publikační činnost různé vědecké kvality. Prostý lid si nadále nemohl dovolit věnovat čas cestování do vzdálenějších oblastí. Avšak i zde bychom našli výjimky, jakou byl například výše zmíněný chalupník Jan Konopas.

Romantický zájem o studium hradní architektury se v průběhu první poloviny 19. století postupně přerodil v zájem vědecký. Důkazem tohoto tvrzení budiž již výše zmíněné patnáctisvazkové dílo Augusta Sedláčka *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, vydávané v letech 1882–1927, které již bylo založeno na výsledcích odborného bádání v historických pramenech.⁴⁹ August Sedláček (1843–1926) cestoval po hradních velikánech od mládí ještě pod vlivem dozrívajícího romantismu a láska k nim ho opanovala i v dospělém věku, kdy se ovšem snažil hrady uchopit z větší části z vědeckého hlediska na úkor ustupujícího romantického pojetí.⁵⁰

---

pouze Konopasův skicář hradů (muzejní knihovna, inv. č. 7784). Informace mi poskytla pracovnice muzea Soňa Karásková dne 12. 3. 2009.

⁴⁸ Karel SKLENÁŘ, „Kastellologická poezie“ chalupníka Jana Evangelisty Konopase, s. 389–390. Marcela KALAŠOVÁ, *Cesty lidového písmáka Jana Evangelisty Konopase po hradních zříceninách*, Hláska XXI, 2010, č. 1, s. 5–7.

⁴⁹ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého* 1–15, Praha 1882–1927.

⁵⁰ Z podrobně popsanych itinerářů cest od dob dětství usuzuji, že si August Sedláček taktéž vedl cestovní deníky, popřípadě zápisníky. Srv. August SEDLÁČEK, *Paměti z mého života*, Praha 1924, s. 127–151.

III. Karel Kramerius (1797–1874)

III. 1. Léta dětství a dospívání (1797–1828)

Krameriiova rodina se do Českého království, konkrétně do Rakovníka, přistěhovala v průběhu třicátých let 18. století z Mohuče. Syn nových přistěhovalců, Augustin Kramerius, se posléze před rokem 1850 přestěhoval do Klatov a působil zde jako krejčí a kostelník u děkanského kostela Narození Panny Marie.⁵¹ V březnu roku 1752 se Augustin Kramerius oženil s Terezií Voříškovou, která mu za necelý rok poté, dne 9. února 1753, povila syna Matěje Valentina.⁵² Narodil se tak jeden z nejvýznamnějších obránců češtiny přelomu 18. a 19. století a zároveň otec Karla Krameraia.

Václav Matěj Kramerius, jak si nechal v pozdějších letech říkat⁵³, vychodil městskou školu v Klatovech, gymnázium klatovské jezuitské koleje a ve studiích pokračoval na pražské univerzitě.⁵⁴ Studia na univerzitě však nedokončil, ale zakotvil ve vlastenecké společnosti tehdejší Prahy. Mimo jiné se zde seznámil s Josefem Dobrovským, který mu získal místo pomocníka pro pořádání knihovny a sbírky starých tisků vlasteneckého šlechtice Jana Františka rytíře Neuberka. Neuberkova knihovna Václavu Matějovi otevřela nové obzory a dala vzniknout jeho lásce k češtině. Přetiskováním vzácných českých knih se seznámil se základy tiskařského řemesla.⁵⁵ Od těchto zkušeností už byl jen krůček k tomu, aby se Václav Matěj Kramerius stal žurnalistou, publicistou a prvním českým obrozeneckým nakladatelem a knihtiskařem. Začal překládat a tisknout důležité dokumenty⁵⁶ v české řeči, aby je tak zpřístupnil venkovskému lidu.⁵⁷

V roce 1786 se Václav Matěj ujal redakce českých novin, zvaných Schönfeldské císař. král. poštovní noviny, které vydával Jan Ferdinand Schönfeld.⁵⁸ Úroveň novin velmi pozvedl, avšak pro neshody se Schönfeldem se rozhodl

---

⁵¹ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abtheilung), pag. 1. Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius: studie s ukázkami z díla*, Praha 1973, s. 13.

⁵² Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius*, s. 13.

⁵³ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abtheilung), pag. 2.

⁵⁴ Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius*, s. 13.

⁵⁵ Tamtéž, s. 19-20.

⁵⁶ Mj. *Knihy Josefova od F. A. Ziegera o vládě Josefa II. a o významu jeho reform pro společenský pokrok.*

⁵⁷ Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius*, s. 26-39.

⁵⁸ Tamtéž, s. 44.

založit si noviny vlastní. První číslo Krameriových cís. král. poštovních novin vyšlo dne 4. července 1789.⁵⁹ Následně pak v roce 1790 založil Českou expedici, vydavatelský a knihkupecký podnik, jenž se zabíral téměř výhradně jazykově českou literaturou. K finančnímu posílení podniku použil věno Jenovéfy Heziriové (cca 1764–1829), dcery majetného pražského měšťana a zlatníka jménem Josef Hezirus († cca 1789), se kterou se dne 22. května 1791 oženil.⁶⁰

Česká expedice sloužila hlavně k vydávání, prodeji a rozesílání českých novin venkovským předplatitelům, dále pak k prodeji nových i starších českých knih. Vlastní knihy začala Česká expedice tisknout až v roce 1806, kdy Václav Matěj zakoupil dům U tří stříbrných růží čp. 373 v Dominikánské ulici (dnes Husově) na Starém Městě pražském a pořídil tiskařské vybavení.⁶¹ Kromě svých prací začal vydávat i práce ostatních spisovatelů a publicistů počátečního období národního obrození, staré české knihy⁶² a v hojné míře i překlady. Zejména pro venkovský lid vydal celou řadu lidových zábavných knížek, které byly věnovány pohádkám, romantickým dobrodružným rytířským příběhům a povídkám s historickou tematikou. Taktéž cestopisy⁶³ a kalendáře⁶⁴ zaujímaly část produkce nakladatelství. Jeho vydavatelská činnost pomohla češtině očistit se od nespisovných a nečeských výrazů.⁶⁵ Václav Matěj měl mnoho přátel a spolupracovníků mezi ostatními obrozenci. Patřili mezi ně již zmíněný Josef Dobrovský, František Martin Pelcl, Jaroslav Schaller, František Faustín Procházka, Antonín Jaroslav Puchmajer, Šebastian Hněvkovský a Jan Nejedlý.⁶⁶ Václav Matěj Kramerius zemřel po delší nemoci dne 22. března 1808.⁶⁷

S manželkou Jenovéfou zplodil Václav Matěj Kramerius sedm dětí, z nichž všechny tři dcery zemřely již v útlém dětském věku. Byli to postupně

---

⁵⁹ Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius*, s. 61-62.

⁶⁰ Tamtéž, s. 178-179. MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 7-8, 11.

⁶¹ Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius*, s. 179-180.

⁶² Např. Letopisy Trojanské, Ezopovy bajky, Jana Mandyvilly, znamenitého a vznešeného rytíře Cestu po světě nebo Příhody Václava Vratislava z Mitrovic.

⁶³ Např. Jana Smitha, kapitána anglického, pravdivé příhody po cestách, kteréž vykonal ve čtyřech dílech světa, Ouplné vypsání Egypta, jež leží ve třetím dílu světa Africe, Historické vypsání velikého mongolského císařství nebo Cesta do Arabie a do země Svaté, jinak Palestiny.

⁶⁴ Řada Nových kalendářů tolerancí pro veškeren národ český katolického i evangelického náboženství.

⁶⁵ Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius*, s. 183, 187-188, 193, 196-201.

⁶⁶ Tamtéž, s. 219-220.

⁶⁷ Tamtéž, s. 223-224.

Václav František Vincenc (* 6. 4. 1792)⁶⁸, Ludmila Magdalena Terezie (* 27. 9. 1793)⁶⁹, Vojtěch Matyáš (* 25. 3. 1795)⁷⁰, Karel Boromeus Václav František (* 19. 10. 1797)⁷¹, Klára Magdalena (* 25. 2. 1800)⁷², Jan Nepomuk Josef Václav (* 9. 11. 1801)⁷³ a Magdalena Ludmila Marie Anna (* 10. 7. 1803)⁷⁴.

Potomci Václava Matěje vyrůstali ve vlasteneckém ovzduší, ovšem vliv samotného otce nebyl pro jeho zaneprázdněnost v nakladatelství patrně příliš velký. Jistě větší vliv měl na Václava, Vojtěcha, Karla a Jana jejich vychovatel, jímž byl tehdy ještě student, později vlastenecký kněz a literát Josef Liboslav Ziegler.⁷⁵ Krameriovi ho doporučil P. Stanislav Vydra, jak o tom píše i Alois Jirásek ve 3. díle románu *F. L. Věk*.⁷⁶

Josef Liboslav Ziegler (1782–1846) studoval gymnázium v Hradci Králové a poté filozofii a teologii v Praze. Byl velkým znalcem slovanských jazyků a překladatelem. V roce 1806 byl vysvěcen na kněze a nastoupil kněžskou dráhu ve východních Čechách.⁷⁷ Mimo jiné se stal profesorem pastýřského bohosloví a literatury české na semináři v Hradci Králové. V semináři vychoval mnoho vlastenců, kteří pod jeho vlivem přijali vlastenecká jména.⁷⁸ Tento trend se pak šířil dále, takže si později i dva Krameriovi synové začali říkat Václav Rodomil a Karel Liboslav⁷⁹. Od roku 1825 až do své smrti Josef Liboslav Ziegler působil jako děkan v Chrudimi.⁸⁰ Se svými bývalými svěřenci byl jistě v kontaktu i po svém odchodu do východních Čech.⁸¹

---

⁶⁸ AHMP, Sběrka matrik, JIL N6, pag. 208.

⁶⁹ AHMP, Sběrka matrik, JIL N6, pag. 280.

⁷⁰ AHMP, Sběrka matrik, JIL N7, pag. 52.

⁷¹ AHMP, Sběrka matrik, JIL N7, pag. 127.

⁷² AHMP, Sběrka matrik, JIL N7, pag. 190.

⁷³ AHMP, Sběrka matrik, JIL N7, pag. 241.

⁷⁴ AHMP, Sběrka matrik, JIL N7, pag. 307.

⁷⁵ Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius*, s. 223.

⁷⁶ Alois JIRÁSEK, *F. L. Věk*, díl III., Praha 1976, s. 311-313, 336, 342.

⁷⁷ Ladislav HLADKÝ, *K vývoji národního obrození v severovýchodních Čechách*, in: Václav PETRBOK (ed.), *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler*. Sborník příspěvků ze symposia konaného 30.–31. května 1997 v Rychnově nad Kněžnou, Boskovice 1997, s. 12.

⁷⁸ Tamtéž, s. 15.

⁷⁹ Karel Kramerius se tak podepsal na svůj deník z roku 1815. Srv. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), *Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis (1815)*, fol. 1r.

⁸⁰ Ladislav HLADKÝ, *K vývoji národního obrození v severovýchodních Čechách*, s. 15.

⁸¹ Jana ŠTURSOVÁ a kol., *Z korespondence Vojtěcha Krameria*, Říčany 1993, s. 28. Jedná se patrně o jediný dochovaný dopis z korespondence mezi Vojtěchem Krameriem a Josefem Liboslavem Zieglerem, která byla jistě mnohem bohatší. Podivné je, že Karel Kramerius Josefa Liboslava Zieglera ve svých denících nezmiňuje, patrně si na něj příliš nevzpomínal kvůli svému útlému věku.

Nejstaršímu synovi Václava Matěje Krameria Václavu Rodomilovi (1792–1861) bylo v době otceva úmrtí necelých 16 let. Vedení České expedice se prozatím ujala vdova Jenovéfa za pomoci Františka J. Tomsy a Jana Rulíka a Václav byl nucen zanechat studií. Záhy po svém vyučení tiskařem se Václav Rodomil ujal vedení České expedice.⁸² Václav Rodomil byl však patrně lepším beletristou, redaktorem a novinářem, než obchodníkem. Navíc roku 1811 přišel bankrot a následná dražota po napoleonských válkách neměla na obchodování s knihami dobrý vliv. V roce 1824 byl Václav Rodomil nucen Českou expedici i noviny prodat Janu Ferdinandu Schönfeldovi, u nějž jeho otec začínal novinářskou kariéru. V té době byl již ženatý s Barborou, rozenou Wendlerovou, s níž měl tři děti.⁸³ Václav Rodomil se poté nechal najímat, pracoval u nakladatelů Jana Hostivíta Pospíšila v Hradci Králové, Landfrase v Jindřichově Hradci a Jeřábka v Praze. Nadále se věnoval spisovatelské tvorbě.

V letech 1830–1834 se Václavu Rodomilovi podařilo Českou expedici vzkřísit, avšak poté se opět musel nechat najímat. V letech 1837–1843 pobýval ve Vídni, kde se živil výrobou voskových figurek a prodejem tiskovin, za což byl i souzen.⁸⁴ V roce 1848 Václav Rodomil podruhé na pouhý rok obnovil Českou expedici.⁸⁵ Zemřel osamocený dne 6. června 1861 v chudobinci při klášteře milosrdných bratří na Starém Městě pražském a byl pohřben na Olšanském hřbitově po bok svého slavného otce.⁸⁶

Karel Kramerius o bratru Václavovi ve svých denících píše jako o jediném nepovedeném synovi Václava Matěje Krameria, jehož neštěstím byla rozcházka manželka a život na dluh.⁸⁷

Druhorozený syn Vojtěch (1795–1864) se vydal na dráhu kněze. Po ukončení studií na staroměstském gymnáziu roku 1810 studoval tři roky na filozofické fakultě pražské univerzity a čtyři roky bohosloví, která dokončil v roce

---

⁸² MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abtheilung), pag. 22; Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius*, s. 224.

⁸³ Ondřej HAUSENBLAS – Jana JANÁČKOVÁ – Lenka KUSÁKOVÁ (edd.), *Václav Rodomil Kramerius. Knížky lidového čtení*, Praha 1988, s. 19. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abtheilung), pag. 79.

⁸⁴ Ondřej HAUSENBLAS – Jana JANÁČKOVÁ – Lenka KUSÁKOVÁ (edd.), *Václav Rodomil Kramerius*, s. 20–21, 30.

⁸⁵ Tamtéž, s. 36.

⁸⁶ Tamtéž, s. 48. Vladimír SÍS, *Olšany*, Praha 1929, s. 48. Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 490–493.

⁸⁷ Josef VOLF, *Putování K.L.Kramériusa po Čechách*, Venkov, úřední list republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, ročník XXXI., č. 22., 26. 1. 1936, s. 4.

1817. Dne 31. března 1818 byl vysvěcen na kněze. Svou kněžskou dráhu započal místem kaplana v Mnichovicích. Dne 25. ledna 1819 byl jmenován lokalistou v Hrusicích a 4. ledna 1831 povýšil na faráře. Čtvrtým děkanem v Mnichovicích byl jmenován 5. září 1837; tento post zastával až do své smrti dne 7. září 1864.⁸⁸ Vojtěch Kramerius byl pochován na hřbitově u kostela Panny Marie v Mnichovicích, později byly jeho ostatky přeneseny na nově zřízený hřbitov za obcí do hrobu č. 10.⁸⁹

Také Vojtěch byl vlastenec, dopisoval si například s Václavem Hankou, Regnerem Náchodským, Josefem Jungmanem a Josefem Liboslavem Zieglerem. V Mnichovicích stál u vzniku školy a obecní knihovny, pro niž aktivně sháněl knihy.⁹⁰ Ve fondu Kramerius Karel v LA PNP se dochoval jeden česky psaný Vojtěchův deník a v Muzeu Hlavního města Prahy tři dopisy a podoběnka.⁹¹ Karel Kramerius často buď sám nebo s přáteli za svým bratrem do Hrusic a Mnichovic chodil, hlavně o letních prázdninách, jak si poznamenával ve svých denících.⁹²

Nejmladší syn Václava Matěje Krameria Jan (1801–1861) vystudoval nejprve staroměstské gymnázium a poté studoval na filozofické fakultě pražské univerzity.⁹³ Poté se stal soukromým vychovatelem ve šlechtických i měšťanských rodinách. Působil například u Ledeburů či jako vychovatel syna dokskeho továrníka Františka Wünsche.⁹⁴ Zemřel dne 25. června 1861.⁹⁵

A nyní již konečně k pro nás nejdůležitějšímu členu rodiny – Karlu Krameriovi (1797–1874). Karel Boromeus Václav František se narodil 19. října 1797 v domě U tří stříbrných růží čp. 373 v Dominikánské ulici (dnes Husově) na Starém Městě pražském a ještě téhož dne byl pokřtěn v kostele sv. Jiljí nedaleko

---

⁸⁸ SOKA Praha-východ, Farní úřad Mnichovice, inv. č. 2 (farní kronika 1833–1948), pag. 4, 6. MHMP, Sběrka historických fotografií, inv. č. 42265.

⁸⁹ Informace převzata z náhrobku hrobu č. 10 na novém mnichovickém hřbitově.

⁹⁰ Jana ŠTURSOVÁ a kol., *Z korespondence Vojtěcha Krameria*, s. 4-7. SOKA Praha-východ, Farní úřad Mnichovice, inv. č. 2 (farní kronika 1833–1948), pag. 20, 28-29, 43, 54, 56-57.

⁹¹ LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), deník Vojtěcha Krameria LP 1838. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040424, 040425, 040437, Sběrka historických fotografií, inv. č. 42265.

⁹² Např. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 62, 81, 108.

⁹³ Srv. např. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1814, 1817, 1818, bez foliace. Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1821, 1822, bez foliace.

⁹⁴ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, rodokmen Krameriů (bez inv. č.). LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis (1815), fol. 18r.

⁹⁵ Karel STRATIL, *Dva neznámí malíři žijící v Uherském Hradišti před sto lety a osudy jejich obrazů*, Slovácko 40/1998, s. 286.

domu narození. Za kmotry měl Františka Tomsu (knihkupec, pozdější spoluprovoditel České expedice), Václava Kaisla (knihkupec, manžel Marie, sestry Jenovéfy) a Marii Kaislovou (sestra Jenovéfy).⁹⁶

Ačkoliv měli Krameriovi synové domácího učitele Josefa Liboslava Zieglera, Karel začal od školního roku 1803/1804 navštěvovat triviální školu v dominikánském klášteře u kostela sv. Jiljí. Ve školním roce 1805/1806 přestoupil na hlavní školu a ve školním roce 1810/1811 na staroměstské gymnázium.⁹⁷

Podle nového studijního řádu, schváleného dne 16. srpna 1805, se gymnázia v hlavních městech a tam, kde bylo filozofické studium, stala šestitřídní (4 třídy gramatikální – parva, principie, gramatika a syntaxí a 2 třídy humanitní – poesie a rétorika) a učilo se 18 hodin týdně. Školní rok na gymnáziu začínal 3. listopadu a končil 7. září; na konci obou pololetí vždy ředitel nebo vicedirektor zkoušeli. Na konci školního roku se konala slavnost s vyhlášením prospěchu žáků (Klassenlesung) a eminentisti (žáci se nejlepšími známkami – Eminens) dostali odměny.⁹⁸ Všechny tyto informace jsou důležité k pochopení Karlových poznámek v cestovních denících, jejichž edici tato práce přináší.

Karel byl podle dochovaných katalogů staroměstského gymnázia z let 1812 a 1814 nadprůměrným žákem ve srovnání se svými spolužáky. V kolonkách s jeho jménem se převážně objevují značky „E“, tedy Eminens. Karlova matka Jenovéfa je zde uváděna jako knihkupec a Karel sám byl osvobozen od školného jakožto chudý student. To jistě mnohé značí o skrovném životě Krameriovy rodiny po smrti otce. Karlovým i Janovým poručníkem se po otcově smrti podle těchto záznamů stal JUDr. Jan Nejedlý.⁹⁹

Jan Nejedlý (1776–1834) byl horlivým vlastencem a spisovatelem a jako takový i přítelem Václava Matěje Krameria. Na filozofické fakultě pražské univerzity působil jako profesor české řeči a literatury v letech 1801–1835 a na jeho přednášky chodil i sám Karel. Mezi studenty nebyl v pozdějších letech příliš oblíben, protože si více hleděl své výnosné advokátské praxe a držel se

---

⁹⁶ AHMP, Sběrka matrik, JIL N7, pag. 127.

⁹⁷ MHMP, Sběrka tisků, karta Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abteilung), pag. 80.

⁹⁸ Jan ŠAFRÁNEK, *Za českou osvětu. Obrázky z dějin školství středního*, Praha 1898, s. 52, 60. K Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy*, Praha 1953, s. 45-48.

⁹⁹ AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, 1814, 1817, 1818, bez foliace.

veleslavínské češtiny, nikoliv novějšího pravopisu podle Dobrovského a Jungmanna.¹⁰⁰

Na gymnáziu se Karel seznámil s několika přáteli – byli to mimo jiné Karel Michel, Vincenc Čáslavský, Leonhard Mühlstein, Emanuel Ledvinka, Jan Ledvinka a Václav Tvrdý.¹⁰¹ V jejich doprovodu později vyražel poznávat svou vlast a svá dobrodružství, jakož i poznatky z cest, si začal zapisovat do cestovních deníků.¹⁰²

Ve školním roce 1816/1817 nastoupil Karel studia na filozofické fakultě pražské univerzity. Opět se z katalogů dozvídáme, že byl nadprůměrný student. U jeho jména se objevují pouze známky „E“ a 1. Jako jednomu z chudších studentů mu bylo přiznáno stipendium a to rovných 40 zlatých. Ve školních letech 1816/1817 až 1818/19 absolvoval tři ročníky filozofie (přičemž navštěvoval, jako dříve i jeho bratři Václav a Vojtěch, přednášky P. Bernarda Bolzana), ve školním roce 1820/1821 patrně celý ročník české literatury (u svého poručníka Jana Nejedlého), v letech 1823/1824 až 1824/1825 dva ročníky vyšší matematiky a v roce 1825/1826 ročník astronomie.¹⁰³ Rigorózní zkoušku z matematiky Karel Kramerius složil 5. května 1827 a rigorózní zkoušku z fyziky pak 23. července 1828.¹⁰⁴

Zároveň v letech 1819/1820 až 1822/1823 navštěvoval přednášky čtyř ročníků práv na právnické fakultě pražské univerzity a závěrečnou zkoušku zde složil 31. srpna 1823.¹⁰⁵

Karel Kramerius se tímto stal absolvovaným juristou a filosofem a mohl se vydat do života dospělých.

---

¹⁰⁰ Jan HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy III (1802–1918)*, Praha 1997, s. 81.

¹⁰¹ AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, 1814, bez foliace.

¹⁰² Cestovní deníky Karla Krameria a jejich obsah srv. kapitoly III. 4. Písemná pozůstalost Karla Krameria (s. 28 an) a IV. 2. Obsah editovaných deníků (s. 37 an).

¹⁰³ AUK, Katalogy posluchačů filozofické fakulty UK, 1817–1819, 1821, 1824–1826, bez foliace. Katalog pro druhý semestr roku 1821 se nedochoval. Karlovými spolužáky na filozofické fakultě byli Vincenc Čáslavský, Václav Tvrdý a Karel Michel. Dále srv. Marie PAVLÍKOVÁ, *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*, Praha 1985, s. 112.

¹⁰⁴ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 2. Abtheilung), fol. 55.

¹⁰⁵ AUK, Katalogy posluchačů právnické fakulty UK, 1820–23, bez foliace. Karlovými spolužáky na právnické fakultě byli Vincenc Čáslavský a Václav Tvrdý. Srv. též MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 2. Abtheilung), fol. 55.

III. 2. Léta finanční nejistoty (1828–1841)

Již při studiích na gymnáziu si Karel přivydělával doučováním slabších studentů. Doučoval například děti svého souseda a městského cukráře Michaela Háši, děti obuvníka Antonína Jelínka, nebo Valentina, syna Josefa Zimmerera. Při doučování posledně jmenovaného se seznámil se svou budoucí ženou, Karolínou Zimmerovou.¹⁰⁶ Po dokončení univerzitních studií nastoupil Karel nejprve jednoroční praxi u pražského kriminálního soudu, jak vyplývá z hodnocení pracovních kvalit uchazeče o místo ve Veřejné a univerzitní knihovně v Praze.¹⁰⁷

V letech 1830–1834 patrně pomáhal bratru Václavovi ve vydavatelské činnosti obnovené České expedice a od roku 1834 se zúčastnil mnoha konkurzů na místo středoškolského, popřípadě vysokoškolského profesora, například v Písku, Gorici, Turnově, Salcburku, Praze a naposledy Chebu, kde konečně roku 1841 uspěl.¹⁰⁸ Po celou tu dobu nadále doučoval slabší žáky a v písemných pramenech je nazýván soukromým učitelem.¹⁰⁹ O svých svěřencích, jakož o i platech za doučování, si vedl podrobné záznamy.¹¹⁰

V roce 1836 uspěl v konkurzu na místo knihovního praktikanta a písaře ve Veřejné a univerzitní knihovně v Praze. Byl vybrán z 19 uchazečů o toto místo, které uvolnil odcházející Wilhelm Mayerhöfer. Z hodnocení pracovních kvalit vyplývá, že měl Karel Kramerius „*krásný rukopis, zkušenosti s učitelstvím, znalosti v matematických a fyzikálních vědách a spisovatelské práci. Podle shlednutého vysvědčení z filosofických a juristických studií absolvoval [přednášky] z vyšší matematiky, statistiky, mechaniky, hydrostatiky, hydrauliky, astronomie a všeobecné i speciální chemie a přísné zkoušky z aplikované*

---

¹⁰⁶ Např. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Tagebuch. Enthält die letzten Monate in der Syntax und die Beschreibung der Reise nach der Kreisstadt Pilsen, Radnic und Kacerov (1814), fol. 30v, Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis (1815), fol. 50r. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 43-44, 46.

¹⁰⁷ ANK, Veřejná a univerzitní knihovna, Spisy číslované 1827–1918 (1919), r. 1836, bez foliace.

¹⁰⁸ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 2. Abtheilung), fol. 56-57. Jako nakladatele a spisovatele uvádí Karla Krameria Václav MAYER, *Sto let české průmyslové školy*, Praha 1937, s. 93.

¹⁰⁹ AHMP, Sběrka matrik, HV O10, pag. 150-151, HV N14, pag. 96-97, JIL N12, pag. 164-165, JIL N12, pag. 284-285.

¹¹⁰ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 350-355.

matematiky a fyziky. Vedle českého jazyka hovoří i francouzsky a italsky“.¹¹¹ Němčina nebyla v tu dobu považována za cizí jazyk, zato čeština ano a proto je uvedena ve výčtu jazykových znalostí uchazeče.

Knihovním praktikantem a písařem byl Karel jmenován guberniálním dekretem z 3. listopadu 1836 a do zaměstnání nastoupil 21. listopadu 1836. Při té příležitosti musel podepsat prohlášení o poctivé práci, poslušnosti a neúčasti v jakékoliv tajné společnosti.¹¹² Za necelý rok poté podává k. k. knihovník Antonín Spirk k. k. Zemskému guberniu zprávu o pracovním nasazení Karla Krameria, v níž píše, že *„pracuje se zřetelnou pílí, rozvážností a přesností, přičemž dokládá cenné literární znalosti, zvláště pak v jazyce českém*“.¹¹³

Velmi dobrou znalost češtiny Karel upotřebil i v dalším zaměstnání, do kterého nastoupil roku 1837. V září a listopadu roku 1837 otevřela totiž Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách ve své budově bývalého karmelitánského kláštera v Rytířské ulici nedělní průmyslovou školu, mladší „sestru“ první české průmyslové školy na Zbraslavi (založena 1835). V nové nedělní průmyslové škole se učilo vždy v neděli dopoledne od 8 do 10 hodin a odpoledne od 4 do 8 hodin a to jak v německém, tak i v českém jazyce.¹¹⁴

Karel Kramerius začal na této škole vyučovat v českém jazyce počtům a měřičství dne 19 listopadu 1837. Tytéž předměty pak v jazyce německém vyučoval knihovník Jednoty Partl. Zprvu na škole Karel Kramerius učil česky sám, což byl i tak úspěch a sám za to v úvodní přednášce děkoval: *„Uznávejme v tom, moji přátelé! zvláštní důkaz vlastenecké lásky a příznivosti, když velkomyslní zakladatelé a oudové zdejšího slavného ústavu, který Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách sluje, uznajíce velikou potřebu základního vzdělátného učení v hlavnějších předmětech literních pro řemeslníky dle zřetele a povolání jejich, i našim českým krajanům v mateřském jazyku toto učení poskytují, nařizujíce, bychom počítářství a měřičství počátek učinili.*“ Přesto je třeba podotknout, že zatímco německé přednášky o matematice a geometrii navštěvovalo kolem 140 studentů, tak české pouze 26. Karel Kramerius i ostatní

---

¹¹¹ ANK, Veřejná a univerzitní knihovna, Spisy číslované 1827–1918 (1919), r. 1836, bez foliace.

¹¹² ANK, Veřejná a univerzitní knihovna, Spisy nečíslované – věcné skupiny, Zprávy o činnosti knihovny, r. 1836/1837, bez foliace. ANK, Veřejná a univerzitní knihovna, Spisy nečíslované – věcné skupiny, Osobní spisy, Spisy zaměstnanců, Kramerius Karl, bez foliace.

¹¹³ ANK, Veřejná a univerzitní knihovna, Spisy číslované 1827–1918 (1919), r. 1837, bez foliace.

¹¹⁴ Václav MAYER, *Sto let české průmyslové školy*, s. 11. Bedřich MANSFELD a kol., *Průvodce světem techniky*, Praha 1937, s. 274. Bedřich MANSFELD (red.), *Sto let Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1833–1933*, Praha 1934, s. 124.

učitelé učili první rok úplně zdarma. Jak tomu bylo v následujících letech nevíme.¹¹⁵ Odměnou za jejich obět' jim jistě byla bohatá návštěvnost školy, která v prvních letech po otevření přesahovala sto studentů ročně a v roce 1842 jich bylo dokonce více jak 800. Vyučování na škole bylo pokládáno za vlasteneckou povinnost a být absolventem chloubou živnostníků a dělníků.¹¹⁶ Na nedělní průmyslové škole Karel Kramerius vyučoval patrně až do doby svého odchodu do Chebu v roce 1842, kde se stal gymnaziálním profesorem.

Jak již bylo výše zmíněno, Karel se se svou první ženou Karolínou (* cca 1803) seznámil již v roce 1817, kdy začal docházet do domácnosti Josefa Zimmera doučovat jeho syna Valentina. Rodina Zimmerova se přistěhovala do Prahy z Mannheimu v roce 1806 a ubytovala se v Konviktské ulici v domě U Peřinů. Josef Zimmer byl zprvu zaměstnaný jako chemik na vinici Čechelička u Újezdské brány a dodával do pražských fabrik různé chemikálie. Později si otevřel vlastní laboratoř.¹¹⁷

V roce 1820 již Karel o Karolíně mluví jako o své budoucí nevěstě, přiznává zamilovanost a Karolínin charakter hodnotí velmi kladně. Karolína má podle něj „čisté, upřímné a šlechetné srdce, je pracovitá, má smysl pro vytvoření domova a rodiče nosí v hluboké úctě, což ji vše velmi odlišuje od ostatních děvčat“.¹¹⁸

V Muzeu Hlavního města Prahy je uložen zlomek z milostné korespondence mezi Karlem a Karolínou. Jedná se o 13 dopisů adresovaných Karolíně z let 1820–1828. Svou milou v nich oslovuje *Lotte, schätzbarste Freundinn, Lina, gutes frommes Lottchen* a sám se podepisuje *aufrichtiger Freund, dein treuer Freund*.¹¹⁹

Patrně z finančních důvodů povolili rodiče Karolíny Josef a Terezie (roz. Trogetová) Zimmerovi snoubencům sňatek až v roce 1832. Svatba se konala 9. října 1832 v kostele sv. Havla na Starém Městě pražském a snoubence oddal

---

¹¹⁵ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abteilung), pag. 252. Bedřich MANSFELD (red.), *Sto let Jednoty*, s. 124-125.

¹¹⁶ Václav MAYER, *Sto let české průmyslové školy*, s. 11-12.

¹¹⁷ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abteilung), pag. 41-43.

¹¹⁸ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abteilung), pag. 55.

¹¹⁹ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040430/001-013.

bratr ženicha, hrusický farář Vojtěch Kramerius. Za svědka si snoubenci zvolili manžela Karolíniny sestry Alžběty Josefa Tittela.¹²⁰

Z tohoto manželství se Karlovi narodili celkem čtyři potomci: Karel Josef (14. 9. 1833–1918), Marie Alžběta (27. 6. 1835–6. 1. 1836), Marie Anna Alžběta (5. 11. 1836–3. 11. 1872) a Bohuslav Josef Antonín (19. 3. 1840–11. 11. 1865).¹²¹ Manželské štěstí Karla a Karolíny Krameriových bohužel netrvalo dlouho. Dne 1. listopadu 1841 zemřela Karolína Krameriová ve věku 39 let na neštovice.¹²²

Rok 1841 byl pro Karla Krameria zlomový nejen kvůli ztrátě milované ženy, ale také získání vytouženého profesorského místa. Dne 25. listopadu 1841 Karel Kramerius úspěšně prošel konkurzem na místo profesora na gymnáziu v Chebu.¹²³

III. 3. Léta profesorská (1842–1874)

Řádným profesorem na chebském gymnáziu byl Karel Kramerius jmenován dekretem školní dvorské komise ze dne 30. července 1842 a guberniálním dekretem ze dne 22. srpna 1842. V polovině téhož roku ukončil svůj pracovní poměr ve Veřejné a univerzitní knihovně a patrně též, pokud tak již neučinil dříve, v nedělní průmyslové škole.¹²⁴

Ještě před odjezdem do Chebu se Karel Kramerius stihl podruhé oženit. Důvodem k tak brzkému sňatku po smrti první ženy byla patrně starost o malé děti Karla, Marii a Bohuslava. Svatba s Adelheid Bartákovou (* cca 1824), dcerou Vavřince Bartáka, ředitele kůru v Písku, se konala 26. září 1842 v kostele sv. Jiljí na Starém Městě pražském. Oddávajícím byl opět Vojtěch Kramerius, tehdy již děkan v Mnichovicích.¹²⁵ Z tohoto manželství se pak Karlovi v Chebu i Praze narodili taktéž čtyři potomci: Antonie Josefa (9. 1. 1844–?), Jaroslav Ferdinand

---

¹²⁰ MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 182. AHMP, Sbírka matrik, HV O10, pag. 150-151.

¹²¹ MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 2. Abtheilung), fol. 55. Podrobněji k osudům potomků z obou manželství Karla Krameria srv. Karel STRATIL, *Dva neznámí malíři*, s. 282-288. Uvedený článek ovšem obsahuje několik chyb v datech. Rodová linie Karla Krameria vymřela roku 1955 Veronikou Krameriovou.

¹²² AHMP, Sbírka matrik, JIL Z8, pag. 115.

¹²³ MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 2. Abtheilung), fol. 56.

¹²⁴ ANK, Veřejná a univerzitní knihovna, Spisy nečíslované – věcné skupiny, Zprávy o činnosti knihovny, r. 1841/1842, bez foliace.

¹²⁵ AHMP, Sbírka matrik, JIL O8, pag. 50-51. MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 345.

Jan (5. 11. 1845–12. 9. 1911), Leopoldina Marie (15. 6. 1848–1904) a Johana Alžběta Marie (20. 4. 1852–?).¹²⁶

Do Chebu se Krameriova rodina vydala hned následujícího dne po svatbě, tj. 27. září, a 2. října 1842 nastoupil Karel Kramerius své nové vytoužené zaměstnání, které se uvolnilo úmrtím Josefa Proška.¹²⁷

Na chebském gymnáziu strávil Karel Kramerius celkem 8 let. Učil zde v gramatikálních třídách fyziku, matematiku a latinský jazyk.¹²⁸ Kolegy v profesorském sboru mu zde byli mimo jiné i Dominik Kratochvíl a Matyáš Kavka, budoucí ředitelé malostranského gymnázia, na kterém působil Karel Kramerius jako profesor v letech 1850–1871. Dominik Kratochvíl byl ředitelem malostranského gymnázia ve školních letech 1852–1862, Matyáš Kavka pak od školního roku 1862/1863.¹²⁹

Podle roční zprávy z roku 1843 byl Karel Kramerius hodnocen ve srovnání se svými kolegy jako nadprůměrným profesor. Konkrétně se ve zprávě píše toto: „*Karel Kramerius, 1843, Čech, Pražan, 45 let starý, ženatý, talent výtečný, důkladnost velmi velká v jednotlivých vyučovaných oborech, obzvláště ve výkladu a opakování gramatických pravidel, dar didaktický, nejen v matematice vynikající, výklad vynikající a hluboký, přizpůsobený chápavosti žáků, Mravy velmi dobré a je velmi laskavý [...], způsob jednání se žáky laskavý a důsledný, povzbuzující nedbalce k větší pili, pokroky a chování žáků (pod jeho vedením) jsou velmi dobré, znalost jazyků a věd fyziky, přírodních věd a matematiky hluboká, znalý jazyka řeckého, jak bylo možno dosud poznat.*“ Jinde se o něm píše jako o *zapáleném profesoru 1. gramatické třídy ..., který nešetří námahou, aby v duších jemu*

---

¹²⁶ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 2. Abtheilung), fol. 55. Podrobněji k osudům potomků z obou manželství Karla Krameria srv. Karel STRATIL, *Dva neznámí malíři*, s. 282-288. Uvedený článek ovšem obsahuje několik chyb v datech. Rodová linie Karla Krameria vymřela roku 1955 Veronikou Krameriovou.

¹²⁷ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 246-247. Josef Prošek zemřel 15. července 1841, od té doby až do nastoupení Karla Krameria hodiny suplovali prefekt a katecheta. Srv. SOkA Cheb, Německé gymnázium Cheb, inv. č. 789 (roční zprávy), fol. 24.

¹²⁸ SOkA Cheb, Německé gymnázium Cheb, inv. č. 62 (II. Historia gymnasii Egrensis ab anno 1797 in 1798 ad annum 1849 in 1850), bez foliace (záznam ze školního roku 1848/1849).

¹²⁹ SOkA Cheb, Německé gymnázium Cheb, inv. č. 62 (II. Historia gymnasii Egrensis ab anno 1797 in 1798 ad annum 1849 in 1850), bez foliace, inv. č. 63 (III. Historia gymnasii Egrensis ab anno 1851 usque ad annum 1900), bez foliace. *Programm des k. k. Gymnasiums auf der Kleinseite in Prag für das Schuljahr 1863*, Praha 1863, s. 31.

svěřených žáků položil pevný základ budoucích znalostí a při klasifikaci moudře spojuje vlídnost s přísností.¹³⁰

I přes tato kladná hodnocení se Karlovi v Chebu stýskalo po rodné Praze, a když se v roce 1850 navracel do Prahy, aby se ujal místa profesora na malostranském gymnáziu, o pobytu v Chebu píše jako o vězení. Z Chebu se celá Krameriova rodina navrátila 27. září 1850.¹³¹

Na malostranské gymnázium Karel Kramerius nastoupil ve školním roce 1850/1851 a učil zde celých 20 let až do svého odchodu na odpočinek dne 31. července 1871. Zvídavé studenty zde učil přírodním vědám, matematice a fyzice.¹³² Od školního roku 1862/1863 byl Karel Kramerius správcem přírodovědného kabinetu, jehož sbírky rozšířil darem části své vlastní mineralogické sbírky. O úctě k osobě profesora Krameria svědčí i fakt, že v roce 1862, poté co zemřel dosavadní ředitel malostranského gymnázia Dominik Kratochvíl, byl jmenován prozatímním ředitelem gymnázia. Dne 15. září 1862 se funkce ředitele gymnázia ujal Matyáš Kavka.¹³³

Po odchodu na odpočinek v roce 1871 se Karel Kramerius mohl plně věnovat svým zálibám, tj. četbě, psaní deníků, výletům a své rodině. Manželka Adelheid mu zemřela již 24. dubna 1858 ve věku 34 let na tyfus.¹³⁴ Karel Kramerius se na věčný odpočinek vydal 12. března 1874 ve věku 76 let. Jako příčina úmrtí je v matričním zápisu uvedeno „ochrnutí mozku“. Karel Kramerius byl pohřben na Olšanském hřbitově, patrně do rodinného hrobu Krameriů. Zaslouhou jeho potomků se nám do dnešních dnů dochovala část jeho písemné pozůstalosti.¹³⁵

---

¹³⁰ SOKA Cheb, Německé gymnázium Cheb, inv. č. 789 (roční zprávy), fol. 27-28.

¹³¹ LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis (1815), fol. 49v.

¹³² *Programm des k. k. Gymnasiums auf der Kleinseite in Prag für das Schuljahr 1851–1855, 1856–1860, 1863–1870*, Praha 1851–1855, 1856–1860, 1863–1870. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 2. Abtheilung), fol. 55.

¹³³ *Programm des k. k. Gymnasiums auf der Kleinseite in Prag für das Schuljahr 1863*, s. 25, 31.

¹³⁴ AHMP, Sběrka matrik, MIK Z11, fol. 42-43.

¹³⁵ AHMP, Sběrka matrik, MIK Z13, fol. 178-179. Hrob rodiny Krameriovy se nachází na Olšanských hřbitovech, oddělení II., hrob č. 164. Srv. Vladimír SÍS, *Olšany*, s. 16, 48.

III. 4. Písemná pozůstalost Karla Krameria

Karel Kramerius si psal deníky již od svého dětství. První dochovaný deník nese letopočet 1809, kdy bylo malému Karlovi necelých 12 let. Deník byl nazván *Meine ersten Ferien genossen in Trubin bei Beraun im Jahre 1809 in Gesellschaft meines ältesten Bruders Wenzel* a byl sepsán při letním pobytu Karla a Václava Krameriových v Trubíně u sedláka Josefa Holečka.¹³⁶ Jedná se patrně o první z řady deníků, které si cestovatel po své vlasti a budoucí profesor přírodních věd psal.

Další dochované deníky z druhého desetiletí 19. století jsou v jádře deníky cestovními, k nimž se jen občas připojují krátké denní záznamy. Jedná se o cestovní deníky z let 1813, 1814, 1815, 1816 a 1818. Cestovní deník z roku 1813 obsahuje dvě cesty s názvy *Beschreibung meiner erster Excursion nach den Bergschlösser Točnik und Karlstein im Berauner Kreise* a *Eintägige Excursion nach Okoř, einer västen Berg in Rak[onitzer] Kreise nordwestlich von Prag gelegen*.¹³⁷

Stěžejní částí této práce je edice cestovních deníků z let 1814, 1815 a 1818. Byly vybrány pro svou zralejší formu (než je tomu u deníků z roku 1809 a 1813), obsah (odpovídající zcela duchu počínajícího romantismu a již probíhajícího národního obrození) a ucelenost jednoho období života Karla Krameria. Cestovní deník z roku 1816 byl z tohoto výběru vyjmut, neboť se vymyká svým obsahem – nese totiž název *Tagebuch meiner Reise ins Riesengebirge*. Vybrané editované cestovní deníky s názvy *Tagebuch. Enthält die letzten Monate in der Syntax und die Beschreibung der Reise nach der Kreisstadt Pilsen, Radnic und Kacerov* (1814), *Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis* (1815) a *Tagebuch unserer Begebenheiten auf der Reise durch die Kreise von Beraun, Pilsen, Klattau und Prachin* (1818) obsahují cestovní záznamy ze tří velkých prázdninových cest za zříceninami hradů a zámky, které Karel Kramerius jako student podnikl se svými

---

¹³⁶ LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), *Meine ersten Ferien genossen in Trubin bei Beraun im Jahre 1809 in Gesellschaft meines ältesten Bruders Wenzel*.

¹³⁷ Uložen v LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován).

přáteli.¹³⁸ Dvakrát s ním cestoval Karel Michel a jednou Jan Šťasný. Podrobnějšímu rozboru těchto editovaných deníků se věnuje kapitola IV. 2. Obsah editovaných deníků (s. 37an). Taktéž roku 1817 podnikl Karel Kramerius velkou prázdninovou cestu, vedla Berounským krajem, ovšem cestovní deník se nedochoval. O této cestě, stejně jako i o ostatních, píše Karel Kramerius ve svých Rodinných poznámkách.¹³⁹

V nesouvislé řadě dalších chronologicky následujících dochovaných deníků z let 1823–1873 jsou obsaženy jak deníky čistě cestovní, tak též deníky s denními záznamy a deníky smíšené.¹⁴⁰ Deníky Karla Krameria jsou dnes uloženy na třech místech – v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (fond Kramerius Karel), Muzeu Hlavního města Prahy (Sbírka tisků, karton Kramerius) a Archivu Hlavního města Prahy (fond Kramerius Karel prof.). Všechny mají v podstatě jednotnou velikost (cca 18 x 11 cm) a jsou psány v německém jazyce. Seznam všech dochovaných deníků Karla Krameria s poznamenáním místa uložení srv. tabulka v závěru této kapitoly.

Kromě deníků, které tvoří podstatnou část písemné pozůstalosti Karla Krameria, se mimo jiné dochoval též zlomek rodinné korespondence Karla Krameria¹⁴¹ a dva díly Rodinných poznámek¹⁴², které psal pro své potomky. Všechny tyto písemnosti jsou uloženy ve Sbírce tisků Muzea Hlavního města Prahy, karton Kramerius.¹⁴³ Kromě písemností uchovává muzeum též 3D

---

¹³⁸ Cestovní deníky Karla Krameria z let 1814, 1815, 1816 a 1818 jsou uloženy v LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován).

¹³⁹ Cesta roku 1817 po Berounském kraji srv. MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 47. Ostatní prázdninové cesty srv. MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 30-32, 37-38, 48-49.

¹⁴⁰ Deníky jsou uloženy v LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius a AHMP, Kramerius Karel prof. (nezpracován).

¹⁴¹ Jedná se převážně o korespondenci Karla Krameria s první manželkou Karolínou, synem Karlem a bratrem Vojtěchem. Srv. MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040425, 040030/001-013, 040431/001-006, 042252/001-009, 042261-042263.

¹⁴² MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung, Familiennotizen, 2. Abtheilung). Jde však pouze o kopii originálních poznámek.

¹⁴³ Kromě těchto písemností se v MHMP, Sbírce tisků, karton Kramerius nachází vizitky Karla Krameria, rukopisy básní, korespondence ostatních členů rodiny (3ks), blahopřejné lístky, zpovědní lístky aj.

předměty¹⁴⁴ z rodiny Krameriovy a fotografie členů rodiny, převážně vnoučat Karla Krameria.¹⁴⁵

Rodinné poznámky jsou zajímavým pramenem k dějinám rodu Krameriů a částečně i rodu Heziriů. První díl Rodinných poznámek sepsal Karel Kramerius při příležitosti stěhování do Chebu v roce 1842. Vrací se v nich do minulosti a líčí osudy rodiny Krameriů od třicátých let 18. století, podrobněji se věnuje životní dráze svého otce a původu své matky Jenovéfy, rozené Heziriové. Vcelku nezaujatě líčí události po otcově smrti a podrobně vzpomíná na svá studijní léta. Přibližně od dvacátých let 19. století pak mají Rodinné poznámky charakter deníku, kdy jsou zaznamenávány v chronologickém pořadí významné události v životě pisatele a jeho rodiny až do roku 1842.¹⁴⁶

V tomtéž stylu je pak sepsán druhý díl Rodinných poznámek, který Karel Kramerius začal psát v roce 1850 při návratu z Chebu do Prahy. Tento díl je pak ukončen rokem 1871, poslední léta života už Karel Kramerius nestihl vylíčit.¹⁴⁷ Na konci obou dílů Rodinných poznámek následují drobné rekapitulace (život Karla Krameria v datech, seznam absolvovaných konkurzů, seznam soukromě vyučovaných studentů a podobně) a různé účetní poznámky. Podle podrobnosti obsahu Rodinných poznámek je zcela patrné, že podkladem pro jejich vznik byly podrobnější deníky, které si Karel Kramerius s velkou pravděpodobností vedl celý svůj dospělý život a z nichž se nám bohužel dochoval jen zlomek. Rodinné poznámky Karla Krameria by si rozhodně zasloužily zpracování a zpřístupnění čtenářům.

Fond Kramerius Karel v LA PNP obsahuje kromě deníků Karla Krameria třísvazkové botanické poznámky, mapu *Kriegs theater der teutschen und franzoesischen Graenzland zwischen dem Rein und Mosel. Im Jahre 1794* (5 dílů) a česky psaný deník Vojtěcha Krameria z roku 1838.

Fond Kramerius Karel prof. v AHMP obsahuje pouze 3 listy deníku z roku 1868.

---

¹⁴⁴ Jedná se například o pečetní prsten Karla Krameria, rodinné šperky, porcelán a sloupkové hodiny.

¹⁴⁵ Sběrka fotografií rodiny Krameriovy obsahuje fotografie Vojtěcha Krameria, Benjaminu K., Gabriely K., Jindřišky K., Veroniky K., Jaroslava K. a Bohuslava K. Srv. MHMP, Sběrka historických fotografií, inv. č. 42265-42276, 48815, 48816.

¹⁴⁶ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abteilung).

¹⁴⁷ MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 2. Abteilung).

Písemná pozůstalost Karla Krameria byla ještě roku 1936 uchováána v rodině. Podle článku Josefa Volfa, který objevil deníky Karla Krameria pro širší okruh čtenářů a napsal o nich dva články¹⁴⁸ do periodik, písemnou pozůstalost v roce 1936 opatrovala sl. Krameriová.¹⁴⁹ Jelikož podle článku Josefa Volfa žila v té době v Praze, jednalo se s největší pravděpodobností o Veroniku (Věru) Krameriovou.¹⁵⁰ Patrně téhož roku předala Veronika Krameriová část pozůstalosti svého děda¹⁵¹ Karla Krameria do knihovny Národního muzea.¹⁵² V pozdější době, neznámo kdy, pak byly tyto deníky předány do Literárního archivu Památníku národního písemnictví a tak vznikl fond Kramerius Karel, který je dosud nezpracován.¹⁵³

Další část písemné pozůstalosti a patrně i 3D předměty prodala Veronika Krameriová neznámo kdy Muzeu Hlavního města Prahy.¹⁵⁴ Písemnosti se staly součástí Sbírký tisků, karten Kramerius.

Fond Kramerius Karel prof. v Archivu Hlavního města Prahy vznikl zajímavou shodou náhod. Veronika (Věra) Krameriová našla ještě tři samostatné listy deníku z roku 1868 a poslala je Dr. A. Liškovi, který je však až v roce 1963 poslal do Muzea Hlavního města Prahy, aby zde mohly být připojeny k písemné pozůstalosti Karla Krameria.¹⁵⁵ Za záhadných okolností se však ony tři listy deníku dostaly do Archivu Hlavního města Prahy, čímž vznikl výše zmíněný fond.

Tabulka – seznam dochovaných deníků Karla Krameria (řazeny chronologicky).

název	rok	místo uložení, inv. č.	poznámka
<i>Meine ersten Ferien</i>	1809,	LA PNP, Kramerius	2 deníky

¹⁴⁸ Josef VOLF, *Popis Radyně v deníku Karla Liboslava Kramériusa*, Plzeňsko XVIII., 1936, s. 7-12. Josef VOLF, *Putování K. L. Kramériusa*, s. 3-4.

¹⁴⁹ Josef VOLF, *Putování K. L. Kramériusa*, s. 3.

¹⁵⁰ Podle Karla Stratila žila Veronika Krameriová v Praze od roku 1939. Ostatní vnučky a vnukové Karla Krameria žili mimo Prahu. Srv. Karel STRATIL, *Dva neznámí malíři*, s. 285-286.

¹⁵¹ Veronika Krameriová byla dcerou nejstaršího stejnojmenného syna Karla Krameria. Srv. Karel STRATIL, *Dva neznámí malíři*, s. 286.

¹⁵² Informaci mi poskytla obsluha badatelny v LA PNP dne 12. 11. 2006. Vročení 1936 nesou dodnes dochované štítky na deskách, v nichž jsou deníky uloženy. Je možné, že Josef Volf přesvědčil Veroniku Krameriovou o ceně těchto deníků a o nutnosti jejich uchování pro další generace. Veronika Krameriová byla posledním přímým potomkem Karla Krameria, zemřela dne 8. října 1955. Srv. Karel STRATIL, *Dva neznámí malíři*, s. 286.

¹⁵³ Informaci mi poskytla obsluha badatelny v LA PNP dne 12. 11. 2006.

¹⁵⁴ Informaci mi poskytla Luisa Rožátová, správce depozitáře tisků v Muzeu Hlavního města Prahy, dne 14. 5. 2008.

¹⁵⁵ AHMP, Kramerius Karel prof. (nezpracován), dopis Dr. A. Lišky Ředitelství Muzea Hlavního města Prahy.

<i>genossen in Trubin bei Beraun im Jahre 1809 in Gesellschaft meines ältesten Bruders Wenzel (1809) & Excursion nach Karlstein (1839)</i>	1839	Karel, bez inv. č.	v jednom sešitě
<i>Beschreibung meiner erster Excursion nach den Bergschlösser Točnik und Karlstein im Berauner Kreise (1813) & Eintägige Excursion nach Okoř, einer västen Berg in Rak. Kreise nordwestlich von Prag gelegen (1813)</i>	1813	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	2 deníky v jednom sešitě
<i>Tagebuch. Enthält die letzten Monate in der Syntax und die Beschreibung der Reise nach der Kreisstadt Pilsen, Radnic und Kacerov (1814)</i>	1814	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	Součást edice
<i>Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis (1815–1816)</i>	1815– 1816	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	Součást edice, doveden do března 1816
<i>Tagebuch meiner Reise ins Riesengebirge (1816)</i>	1816	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Tagebuch unserer Begebenheiten auf der Reise durch die Kreise von Beraun, Pilsen, Klattau und Prachin (1818)</i>	1818	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	Součást edice
<i>Tagebuch 1823–1828</i>	1823– 1828	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Tagebuch 1828–1833</i>	1828– 1833	MHMP, Sbíрка tisků, k. Kramerius, 040266	
<i>Tagebuch über die Reise nach Teplitz, Tetschen, Hirschberg und Dauba, dann die Ferien in Mníchowitz am Ende des Schuljahres 1838</i>	1838	MHMP, Sbíрка tisků, k. Kramerius, 040419/001	
<i>Ferial excursion nach Časlau, Selau und Kamaik 1839</i>	1839	MHMP, Sbíрка tisků, k. Kramerius, 044413	
<i>Diarium (mit Erzählungen) pro anno 1840 (1839–1840)</i>	1839– 1840	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	

<i>Der Ferialausflug nach Kardaš Řečic zum Pfarrer Carl Halik (1840) und der kleine Ausflug mit meinem Sohne Jaroslav nach Brandeis und nach Altbunzlau (1867)</i>	1840, 1867	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040419/002	2 deníky v jednom sešitě
<i>Diarium pro anno 1940–1941</i>	1840– 1841	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Ferien im Jahre 1848</i>	1848	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Zusatz zu meinem Tagebuche, tom. 47, neue folge ad diem 9. Augustus 1848</i>	1848	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Diarium Feriarum tempore Anno 1856</i>	1856	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040419/004	
<i>Diarium Feriarum tempore Mnichovicii transactarum 1857</i>	1857	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040419/005	
<i>Excursion mit Jelinek nach Lochovic, Trubin und Zdic</i>	1861	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 044414	
<i>Die ferial Excursion nach Teplitz (1867), Die ferial Excursion nach Bříství (1864), Excursion nach Tloskau und Neveklau wegen Pferde verkauf</i>	1864, 1867	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	3 deníky v jednom sešitě
Útržek z deníku z roku 1868 (29.8.)	1868	AHMP, Kramerius Karel prof., bez inv. č.	3 listy
<i>Diarium ab anno 1868 (7.9.–30.9.)</i>	1868	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Diarium ab anno 1868 (1.10–8.11.)</i>	1868	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Diarium ab anno 1868 (9.11.–31.12.)</i>	1868	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 047676	
<i>Diarium ab anno 1869 (1.1.–31.1.)</i>	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040426/001	
<i>Diarium ab anno 1869 (1.2.–28.2.)</i>	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040426/002	
<i>Diarium ab anno 1869 (1.3.–31.3.)</i>	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040426/003	
<i>Diarium ab anno 1869 (1.4.–4.5.)</i>	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040426/004	
<i>Diarium ab anno 1869</i>	1869	MHMP, Sbírka tisků,	

(5.5.–4.6.)		k. Kramerius, 040426/005	
<i>Diarium ab anno 1869</i> (2.6.–27.6.)	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040427/001	
<i>Diarium ab anno 1869</i> (28.6.–26.7.)	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040427/002	
<i>Diarium ab anno 1869</i> (27.7.–26.8.)	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040427/003	
<i>Diarium ab anno 1869</i> (27.8.–3.10.)	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040427/004	
<i>Diarium ab anno 1869</i> (4.10.–5.11.)	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040427/005	
<i>Diarium ab anno 1869</i> (6.11.–13.12.)	1869	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 042306	
<i>Diarium ab anno 1869</i> <i>ultimum</i> (14.12–31.12.)	1869	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (1.1.–31.1.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040428/001	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (1.2.–28.2.)	1870	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (1.3.–31.3.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040428/002	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (1.4.–30.4.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040428/003	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (1.5.–2.6.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040620	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (3.6.–30.6.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 041162	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (1.7.–31.7.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 042240	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (1.8.–24.8.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 042250	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (25.8.–15.9.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 046919	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (16.9.–10.10.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, bez inv. č.	
<i>Diarium ab anno 1870</i> (11.10.–12.11.)	1870	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, bez inv. č.	
<i>Diarium ab anno 1870</i>	1870	MHMP, Sbírka tisků,	

(13.11.–31.12.)		k. Kramerius, bez inv. č.	
<i>Notitzen über die Umgebung von Podhořan und Kriegern im Saazer Kreise, Beschreibung der kleinen Excursion von Prag nach Podbořan</i> (1871)	1871	LA PNP, Kramerius Karel, bez inv. č.	
<i>Diarium ab anno 1871</i> (1.1.–7.2.)	1871	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040029	
<i>Diarium ab anno 1871</i> (8.2.–10.3.)	1871	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040557	
<i>Diarium ab anno 1871</i> (11.3.–11.4.)	1871	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040558	
<i>Diarium ab anno 1871</i> (12.4.–6.5.)	1871	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040572	
<i>Diarium ab anno 1871</i> (7.5.–10.6.)	1871	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040621	
<i>Diarium ab anno 1871</i> (11.6.–25.7.)	1871	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 041163	
<i>Diarium ab anno 1871</i> (26.7.–27.9.)	1871	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 042239/001	
<i>Diarium ab anno 1871</i> (28.9.–15.11.)	1871	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 042239/002	
<i>Diarium ab anno 1871</i> (16.11.–31.12.)	1871	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040251	
<i>Diarium ab anno 1872</i> (1.1.–5.3.)	1872	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040573	
<i>Diarium ab anno 1872</i> (6.3.–8.5.)	1872	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 040574	
<i>Diarium ab anno 1872</i> (8.5.–31.8.)	1872	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 042239/003	
<i>Diarium ab anno 1872</i> (1.9.–únor 1873)	1872–1873	MHMP, Sbírka tisků, k. Kramerius, 047675	

IV. Rozbor editovaných deníků

IV. 1. Geneze a formální znaky editovaných deníků

Karel Kramerius psal své cestovní deníky již v průběhu cesty, jak je patrné z několika záznamů.¹⁵⁶ Po cestě psaný deník pak Karel Kramerius načisto přepsal (kromě deníku z roku 1818)¹⁵⁷ a doplnil dějinami objektů a výčty památek ve městech, k čemuž mu dobře posloužila *Topografie* od Jaroslava Schallera.¹⁵⁸ O přepisování deníků načisto mimo jiné svědčí i úhledný rukopis, kterého by při psaní na cestě jistě nedosáhl. Kresby perem přímo v textu pak s největší pravděpodobností překresloval z cestovního originálu, kresby tužkou na samostatném listu papíru, které pořizoval cestou, vložil do načisto přepsaného deníku. Své cestovní deníky si Karel Kramerius často pročítal, jak o tom svědčí pozdější přípisky¹⁵⁹ a gramatické opravy¹⁶⁰. Jednou byl dokonce nucen ztracenou část deníku s velkým časovým odstupem dopsat.¹⁶¹ Deník z roku 1818 gramaticky zkontroloval Vojtěch Kramerius, Karlův starší bratr.¹⁶²

Editované cestovní deníky Karla Krameria z let 1814, 1815 a 1818 jsou psány na ručně řezaných listech papíru, které byly poté sešity bílou nití. Formát jednotlivých deníků je velmi podobný, *Deník 1814* má rozměry 18,2 x 11,3 cm (rozsah 31 folií), *Deník 1815* 18 x 11,4 (rozsah 56 folií) a *Deník 1818* 17 x 10,5 cm (rozsah 50 folií). Deníky jsou psány soudobou němčinou, občas se vyskytují

---

¹⁵⁶ Tagebuch. Enthält die letzten Monate in der Syntax und die Beschreibung der Reise nach der Kreisstadt Pilsen, Radnic und Kacerov (dále jen Tagebuch 1814), fol. 10v. Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis (dále jen Tagebuch 1815), fol. 19v, 28r. Tagebuch unserer Begebenheiten auf der Reise durch die Kreise von Beraun, Pilsen, Klattau und Prachin (dále jen Tagebuch 1818), fol. 15r, 46v.

¹⁵⁷ V tomto deníku jsou dějiny hradů podle Schallerovy *Topografie* připsány na rubové strany kreseb těchto objektů. Ostatní údaje o objektech ve městě, počtu čísel popisných a zasvěcení kostelů a kaplí, které Kramerius při přepisování deníků z let 1814 a 1815 přebíral od Schallera, již v tomto deníku nejsou přítomny.

¹⁵⁸ Jaroslava SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen: Darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden* I, III, IV, VIII, IX, XII, XVI, Praha a Vídeň 1785-1790.

¹⁵⁹ Např. Tagebuch 1814, fol. 1r, 6v. Tagebuch 1815, fol. 3r, 4v, 18r, 49v. Tagebuch 1818, fol. 19v.

¹⁶⁰ Např. Tagebuch 1814, fol. 5r-5v.

¹⁶¹ Tagebuch 1814, fol. 31r.

¹⁶² Tagebuch 1818, fol. 49v.

sentence nebo jednotlivá slova v češtině¹⁶³ a latině¹⁶⁴, ojediněle pak ve francouzštině¹⁶⁵ a ruštině¹⁶⁶. Písmo odpovídá použitému jazyku, takže německý text je psán novogotickou kurzívou, česká, latinská, francouzská a ruská slova humanistickým písmem. Text doprovázejí kresby perem, kresby tužkou a rytiny objektů. Perokresby se nacházejí přímo na papíře s textem, kresby tužkou na papírech velikosti A4 jsou do deníku všíty, a rytiny jsou do deníku volně vloženy nebo též všíty.

IV. 2. Obsah editovaných deníků

Cestovní deník z roku 1814 s názvem *Tagebuch. Enthält die letzten Monate in der Syntax und die Beschreibung der Reise nach der Kreisstadt Pilsen, Radnic und Kacerov* obsahuje kromě zápisů z prázdninové cesty též denní záznamy z července roku 1814¹⁶⁷ a 6. a 7. září 1814. Prázdninovou cestu roku 1814 podnikl Karel Kramerius se svým přítelem Karlem Michelelem ve dnech 29. srpna–5. září. Navštívili Berounský a Plzeňský kraj, konkrétně například města Beroun, Žebrák, Rokycany, Plzeň a Radnice a hrady a zámky Radyni, Klabavu, Zbiroh, Libštejn, Kaceřov a Točnick. Přesný itinerář a mapa prázdninové cesty roku 1814 srv. příloha obr. 1.

Cestovní deník z roku 1815 s názvem *Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis* obsahuje kromě zápisů z prázdninové cesty též denní záznamy z 1.–7. září a 26. října–15. března roku 1816 a záznam z cesty na Okoř ze dne 5. října 1815. Prázdninovou cestu roku 1815 podnikl Karel Kramerius se svým přítelem Karlem Michelelem ve dnech 8.–22. září. Navštívili Boleslavský, Litoměřický a Bydžovský kraj, konkrétně například města Benátky nad Jizerou, Mladou Boleslav, Bělou pod Bezdězem, Doksy, Českou Lípou, Mnichovo Hradiště, Turnov, Jičín, Sobotku a Nymburk a hrady, zámky a klášter Dražice, Michalovice, Bezděz, Zahradky, Jestřebí, Starý

---

¹⁶³ Např. Tagebuch 1814, fol. 10r, 10v, 17v, 26r. Tagebuch 1815, fol. 9v, 12v, 35r, 37r, 47v, 48v. Tagebuch 1818, fol. 5v, 9r, 21v, 22r, 23v, 38v.

¹⁶⁴ Např. Tagebuch 1814, fol. 6v. Tagebuch 1815, fol. 16r, 25v, 26r, 30r. Tagebuch 1818, fol. 13r, 13v, 28v.

¹⁶⁵ Tagebuch 1815, fol. 2r, 27r. Tagebuch 1818, fol. 17r, 19v, 30v.

¹⁶⁶ Tagebuch 1815, fol. 38r.

¹⁶⁷ Listy se záznamy z 3.–24. července 1814 se nedochovaly, byly patrně z deníku vytrženy.

Berštejn, Valečov, Valdštejn, Trosky, Valdice a Křinec. Přesný itinerář a mapa prázdninové cesty roku 1815 srv. příloha obr. 2.

Cestovní deník z roku 1818 s názvem *Tagebuch unserer Begebenheiten auf der Reise durch die Kreise von Beraun, Pilsen, Klattau und Prachin* obsahuje pouze záznamy z prázdninové cesty, kterou Karel Kramerius podnikl se svým přítelem Janem Šťasným ve dnech 14.–27. září roku 1818. Navštívili Berounský, Plzeňský, Klatovský a Prácheňský kraj, konkrétně například města Plzeň, Klatovy, Sušici, hrady a zámky Točnick, Radyni, Švihov, Klenovou, Velhartice, Rabí, Lnáře a sklárny na Šumavě. Přesný itinerář a mapa prázdninové cesty roku 1818 srv. příloha obr. 3.

Obsahový rozbor se týká pouze záznamů z prázdninových cest. Denní záznamy předcházející této cestě jsou brány v potaz pouze tehdy, pokud mají k prázdninové cestě vztah.

IV. 2. 1. Motivace k cestování a přípravy na cestu

Jak sám Karel Kramerius napsal v cestovním deníku z roku 1818, motivací pro cestování po Čechách mu byla touha uspokojit „vědychtivost“, rozmnožit znalosti o své zemi a co nejkrásněji strávit volné chvíle.¹⁶⁸ Však se taky farářům Karel se svým spolucestujícím představovali *studiosi sumus linguae quoque latinae gnari qui patriam nostram cognoscendi causa permigramus* (jsme studenti znalí rovněž latinského jazyka, kteří putují, aby poznali svou vlast).¹⁶⁹ Touha poznávat památky po předcích, hlavně staré a polorozbořené hrady, vysvítá z mnoha vět všech tří deníků. Však často stačilo, aby se silueta zříceniny hradu vynořila ze zeleně lesa, nebo jim o některém z hradů či jiných zajímavých místech vyprávěl místní člověk a již k ní měli namířeno.¹⁷⁰ Motivem k cestě roku 1818 pak také byla touha navštívit příbuzné Karlova otce v Klatovech.¹⁷¹

Plán cesty vymýšlel Karel sám a pak teprve oslovil své spolužáky ze studií a přátele, zda by nešli s ním.¹⁷² Cesty v letech 1814 a 1815 s ním podnikl Karel

---

¹⁶⁸ Tagebuch 1818, fol. 49v.

¹⁶⁹ Tagebuch 1815, fol. 25v

¹⁷⁰ Tagebuch 1814, fol. 11r, 18v, 22r. Tagebuch 1815, fol. 27r. Tagebuch 1818, fol. 31v.

¹⁷¹ Tagebuch 1818, fol. 2r, 19r.

¹⁷² Tagebuch 1815, fol. 3r. Tagebuch 1818, fol. 2r.

Michel, syn účetního Josefa Michela.¹⁷³ V roce 1814 se ke Karlům chtěl přidat Emanuel Ledvinka, ale otec mu to zakázal.¹⁷⁴ Od té doby se stalo tradicí cestovat jen ve dvou. V roce 1818 pak Karla doprovázel Jan Šťasný. O obou spolucestujících Karel v deníku píše zřídka, jsou však „obsaženi“ v zájmenu „my“, neboť převážná část deníků je psána ve wir-formě.

Cestě samotné předcházela pečlivá příprava. S velkou pravděpodobností Karel k plánování cest používal mapy¹⁷⁵, které si minimálně na cesty v letech 1815 a 1818 bral s sebou.¹⁷⁶ Cílem cesty v roce 1814 byla patrně návštěva hradu Radyně u Starého Plzně. Ostatní odbočky z trasy mezi Prahou a Radyní (např. návštěva Radnic, Libštejna a Kaceřova) byly improvizací. Cesty v následujících letech již mají pevněji naplánovaný itinerář, který nedával tolik šancí improvizaci.

Kromě map si s sebou Karel sbalil do vaku finanční hotovost (v roce 1815 to bylo 12 zlatých), knihu k zahrnutí dlouhé chvíle (vždy cestopis), papír na poznámky a kresby hradů, pero a šitíčko, tužku, nůž, šátky, cestovní hůl, zpěvníček a doporučující dopisy (pro získání noclehu).¹⁷⁷ Taktéž nezbytné byly dobré šaty a boty. Více věcí balit netřeba pro lehké cestování.¹⁷⁸ Po rozloučení s rodinou se mohli poutníci vydat na cestu.

IV. 2. 2. Radosti a útrapy cestování

Na počátku 19. století byly jen dvě možnosti, jak cestovat po souši. Buď pěšky, nebo za pomoci koňské síly. Chudí poutníci byli často odkázáni na své nohy, přesto se jim občas poštěstilo se svézt na voze, který měl stejnou cestu jako oni. Někdy se stačilo jen usmát a už se vezli¹⁷⁹, jindy přemluvili vozku prosbami a darováním starých novin.¹⁸⁰ Někdy poutníkům štěstí nepřálo a vůz se na silnici ne

---

¹⁷³ AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace.

¹⁷⁴ Tagebuch 1814, fol. 3r.

¹⁷⁵ Pro plánování cesty mohl Karel Kramerius použít některý z atlasů Českého království, např. *Das Königreich Böhme in seine 16 Kreise abgetheilt* (cca 1789). Na cesty s sebou nosil mapy jednotlivých krajů. Mohl používat například mapy krajů od Ant. Elsenwanger (ed.) a J. C. Berndta (sc.), vydané kolem roku 1794, nebo mapy krajů od Petra Franzy (ed.), Ant. Henatsche (del.) a J. C. Berndta (sc.), vydané kolem roku 1802. Srv. František ROUBÍK, *Soupis map Českých zemí 1*, Praha 1952, s. 177, 180, 182, 186, 189, 204–206.

¹⁷⁶ Tagebuch 1815, fol. 34r. Tagebuch 1818, fol. 43v.

¹⁷⁷ Tagebuch 1815, fol. 3r.

¹⁷⁸ Tagebuch 1818, fol. 2r.

¹⁷⁹ Tagebuch 1815, fol. 25v.

¹⁸⁰ Tagebuch 1814, fol. 18r.

a ne objevit¹⁸¹, jindy nepomohl ani časný budíček, protože všichni vozkové už hostinec opustili.¹⁸²

Cestování pěšky s sebou neslo jisté potíže. Boty potřebovaly častou správkou¹⁸³, poutníka postihla bolest nohou (kterou se Karel Kramerius snažil zahnat mytím mýdlem a vodou)¹⁸⁴, cesta byla písčitá nebo bahnitá a v lesích se mohly skrývat nekalé živly.¹⁸⁵ Karel Michel se v této situaci tvářil velmi odhodlaně, vytáhl nůž a byl připraven případného násilníka odkázat do říše mrtvých.¹⁸⁶ Taktéž tma činila cestu nebezpečnou a ošálila oči, které se pak svého nositele snažily přesvědčit o přítomnosti obra nebo strašidla.¹⁸⁷ Nepříznivě na průběh cesty působilo též nevlídné počasí, popřípadě až přílišné horko. V takových případech nezbývalo poutníkům než se schovat před deštěm v hostinci nebo v některé z chalup vesnice. Horku se pak bránili unikem do chladivého stínu lesa, nebo využili hromady kamení a stínící konstrukce z šátků.¹⁸⁸ Je až zarážející, že na ochlazení poutníci až na výjimky nevyužili koupele v některém z potoků, rybníků a řek po cestě.

I přes tyto nesnáze byli poutníci schopni ujít v hodině i 5–6 km a za jeden den až 50 km. Průměrná denní dávka se pohybovala mezi 30 až 40 km.¹⁸⁹ Časové údaje v denících jsou však často zkreslené a s určitostí neznáme vždy přesnou trasu cesty a časový rozsah zastávek. Proto jsou tyto údaje spíše orientační.

K orientaci v krajině poutníkům sloužila především mapa¹⁹⁰, kterou několikrát předvedli i překvapeným vesničanům. Ti se pak velmi divili, když jim cizinci jmenovali okolní vesnice i s uvedením vzdálenosti od jejich vsi.¹⁹¹ Často také stačilo držet se zemské silnice, která spojovala velká města.¹⁹² Avšak ani

---

¹⁸¹ Tagebuch 1815, fol. 29v.

¹⁸² Tagebuch 1815, fol. 45v.

¹⁸³ Tagebuch 1815, fol. 40r. Tagebuch 1818, fol. 17v, 46r, 48v.

¹⁸⁴ Tagebuch 1818, fol. 9r-9v, 10v.

¹⁸⁵ Tagebuch 1815, fol. 4r, 9v, 18v, 46v. Tagebuch 1818, fol. 40r.

¹⁸⁶ Tagebuch 1815, fol. 17r-17v.

¹⁸⁷ Tagebuch 1814, fol. 25v-26r. Tagebuch 1815, fol. 17r-17v. Tagebuch 1818, fol. 34v.

¹⁸⁸ Tagebuch 1814, fol. 3v, 17r, 18r. Tagebuch 1815, fol. 19r, 22r, 29v, 45r-45v. Tagebuch 1818, fol. 14v, 15v, 40r-40v, 48v.

¹⁸⁹ Tagebuch 1814, fol. 4v, 17r-17v, 27v-28r. Tagebuch 1815, fol. 46r-47r. Tagebuch 1818, fol. 5r, 9v. Denní absolvovaná kilometrická vzdálenost byla počítána pro dny 29. 8., 2.–5. 9. 1814, 8. 9., 11.–14. 9., 16. 9., 18.–22. 9. 1815.

¹⁹⁰ Srv. pozn. č. 175.

¹⁹¹ Tagebuch 1814, fol. 22r. Tagebuch 1815, fol. 34r. Tagebuch 1818, fol. 43v.

¹⁹² Tagebuch 1815, fol. 29r-29v. Tagebuch 1818, fol. 6v, 10v, 15v, 16r. Z Prahy do Plzně a zpět poutníci využili Říšské silnici. Zpevněné silnice se v Rakousku začaly stavět v letech 1738–1739, ve velkém měřítku se s budováním silnic začalo až ve dvacátých až čtyřicátých letech 19. století.

mapa nepomohla vždy a pak byl poutník odkázán na pomoc a radu domorodců. Často si nechali poradit od místního faráře, učitele nebo hostinského, při cestě mezi poli a lukami, popřípadě lesem pak od pracujících venkovanů.¹⁹³ Několikrát se přesto poutníkům podařilo zabloudit, k jejich cti je však nutno podotknout, že se tak stávalo převážně již za tmy a v lese.¹⁹⁴ Jen jedenkrát se jim podařilo zabloudit ve městě, konkrétně v židovské části města Mnichovo Hradiště, což se jim málem nevyplatilo – dostali se totiž do sporu s místními obyvateli.¹⁹⁵ O tom však později.

Cestou znavení poutníci potřebovali dostatek stravy, pokud možno získané zadarmo (k čemuž často přispěla příroda svými plody a štedří venkované svými dary)¹⁹⁶ nebo co nejlevněji. Velmi často večeři a snídani poskytl hostitel, u kterého poutníci nocovali. Pokud tím hostitelem byl některý z příbuzných Karla Krameria nebo přátel jeho rodiny, bylo pohoštění zajištěno i na několik dní.¹⁹⁷ Pokud se žádný hostitel nenaskytl, byli poutníci nuceni stravovat se na vlastní náklady v hostinci.¹⁹⁸ Ovšem i tady občas byli shovívaví a nevyžadovali zaplacení požitých krmě.¹⁹⁹ Jindy se pozvání na nějakou tu krmí špatně podepsalo na obsahu peněženky. Jeden měšťan si například chudé studenty pozval k sobě na snídani a pak za ni žádal nestoudně vysokou sumu.²⁰⁰ S penězi byli poutníci neustále na štíru, proto byl vítán každý přísun peněz, jak ve formě výhry v kuželkách, tak ve formě viatika, kterým chtěl farář poutníkům zpříjemnit cestu.²⁰¹ Někdy bylo ovšem viatikum také jistou formou odmítnutí dalších služeb, zejména noclehu.²⁰²

Jídelníček poutníků byl vcelku prostý. Skládal se převážně z mléka, chleba (v lepších případech s máslem nebo smetanou), ovoce (převážně se jednalo o

---

Srv. Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku. Všední život na středoevropských cestách*, Praha 1996, s. 19, 23-24.

¹⁹³ Tagebuch 1814, fol. 14r, 16v, 17r. Tagebuch 1815, fol. 22r-22v, 24v, 25v, 40v. Tagebuch 1818, fol. 12v, 25v, 32v, 38r.

¹⁹⁴ Tagebuch 1814, fol. 25v-26r. Tagebuch 1815, fol. 17r-17v.

¹⁹⁵ Tagebuch 1815, fol. 26v.

¹⁹⁶ Tagebuch 1814, fol. 17r, 22v, 27v. Tagebuch 1815, fol. 12v, 14r, 17r, 23r, 28r, 36v, 47r. Tagebuch 1818, fol. 4v, 26v, 32v, 40r.

¹⁹⁷ Např. Tagebuch 1814, fol. 16v, 22r, 26v, 27r. Tagebuch 1815, fol. 4v, 5r, 8r, 11r, 18r, 21r, 24v, 37v, 48v. Tagebuch 1818, fol. 6r, 13v, 20r, 21v, 22r, 23r, 23v, 29r, 36r, 45v.

¹⁹⁸ Tagebuch 1814, fol. 17v, 19r. Tagebuch 1815, fol. 9v, 30r, 45v. Tagebuch 1818, fol. 8r, 16r, 44r, 48v.

¹⁹⁹ Tagebuch 1815, fol. 21r.

²⁰⁰ Tagebuch 1818, fol. 9v-10r.

²⁰¹ Tagebuch 1814, fol. 4r, 9r. Tagebuch 1815, fol. 6v, 30r. Tagebuch 1818, fol. 15r, 16r.

²⁰² Tagebuch 1815, fol. 30r. Tagebuch 1818, fol. 15r, 16r.

švestky, mnohem vzácněji pak o hrušky), polévky nebo kaše.²⁰³ Vzácněji se pak poutník mohl nasytit koláči, houskami, pečení, knedlíky, sýrem a buchtami.²⁰⁴ Vpravdě královskou večeří, skládající se ze sedmi chodů, poutníci dostali v Železné Rudě u slečny Marie Alžběty Hafenbrädllové.²⁰⁵

Zatímco skladba stravy se v průběhu let 1814–1818 příliš nezměnila, v oblasti nápojů je znatelný posun. V letech 1814–1815 poutníci popíjeli s velkou chutí mléko, kdežto v roce 1818 jim více chutnalo pivo.²⁰⁶

Nejistý zdroj stravy s sebou nesl i riziko hladovění, zvláště když vesničané pracovali na poli a nebyli tudíž ve svých chalupách a hostince byly buď zavřené, drahé, nebo málo zásobené. To se pak s prázdným žaludkem cestovalo těžko.²⁰⁷

Po jídle se poutník musel postarat, aby měl kde přenocovat. K tomuto účelu s sebou Karel Kramerius nesl doporučující dopisy, které mu otvíraly vstup na fary a do domů příbuzných a přátel rodiny Krameriů.²⁰⁸ Zde byl vždy přátelsky přijat i se svým spolucestujícím. Pokud Karel neměl v místě žádné příznivce, první jeho cesta vedla na faru, popřípadě děkanství, neboť faráři a děkané často slyšeli na prosby nocležníka. Přesto se našli i tací duchovní, kteří prosbám nevyhověli.²⁰⁹ Buď měli s cestujícími studenty špatné zkušenosti, nebo neměli dost otevřené srdce. Jindy farář nebyl doma a hospodyně měla nakázáno nikoho do fary nepouštět.²¹⁰ Jednou jedna hospodyně Karla Krameria dokonce podezřívala z krádeže knížky, když Karel při hledání pana faráře vstoupil i do knihovny.²¹¹ V případě neúspěchu se pak poutníci ubytovali v hostinci, kde se však za nocleh muselo platit.²¹²

---

²⁰³ Např. Tagebuch 1814, fol. 17r, 22v, 27v. Tagebuch 1815, fol. 6r, 9v, 12v, 13v, 20v, 21r, 23r, 24r, 28r, 29r, 34r, 45v. Tagebuch 1818, fol. 27r, 40r, 44v, 48v.

²⁰⁴ Tagebuch 1814, fol. 16v. Tagebuch 1815, fol. 7r, 8v, 30v, 31r, 49r. Tagebuch 1818, fol. 5v, 16r, 22r, 41r, 46r-46v.

²⁰⁵ Tagebuch 1818, fol. 36r. Marie Alžběta Hafenbrädllová (1758–1825) byla členkou sklářského rodu Hafenbrädlů, povýšeného roku 1783 do českého rytířského stavu. Srv. Hans-Joachim HÄUPLER, *Sklářská šlechta. Příspěvek k sociálním dějinám Šumavy a Bavorského lesa*, in: Sklo bez hranic (Glas ohne Grenzen) 2, Sušice 1999, s. 45-46, 49. Vilém KUDRLIČKA – Jiří ZÁLOHA, *Umění šumavských sklářů*, České Budějovice 1987, s. 212.

²⁰⁶ Tagebuch 1814, fol. 17r, 27r. Tagebuch 1815, fol. 12v, 19r, 41v. Tagebuch 1818, fol. 15v, 16r, 27r, 33v, 41r, 47v.

²⁰⁷ Tagebuch 1814, fol. 20v. Tagebuch 1815, fol. 7r, 22r. Tagebuch 1818, fol. 7v-8r, 24v-25r, 26r.

²⁰⁸ Tagebuch 1814, fol. 26v, 28v, 29v. Tagebuch 1815, fol. 3r, 4v-5r, 11r, 18r, 27r, 38r, 40r, 43v, 48v. Tagebuch 1818, fol. 5r-5v, 9r, 20r, 20v, 23r, 35r-37r, 45v.

²⁰⁹ Tagebuch 1815, fol. 30r. Tagebuch 1818, fol. 9r, 13r-14r, 16r.

²¹⁰ Tagebuch 1815, fol. 17r.

²¹¹ Tagebuch 1815, fol. 3v.

²¹² Tagebuch 1814, fol. 10v, 19v. Tagebuch 1815, fol. 30r, 45v. Tagebuch 1818, fol. 9v, 17r, 41r-41v, 47v-48r.

Kvalita spánku se odvíjela od kvality lože a prostředí. Nejpoohodlněji se poutníkům spalo na pohodlné posteli, kterou měl každý sám pro sebe.²¹³ Ovšem někdy se stalo, že jim musela stačit postel jen jedna.²¹⁴ V případě hostince se velmi často spalo na slámě, kterou se pokryla podlaha světnice poté, co hosté odešli.²¹⁵ Velmi nepříjemnou noc poutníci zažili při pobytu u Schnablů v Benátkách nad Jizerou. Spali totiž na slámě v boudě na ovoce uprostřed sadu a spolu s nimi další mladíci a děti, kteří tropili nepříjemný hluk a křik.²¹⁶ Jindy měli příliš úzké postele, těžké peřiny a v místnosti bylo přílišné dusno.²¹⁷ Zato královsky nocovali na zámku v Železné Rudě, kde již výše zmíněná majitelka zámku slečna Marie Alžběta Hafenbrádllová upravila pro nocleh cestujících studentů celý pokoj. Nacházelo se v něm 15 postelí a u každé z nich skleněný nočník.²¹⁸

Pokud poutník zrovna nespal, nejedl, neputoval, nebo si neprohližel památky, zabýval se oddechovými činnostmi. Mezi tuto činnost patřilo čtení knihy nebo deníku, jakož i jeho psaní. Dále rozhovor o všeličem se spolucestujícím, zpěv a hra na kytaru, tanec, hraní kuželek a projížďka na koni.²¹⁹ Zajímavý je výběr písní, které poutníci zpívali. Jednalo se o písně české, jejichž sbírku si Karel založil.²²⁰ Z autorů písní je v deníku jmenován pouze Michal Silorad Patrčka (píseň Wzhůru bratřj, čas gest wstáti).²²¹

Dlouhá chvíle nabádala poutníka taktéž k lotrovinám. Mezi ně patřilo zapalování sena na hradu Bezděz, střelného prachu v lese (což se Karlovi Krameriovi vymstilo černou skvrnou na nose) a vyrytí jmen do omítky na hradě Dražice.²²² K těmto činům lze navíc připojit krádež švestek ze soukromé zahrady, která byla ovšem motivována získáním potravy. Karel byl nakonec nucen tyto

---

²¹³ Např. Tagebuch 1815, fol. 25r, 27r. Tagebuch 1818, fol. 9v, 36v.

²¹⁴ Tagebuch 1815, fol. 18r.

²¹⁵ Tagebuch 1814, fol. 10v, 19v. Tagebuch 1815, fol. 30r, 45v.

²¹⁶ Tagebuch 1814, fol. 4v-5r, 7v.

²¹⁷ Tagebuch 1818, fol. 45v.

²¹⁸ Tagebuch 1818, fol. 36v.

²¹⁹ Tagebuch 1814, fol. 4v, 10v. Tagebuch 1815, fol. 6r, 7v, 8r, 8v, 19v, 22v, 28r, 29v, 36v-37r, 48v. Tagebuch 1818, fol. 5r, 15r, 23v, 24v, 27v, 46v.

²²⁰ Tagebuch 1815, fol. 36v-37r. Tagebuch 1818, fol. 23v.

²²¹ Tagebuch 1815, fol. 48v. Michal Silorad Patrčka (1787–1838), obrozenec, básník a vynálezce v oblasti mnemoniky a přírodních věd. Srv. Jiří FRÝZEK, *Michal Silorad Patrčka*, in: Václav PETRBOK (ed.), *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler. Sborník příspěvků ze symposia konaného 30.–31. května 1997 v Rychnově nad Kněžnou, Boskovice 1997*, s. 39-51.

²²² Tagebuch 1815, fol. 6r, 15r, 41v.

kradené švestky zaplatit, protože majitel ho načapal a nepomohla mu ani výmluva, že je z Prahy.²²³

Poutníkům se nevyhýbaly ani ztráty na cestě. Naštěstí jich nebylo mnoho. V Turnově se Karlovi podařilo ztratit veškeré peníze na cestu. Měl však velké štěstí, že děvečka, která po nich uklízela v hostinci, kde přenocovali, byla poctivá a nalezený obnos jeho majiteli celý vrátila. Za odměnu dostala nálezné.²²⁴ Zato druhá ztráta byla nenávratná a o to bolestnější. Karlovi se totiž téměř na konci cesty podařilo ztratit cestopis, který si s sebou vzal k ukrácení dlouhé chvíle. I když napsal dopis do posledního místa pobytu, kdy ho ještě měl, knihu už nikdy neviděl.²²⁵

IV. 2. 3. Pamětihodnosti

V popředí zájmu Karla Krameria a i jeho spolucestujících byly hlavně romantické zříceniny hradů. Zde se mohla popustit uzda představitosti a v hlavách poutníků se rodily různé hrůzné představy z minulosti. Každou zříceninu poutníci důkladně prošli, nakoukli do každé „díry“, prošli všechny bývalé komnaty a jednou při tom riskovali i zdraví svých údů.²²⁶ Velmi podrobně tak Karel popsal zříceniny hradů Radyně, Točnicku, Dražic, Michalovic, Bezdězu, Starého Berštejna, Valečova, Trosek, Švihova, Klenové a Rabí, méně podrobně pak zříceniny Klabavu, Libštejn, Jestřebí, Valdštejn, Bradlec a Žebrák.²²⁷ K orientaci čtenáře deníku po zřícenině hradu dobře poslouží připojené kresby hradů se značkami, kteréžto jsou pak popsány přímo v textu deníku. Pouze Radyni se dostalo té cti, že byl její půdorys podrobně označen popiskami.²²⁸

Po hradech byla velká pozornost věnována zámkům. Někde se popis zámku omezil na jednu až dvě věty, jinde, když bylo poutníkům umožněno

---

²²³ Tagebuch 1815, fol. 12v.

²²⁴ Tagebuch 1815, fol. 30v-31r.

²²⁵ Tagebuch 1815, fol. 39v-40r.

²²⁶ Tagebuch 1815, fol. 23r-23v.

²²⁷ Tagebuch 1814, fol. 14r-15v, 17v, 22v-23r, 28v-29r. Tagebuch 1815, fol. 6r, 11v-12r, 14r-15v, 21v, 23r-23v, 28r-29r, 32v-33r, 38r-38v, 42r-42v. Tagebuch 1818, fol. 7r-7v, 11v-12v, 16v-17r, 25r-25v, 29v-31r, 42r-42v.

²²⁸ Kresby hradů a jejich částí jsou přítomny u popisů zřícenin hradů Radyně, Michalovic, Bezdězu, Starého Berštejna, Valečova, Švihova, Velhartic, Rabí, Klabavy, Libštejna a Žebráku. K některým popisům jsou připojeny i rytiny hradů, obdoba dnešních pohlednic. Konkrétně se jedná o rytiny zřícenin Michalovice, Trosky a Radyně. Kresba půdorysu Radyně je nakreslena na zadní straně kresby téhož hradu, všité mezi folia 11v-12r v Tagebuch 1818.

podívat se do interiéru zámku, se popis stal podrobnějším. Poutníkům bylo dovoleno shlédnout interiéry zámků Kaceřova, Hrubé Skály a zámku v Železné Rudě, avšak pouze Kaceřov byl obdařen kresbou s popiskami, Zbiroh pak kresbou bez popisek a Hrubá Skála rytinou s popiskami.²²⁹

Z klášterů, které poutníci navštívili, se dostalo pozornosti pouze čtyřem, a to klášteru v Klášteře u Mnichova Hradiště, Valdicím u Jičína, bývalému dominikánskému klášteru v Klatovech (v té době v pronájmu benediktinů) a kapucínskému klášteru v Sušici.²³⁰

Dále jsou v denících popisy náměstí a domů některých navštívených měst. Konkrétně Berouna, Mladé Boleslavi, Bělé pod Bezdězem, České Lípy, Turnova, Rožďalovic, Nymburku a Klatov.²³¹ Jednotlivým památkám ve městech se Karel věnuje pouze výjimečně, překvapivě málo například kostelům, jak by se od katolíka čekalo. Popisuje pouze kostel v Berouně, zámeckou kapli v Hrubé Skále, klášterní kostel ve Valdicích, kostel sv. Bartoloměje v Plzni, jezuitský kostel v Klatovech, polozboženou kapli sv. Anny na kopci Hůrka u Klatov, zřícenou kapli ve vesnici Loreta nedaleko Klatov a kostelík v Železné Rudě.²³² Zajímavý je rozdíl mezi deníky z let 1814–1815 a deníkem z roku 1818, ve kterém popisy kostelů zaujímají větší prostor a duše poutníka se více kochá exteriérem i interiérem kostela.

Po některých památkách se poutníkům dostalo místního zasvěceného průvodce, zpravidla obyvatele objektu, popřípadě zaměstnance vrchnosti. Po Kaceřově prováděla poutníky dcera učitele, který zde bydlel, po zámku a kapli na Hrubé Skále je provedl kněz Antonín Marek, Karlův bývalý profesor provedl oba mladíky po klášteře v Klatovech, na Švihově to byl praktikant a Velharticemi je provedl podkoní.²³³ S neochotou provést je po objektu se setkali u správce na Zbirohu a u úředníků ve Valdicích. Nájemce dvora v Klenové se zase podívoval nad tím, že někoho zajímá staré kamení.²³⁴

---

²²⁹ Tagebuch 1814, fol. 18v-19r, 24r-25r. Tagebuch 1815, fol. 5r, 20r-20v, 22v, 37r, 40r-40v, 44r, 46r, 46v, 47r. Tagebuch 1818, fol. 24v, 36v, 44r.

²³⁰ Tagebuch 1815, fol. 26r, 40v. Tagebuch 1818, fol. 18r-18v, 41v-42r.

²³¹ Tagebuch 1814, fol. 5r. Tagebuch 1815, fol. 10r-10v, 12v-13r, 19v, 30r, 46r, 47r, 48v. Tagebuch 1818, fol. 20v.

²³² Tagebuch 1814, fol. 5v. Tagebuch 1815, fol. 37v, 40v. Tagebuch 1818, fol. 10v, 20v, 22r-22v, 24r, 37v-38r.

²³³ Tagebuch 1814, fol. 24r-25r. Tagebuch 1815, fol. 37r-37v. Tagebuch 1818, fol. 16v-17r, 18r-18v, 29v-31r.

²³⁴ Tagebuch 1814, fol. 19v. Tagebuch 1815, fol. 40v. Tagebuch 1818, fol. 25r.

Popisy památek pak Karel rozmnožil o výklad historie objektu, popřípadě o pověsti k místu se vážící, které nekriticky stavěl na roveň historii, podložené prameny. Čtenáře patrně překvapí, kolik památek v městech jmenuje, avšak s velkou pravděpodobností jich mnoho na vlastní oči neviděl, neboť jak historii objektů, tak výčty památek opisoval ze Schallerovy *Topografie*.²³⁵ Důkazem pro toto tvrzení jsou památky v době Karlovy návštěvy již neexistující, o kterých ve svých denících píše jako o existujících.²³⁶ V deníku z roku 1818 je pak z těchto výpisků použito jen několik pasáží z historie navštívených hradů; v tomto deníku se Karel věnuje více svým vlastním popisům, náladám a líčení cesty samotné.

V některých popisech Karel zaznamenal dnes již neexistující objekty, například zámek Nový Ronov ve vesnici Oskořínek.²³⁷ U jiných objektů Karel zaznamenal stav před přestavbou či úpravou objektu do dnešní podoby. Markantní je rozdíl u zříceniny hradu Klenová, kterou poutníci navštívili v roce 1818.²³⁸ V roce 1832 koupil panství Klenová hrabě Eduard Stadion-Thannhausen, který nechal zříceninu hradu opravit a přistavět nové zámecké prostory.²³⁹

Kromě architektonických památek se poutníci zajímali i o přírodní památky, ovšem v menší míře. Romantická duše poutníků se ráda kochala přírodou, a proto nenechala bez povšimnutí zajímavou skálu s jezírkem na hradě Točnick²⁴⁰, zámeckou zahradu v Mnichově Hradišti²⁴¹, jaspisovou skálu na Zbirohu²⁴², mušle ve skále u Jestřebí²⁴³, či Novozámecký rybník u Zahradek²⁴⁴. Velkou pozornost věnoval Karel popisu skalního útvaru na Hruboskalsku, který se skládal ze dvou u sebe těsně stojících pískovcových skal. K tomuto objektu si navíc Karel poznamenal pověst o napraveném odsouzenci, který zachránil okolní

---

²³⁵ Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* I, III, IV, VIII, IX, XII, XVI, Praha a Vídeň 1785–1790.

²³⁶ Např. kaple sv. Rodiny na náměstí v Benátkách nad Jizerou, zrušená v roce 1795 a přestavěná na obytnou budovu, kostel sv. Jana Nepomuckého v Mladé Boleslavi, zrušený roku 1787 a obnovený rok po Krameriově návštěvě roku 1816, či děkanský kostel sv. Petra a Pavla v České Lípě, zničený požárem roku 1787. Srv. Tagebuch 1815, fol. 5v, 10v, 19v.

²³⁷ Tagebuch 1815, fol. 47r. Rozlehlý barokní zámek Nový Ronov v obci Oskořínek vznikl v 18. století přestavbou renesančního zámku z 16. století. V letech 1850–1860 byl přestavěn na cukrovar a ve třicátých letech 20. století byl kompletně zbořen. Srv. Rudolf ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* III., Severní Čechy, Praha 1984., s. 353.

²³⁸ Tagebuch 1818, fol. 25r–25v.

²³⁹ Miloslav BĚLOHLÁVEK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* IV., Západní Čechy, Praha 1985, s. 144.

²⁴⁰ Tagebuch 1814, fol. 29r.

²⁴¹ Tagebuch 1815, fol. 26v.

²⁴² Tagebuch 1814, fol. 18v–19r.

²⁴³ Tagebuch 1815, fol. 21v.

²⁴⁴ Tagebuch 1815, fol. 20v

venkovany před útoky loupeživého dravce.²⁴⁵ Zajímavá byla také návštěva městské zahrady v Klatovech, v níž mimo jiné rostly pomeranče, citrony a fíkovníky. Hadovitá tykev Karla natolik ošálila, že si ji zpočátku spletl s hadem. Svůj omyl poznal až poté, co si na tykev sáhl a poznal, že má tuhý obal.²⁴⁶ Velkou radost Karlovi udělal nález minerálů u Valdic; odnesl si spolu se svým spolucestujícím přes 20 kamenů, mezi nimiž byly chalcedony, onyxy a acháty.²⁴⁷

Velmi zřídka se Karel zmiňuje o objektech, které dnes nazýváme technickými památkami. Pouze jednou větou zaznamenává hydraulický stroj, sloužící k zásobování Mladé Boleslavi vodou, větrný mlýn v Kuřivodech, či papírnu u Velhartic.²⁴⁸ Výjimku tvoří dvě šumavské sklárny, které poutníci osobně navštívili. O nich však později.

IV. 2. 4. Setkání na cestách

Při návštěvách zřícenin hradů se poutníci setkávali s dalšími nadšenci pro staré časy. Buď šli na hrad společně nebo se setkávali náhodně až na místě.²⁴⁹ Takto potkali na Bezdězi tiskařského tovaryše z Doks.²⁵⁰

Velmi často poutníci při cestě navštěvovali své spolužáky a přátele, popřípadě bývalé učitele a profesory.²⁵¹ Mnohokrát jim pak bylo dopřáno noclehu v domě navštíveného, popřípadě prohlídky města.²⁵² Jindy byli poutníci pověřeni příbuznými a přáteli k vyřízení pozdravu.²⁵³

Třikrát se poutníci osobně setkali s osobami vyššího postavení. Ze Žebráku do Cerhovic cestovali povozem s rodinou postaršího šlechtice, při cestě do Kuřivod je předjel kočár s hrabětem Waldstein Wartenberg a jeho chotí, kteří jim odpověděli na pozdrav, a v Železné Rudě dokonce povečeřeli s již několikrát výše zmíněnou slečnou Marií Alžbětou Haffenbrätlovou.²⁵⁴

---

²⁴⁵ Tagebuch 1815, fol. 35v-36v.

²⁴⁶ Tagebuch 1818, fol. 22v-23r.

²⁴⁷ Tagebuch 1815, fol. 41r.

²⁴⁸ Tagebuch 1815, fol. 11r, 24v. Tagebuch 1818, fol. 29v.

²⁴⁹ Tagebuch 1814, fol. 28v. Tagebuch 1815, fol. 14v, 38r. Tagebuch 1818, fol. 7r.

²⁵⁰ Tagebuch 1815, fol. 14v.

²⁵¹ Tagebuch 1814, fol. 6r, 6v, 29v. Tagebuch 1815, fol. 3v, 47r-47v. Tagebuch 1818, fol. 6r, 9v, 18r-18v, 41v, 45v, 46r-46v.

²⁵² Např. Tagebuch 1814, fol. 29v. Tagebuch 1815, fol. 47v, 48v. Tagebuch 1818, fol. 45v.

²⁵³ Např. Tagebuch 1814, fol. 15v.

²⁵⁴ Tagebuch 1814, fol. 8r. Tagebuch 1815, fol. 24v. Tagebuch 1818, fol. 36r. Patrně se jednalo o Arnošta Filipa Waldstein Wartenberga (1764–1832) a jeho choť Antonii hr. Desfours. Srv. *Ottův*

Několikrát se poutníci na své cestě setkali také s velkými českými vlastenci a literáty. Jako syn známého nakladatele, novináře a vlastence měl Karel možnost navštívit otcovy dávné přátele, z nichž některé společně s ním již v minulosti navštívil. Dvakrát se poutníci setkali s radním v Žebráce Šebestiánem Hněvkovským.²⁵⁵ Jednu noc pak poutníci strávili u radnického faráře Antonína Puchmajera, který je navíc přivedl na myšlenku navštívit zříceninu hradu Libštejna a zámek Kaceřov.²⁵⁶ S třetím vlastencem a literátem, Antonínem Markem, který v té době působil jako kaplan na Hrubé Skále, se podívali do hruboskalské kaple s valdštejnskou hrobkou, hruboskalského zámku a podnikli s ním cestu na zříceninu hradu Trosky. Antonín Marek s sebou pro lepší rozhled po krajině vzal dalekohled.²⁵⁷

Při svých cestách Karel využil příležitosti navštívit některé své příbuzné. Při několikadenním pobytu u poštmistra Antonína Schnabla v Benátkách nad Jizerou se setkal se svou tetou Marií Kaiselovou, která toho času pomáhala s hospodářstvím u lokalisty Václava Streckra ve vesnici Mladá nedaleko Benátek. Bylo to radostné, i když nečekané shledání.²⁵⁸ V Bělé pod Bezdězem poutníci navštívili rodinu Karlova budoucího strýce Jana Eiselta, který se zanedlouho měl oženit s Marií Kaiselovou, sestrou Krameriovy matky.²⁵⁹ Setkání s příbuznými Karlova otce v Klatovech a okolí bylo jedním z cílů cesty v roce 1818.²⁶⁰ U jedné z otcových neteří, paní Hegerové, nocovali poutníci po tři noci. Paní Hegerová vzpomínala na to, jak si s malým Karlem hrávala a nosila ho na ruku.²⁶¹ Při toulkách v okolí Klatov navštívili poutníci ještě dvě další příbuzné Václava Matěje Krameria. Starší z nich, nakladatelova sestra, bydlela v Červeném mlýně nedaleko Klatov a zpočátku se se svým synovcem odmítala setkat. Karel ji pro počáteční nevrle odmítnutí nazval starou dračicí. Po umoudření sešla stará teta

---

slovník naučný XXVI, Praha 1907, s. 342. K osobě Marie Alžběty Hafenbrádllové srv. pozn. č. 205.

²⁵⁵ Tagebuch 1814, fol. 7r, 28r. Šebestián Hněvkovský (1770–1847), přední obrozenecký básník, radní v Plánici u Klatov, radní v Žebráce a starosta v Poličce. Srv. *Ottův slovník naučný* XI, Praha 1897, s. 400-401.

²⁵⁶ Tagebuch 1814, fol. 21v-22r. Antonín Jaroslav Puchmajer (1769–1820), obrozenec, básník, od roku 1807 farář v Radnicích. Srv. *Ottův slovník naučný* XX, Praha 1903, s. 970-971.

²⁵⁷ Tagebuch 1815, fol. 34v, 37r-38v. Antonín Marek (1785–1877), obrozenec, spisovatel, překladatel, kaplan v Rožďalovicích, Libuni, Tatobitech a Hrubé Skále a farář v Týně u Rovenska a Libuni. Srv. *Ottův slovník naučný* XVI, Praha 1900, s. 828-829. Podrobný životopis Antonína Marka srv. Jaromír PLCH, *Antonín Marek*, Praha 1974.

²⁵⁸ Tagebuch 1815, fol. 4v, 8r-8v.

²⁵⁹ Tagebuch 1815, fol. 13v

²⁶⁰ Tagebuch 1818, fol. 3v.

²⁶¹ Tagebuch 1818, fol. 18v-20v, 23r-23v.

dolů do světnice plné Karlových bratranců a sestřenic a následovalo dlouhé vzpomínání na Karlova otce.²⁶² Ovšem vzpomínání na otce se v Karlových cestovních denících příliš často neobjevuje. Patrně však tyto vzpomínky Karel pouze nezapsal, než že by otci nevěnoval žádné myšlenky. Taktéž nezaznamenal, zda si při vyslovení jména Kramerius lidé na nakladatele a novináře Václava Matěje Krameria vzpomněli. Výjimkou je líčení setkání s hosty v hostinci v Sušici. Jakmile Karel vyslovil své jméno, hned každý tvrdil, že o Václavu Matějovi Krameriovi a České expedici mnohé slyšel, někteří tvrdili, že jej dokonce znali osobně.²⁶³

Nejčastěji se však poutníci setkávali s prostými lidmi. S některými z nich si pouze popovídali a poděkovali jim za poskytnutou krmí, jiní jim ukázali cestu dále, někteří s nimi dokonce absolvovali kus cesty.²⁶⁴ Dvakrát se poutníci setkali s členy židovské obce. První setkání bylo spíše nepříjemným zážitkem. Když poutníci zabloudili v židovské části města Mnichovo Hradiště, dostalo se jim nadávek a křiku od jednoho židovského chlapce. Zatímco mladíkovi činili kázání, seskupilo se okolo nich několik dospělých židů, které přivolal chlapcův křik a v domnění, že cizinci chlapce bijí, jim začali hrozit policií. Pobouřeným poutníkům se nakonec povedlo nedorozumění vysvětlit a židům doporučili, aby si své děti lépe vychovávali.²⁶⁵ Kromě mírné nadřazenosti z další příhody čiší i nedůvěra k poctivosti židů. Poutníci na cestě potkali židovského mladíka a důvěřivý Karel mu ukázal nalezené minerály. Méně důvěřivý Karel Michel mu vzápětí radil, aby raději nedráždil židovskou ziskuchtivost.²⁶⁶

Pro setkávání s lidmi byla velmi důležitá znalost jazyka. Kromě češtiny a němčiny Karel dobře ovládal, jakožto student gymnázia, jazyk latinský.²⁶⁷ Láska k slovanským jazykům zřejmě zapříčinila rozhovor s Antonínem Markem v ruštině.²⁶⁸ Velmi zajímavá byla dvě setkání s venkovany, kteří Karla překvapili svými jazykovými znalostmi. Pod Libštejnem se setkali s rybářem, který jim latinsky pojmenoval okolní přírodu a přiznal se, že se sám učí z učebnice latinské

---

²⁶² Tagebuch 1818, fol. 20r-20v, 21v-22r.

²⁶³ Tagebuch 1818, fol. 41r.

²⁶⁴ Např. Tagebuch 1814, fol. 3v, 6v, 23v-24r. Tagebuch 1815, fol. 9r, 20v, 22r-22v, 32r, 43v. Tagebuch 1818, fol. 11r, 28r, 44v-45r, 48v.

²⁶⁵ Tagebuch 1815, fol. 26v-27r.

²⁶⁶ Tagebuch 1815, fol. 46r-46v.

²⁶⁷ Tagebuch 1815, fol. 25v, 45r. Tagebuch 1818, fol. 13r, 13v.

²⁶⁸ Tagebuch 1815, fol. 38r.

gramatiky.²⁶⁹ Naopak velmi dobrou češtinou si popovídali s orajícím chlapcem, kterého potkali při cestě na Starý Berštejn.²⁷⁰ Někdy se naopak stalo, že si poutníci s venkovany nerozuměli, neboť ti mluvili německým dialektem.²⁷¹

IV. 2. 5. Vnímání krajiny

Pro poutníka s romantickou duší byly vždy velmi důležité krajina a vnímání přírody. Nejinak tomu bylo i u Karla Kramera. Kochal se přírodou při každé příležitosti a svěřil se s okouzlením z přírody i svému cestovnímu deníku. Téměř každá cesta venkovem je doprovázena popisem okolních polí, luk a lesů, hlubokých údolí, divokých potoků a rovinatých plání. Lesy byly temné a plné strašidelných přízraků, nebo naopak stinné a štědré. Louky byly šťavnatě zelené, orosené a hebké. Pokud se ráno či po dešti po krajině rozprostřela mlha, poskytla romantickým poutníkům čarokrásný pohled. Slunce pak dokázalo krajinu ukázat zase v jiném hávu.²⁷²

Vnímavá Karlova duše zaznamenala i rozdíly mezi přírodou v nižších nadmořských výškách a přírodou šumavskou. Krajina na Šumavě byla liduprázdnější a tišší, avšak tím ještě krásnější a půvabnější, údolí ještě hlubší a hory vyšší, ovocných stromů pomálu. Chalupy, volně rozptýlené v krajině, zde byly dlouhé, pokryté slámou a mechem. Jedna strana střechy dosahovala až na zem a stěny chalupy byly obložené hlínou.²⁷³ Zpočátku považoval Karel obyvatele těchto chalup za šťastné lidi, kteří jsou spokojeni, ač je jejich obživa v horách obtížná. Po několikadenním pobytu na Šumavě již přiznává, že se příroda k lidem chová macešsky a život zde není jednoduchý.²⁷⁴ Snad ho o tom přesvědčily i časté šumavské deště.

---

²⁶⁹ Tagebuch 1814, fol. 23v-24r.

²⁷⁰ Tagebuch 1815, fol. 22r-22v.

²⁷¹ Tagebuch 1815, fol. 39r. Tagebuch 1818, fol. 26r.

²⁷² Např. Tagebuch 1814, fol. 17v-18r, 22v. Tagebuch 1815, fol. 4r-4v, 9r, 9v-10r, 15r, 21v, 24r, 28v, 32r-32v, 33v-34r. Tagebuch 1818, fol. 8r-8v, 10r, 21v, 26v, 27v-28r, 32v-33r, 44v-45r.

²⁷³ Tagebuch 1818, fol. 32r-32v.

²⁷⁴ Tagebuch 1818, fol. 32r, 40r.

IV. 2. 6. Vnímání každodenního života

Několikrát se poutníci stali svědky jarmarku, poutí a dožínek. Podrobně Karel popsal výroční trh v Rožďalovicích, kdy do městečka přijeli nejen obchodníci s dobyt看em, koňmi, obilím a sukmem, ale též drobní obchodníci s dózami na hřebeny, sponami, pentlemi, modlitebními knížkami a marcipánem.²⁷⁵ Oslavy dožínek se poutníci zúčastnili ve Starém Plzenci. Šenkovna byla plná veselých a hřmotících venkovanů a před vesnicí se setkali s průvodem veselých mládenců a panen, kteří se opentleni vraceli z polí. V čele průvodu kráčeli farář, učitel a několik hospodářských úředníků. V hostinci se poté tančilo a zpívalo až do pozdního večera.²⁷⁶ V Trubíně se setkali se slavením tzv. mladé pouti, při níž se člověk zdržuje veškeré práce doma i na poli. Oslavovalo se mimo jiné i tancem, kterému se poutníkům nepodařilo vyhnout.²⁷⁷

Čilý ranní ruch pozorovali poutníci z okna ve štítu domu, v němž strávili noc, v Turnově. V Žebráku shlédli studentské divadlo a velkým zážitkem bylo pro ně pozorování zaklínače hadů v Holoubkově.²⁷⁸

Při svých cestách poutníci pozorovali též práci řemeslníků. Hrnčír ve vesnici Chomle vyráběl z hlíny rozmanité láhve, převážně pro technické využití. Výrobky hrnčírů, sušící se na slunci, si prohlíželi též v České Lípě.²⁷⁹ Zajímavá pro ně byla práce uhlíře pod hradem Radyní. Tohoto „*pilného přírodního muže*“ poutníci na svých cestách potkali hned dvakrát.²⁸⁰ V domě ptáčníka nedaleko Křince zase sledovali spravování sítí, ve Chválenicích práci pokrývače.²⁸¹

Při cestách bylo též zvykem navštěvovat továrny a velkovýroby.²⁸² Poutníci se díky doporučení podívali do kartounky Františka Wünsche v Doksech, založené pouhý rok před jejich návštěvou. Vedoucí továrny je provedl po všech dílnách, kde mohli pozorovat práci zaměstnanců, a prohlídku zakončili ve velkém sále, kde bylo uskladněno na 1000 vzorů tisku ve skříních, seřazených podle

---

²⁷⁵ Tagebuch 1815, fol. 46r.

²⁷⁶ Tagebuch 1814, fol. 16r-16v.

²⁷⁷ Tagebuch 1818, fol. 4v-5r.

²⁷⁸ Tagebuch 1814, fol. 18r. Tagebuch 1815, fol. 30r-30v. Tagebuch 1818, fol. 6v-7r.

²⁷⁹ Tagebuch 1814, fol. 21r. Tagebuch 1815, fol. 19v.

²⁸⁰ Tagebuch 1814, fol. 14r. Tagebuch 1818, fol. 11r.

²⁸¹ Tagebuch 1815, fol. 46v-47r. Tagebuch 1818, fol. 13r.

²⁸² Milena LENDEROVÁ, „*A ptáš se, knížko má...*“ *Ženské deníky 19. století*, Praha 2008, s. 53 (včetně poznámky č. 59 na s. 70).

čísel.²⁸³ Na Šumavě poutníci navštívili hned dvě sklárny, kde též pozorovali skláře při práci. Karel si pak velmi pečlivě zaznamenal postup výroby sklenic i tabulového skla a doprovodil ho kresbami sklářských polotovarů a pece. Politoval také pilné skláře, kteří si svou poctivou těžkou prací vydělávají chudý peníz a dožívají se relativně nízkého věku.²⁸⁴ Naposledy se poutníci podívali do arcibiskupských hamrů v Rožmitále pod Třemšínem, ovšem co zde viděli, Karel v cestovním deníku nezaznamenal.²⁸⁵

IV. 3. Projevy národního obrození a romantismu v editovaných denících

Karel Kramerius dospíval v období již probíhajícího národního obrození, které bylo v českých zemích ovlivněno počínajícím romantismem. Střední vrstvy obyvatelstva tehdy začaly vnímat češtinu jako národní jazyk a spolu s historií národa jako prostředek k upevnění češtví v německy mluvící zemi. Snaha poznat svou vlast, její historii a aktivně používat národní jazyk češtinu se stalo důležitou součástí vlastenectví.²⁸⁶

Karel Kramerius vyrůstal v rodině jednoho z předních vlastenců, nakladatele a novináře, což mělo na jeho myšlenkový vývoj velký vliv. Jisté obrozenecké působení lze též snad přisoudit domácímu učiteli Josefovi Liboslavovi Zieglerovi, který v pozdějších letech organizoval vlastenecký život ve východních Čechách. V domácnosti Krameriovy rodiny se vedle němčiny hovořilo též česky, a otcova knihovna, doplňovaná z produkce vlastního nakladatelství, byla studnicí vědomostí o české historii a českém jazyce. V cestovních denících a v později psaných Rodinných poznámkách se Karel Kramerius vyznává ze záliby v cestopisné literatuře (tuzemské i zahraniční) a historické literatuře. Poznat svou vlast doslova „na vlastní kůži“ proto zatoužil již jako gymnaziální student. Cestování po vlasti považoval za vhodný způsob

---

²⁸³ Tagebuch 1815, fol. 18r-18v. Srv. též <http://www.doksy.com/o-meste/historie/>, vyhledáno dne 19. 12. 2008.

²⁸⁴ Tagebuch 1818, fol. 33v-34r, 39r-39v.

²⁸⁵ Tagebuch 1818, fol. 46r.

²⁸⁶ Miroslav Hroch, *Na prahu národní existence*, Praha 1999, s. 141-155, 161-164. Josef HANUŠ – Jan JAKUBEC – Jan MÁCHAL – Jaroslav VLČEK, *Literatura česká devatenáctého století*, díl první, Praha 1911, s. 315-344.

trávení volných chvil a nejpřímější možnost poznat svou domovinu a památky na staré časy.²⁸⁷

Dalším obrozeneckým rysem Krameriovy mysli byla láska k češtině, jíž na cestách často a rád hovořil. O Krameriově velmi kladném vztahu k češtině též svědčí zmínka o sbírce českých písní, kterou si jako student založil. Mnohé z těchto písní si spolu se svým přítelem zazpívali na cestách pro ukrácení dlouhé chvíle.²⁸⁸ Kramerius měl patrně slabost i pro jiné slovanské jazyky. S farářem a vlastencem Antonínem Markem se podle jednoho deníkového záznamu snažil hovořit v ruštině.²⁸⁹

Romantismus se v českých zemích začal projevovat až na počátku 19. století a vzhledem k zde již probíhajícímu národnímu obrození neměl možnost plně vykristalizovat ve formu, jakou měl tento myšlenkový směr v západoevropských zemích. Český romantismus se stal součástí českého národního obrození a jako takový měl sloužit především k utužení vlastenectví. Český národ nepotřeboval buřiče a snílky, ale budující vlastence.²⁹⁰

V době Krameriova dospívání se romantismus teprve začal postupně vyvíjet z předcházejícího období – preromantismu, které historikové kladou do druhé poloviny 18. století. Preromantici se ještě pod vlivem osvícenství snažili o reálné popisy míst a objektů, které měly, v souladu s programem národního obrození, sloužit k poučení čtenáře. Naproti tomu romantici již dávají přednost pocitovému uchopení a vnímání atmosféry těchto míst. Taktéž v pojetí přírody se preromantici liší od romantiků. Preromantická příroda se vyznačovala poklidnou atmosférou, kdežto romantická divokou nespoutaností a všudypřítomnou svobodou.²⁹¹

V průběhu psaní těchto tří deníků se Kramerius pomalu měnil z preromantika v romantika, ovšem tato proměna nebyla ještě zcela dokonána. V deníku z roku 1814 se Kramerius snaží o realistické popisy míst, které navštívil,

---

²⁸⁷ Srv. kapitola IV. 2. 1. Motivace k cestování a přípravy na cestu (s. 38 an). Srv. též MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abteilung), pag. 24. Tagebuch 1814, fol. 3r. Tagebuch 1815, fol. 3r.

²⁸⁸ Tagebuch 1815, fol. 36v-37r. Tagebuch 1818, fol. 23v.

²⁸⁹ Tagebuch 1815, fol. 38r.

²⁹⁰ Josef HANZAL, *Od baroka k romantismu. Ke zrození novodobé české kultury*, Praha 1987, s. 87-89, 91-92.

²⁹¹ Zdeněk HRBATA – Martin PROCHÁZKA, *Romantismus a romantismy*, Praha 2005, s. 11-12. Lenka KUSÁKOVÁ, *Český cestopis v časopisech 20. let 19. století*, s. 112-118. Veronika FAKTOROVÁ, *Poutě horskými pustinami. K jedné z podob romantického cestopisu českého obrození*, in: *Jeden jazyk naše heslo buď IV*, Plzeň 2007, s. 193-201.

a dbá na vlastní poučení o místní historii a pamětihodnostech (k čemuž mu dobře posloužila Schallerova *Topografie*). Oproti tomu v deníku z roku 1818 již převažuje líčení pocitů z cesty, dlouhé popisy přírody a častá vyjádření právě probíhajících myšlenek. Podrobná historie objektů, odpovídající spíše preromantickému zájmu, je přítomna pouze u několika hradů.

S obrozeneckým zájmem o historii a poznání vlasti se v období českého romantismu pojí právě záliba v návštěvách zřícenin hradů, kde si romanticky smýšlející člověk mohl představovat různé historické děje. Hrdinní rytíři a lapkové se tu objevovali na každém kroku a v dnes již prázdných prostorách hradu úpěli vinní i nevinní lidé.²⁹² Karel Kramerius byl ochoten obětovat své pohodlí, aby si mohl tyto pocity vychutnat. Zříceniny hradů se tak staly hlavním cílem jeho cest. Krameriovy podrobné realistické popisy hradů jsou sice ještě psány po vzoru preromantiků, avšak vnímání jejich atmosféry je již čistě romantické.

Vliv počínajícího romantismu je v Krameriových denících místy též patrný na reflexi přírody, přestože jinak převažuje pojetí preromantické. Krameriovy popisy přírody jsou snahou o pocitové uchopení reality, jedná se při tom o přírodu idylickou, poklidnou, bezpečnou a harmonickou. Toto preromantické pojetí přírody je však občas vystřídáno popisy čistě romantickými, kdy je příroda líčena jako tajemná, neklidná a dramatická.

Karel Kramerius, soudě podle jeho cestovních deníků ze studentských let, byl dítětem své doby. Obrozenecké rysy jeho mysli – láska k češtině, k vlasti a její historii – jsou patrné z mnoha deníkových záznamů. Program národního obrození již zcela zakotvil v myslích středních vrstev obyvatelstva českých zemí a Kramerius nebyl výjimkou. Krameriovy deníky jsou též důkazem postupné přeměny preromantismu v romantismus a vlivu těchto dvou na sebe úzce navazujících období na myšlenkový svět tehdejšího člověka. Oba tyto proudy, tj.

---

²⁹² František KUTNAR, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*, Praha 1948, s. 81. Miloš POHORSKÝ (ed.), Karel Hynek Mácha, *Dílo I. Máj, básně, dramatické, dopisy*, Praha 1986, s. 421. Josef HANUŠ – Jan JAKUBEC – Jan MÁCHAL – Jaroslav VLČEK, *Literatura česká devatenáctého století*, díl první, Praha 1911, s. 713-716. Ernst FISCHER, *Původ a podstata romantismu*, Praha 1966, s. 61-62. Bohumír MRÁZ, *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*, Praha 1988, s. 24-31. Irena BUKAČOVÁ, *Kapitola z dějin české uměleckohistorické topografie 19. století, František Alexandr Heber (1815–1849)*, in: Irena BUKAČOVÁ (ed.), *František Alexandr Heber, České hrady, zámky a tvrze, díl první, Západní Čechy*, Praha 2002, s. 7-8, 19. Zdeněk HRBATA, *Hrady a jejich zříceniny*, in: *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie*, Praha 1997, s. 33-38.

počínající romantismus a již probíhající národní obrození, se v Krameriově osobě plně promítají.

V. Ediční poznámka

Cestovní deníky Karla Krameria z let 1814, 1815 a 1818, které jsou předmětem této práce, jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v nezpracovaném fondu Kramerius Karel. Doposud nebyly editovány, pouze popisy hradu Radyně z let 1814 a 1818 vyšly v českém překladu v článku Josefa Volfa.²⁹³ Formální rozbor deníků, včetně rozboru jazykového, je již součástí kapitoly IV. 1. Geneze a formální znaky editovaných deníků (s. 36 an). Text každého ze tří deníků, které jsou v této práci předloženy v chronologickém pořadí, je zpřístupněn in extenso včetně pozdějších vsuvek a doplňků. U edice deníků byla dodržena pravidla popsaná v *Zásadách vydávání novověkých historických pramenů* od Ivana Šťovíčka.²⁹⁴

Při zpracovávání této edice bylo přikročeno k transliteraci textu, protože autobiografické texty se pro potřeby filologického rozboru zpravidla transliterují. V edici je tudíž zcela zachován pravopis používaný autorem deníků. Bylo proto ponecháno kolísání mezi tvary jednotlivých slov, např. u dvojic *ward – wurde, itzt – jetzt, Schloß – Schloss, genoßen – genossen*. Taktéž bylo dodrženo rozdělení či sloučení slov, která se v současné době píší opačně (*Buntensteinen, franziskaner Kloster, Stadt Kapläne, Sieben Sachen, Speise-Saal, Abend Mahlzeit, Benediktiner Orden, Titular Dechant*). Ponecháno bylo též vkládání písmen *c* (*Geblocke, Fabrick, Tabackverleger*), *e* (*lösete, irreten, zolleten, Bache, Anfange, Nähezeug, aufgebauet, ruheten*) a *h* (*Thürme, Wirthshaus, Rathhaus, both, rieth, Thon, Thiere, Abtheilungen, Nahmen, uhngefähr, einmahl, Abentheuer, Thau, that*). Obdobně byly zachovány další gramatické odlišnosti od dnešní němčiny – ponecháno *y* namísto *i* (*Freytag, sey, mancherley, Partey, zwey, beyden, bey, Polizey, wobey, Beyspiele*), *ü* namísto *i* (*Riesengebürge, Hülfe, Sprüchwort, Mülch*), *c* namísto *z* (*Scenen, cylindrisches, Citronen*), *ß* namísto *s* (*Erlaubniß, dieß, Finsterniß, Bildniß, Begräbniß*), *ä* namísto *e* (*Mäyerey, angränzenden, begränzt, Lohgärben, Säufzer, schräcklich*), *ö* namísto *e* (*Höger*), *Ui* namísto *Ü* (*Uiber, Uibersiedlung, Uibrigens, Uibel, Uiberfülle*), *C* namísto *K* (*Camaraden, Compliment, Constantinopel, Conditionen, Capelle*), *d* namísto *t* (*Brod*),

---

²⁹³ Josef VOLF, *Popis Radyně v deníku Karla Liboslava Kramériusa*, Plzeňsko XVIII., 1936, s. 7-12.

²⁹⁴ Ivan ŠŤOVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002, s. 49-52, 61-62.

zdvojování samohlásek (*Seegen, Schaaren, Schooße, Heerde, Waare*) i souhlásek (*Litteratur, Tittel, bestätigte, Gallerie, Quadratt, desswegen, dessgleichen, verruffenen, Freundinn, Innschriften*) a vynechávání *e* při skloňování přídavných jmen a časování sloves (*unsern, unserr, hohern, andern, weitern, passirt, residirte, isolirt, studirt*).

Krameriův slovosled, který se od dnešního poněkud liší, byl též zachován. Týká se to především umístění slov *sich, uns, nicht* a *aber* ve větě. Na tyto odlišnosti ve slovosledu není v textu upozorněno. Pro snadnější orientaci v textu však byla upravena interpunkce podle dnešních gramatických pravidel.

Vsuvky a doplňky, připsané Krameriem k textu nedlouho po jeho dokončení, jsou plynule vloženy do textu. Naproti tomu pozdější přípisky jsou převážně přepsány v poznámce pod čarou, pouze přípisky důležité pro pochopení obsahu jsou přepsány přímo v textu. Na oba druhy přípisků, lišící se dobou vzniku, je však vždy upozorněno v poznámce pod čarou. V případě deníku z roku 1818 jsou v poznámkách pod čarou též přepsány opravy textu od Krameriova bratra Vojtěcha.

Převážná část deníků je psána německy novogotickou kurzívou, slova v jiných jazycích (češtině, latině, francouzštině a ruštině) a osobní a místní jména jsou zpravidla psána humanistickým písmem. Na odlišný druh písma však není v poznámkách pod čarou upozorněno.

V textu bylo použito několik druhů závorek. Kulaté závorky (...) se nacházejí tam, kde jsou umístěny v originále. Hranaté závorky [...] obsahují zásahy editora (například označení folia originálu či upozornění na kresbu), rozpisy zkratek (rozvinuty podle dnešních gramatických pravidel, pouze zkratka *m. p.* – *manu propria* nebyla rozvedena), upozornění na nejednoznačné slovo nebo chybný pravopis – [!] nebo nejisté čtení či nepřečtené slovo – [?]. Často používané zkratky pro spojky a předložky (*gegen, durch, oder, und, von, vom*), určité členy (*der, des, dem, den, das, die*) a slova *daß, heilig, Herr, man* a *sankt* jsou v celé edici rozepsány bez dalšího upozornění nebo umístění v hranatých závorkách. Totéž platí u zkratek pro koncovky u sloves, podstatných jmen a přídavných jmen (*-e, -em, -en, -ung*) a zdvojení souhlásek (*mm, nn, rr*). Lomené závorky <...> obsahují přeškrtnutý text. V případě, že nebylo možné škrtnout přečíst, jsou v lomených závorkách obsaženy tři tečky, které však neodpovídají počtu

přeškrtnutých písmen či slov. V edici bylo zachováno podtržení textu podle původního textu.

Editovaný text byl doplněn dvěma typy poznámek pod čarou. Každý deník je opatřen samostatnou řadou věcných (číslovaných arabskými číslicemi) a textových poznámek (označených písmeny a–z).

Věcné poznámky slouží k určení jmenovaných a popisovaných osob, budov, věcí a dějů.²⁹⁵ Identifikace osob ve věcných poznámkách byla omezena jejich důležitostmi. Především byla zjišťována jména a životní data téměř všech farářů, o nichž se v deníku píše. Krameriovi přátelé a spolužáci, vstupující významněji do děje deníků, jsou též vesměs identifikováni. Naproti tomu již nebyli určováni kaplani (výjimkou jsou rokycanští kaplani Josef Fedrich a František Kafka, kteří významně vstoupili do děje v deníku popsaném), regionální úředníci, obchodníci, hostinští a učitelé. Jména osob, psána v denících v německé podobě, byla v poznámkách převedena do současné češtiny. Panovníci jsou ve věcných poznámkách charakterizováni pouze údaji o období jejich vlády. Tyto údaje byly převzaty z publikace *Evropa v proměnách staletí*.²⁹⁶ Místní jména jsou určeny pouze v místním rejstříku.

Textové poznámky obsahují komentáře k samotnému textu, gramatické opravy a upozornění na pozdější vsuvky a přípisky.

Nedílnou součást edice tvoří na závěr připojené jmenné a místní rejstříky, do nichž byl zpracován pouze samotný text všech tří editovaných deníků, nikoli ostatní kapitoly rigorózní práce a věcné poznámky pod čarou. V rejstřících je odkazováno na folia originálu.

Ve jmenném rejstříku jsou u každé osoby uvedena, pokud byla zjiřitelná, životní data či alespoň doložená léta existence, a dále její základní charakteristika (výjimkou jsou šlechtici, u nichž je uvedena pouze tehdy, kdy by mohlo dojít k záměně osob). U panovníků jsou vyjmenovány pouze nejdůležitější tituly.²⁹⁷ Do jmenného rejstříku nejsou zaneseni anonymové, světci kostelů a kaplí a příslušníci organizovaných skupin (například husité či Benediktini).

---

²⁹⁵ Prameny a literatura k jednotlivým věcným heslům je vždy uvedena v příslušné poznámce.

²⁹⁶ František HONZÁK – Marek PEČENKA – František STELLNER – Jitka VLČKOVÁ, *Evropa v proměnách staletí*, Praha 1997.

²⁹⁷ K identifikaci osob byly použity prameny a literatura uvedená jak v příslušných poznámkách pod čarou tak rovněž v samostatném seznamu pramenů a literatury.

V místním rejstříku jsou uvedeny obce, města, řeky, kopce a samostatně stojící památky. Pro identifikaci místních jmen byly použity publikace Heriberta Sturma, Antonína Profouse, Vladimíra Záruby a Pavla Koblasy.²⁹⁸ K lokalizaci míst bylo použito publikace Statistický lexikon obcí České republiky.²⁹⁹ Památky, které jsou součástí města či obce jsou v rejstříku přítomny pouze tehdy, pokud jim je v textu věnována pozornost, nikoli v případě, že jsou jmenovány pouze ve výčtu městských staveb.

Na úplný závěr byly k rigorózní práci připojeny přílohy, obsahující itineráře tří velkých v denících popsaných prázdninových cest a veškeré rytiny a Krameriovy kresby.

---

²⁹⁸ Heribert STURM, *Ostlexikon der böhmischen Länder 1910–1965*, Mnichov a Vídeň 1977–1983. Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I.–IV.*, Praha 1949–1957. Vladimír ZÁRUBA – Pavel KOBLASA, *Šumava – místopisný slovník*, České Budějovice 2000.

²⁹⁹ *Statistický lexikon obcí České republiky 2005: podle správního rozdělení k 1. 1. 2005 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001*, Praha 2005.

VI. Edice cestovních deníků

VI. 1. Deník z roku 1814

[1r]
3tes Heft¹

Tagebuch

Enthält die letzten Monate in der Syntax² und die Beschreibung der Reise nach der Kreisstadt Pilsen, Radnic und Kacerov.

Innerer Schloßhof von Kacerov

Den 30. Juny [1]814

K. Kramerius m. p.

Syntaxist am altst[ädter] Gym[nasium]

N[ota] B[ene] Angemerkt zu Eger³ am 14. September, am Geburtstage Karls⁴, der er 10 Jahre alt wurde, 1843.

Mit den rothen Ziffern sind fortan die Tagebücher bezeichnet, in der obgleich unterbrochenen Reihenfolge, wie[?] auf[?] sie am heutiger Tage noch bessessen habe.

Sie gehen von N[umer]o 1 bis^a

---

¹ Karel Kramerius si své deníky průběžně čísloval. Jeden deník se pak zpravidla sestával z několika sešitů, které jsou samostatně průběžně číslovány (srv. poznámky a čísla v pravém horním rohu na začátku každé složky deníku). Tomuto deníku předcházela deník *Meine ersten Ferien, genossen in Trubin bei Beraun im Jahre 1809 in Gessellschaft meines ältesten Bruders Wenzel* a deník, obsahující dvě exkurze z roku 1813 *Beschreibung meiner ersten Excursion nach den Bergschlössern Točnik und Karlstein in Berauner Kreise* a *Eintägige Excursion nach Okoř, einer wüsten Burg in Rak[onitzer] Kreise nordwestlich von Prag gelegen*; oba deníky jsou uloženy v LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován).

² Syntaxí se nazývala čtvrtá gramatikální třída gymnázia. Srv. Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy*, Praha 1953, s. 45.

³ Karel Kramerius působil v Chebu v letech 1842–1850 jako gymnaziální profesor, srv. kapitola III. 3. Léta profesorská (1842–1874) (s. 25 an).

⁴ Karel Kramerius (1833–1918), prvorozený syn Karla Krameria. Srv. Karel STRATIL, *Dva neznámí malíři žijící v Uherském Hradišti před sto lety a osudy jejich obrazů*, Slovácko 40/1998, s. 286.

^a Číslovka neuvedena. Text „N[ota] ...bis“ byl dopsán v roce 1843.

July [1]814

Den 1ten Freytag, der Tag war trüb und regnerisch. Abends ging ich mit Czaslawsky⁵ spazieren.

Den 2ten Samstag früh um 8 Uhr nahm ich vom Herrn Katecheten Erlaubniß über Morgen ausbleiben zu dürfen. Der Vormittag war etwas regnerisch, durch Nachmittag heiterte sich auf. Um ½ 12 Uhr ging ich mit meinem Bruder Johann⁶ zur Fr[au] Tante⁷ zur Jesukindl auf der Brennten Gasse⁸, denn sie hatte sich vorgenommen, eine Wallfahrt nach Altbunzlau^b <...> und dazu meinen Bruder (Johann) und mich nebst einem Mädchen dahin zu führen. Wir traten um ¾ 12 Uhr die Pilgerschaft an, und gelangten bald in Mausloch⁹ an, nachdem wir früher von einem Regenschauer recht durchnäßt wurden.

Hier nahmen wir ein kleines Mittagmahl ein, und wanderten dann getrost weiter. Unterwegs wurde gesungen, gebetet, und mitunter durchfreundliche Gespräche der Weg verkürzt. So kamen wir über einen anmuthigen Berg, nachdem wir das im Thale gelegene Dorf Wissoczan, mit seinem schönen Mayerhofe passirt waren, nach Gbell durch eine schöne Allee, von da wir nach Prag sehen konnten, und näherten uns allmählig dem

---

⁵ Vincenc Čáslavský (Czaslawsky), syn Františka Čáslavského, hostinského ve Zdicích, přítel a spolužák Karla Krameria ze studií na staroměstském gymnáziu a později i na filozofické fakultě pražské univerzity. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, 1814, bez foliace, Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1817–1819, bez foliace.

⁶ Jan Kramerius (1801–1861), nejmladší bratr Karla Krameria. Srv. Karel STRATIL, *Dva neznámí malíři*, s. 286.

⁷ Marie Kaisalová, rozená Heziriová, sestra Karlovy matky Jenovéfy Krameriové. V roce 1816 se již jako vdova vdala za vdovce Jana Eiselta. Srv. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abtheilung), pag. 21-22, 38-39.

⁸ Dům čp. 72 „U Ježíška“ ve Spálené ulici na Novém Městě pražském koupil zlatník Josef Hezirius, děd Karla Krameria, roku 1765. V roce 1814 v něm žila jeho dcera Marie Kaisalová, která ho v roce 1816 prodala. Dům „U Ježíška“ stával na místě dnešní stanice metra Národní Třída. Srv. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abtheilung), pag. 10, 38-39. Antonín EDERER, *Ulice a uličky Nového Města pražského a Vyšehradu*, Praha 2007, s. 97.

^b Nadepsány číslice 4, 1, 2, 3, 4.

⁹ Myší dírou se v Praze oficiálně nazývala krátká ulice u Anežského kláštera, souběžná s ulicí U Milosrdných, s malými domky, které všechny byly již zbořeny. Informaci mi poskytla pracovnice Muzea hlavního města Prahy PhDr. Kateřina Bečková dne 5. 1. 2009.

Dorfe Winarž, welches jetzt dem Grafen Czernin¹⁰ gehört, ehemed aber von der Katharina von Smiřitz¹¹ bessessen war, die auch ein, jetzt schon verödetes und zerstörtes, Schloss am Berg Hradischt¹² in der Nähe bewohnt hatte.¹³ Hierauf gingen wir durch das Dorf Podolanka, und begegneten hier dem Strecker¹⁴, einem Bruder des Lokalisten von Mlada, der mit einer in Prag ausgeliehenen Guitare (von Jos[ef] Laužil¹⁵ dem Zuckerle) zu seinem Bruder¹⁶ ging. Hierauf gelangten wir nach Dřewčitz, einem Scharmdorfe, wo wir über 12 von einer Feuersbrunst eingeäscherte Hütten erblickten.

Uiber das Dorf hinaus schreitend, und eine Anhöhe erreichend erblickten wir die Thürme der Wallfahrtsstadt, und feyerten dieß mit einem frommen Gruße. Nach 1/2 halben Stunde erreichten wir Brandeis. Diese Stadt ist ohne Mauern, und von Aufgang ganz mit einem finstern Nadelwald umgeben, darin sich vor Zeiten Räuber aufgehalten hatten. Diese Stadt wird von Bunzlau (Alt Bunzlau) durch die Elbe getrent, welche hier schon eine bedeutende Breite hat, und mehrere Inseln bildet.^c

---

¹⁰ Panství Vinoř zakoupil Heřman Černín z Chudenic roku 1651 od Karla Ferdinanda, hraběte z Valdštejna. Černínům, kteří zde vybudovali nový barokní zámek, patřilo panství Vinoř do roku 1921. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého* 15, Praha 1927, s. 176. <http://www.praha-vinor.cz/zamek.htm>, vyhledáno dne 25. 11. 2008.

¹¹ Kateřina Smiřická z Házmburka koupila panství Vinoř v roce 1596 a vlastnila ho až do své smrti v roce 1604. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 15, s. 176.

¹² Nedaleko Vinoře stávala tvrz Hradiště, která je poprvé zmiňována v roce 1542. Koncem 16. století se stala součástí vinořského panství. V roce 1627 se tvrz uvádí jako pustá. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 15, s. 176-177.

¹³ Údaj o Kateřině ze Smiřic a zámku na kopci Hradiště převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen: Darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden* X, Kaurzimer Kreis, Praha a Vídeň 1788, s. 249.

¹⁴ Strecker, bratr lokalisty Václava Streckera z Mladé (dnes Milovice, okres Nymburk). Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310, sg. B 11/2, pag. 441. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Tagebuch. Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis (dále jen Tagebuch 1815), fol. 4v. Srv. též pozn. č. 16.

¹⁵ Josef Laužil, přítel Karla Krameria. Pod Josefovým vlivem si Karel pořídil kytaru a Josef ho na ni učil hrát. V roce 1845 se Josef Laužil stal knížecím cukrářem u Metternichů ve Vídni. Srv. MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 45.

¹⁶ Václav Strecker (* 1785) byl lokalistou v Mladé (dnes Milovice, okres Nymburk) v letech 1813–1826. V letech 1826–1834 zastával místo děkana v Benátkách nad Jizerou. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310, sg. B 11/2, pag. 441, inv. č. 2515-2526, bez foliace. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Tagebuch 1815, fol. 4v.

^c Zde končí vyprávění o cestě do Staré Boleslavi, závěr vyprávění chybí. Následující zápis postrádá začátek. Pravděpodobně zde chybí několik listů.

mit mir zu reisen.

Donnerstag <...> den 25ten erhielten wir von Herrn Dr. Ledwinka¹⁷ die Erlaubniß zur Reise.

Nachmittag ging ich zum Mani¹⁸, mit dem ich gemeinschaftlich, und seinen 2 Brüdern nebst dem Michel¹⁹ baden gingen, wobey wir uns recht unterhielten. Abends las ich Pater Labat's Reiser auf die Antillen²⁰.

Freitag war den ganzen Tag ein trübes regnerisches Wetter. Ich bereitete alle meine Sachen zur Reise vor.

Samstag 27. ging ich auf den Al[t]st[adt]markt, und begegnete hier dem Mani, der mir mit trauriger Mine sagte, daß ihm verbothen <...> worden sey, mit mir zu reisen, weil er wieder[!] den Willen des Vaters vorgestern baden gegangen wäre; und im Zimmer einigen Schaden an der Einrichtung begangen hätte.

Sonntag den 28. eben als ich in die Kirche gehen wollte, wurde ich den[?] Michel gewahr, mit dem ich mich gleich wegen der Reise besprach, und sogleich dazu die Erlaubniß von seinem Vater²¹ erhielt.

Wir bereiteten auf Morgen alles Nöthige zur Reise vor.

Reise nach Pilsen und verschidenen merkwürdigen Örtern

Montag den 29. August

Ich stand früh auf, kleidete mich an, und ging geschwind zum Michel, den ich noch unangekleidet fand. Ich ging hierauf mit ihm zu unserer Mutter²², wo wir eine gute warme Suppe fanden; hierauf verfügten wir uns zum Ledwinka²³ versehen mit allen Erfordernissen zur Reise. Da Bruder Ledwinka's²⁴, beide

---

¹⁷ JUDr. Emanuel Ledvinka z Adlersfelzu, zemský advokát, otec Emanuela a Jana Ledvinky z Adlersfelzu, spolužáků a přátel Karla Krameria na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace.

¹⁸ Emanuel Ledvinka z Adlersfelzu, srv. pozn. č. 17.

¹⁹ Karel Michel, syn účetního Josefa Michela, přítel, spolucestující a spolužák Karla Krameria na staroměstském gymnáziu a později na filozofické fakultě pražské univezity. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace, Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1817–1819, bez foliace.

²⁰ Jean-Baptiste Labat (1663–1738), francouzský kněz, misionář, botanik a spisovatel. V roce 1696 se stal generálním prokurátorem všech dominikánských klášterů na Antilách. Srv. http://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Baptiste_Labat, vyhledáno dne 10. 11. 2008.

²¹ Josef Michel, účetní, srv. pozn. č. 19.

²² Jenovéfa Krameriová (cca 1764–1829).

²³ Pravděpodobně myšlen Emanuel Ledvinka, srv. pozn. č. 17.

²⁴ Patrně Jan Ledvinka z Adlersfelzu, srv. pozn. č. 17.

Mühlsteine²⁵ und mein Bruder Johann begleiteten uns. Wir besprachen uns über mancherley; ich mit Loni²⁶ über die Bellargo²⁷ – und so erreichten wir den Weißen Berg, und die Kirche Maria de Victoria²⁸, wo sich unter Umarmungen und Küssen die Gesellschaft trennte, und nur Mani uns noch bis Weißlampel²⁹ begleitete, hierauf auch dieser von uns Abschied nahm, und uns unserm Schicksale und der leitenden Vorsicht überließ. Bis nahe an <das> Wirthshaus Weißlampel zieht sich lings einer mäßigen Anhöhe ein angenehmer Birkenwald, in dessen vorderem Ende eine Kapelle³⁰ liegt, die wir jedoch nicht besuchten. Ein jetzt entstandener Regen zwang uns in dem Wirthshause Radost³¹ genannt, uns zu

[4r]

verbergen, wo wir bald mit einem Studenten aus Hořowitz Bekanntschaft machten.

Wir gelangten nach Chrasstian, welches ein dem Prager Domkapitel gehöriges Gut und Dorf ist. Es ist hier eine öffentliche Kapelle im Dorfe. Von hier gelangten wir nach Duschnik, einem mäßigen mit einer Poststation versehenen Dorfe, vor welchem sich auf einem Hügel die St. Georgs Kapelle³² befindet. Man erzählt von diesem Hügel, daß er durch Verschüttung eines Kriegsverräthers entstanden seyn, und in seinem Innern einen Schatz verwahren soll, der demjenige <...> zugedacht

---

²⁵ Leonhard Mühlstein a jeho bratr Ferdinand, synové inženýra Josefa Mühlsteina. Leonhard Mühlstein byl přítelem a spolužákem Karla Krameria na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace.

²⁶ Patrně Leonhard Mühlstein, srv. pozn. č. 25.

²⁷ Neznámý pojem.

²⁸ Kaple Panny Marie Vítězné na Bílé Hoře byla vystavěna v letech 1622–1624 a původně byla zasvěcena sv. Václavu. Do kaple se ukládaly vyorané ostatky padlých. Srv. http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/panna_marie_vitezna_na_bile_hore/searchresult=Panny+Marie+V%EDt%ECzn%E9#searchres, vyhledáno dne 25. 11. 2008.

²⁹ Formanská hospoda a zájezdní hostinec U Bílého Beránka stával na hranici Řep a Stodůlek do roku 1985. Dnes hostinec v těchto místech (Jeremiášova ulice) připomíná pouze autobusová zastávka Bílý Beránek. Srv. Jaroslav HÁJEK – Jiří SVOBODA, *Kniha o Řepích*, Praha 2006, s. 174–175.

³⁰ Patrně kostel sv. Jana a Pavla, pozůstatek po zaniklé vesnici Krteň (dnes na katastrálním území Třebonice, Praha 13). Kostel byl postaven v románském slohu ve druhé třetině 13. století, poté byl několikrát rozšiřován a nakonec byl roku 1890 přestavěn novorománský. Srv. František HOLEC, *Zaniklé vesnice na území hlavního města Prahy*, Pražský sborník historický XXIX, 1996, s. 122–123. http://cs.wikipedia.org/wiki/Krte%C5%88#Kostel_sv._Jana_a_Pavla, vyhledáno dne 20. 3. 2009.

³¹ Panský zájezdní hostinec Radost ve vsi Zličín je uváděn již v Tereziánském katastru (dokončen 1757). Hostinec v domě čp. 1 fungoval až do počátku 20. století. Srv. *Kniha o Zličíně a Sobíně*, Praha 2005, s. 17, 31.

³² Na vrchu Homole u Dušníků, které jsou dnes součástí obce Rudná, stával barokní kostel sv. Jiří z let 1688–1690. Na jeho místě byl v letech 1904–1910 postaven pseudorománský kostel téhož zasvěcení. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 3*, Praha 1980, s. 262.

<...>, welcher ohne zu Athmen, den Hügel dreymahl umgelaufen seyn wird. Wahrscheinlich muß der verschüttete Kriegsmann und sein Roß sich nach der Zeit in Geld und Silber verwandelt haben. H[i]er erinnerte ich mich auf einen mir theuern Gegenstand.

In Hořelitz nahmen wir die Freigebigkeit des Herrn Pfarrers³³ in Anspruch, in dessen Stube wir über 1/2 Dutzend Perücken auf verschiedenen Tischen und Kästen aufgeputzt stehen sahen. Wir machten ihn mit unserm Vorhaben, unser

[4v]

Vaterland durchbereisen desselben, besser kennen zu lernen, bekannt, er belobte es, und gab uns 14 K[reuzer] auf die Reise, dafür ertheilten wir ihm unsern Seegen. Wir nahmen auch im Dorfe, wo sich eine Mauthstation befindet, unser Mittagmahl ein, und ließen uns allmählig in das Thal von Lodenitz herab. Die rechte Seite desselben wird von einem lang sich hindehnenden <...>, mit einem angenehmen Walde bewachsenen Berge, und von der andern mit einigen gleichfalls bebüschten Hügeln begränzt. Im Hintergrunde zeigt sich der steile Felsen St. Ivan's im finsternen wilden Waldthale, dahin ein angenehmer Fußsteig über Wiesen führte. Wir begeben uns zum Herrn Panočkus³⁴, den wir jedoch nicht fanden, d[enn] er war in Wráž auf der Kirchweihe. Wir verkürzten uns durch Singen und betrachten der lieblichen Gegend den Weg, und langten um 2 Uhr Nachm[ittag] in Wráž an. Dieses liegt nebst Lodenitz schon im Berauner Kreise³⁵. Hier befindet sich eine sehr alte Kirche³⁶, die wir auch äußerlich besahen (Mesing Kr[eu]z). Um 3 Uhr gelangten wir nach einem langwierigen ermüdenden Wege in der Stadt Beraun³⁷ an.

---

³³ Řehoř Benedikt Dobiašovský (1748–1825) byl farářem v Hořelicích v letech 1788–1825. Srv. Antonín PODLAHA, *Posvátná místa království českého*, řada 1, Arcidiecese pražská II., Praha 1908, s. 42. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2522, bez foliace.

³⁴ Pan Panočkus, blíže neurčená osoba.

³⁵ K rozsahu Berounského kraje v letech 1788/91–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 517.

³⁶ Gotický kostel sv. Bartoloměje z první poloviny 14. století. Upravován v roce 1822 a 1907. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 4, Praha 1982, s. 271.

³⁷ K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 1. díl, Praha 1996, s. 97-103. Údaje o historii města z části Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen VIII, Berauner Kreis*, Praha a Vídeň 1788, s. 6-15.

Hier kauften wir etwas zur Erfrischung. Die Stadt hat einen ebenen weitläufigen und von Ansehen freundlichen Ringplatz, auf welchem in der Mitte der Röhrkasten und eine Statue des heiligen Johann von Nep[omuk] steht, und mit Bäumen geziert ist. Auch ist das Rathhaus³⁸ und die Post am Ringe, dagegen die Hauptschule, welche die Piaristen inne haben, vor der Stadt gegen der Pilsener Vorstadt gelegen. Beraun mag 260–270 Häuser zählen; die von Gewerbs- und Landleuten bewohnt worden.

Man kennt weder das Jahr ihrer Entstehung noch ihren Erbauer, doch weiß man, daß unter ihren Besitzern Wilhelm Zajic von Waldek und Hasenburg³⁹ zuerst in der Geschichte um das Jahr 1316 genannt wird, als ihm vom K[önig] Johann⁴⁰ die Erziehung des Königl[ichen] Prinzen⁴¹ anvertraut wurde. Diese Stadt hat in den Kre[!]d Religions- und Politischen Unruhen, darein das Vaterland durch 4 Jahrhunderte verwickelt war, (vom Jahre 1359–1741) viel gelitten. Die Dechantkirche unter

dem <...> Schutze des heiligen Apost[el] Jakob⁴². Vor dem Pilsner Thore⁴³ ist eine Kirche⁴⁴, die ein hohes Alter verräth. Am Gesimse unter der Dachtraufe des Vorderportals sieht man in einer horizontalen Reihe mehrere in Stein gehauene kreisrunde Vertiefungen, die die Gestalt von Wagenrädern haben. Man sagt, daß diese zur Zeit der Fruchtbarkeit die Große des Krauths von den Bäckern

---

³⁸ Radnice v Berouně byla v době návštěvy Karla Krameria v barokním hávu z roku 1781. Dnešní novobarokní podoby nabyla v letech 1902–1903. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 1. díl, s. 102.

³⁹ Vilém Zajíc z Valdeka (†1319) držel město Beroun v zástavě. V roce 1316 mu byl na několik měsíců svěřen do výchovy kralevic Václav, pozdější císař Karel IV. S králem Janem Lucemburským měl časté spory. Srv. *Ottův slovník naučný* XXVII, Praha 1908, s. 391.

⁴⁰ Jan Lucemburský (1310–1346).

⁴¹ Budoucí český král Karel IV. (1346–1378).

^d Písmena přerušovaně podtržena, patrně oprava.

⁴² Kostel sv. Jakuba Většího, založen spolu s městem koncem 13. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, Praha 1977, s. 65.

⁴³ Plzeňská brána v Berouně, jinak též zvaná Horní brána, situována na západní straně Berouna, založena počátkem 14. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 63.

⁴⁴ Patrně hřbitovní kostel Zvěstování Panny Marie, původně pozdně gotický z roku 1525, zpusťosený v 17. století, barokně upravený a opravený v letech 1738–1744. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 65.

ausgebackenen Brotes haben bedeuten sollen. Auch ist hier eine öffentliche Kapelle⁴⁵ der schmerzhaften Mutter Gottes auf dem Kalvarieberge.

Gegen Süden von der Stadt, über^e jenseits des Baches Litawa, da wo er in die Beraun fällt, auf einem Felsen ist das Dorf Tetin gelegen mit den Ruinen der ehemals ersten Bergschlosses Tetin⁴⁶, welches Tetka, die Schwester Libuschens⁴⁷ zur ihr seiner^f Urheberin haben soll, hier wurde Ludmilla⁴⁸, Wenzels⁴⁹ des Fromen Großmutter auf Anstiftung der ihrer^g Schwiegertochter Drahomira⁵⁰ durch die Vertrauten

[6r]

Tuman und Kuman⁵¹, meuchlings ermordet und dann von ihrem Enkel⁵² in der Sankt Georgskirche⁵³ feyerlich zur Erde bestattet.

Während der Belagerung Karlsteins⁵⁴ durch die Prager wurde auch dieses Schloß in Brand gesteckt, und zu Boden gerissen.

Wir begegneten, als wir uns in der Stadt umgesehen mit dem Mitschüler Herold⁵⁵, dem wir unser Vorhaben rücksichtlich unserer gegenwärtigen <...> Reise erzählten. Bey unserm Austritt aus der Stadt erhielten wir von einem reisenden

---

⁴⁵ Patrně předchůdkyně dnešní kaple U studánky, SV od Berouna na svahu vrchu Drábova, zasvěcené Bolestné Panně Marii a postavené v letech 1894–1895. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 65.

^e Slovo je přerušovaně podtrženo, patrně oprava.

⁴⁶ Hrad byl pravděpodobně založen ve druhé polovině 13. století. V roce 1422, při tažení k hradu Karlštejn, dobyli a pobořili Tetín husité. Od té doby již zůstal zříceninou. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, Praha 1889, s. 79-81. Údaje o historii hradu Tetín převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VIII, s. 31-33.

⁴⁷ Teta a Libuše byly podle pověsti dcery knížete Kroka.

^f Slova „ihr seiner“ přerušovaně podtržena, patrně oprava.

⁴⁸ Ludmila, manželka českého knížete Bořivoje I. (†889), zavražděna roku 921.

⁴⁹ Václav, český kníže (?–929/935).

^g Slovo nadepsáno později.

⁵⁰ Dramomíra, choť českého knížete Vratislava I. (†921), matka sv. Václava (†929/935).

⁵¹ Vrazi sv. Ludmily, které poslala Drahomíra. Tuto verzi jmen převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VIII, s. 32. Jejich jména jsou v jiné literatuře uváděna jako Tunna a Gommon. Srv. *Ottův slovník naučný* XV, Praha 1900, s. 1046.

⁵² Václav, český kníže (?–929/935).

⁵³ Bazilika sv. Jiří na Pražském hradě, založena knížetem Vratislavem kolem roku 920. V roce 925 zde byly uloženy ostatky sv. Ludmily. Srv. http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/bazilika_sv_jiri/searchresult=sv.+Ji%F8%ED#searchres, vyhledáno dne 25. 11. 2008.

⁵⁴ Obležení Karlštejna Pražany započalo dne 20. 5. 1422. Po neúspěšném obléhání Pražané dne 11. 11. 1422 přistoupili na příměří a odtáhli od hradu. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 47-50.

⁵⁵ Václav Herold (* cca 1799), syn berounského řezníka Josefa Herolda. Václav Herold byl spolužákem Karla Kramera na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1814, bez foliace.

Handwerker, einem Tyroler von Geburt, einen Gesellschafter der nach seinem Gesprächen zu urtheilen keinen leeren Kopf verrieth. In Počap trennten wir uns vor ihm, und schlugen den Weg rechts gegen das Dorf Trubin ein, wo ich vor 4 Jahren in jugendlicher Unbefangenheit meine erste Ferien⁵⁶ mit deutlicherm Bewußtseyn, wo ich fühlte, genoß. Wir kehrten hier beym Jos[ef] Holeček⁵⁷, einem begüterten Landmann ein, und wurden von ihm

[6v]

gastfreundlich aufgenommen. Außer uns befand sich hier noch ein Offizier, der nach Žebrak befördert werden sollte, mit welchem wir das Nachtlager theilten. Früh den 30. August wachten wir uns bald aus den Federn, und bestiegen mit der Offizier die Fuhr[!] des Wirths, der uns seinen Sohn Johann⁵⁸ zur fuhren mitgab. Wir dankten für die gütige Aufnahme, und jagten davon. Der Morgen <...> war ziemlich trübe, und versprach keinen heitern Tag. In Zditz⁵⁹ sprach ich mit meinem Freund Czaslawsky⁶⁰, dessen Vater⁶¹ hier das erste Wirthshaus⁶² besitzt. Zditz heißt im deutschen Weißkirche Alba ecclesia. Es ist ein ansehnliches angenehm gelegenes Dorf von 70 N[umme]r[n] mit einer Lokalkirche unter der Tittel Marien G[e]burt⁶³ und einer Poststation nach Beraun und Cerhowitz. Nahe beym Dorfe sind gute Kalksteinbruche und Kalkbrennereyen. Im Jahre 1850 wurde es zu einem Marktflecken (městis) erhoben.^h

---

⁵⁶ Deník z tohoto pobytu pod názvem *Meine ersten Ferien, genossen in Trubin bei Beraun im Jahre 1809 in Gesselschaft meines ältesten Bruders Wenzel* je uložen v LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován).

⁵⁷ Josef Holeček, sedlák v Trubíně, u nějž trávil Karel Kramerius s bratrem Václavem prázdniny v roce 1809. Srv. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), *Meine ersten Ferien, genossen in Trubin bei Beraun im Jahre 1809 in Gesselschaft meines ältesten Bruders Wenzel*, bez foliace.

⁵⁸ Jan Holeček, syn sedláka Josefa Holečka z Trubína.

⁵⁹ Údaje o Zdicích (včetně bitvy Jindřicha Břetislava s Přemyslem) převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen VIII*, s. 55-56. K historii a pamětihodnostem města srv. *Zdice: kapitoly z historie a současnosti města*, Zdice 2004.

⁶⁰ Vincenc Čáslavský (Czaslawsky), srv. pozn. č. 5.

⁶¹ František Čáslavský (Czaslawsky), srv. pozn. č. 5.

⁶² Ve Zdicích je dosud dochován barokní hostinec U krále Václava. Není však jisté, zda se jedná o ten samý hostinec. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 4*, s. 358.

⁶³ Barokní kostel Narození Panny Marie, postavený v letech 1747–1749. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 4*, s. 357.

^h Tato věta byla vložena později (po roce 1850).

[7r]

Hier kämpfte im Jahre 1193 gegen den Bischof von Prag Heinrich Břetislaw⁶⁴ vergeblich Přemisl⁶⁵ um die böhmische Königskrone, denn Břetislaw wurde von kaiserlichen Truppen unterstützt, während Přemisl sich bloß auf sein Heer verließ. Er wurde aus dem Felde geschlagen und mußte fliehen⁶⁶.

Gegen 8 Uhr kamen wir nach Žebrak. Da die Fuhr hier eine Weile stehen blieb, und eine andere Partey aufnahm, so begaben wir uns unterdessen zum Herrn Rath Hněwkowský⁶⁷, der uns mit einem guten Frühstücke bewirthete, und einige auf dem nahen Galgenberge gesammelte Belemniten (Pfeilsteine), (Luchssteine) uns zeigte. Jetzt fing es zu regnen an. Unsere Fuhr war mit einem starken Leinwand überzogen und so saßen wir geschützt und bewahrt vor Regen und Wind. Wir fuhren so bey den Ruinen Žebrak⁶⁸ und Točnik⁶⁹ vorüber. Die Ruine Žebrak hat von der Stadt oder umgekehrt den Nahmen, doch

[7v]

weiß man, daß die Stadt den Herrn Zajíc von Hasenburg⁷⁰ gehört hatte, und das Schloß Zebrak von einem Herrn von Hasenburg im Jahre 1319 angelegt wurden. Bey diesem Schlosse war ehemals auch eine Schloßkapelle, die schon vom Herzog Johann⁷¹ Karls IV.⁷² Bruder im Jahre 1348 erneuert wurde, und welcher er zur Feyer eines täglichen heiligen Meßopfers für immerwährende Zeiten das Dorf

---

⁶⁴ Jindřich Břetislav, pražský biskup (1182–1197) a český kníže (1193–1197).

⁶⁵ Přemysl Otakar I., český kníže (1192–1193, 1197) a český král (1198–1230).

⁶⁶ Bitva mezi Jindřichem Břetislavem a Přemyslem Otakarem se u Zdic odehrála roku 1193. Přemysl Otakar, kterého vojsko postupně opustilo, byl po prohrané bitvě nucen uprchnout na Pražský hrad, kde se ještě více než 4 měsíce hájil, než hrad i knížecí stolec získal jeho protivník Jindřich Břetislav. Srv. Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 2007, s. 370.

⁶⁷ Šebastián Hněvkovský (1770–1847), básník, obrozenec, radní v Plánici u Klatov a Žebráku (1805–1826), starosta v Poličce. Srv. *Ottův slovník naučný* XI, Praha 1897, s. 400–401.

⁶⁸ Hrad patrně založil Oldřich Zajíc, člen rodu Buziců a předek pánů z Valdeka, Žebráku a Házmburka, ve druhé polovině 13. století. V roce 1336 se stal hrad královským majetkem. Mladší bratr Karla IV. Jan Jindřich zde nechal opravit zpusťou hradní kapli. Po vystavění nového hradu Točnik v sousedství význam hradu Žebrák upadá. V roce 1553 je již uváděn jako pustý. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 140–168. Údaje o historii hradu Žebrák převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VIII, s. 51.

⁶⁹ Hrad založil Václav IV. před rokem 1401 jako své reprezentativní sídlo, které nahradilo tomuto účelu již nedostačující nedaleký hrad Žebrák. Po renesančních úpravách, provedených pány z Vartemberka a pány z Lobkovic, byl užíván až do období třicetileté války, během jejíhož průběhu zpusťl. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 140–168.

⁷⁰ Město a hrad Žebrák nevlastnili Zajícové z Házmburka, nýbrž Zajícové z Valdeka. Oba rody však pocházely z rodu Buziců a měli tudíž společné předky. Srv. *Ottův slovník naučný* X, Praha 1896, s. 932. *Ottův slovník naučný* XXVII, s. 391. Založení hradu Žebráku srv. pozn. č. 68.

⁷¹ Jan Jindřich, markrabě moravský (1349–1375).

⁷² Karel IV. (1346–1378).

Praskoles laut einer Urkunde⁷³ geschenkt hatte. Johann erhielt im Jahre 1350 von seinem kaiserl[ichen] Bruder das Markgrathum Mähren, und trat dafür dieses Schloß an ihn ab, vorauf es an Wenzel IV.⁷⁴ gelangte, der im Jahreⁱ das nächst daran gelegene Schloß Točznik gebaut, und für sich zum Aufenhalt bestimmt hatte. Zu Anfang des 16ten Jahrhunderts traf Johann von Wartenberg⁷⁵ das Schloß Žebrak schon ganz verwüstet an, und bemühte sich um dessen Wiederernewerung nicht mehr; wohl aber befestigte er Točznik⁷⁶

[8r]

neuerdings, und ließ es mit einem Brunnen, der 1250 Sch[ock] pr[ager] Groschen kostete, versehen. Krayřz⁷⁷ trat an den Waldstein⁷⁸, Herr auf Peruc, diese Güter ab, welcher das Schloß mit einem Aufwand von 800 Schock prag[er] Gr[oschen] wieder verherrlichte, bis es unter Popel von Lobkowitz⁷⁹ zur Zeit Ferd[inand] II.⁸⁰, in Verfall gerieth, und nicht mehr aufkam.

Ich muß nun auch erwähnen, wie sich unsere Suite <...> ansehnlich vermehrt hatte. Statt des Offiziers, der mit uns aus Trubin fuhr, hatte sich ein neu Kreieter[?] Führen[?] Junker von ziemlichem Alter mit seiner Ehekonsortin und ihrem Kinde, einer alten Anverwandten und seinem Fourierschützen eingesetzt; wir zwey machten den Nachtrab; und so saßen 7 in der Fuhre. Mit diesen Leutchen fuhren wir von ½ 9 Uhr bis 7 Uhr Abends.

Um Mittag erreichten wir Cerhowitz ohne daß wir die waldbegrenzten Hügel

---

⁷³ Srv. Jiří SPĚVÁČEK (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V.*, fasciculus 2 (1346–1350), Praha 1960, s. 380.

⁷⁴ Václav IV. (1378–1419).

ⁱ Rok není uveden.

⁷⁵ Jan z Vartemberka (1496–1543) dostal hrady Točník a Žebrák do zástavy v roce 1522 a zároveň získal povolení na hradě Točník zřídit studnu. V roce 1534 přenechal zastavené hrady Volfovi st. Kajířovi z Krajku za hrad Ronov v severních Čechách. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 159. *Ottův slovník naučný* XXVI, Praha 1907, s. 438.

⁷⁶ Údaje o historii hradu Točník převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VIII, s. 54–55.

⁷⁷ Krajířové z Krajku měli hrady Točník a Žebrák v zástavě v letech 1534–1544. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 159.

⁷⁸ Jan ml. z Valdštejna na Peruci (†1576) získal hrady Točník a Žebrák do zástavy v roce 1544. V roce 1552 Ferdinand I. tuto zástavu vyplatil. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 159–160. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 340.

⁷⁹ Jan st. Popel z Lobkovic (1490–1569) měl hrady Točník a Žebrák v zástavě od roku 1552. V roce 1557 se zástava změnila v dědičnou držbu a Lobkovicové vlastnili oba hrady do roku 1595. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 160–163. *Ottův slovník naučný* XVI, Praha 1900, s. 224–225.

⁸⁰ Ferdinand II. (1619, 1620–1637).

hätten ersehen können; welche sich zu beiden Seiten der Gegend gegen Rokican hinziehen. Auch Welisch, den hohen Berg oberhalb Kublow, sahen wir nicht, wo ich vor 3 Jahren mit meinen beiden Brüdern Adalb[ert]⁸¹ und Wenzel⁸², dann mit Möser⁸³ unter Anführung des alten Holeček⁸⁴, nachdem wir die weitschichtigen Waldungen zwischen Trubin und Kublow passirt waren, beym P[ro]f[esor] Herrn Wogtich Negedly⁸⁵ anlangten, und beym hinkenden <...> Tage herab ins Waldthal sah, und der Kranz von Gehölzen mir so reizend sich darstellte, daraus an einzelnen Stellen der^j Rauchsäulen von Meilern fleißiger Köhler gegen Himmel sich haben. In der Kirche⁸⁶ sahen wir unter dem Hochaltar den Stock des Baumes, daran Böhmens Herzog Jaromir⁸⁷ mit Stricken gebunden, von Kleidern entblößt, den grausamen Wrschowitz⁸⁸ zur Zielscheibe ihrer Pfeile diente. Dieß that Kochan⁸⁹, eine aus dem Geschlechte der Wrschowitzen. Howora⁹⁰, Jaromirs Vertrauter, sah die Mißhandlung seines Herzogs von Ferne, rief seine Leute zusammen, und rettete seinen Herrn.

Jaromir schrieb seine Rettung vorzüglich der Fürbitte des heiligen Johann des Täuflers zu, und erbaute zu Folge eines Gelübds diese Kirche unter dem Schutze des heiligen Johann des Täuflers.⁹¹ Cerhowitz⁹² ist ein unbedeutender

---

⁸¹ Vojtěch Kramerius (1795–1864).

⁸² Václav Kramerius (1792–1861).

⁸³ Möser, blíže neurčená osoba.

⁸⁴ Patrně Josef Holeček, srv. pozn. č. 57.

⁸⁵ Vojtěch Nejedlý (1772–1844), kněz, spisovatel a obrozenec. V letech 1807–1813 byl farářem na Velízi. Podrobněji srv. *Ottův slovník naučný* XVIII, Praha 1902, s. 44–45. Bratrem Vojtěcha Nejedlého byl Jan Nejedlý (1776–1834), obrozenec, spisovatel a poručník Karla Krameria. Srv. kapitola III. 1. Léta dětství a dospívání (1797–1828) (s. 15 an).

^j Slovo je přerušovaně podtrženo, patrně oprava.

⁸⁶ Kostel sv. Jana Křtitele na vrchu Velíz nad vsí Kublov, od roku 1751 zasvěcen sv. Václavu, založen patrně již roku 1003. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 2, Praha 1978, s. 170.

⁸⁷ Jaromír (1003, 1004–1012, 1033–1034).

⁸⁸ Vršovci, velmožský rod v raně středověkých Čechách, vyvražděn Přemyslovci v roce 1108. Srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 1048–1049.

⁸⁹ Kochan, předák rodu Vršovců, organizátor vraždy knížete Jaromíra (†1035). Srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 1048. *Ottův slovník naučný* XIII, Praha 1898, s. 90.

⁹⁰ Hovora, důvěrník knížete Jaromíra.

⁹¹ Údaje o přepadení knížete Jaromíra a založení kostela sv. Jana Křtitele převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VIII, s. 57.

Markflecken[!], von 110 bis 120 N[ummer]n mit <...> Kirche unter den Tittel des heiligen Martin Bischofs⁹³. Wir besuchten dem Herrn Pfarrer⁹⁴, der jedem 2 K[reuzer] gab. Jetzt hörte der Regen einwenig auf. Wir stiegen von der Fuhr ab, als wir nach Mauth kamen, und gingen eine Weile zu Fuß. Um 3/4 befanden wir uns in Mauth. Von itzt <...> fangen sehr schöne Gegenden sich zu zeigen an; besonders zierten die Teiche diesen Strich Landes, diese Teiche sahen wir vorzüglich bey Holoubkow, es ist ein Dorf von 27 N[ummer] mit einem Eisenhammer^k, wo ein Wirthshaus sich befindet. Hier zieht sich ein weitläufiger Wald bis nahe an Rokitzan, das schon im pilssner Kreise⁹⁵ liegt, hier kamen wir um 7 Uhr (Abends) <...> ziemlich ermüdet und zerschlagen an.

[9v]

Wir gingen einstweilen aus, um die Stadt⁹⁶ näher in Augenschein zu nehmen. Sie hat zwey Vorstädte, die Prager und Pilsner Vorstadt, denen sie[!] durch die Stadtmauer getrennt ist, und am Bache Klabawa, der in der Vorstadt eine Mühle treibt, liegt. Die Anzahl der Häuser mag sich auf 300 belaufen unter denen folgende Gebäude merkwürdig sind: a) Die Dechantkirche unter dem Tittel Maria Schnee⁹⁷, die schon 1349 als Pfarrkirche vorkommt; bey ihr wurde schon im Jahre 1362 <...> 6 Chorherrn des heiligen Augustin gestiftet, die aber im Jahre 1421 durch die Wurth[!] der taboritischen Horde ihren Untergang fanden und erst im Jahre 1574 wurde wieder <mit> hier ein <...> Pfarrer eingesetzt. b) Die Kapelle

---

⁹² Údaje o počtu domů a zasvěcení kostela v Cerhovicích mohl Karel Kramerius převzít ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VIII, s. 58.

⁹³ Kostel sv. Martina, původně gotický z 15. století, zbarokizovaný roku 1730. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 161.

⁹⁴ Josef Kubásek (* 1736) byl farářem v Cerhovicích v letech 1809(?)–1823. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310, sg. B 11/2, pag. 529, inv. č. 2522, bez foliace.

^k Slova „es ... Eisenham[m]er“ byla připsána později.

⁹⁵ K rozsahu Plzeňského kraje v letech 1751–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 517.

⁹⁶ Rokycany. K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 6. díl, Praha 2004, s. 334–353. Údaje o památkách a bitvách ve třicetileté válce převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IX, Pilsner Kreis, Praha a Vídeň 1788, s. 73–80.

⁹⁷ Kostel Panny Marie Sněžné, gotický ze 14. století, roku 1784 vyhořel, následně v letech 1785–1788 přestavěn. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 231. Augustiniány kanovníky uvedl ke kostelu arcibiskup Arnošt z Pardubic v roce 1363, avšak o jejich příchodu se jednalo již od roku 1361. Další osudy zaniklého kláštera srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 621–622.

sankt Anna⁹⁸. Als im Jahre 1642 das österreichische Kriegsheer, hauptsächlich durch Verzagtheit und schlechtes Verhalten des Madlonischen Regiments⁹⁹, bey Breitenfeld in Sachsen aufs Haupt geschlagen wurde¹⁰⁰, und die Schweden als Sieger die Kriegskasse Leopolds¹⁰¹, 46 Kanonen, und

[10r]

mehrere Fahnen erbeutet, und über 8000 Mann erlegt hatten: so schwur der Erzherzog eine nachdrückliche Ahndung dem Regiment wiederfahren zu lassen. Das Regiment wurde hier in <...> Rokiczan (auf einer untern Ebene genannt "na Kameni") in Gegenwart des Fürsten und 6 Regimenter zur Niederlegung der Gewehre zu den Füßen Piccolominis¹⁰² aufgefordert, hierauf wurden die Fahnen desselben schmähdlich zerrissen, und seine sämtlichen Offiziere durchs Schwert, im Regiment aber jeder zehnte Mann theils durch den Strick theils durch die Kugel hingerichtet und doch waren die armen Schlachtopfer unschuldig¹, die übrig gebliebenen Krieger aber <zu> anderen Regimentern zugetheilt, und so das Andenken dieser feigen Legion schmähdlich[?] vertilgt. Die Leichname wurden in der Gegend "na kameni" in eine Grube verscharrt, und der Ort mit einem schwarzen Kreuze, das man noch sieht, bezeichnet.

Der Wald Widržiduch zieht sich um die

---

⁹⁸ Patrně kaple v Rokycanově ulici, barokní z 18. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 233. Údaj o kapli sv. Anny v Rokycanech převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IX, s. 78.

⁹⁹ Madlonský pluk byl založen slezskými stavy v roce 1639, od roku 1641 byl majitelem a velitelem pluku Hans Georg Madlo (Madlung), po němž dostal pluk jméno. V roce 1642, pro špatné chování (dezerci) v bitvě u Breitenfeldu nedaleko Lipska, byl pluk zdecimován. Velitel Madlo, několik důstojníků a větší množství vojáků bylo popraveno a zbylí vojáci byli přefazeni k jiným plukům. Srv. Alphons FREIHERR VON WREDE, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, Band III, Hälfte 2., Vídeň 1901, s. 407. Podrobněji k decimaci Madlonského pluku v Rokycanech v lokalitě Kamení (dnes Plzeňské předměstí) srv. Petros CIRONIS, *Historie města Rokycan*, I. díl, Rokycany 1993, s. 91-131.

¹⁰⁰ Zde zmiňovaná bitva se odehrála u Breitenfeldu 2. listopadu roku 1642. Švédský vojevůdce L. Torstenson zvítězil nad císařským vojskem, vedeným arcivévodou Leopoldem Vilémem a O. Piccolominim. Srv. *Ottův slovník naučný* IV, Praha 1891, s. 627.

¹⁰¹ Leopold Vilém (1614–1662), rakouský arcivévoda, bratr císaře Ferdinanda III., několikanásobný biskup a vojevůdce. Roku 1639 převzal vrchní velení nad císařskou armádou, které roku 1642 po prohrané bitvě u Breitenfeldu složil. Srv. Brigitte HAMANNOVÁ, *Habsburkové, Životopisná encyklopedie*, Praha 1996, s. 238-239.

¹⁰² Ottavio Piccolomini (1599–1656), italský vojevůdce v habsburských službách. Bojoval mj. v bitvách na Bílé Hoře a u Lützen. Podílel se na odstranění Albrechta z Valdštejna roku 1634. Srv. *Ottův slovník naučný* XIX, Praha 1902, s. 707-708.

¹ Slova „und ... unschuldig“ byla připsána později.

Stadt Rokizan herum, und war ehemed ein gefürchteter Aufenthalt gefährlicher Strassenräuber; daher hier noch aberhalb Holaubkow eine Gegend "Hled' sebe" oder "Sieh dich für" "heißt".

Wir brachten den Abend mit Gesprächen und Lesen der Reisebeschreibung Pater Labat's zu, die ich zur Verkürzung der langen Weile mit mitgenommen hatte. Endlich nach langen Bitten und besonders darum, weil die Leute noch lange in der Wirthsstube blieben, erhielten wir Stroh, und nahmen darauf in Gesellschaft eines Mauschel[!], mit der wir unsern Unterhalt hatten, unser Nachtlager ein. Wir schliefen so ziemlich gut, und erwachten froh und munter am

31. August Mittwoch, in dem wir zugleich zu unserm nicht geringen Vergnügen die angenehme Ent-

deckung machten, daß sich das Wetter <...> verlohren und der Himmel wieder ausgeheitert hatte. Wir machten uns also auf die Beine, bestiegen unsere Fuhr, und verließen die Stadt Rokizan. Auf unserm Wege stieß uns nichts Merkwürdiges auf. Wir fuhren durch Wejpowitz¹⁰³, ein Dorf von 50 N[ummern]; zu seiner rechten Seite an den Anhöhen befinden sich Eisenbergwerke, und am Bache Klabawa, bis zu seinem Einfluße in die Beraun bey Smetschitz, befinden sich mehrere Eisenhämmer.

Wir näherten uns einem Wald, der zu beiden Seiten die Landstrasse¹⁰⁴ einschließt, und sahen von hier zur linken die Ruinen des Schloßes Radina finster und schaurig aus dunklem Wald sich emporthürmen, und uns zum Besuche zuwecken. Um 10 Uhr erreichten wir die Stadt Pilsen¹⁰⁵, deren hohen Thurm wir schon beym Ausgange aus dem Wald in bläulicher Ferne bemerkt hatten.

---

¹⁰³ Údaj o počtu domů převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IX*, s. 72.

¹⁰⁴ Jednalo se o tzv. Říšskou silnici, spojující Prahu s Plzní, která byla v celé své délce dokončena roku 1812. Říšská silnice byla jednou z nejstarších silnic v zemi, navazovala na ni tzv. Bavorská silnice, vedoucí z Plzně do Norimberka. Srv. František ROUBÍK, *Silnice v Čechách a jejich vývoj*, Praha 1938, s. 57-58.

¹⁰⁵ K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 5. díl, Praha 2002, s. 186-263. Údaje o památkách a historii města Plzně převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IX*, s. 7-70.

Die Stadt liegt am Zusammenfluße zweyer Gewässer, nahe des Flußes Mies, der bey Beraun den Nahmen Beraun erhält, und des Baches Bradawka¹⁰⁶ oder Radbusa, und enthält weiter samt den beyden Vorstädten (deren eine die prager, die andere die neue Vorstadt heißt) 460–470 größtentheils von Stein gebaute Häuser, darunter sich folgende Gebäude am meisten auszeichnen:

1. Die prächtige, aus Buntensteinen erbaute Erzdechantkirche unter dem Schutze des heiligen Bartholomäus¹⁰⁷. Sie nimmt die Mitte des weitläufigen mit ansehnlichen Häusern geschmückten Ringes oder Marktplatzes ein und hat eine Länge von 80¹⁰⁸, eine Breite von 45' und eine Höhe von 40', darüber der Thurm noch um 140' höher emporragt. Ihre Anlegung wird meistens den deutschen Rittern auf das Jahr 1292 zugeschrieben. Merkwürdig ist hier die aus Stein gehauene Predigtkanzel, die ein hohes Alter verräth, und eine Aufschrift noch von der taboritischen

Belagerung her[!].

2. Die Sankt Georgi Kirche in Kosteletz¹⁰⁹, bey welcher ehemdem der Erzdechant residirte, als noch die deutschen Ritter die Kirche des heiligen Bartholom[äus] innehielten. Nicht weit von hier sieht man einige Ruinen eines zerstörten Augustinerklosters¹¹⁰, welches von dem Herrn Schwihowsky von Riesenberg für die unbeschuheten August[iner] gestiftet, <...> im 30jährigen Kriege aber gänzl[ich] zerstört worden.

3. Die Marienhimmelfahrtskirche¹¹¹ mit einem franziskaner Kloster.

---

¹⁰⁶ Kramerius patrně zaměnil spojku „und“ za „oder“ neboť Bradavka je jiné označení pro řeku Úslavu, nikoliv Radbuzu. Tehdejší město Plzeň leželo na soutoku Mže, Radbuzy a Úslavy. K Úslavě srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, Praha 1907, s. 240.

¹⁰⁷ Kostel sv. Bartoloměje, stavěn nedlouho po založení města (kolem roku 1295), dokončen v 15. století. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 81, 89.

¹⁰⁸ Znak „‘“ označuje délkovou míru lokty.

¹⁰⁹ Kostel sv. Jiří, románský, vystavěný na místě zvaném Kostelec ve dvou etapách – kolem roku 1000 a v poslední čtvrtině 12. století. Kolem roku 1400 byl rozšířen. Srv. Poche a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 98. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 432.

¹¹⁰ Klášter bosých augustiniánů v Plzni nikdy neexistoval. Údaj o augustiniánském klášteře v Plzni převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IX, s. 60.

¹¹¹ Bývalý františkánský klášter s kostelem Nanebevzetí Panny Marie, založen kolen roku 1300, dokončen roku 1380. Klášter byl opraven po husitských válkách, nově upravován po roce 1621.

Außer diesen gibt es hier noch mehrere Kapellen und Kirchen.

4. Das Collegium der philosophischen Schulen und eines Gymnasiums¹¹², welche<s> beyde Anstalten unter der Leitung des Prämonstratenser Stiftes Töpel¹¹³ stehen. Unter den würdigen Männer, die hier als Lehrer der höhern Studien stehen, zeichnet sich der hochw[ürdige] Herr <Prof[essor]> Adalbert Sedlaček¹¹⁴, Prof[essor] der reinen Mathem[atik] und Litteratur aus, welcher durch seine <...> Schriften und Arbeiten im philosoph[ischen] Fache die böhmische Litteratur namhaft bereichert, und N. Tschemler[?] ¹¹⁵ Prof[essor] der Physik und Astronom[ie]

[12v]

5. Das städtische Rathhaus¹¹⁶ mit einer Rüstkammer, in der sich 3 Reihen von Gestellen vorfinden, die alle mit alterthümlichen Sturmhauben, Helmen, Brust und Beinharinschen behängt, und mit einer unzählbaren Menge von Doppelhacken, wie man sie zur Zeit des 30jährigen Kreiges mochte gebraucht haben, beschwert sind; ferner fanden wir darin einige Heerpauken, Standarten, Feldzeichen, Pferderüstungen, Streitkolben, Dreschflügel und Morgensterne, nebst einen Haufen guter und unbrauchbarer Kugelgießer m[it] verschiedenen Kaliber; (denen einige wir zum Andenken mit uns nahmen.) Auch besuchten wir die <...> hier in einem Gemache aufgestellte Schauspielerbühne, die jedoch für uns nichts Reizendes hatte.

6. Noch muß ich das Bürgerspitale¹¹⁷ erwähnen, davon die Kapelle des heiligen Wenzels angebaut und von einem der Stadt Kapläne versehen wird. Sie enthält 12

Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 92. Další osudy kláštera srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 426-428.

¹¹² Gymnázium fungovalo od roku 1776 jako státní, až do roku 1786 zde ovšem vyučovali dominikáni, které roku 1787 vystřídali premonstráti z kláštera v Teplé. Srv. *Ottův slovník naučný* XIX, s. 964.

¹¹³ Premonstrátský klášter v Teplé byl založen v roce 1193 blahoslaveným Hroznatou. Další osudy kláštera srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 665-670.

¹¹⁴ Josef Vojtěch Sedláček (1785–1836), spisovatel, matematik, obrozenec a kněz řádu premonstrátů v Teplé. Roku 1810 byl jmenován profesorem matematiky na filosofickém ústavu v Plzni. Podrobněji srv. *Ottův slovník naučný* XXII, Praha 1904, s. 748-749.

¹¹⁵ N. Tschemler, blíže neurčený profesor fyziky a astronomie na plzeňském gymnáziu.

¹¹⁶ Plzeňská radnice, postavená v letech 1554–1558, upravená v letech 1907–1912. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 81.

¹¹⁷ Městský špitál při kapli sv. Václava stával v sousedství kláštera dominikánů, v místech JZ nároží Justičního paláce v Plzni. V roce 1700 v něm bylo chováno 12 osob, zbořen byl v roce 1902. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 5. díl, s. 223.

Stiftungen für 6 männliche, und eben sovieler weiblichen Individuen. (Individuen mütterlich) Nachlaß)

[13r]

3tes H[e]ft 3. Bogen

Es scheint, daß Pilsen um die Mitte des 13ten Jahrh[undert] angelegt, und dieser Ort seiner Vorzüge wegen von den im angränzenden Städtchen Plsenetz wohnenden Bürgern zum beständigen Aufenthalte gewählt worden sey. Merkwürdig ist von ihm, daß ihre Bürger zu allen Zeiten ihrem rechtmäßigen Landesherrn und der angestammten kath[o]l[ischen] Religion treu geblieben sind, und sie gegen ihre Widersacher stets hartnäckig vertheidigt haben. Daher ertheilte ihnen K[önig] Johann¹¹⁸ ein eigenes Stadtwappen, Karl IV.¹¹⁹ das Recht, jährl[ich] eine Kaufmesse durch 8 Tage zu halten, und die Freyheit, über ihre Güter zu testieren und mit ihnen frey schalten und walten zu können. König Wenzel IV.¹²⁰ sprach sie von der Entrichtung aller königl[ichen] Steuern und Gaben los, und befreyte sie von allen Mauten, nicht bloß in Böhmen, sondern auch im ganzen deutschen Reiche: Wladislaw II.¹²¹ aber ertheilte ihnen kraft eines Majestätsbriefes das Recht, gleich andern Herrn und Rittern landtäfl[ichen] Güter zu Kaufen und stellte es ihrer Willkühr anheim, die Juden in ihrer Stadt fernerhin zu behalten oder von dannen zu verweisen, welches letztern Rechts sie sich auch bey Gelegenheit

[13v]

eines von den Juden in Dorf Hostaun nächtlich verübten Kirchenraubes in seiner ganzen Schärfe bedienten, und diese für immer währende Zeiten aus ihrer Stadt verwiesen. Daher darf heut zu Tage kein Jude über die Nacht in Pilsen sich aufhalten, sondern alle, die der Handel etwa nach dieser Stadt ziehen dürfte, müssen in den Vorstädten über die Nacht <...> verweilen. Auch erhielten die Pilsner zugl[eich] das Recht 10 Jahre hindurch für eigene Rechnung Münzen zu prägen. Nicht weniger günstig bezeugten sich die nachfolgenden Könige für die

---

¹¹⁸ Jan Lucemburský (1310–1346).

¹¹⁹ Karel IV. (1346–1378).

¹²⁰ Václav IV. (1378–1419).

¹²¹ Vladislav II. (1140–1172).

Stadt; Ferdinand I., Rudolf II., Mathias, Ferdinand II.¹²² und alle übrigen nachfolgenden Könige. Doch wurde die Stadt zur Zeit der hussitischen und schwedischen Unruhen nicht wenig geängstigt und erlitt auch durch Hunger und Pest manches traurige Schicksal.

Nun kehren wir wieder zu unserer Reise zurück. Wir besuchten den Markt, der hier, obgl[eich] schon den 3ten Tag noch immer reichlich war und mein Reisegefährte, dem bereits Geld zu mangeln anfang , fand hier einen Freund

[14r]

der ihm einen kleinen Vorschuß zur weitem Reise that.

Wir verließen nun die Stadt und wanderten zum Klattauer Thore¹²³, den Ruinen des Schlosses Radina¹²⁴ zu. Durch <...> Waldchen kamen wir beym Dorf Czernitz vorüber zu dem Gehölze, das den Berg rund um umgibt, worauf das Schloß liegt.

Wir trafen im Walde einen Kohlerbrennerer, der fleißig sein Tagewerk trieb, und uns dann den weitem Weg zu den Ruinen zeigte. Dieses Schloß auf einem Felsen erbaut liegt gegenwärtig <...> ganz im Walde, und seine grauen Uiberreste ragen aus den schwarzen Tannen düster hervor – furchtbare Uiberreste der eisernen Vorzeit – und der Wanderer blickt nach mit Schauer auf selbe hinauf, wo einst vielleicht die entehrte Tugend und Unschuld im finstern Verließe schmachtete.

Der Grundriß ist folgender

[kresba půdorysu hradu Radyně – příloha obr. 5]

Die Ansicht des Schlosses von der Mitternachtsseite also gegen Pilsen, welches links liegt, ist folgende

[14v]

[kresba hradu Radyně – příloha obr. 6]

Das Schloß <...> in seinem Grundriß eine längl[iche] Figur war, die in der Mitte A das Hauptgebäude, an den beiden Enden gegen Aufgang eine Rondel B, die durch

---

¹²² Ferdinand I. (1526–1564), Rudolf II. (1576–1611), Matyáš (1611–1619), Ferdinand II. (1619, 1620–1637).

¹²³ Klatovská brána v Plzni byla patrně zbořena s ostatními branami a městskými hradbami v první polovině 19. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 81.

¹²⁴ Hrad založil před rokem 1361 Karel IV. a nazval ho Karlskrone. Tento název se však neujal a lid hrad nazýval Radyní podle vrchu, na kterém stál. Od husitských válek byl hrad pravidelně zastavován. Počátkem 16. století byl již hrad neobyvatelný, jako pustý se poprvé připomíná roku 1558. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 13, Praha 1905, s. 66-69. Petr ROŽMBERSKÝ – Milan NOVOBILSKÝ, *Královský hrad Radyně*, Plzeň 1998.

eine Quermauer in der Mitte zur Hälfte getrennt war, und gegen Westen einen 4eckigen Thurm C hatte. Wir fanden in diesem Hoch aber noch einige Querbalken, die die Abtheilungen desselben machten: In diesen Thurm führte ehemdem von unten eine ordentl[iche] Thüre, denen Verkleidung jedoch hinweggenommen war. Zur Rondelle fanden wir keinen Eingang

[15r]

nur unten ein durchbrochenes Loch f; im Innern findet sich nichts mehr. Ins Innere des Schlosses gelangt man mittels einer hölzernen Stiege D durch eine offene Pforte. Das Schloß mochte im Hauptgebäude zwey Etagen mit mehrern Gemächern gehabt haben. Es hat ein sehr düsteres finsteres Ansehn, und scheint ein für sich bestehendes Ganze ohne Zusätze und nachfolgende Bauten seit seiner Ursprung gewesen zu seyn. Rechts hinterm Thurm in g fanden wir ein in Felsen gehauenes Loch, und weiter davon gegen Mittag einen halb runden Brunnen H, der jedoch schon mit Steinen verworfen war. Ums Schloß herum, in einer Entfernung von 4–5^o¹²⁵ fängt der Graben, den man noch deutlich unterscheiden kann, und die Mauer, die ihn umschloß, doch von einem ordentlichen Thor, das als Engang diente, von einem Burggarten fanden wir keine Spur. Alles hat die Zeit vertilgt, und auch die Nahmen der ehemaligen Besitzer verlöschte sie fast gänzlich aus den Annalen Böhmens, nur Hrdonin von Dubna¹²⁶ im Jahr 1434 nennt sie als ihren Besitzer. Uibrigens ist aber aus der Geschichte bekannt, das Radina oder Hradina ein Raubschloß gewesen sey. Unter den Herren, die jene Urkunde unterschrieben, worin

[15v]

Georg von Podibrad¹²⁷ zum König von Böhmen erwählt wurde [1]459¹²⁸, befand sich auch ein Herr Peter von Radin¹²⁹, aber nun hier ansäßig war, ist nicht gewiß.

---

¹²⁵ Znak „o“ označuje délkovou míru sáh.

¹²⁶ Hrdoň z Dubňan měl hrad Radyni v zástavě kolem roku 1434. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 13, s. 69. Údaj o držbě hradu Radyně Hrdoňem z Dubňan převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IX, s. 90.

¹²⁷ Jiří z Poděbrad (1458–1471).

¹²⁸ Karel Kramerius mylně uvedl rok 1459 namísto správného roku 1458.

¹²⁹ Petr z Radyně, zatím blíže neurčená osoba, která s Radyní na Plzeňsku patrně neměla nic společného. Zástavním majitelem hradu byl v letech 1454–cca 1465 Oldřich z Rakové. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 13, s. 69. Petr ROŽMBERSKÝ – Milan NOVOBILSKÝ, *Královský hrad Radyně*, s. 10.

Wir wandelten unter den Ruinen in Betrachtungen süßen und wehmüthigen Inhalts, versunken herum, und jedes Steinchen, jede Nische, jeder Fenstersitz war gleich merkwürdig und anziehend für uns.

Nun aber begann es ziemlich dunkel zu werden. Die Sonne hatte ihren Lauf schon vollendet, nur noch das Licht der Dämmerung leuchtete schwach uns auf unserm Rückweg, den wir wieder durch den Wald einschlagen mußten. Hier herrschte schon allgemeine Stille, nur ein sanfter Abendwind spielten in den Wipfeln den Bäume. Wir sehnten uns nach Ruhe, verdoppelten daher unsere Schritte, und erreichten bey einbrechender Nacht glücklich den Marktflecken Plsenetz¹³⁰. Plsenetz oder Alt Pilsen ist ein Marktflecken von etwa 100 Numern, der am Fluße Uhlawa¹³¹ mitten zwischen dem Berg, worauf Radina liegt, und den sogenannten Hurkaberger gelegen ist. Am Ringe steht die Sankt Johann Täu[er] Kirche¹³² und weiter abwärts die Pfarrkirche unter dem Tittel Marien Geburt¹³³. Diese Kirche stand schon im Jahre 1351 und im Jahre 1601 wieder in vollkommenern Stand gebracht worden.^m Da ich an den hiesigen Schullehrer¹³⁴ einen Gruß von Hofmeister Herrn Maley¹³⁵ (bey J.U.D. Ledwinka¹³⁶) aus Prag auszurichten hatte, so war unser erste Weg dahin. Die Tochter desselben <Schullehreres>, empfing <...> zwar freundlich, aber wegen Abwesenheit ihres Vaters kannte sie unserem Wünsche, ein Nachtlager im Schulhause zu finden, kein Genüge thun. <...> Da wir im Wirthshause nicht über Nacht bleiben

[16r]

wollten, besonders desswegen, weil im Dorfe ein Erndtefest gefeyert wurde, und daher die Bierschenke voll lustiger und lärmender Landleute seye <...> wurde, so

---

¹³⁰ Starý Plzenec byl předchůdcem dnešní Plzně. K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 5. díl, s. 179-186. Údaje o památkách Starého Plzně převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IX*, s. 90-91.

¹³¹ Správně Úslava.

¹³² Kostel sv. Jana Křtitele, původně románský, byl ve 14. století goticky přestavěn. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech 3*, s. 421.

¹³³ Kostel Narození Panny Marie, původně románský, patrně z 12. století, nově postaven ve 14. století, roku 1695 zbarokizován. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech 3*, s. 421.

^m Text s popisem a dějinami města Starý Plzenec „Plsenetz ... worden“ se nachází v dolní polovině folia 17r.

¹³⁴ Učitelem ve Starém Plzenci byl tehdy pravděpodobně Petr Knedlíček (†1836), který zde učil již roku 1791. Srv. Milouš VYLETA a kol., *Tisíc let Starého Plzně 976–1976*, Plzeň 1976, s. 125.

¹³⁵ Blíže neurčený vychovatel či majordomus (Hofmeister může mít oba tyto významy) u zemského advokáta JUDr. Emanuela Ledvinky z Adlersfelzu. Srv. též pozn. č. 17.

¹³⁶ JUDr. Emanuel Ledvinka z Adlersfelzu, srv. pozn. č. 17.

sprachen wir bey einem Landwirth ein, der uns gütig aufnahm, und eine Schlafstelle zu geben versprach. Da war uns das Erndtefest so herrlich geschildert hatte, wollten wir demselben auch beywohnen, und gingen daher vors Dorf hinaus, wo wir dem eben heimkehrenden Zuge froher Jünglinge und Jungfrauen zusahen, die mit Bändern festlich geschmückt, in Begleitung des Herrn Pfarrers¹³⁷ und Schullehrers und einiger Wirtsschaftsbeamten aus dem Feldern heimzogen. Wir schloßen uns dem Zuge an, und begleiteten sie insgesamt ins Wirthshaus. Hier wurde gejauchzt, gesungen und getanzt, und wir sahen mit Entzücken <der Freude> diesen Leutchen zu, wie sie über den Seegen, so der Himmel über ihre Felder reichlich goß, sich freuten.

Der Schullehrer, dem seine Tochter unser Ankunft mochte bekannt gemacht haben, arbeitete sich durch das Gedränge der tanzenden Jugend durch, und nahm Platz bey uns. Er both uns sogleich sein Haus zur Nachtherberge an, und wir

[16v]

in einige Verlegenheit gesetzt, <uns> diese anzunehmen <uns> weigerten uns, mußten <...> aber endlich doch seiner wohlwollenden Güte nachgeben, und versprechen, bey ihm zu bleiben. Er ließ Brot, Suppe und Braten bringen, und erquickte uns so, daß wir ihm mit Herz und Munde danken mußten. Eigentl[ich] wollten wir uns, bevor noch der Braten für uns auf den Tisch kam, davon schleichen, und bey jenem Bauer schlafen, allein der Wirth hielt uns an, und versicherte, daß der Herr Schlullehrer für uns ein Nacht Mahl bestellt und bezahlt hatte, und wir daher schon da bleiben müßten, Auch gut! Dachten wir, und blieben und unterhielten uns nun mit dem guten Herrn Schullehrer.ⁿ Gegen 10 Uhr zerstreute sich allmählich die Menge, die Freude verstummte, und auch wir zogen unters wirthliche Dach, wo wir gutwillig aufgenommen wurden. Wir ruhten hier sanft, und entwandten uns munter wieder, und gesund den Armen des uns erquickenden Schlafes <...>.

Am 1. Sept[ember] Donnerstags. Nach eingenommenem Frühstück, und mit dankbaren Gesinnungen gegen unsern Wirth traten wir unsere Rückreise nach Anleitung des Schullehrers an, der uns rieth über Letkov nach Weypowitz zu

---

¹³⁷ Maxmilián Pertak (1751–1823) byl farářem ve Starém Plzenci v letech 1797–1823. Srv. Antonín PODLAHA, *Posvátná místa království českého*, řada 1, Arcidiecese pražská II., Praha 1908, s. 321. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2522, bez foliace.

ⁿ Slova „Eigentlich ... Schuller“ se nacházejí na spodních částech folií 16v a 17r.

gehen, und von hier über die Strasse nach Rokitzan zu erlangen. Wir irreten aber bald vom Wege ab, von dem uns die vielen südlichen Fußsteige ableiteten, und gelangten in einige Wäldchen, wo wir unter ihrem bergenden Schatten unsere zerrissene Kleider ausbesserten, und bald wieder in eine

[17r]

freye Gegend kamen. Uiber einen Feld schreitend, das wir mit aufmerksamen Schritten maßen, wurden wir von einen Bauer gefragt: „ob wir Ingenieurs „wären,,? Petz tausend! darauf bildeten wir uns was ein! daß man uns für Meßkünstler hielt. Endlich um 10 Uhr erreichten wir das Dorf Weypowitz. Es mag 50 bis 54 Numern zählen, Ledkow dagegen hat kaum 25 Numern. Wir waren von der Hitze des <...> Gas ziemlich ermattet, traten daher in eine Bauernhütte, und begehrten Milch. Ein schmukes Bauernweib schänkte uns eine Maß guter süßer Milch ein, und als wir fragten, was wir schuldig wären, sagte sie Jau[?] kross.

[17v]

Gestärkt schritten wir weiter, und erreichten nach ½ Stunde das Dorf Klabawa¹³⁸ oder Dolegsii Hut' von 41 Numern, mit einer Marien Heimsuchung Kapelle¹³⁹. Wir bekamen hier ein altes Gemäuer¹⁴⁰ zu sehen, so nur ein Uiberbleibsel eines alten Thurmes zu seyn schien; hier ist die Ansicht desselben von Mittag
[kresba hradu Klabavy a poutního kostela Navštívení Panny Marie – příloha obr. 7]

Wir fanden auf dem Hügel, wo Klabawa steht gegen das Thal herab, einen Schacht, der ein Bearbeiter[!] war, daraus man Eisen gewinnt.

Gegen ½ 12 Uhr erreichten wir Rokitzan, nahmen im Wirthshause vor der Stadt unser kleines Mittagmahl ein, und beeilten uns nun, um gegen Abend in Žebrak einzutreffen. Der Nachmittag war reizend und schön, worin schien

---

¹³⁸ Údaj o počtu domů, jakož i zasvěcení kaple převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IX*, s. 81.

¹³⁹ Poutní kostel Navštívení Panny Marie na vrchu Vršíček V od Klabavy. Jedná se o barokní kostel z let 1744–1747. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 6. díl, s. 342.

¹⁴⁰ Klabava, zřícenina hradu u obce Klabava. První zmínka o hradu pochází z roku 1331. Jako pustý se uvádí roku 1537. Srv. <http://www.hrady.cz/index.php?OID=725>, vyhledáno dne 25. 11. 2008.

[18r]

die liebe Sonne, und beleuchtete herrlich die anmuthige Gegend, deren Anblick uns bezauberte, [?] wir ihn vor 2 Tagen, durch den immerwährenden Regen daran gehindert, entbehren mußten. Nun konnten wir seinen in ganzer Fülle genießen. Wie wir so friedlich einher wanderten in Gottes freyer Natur, und unser Augen so wonnetrunken am dunklen Grau der dichtbebuschten Hügel hingen, hörten wir rasch hinter uns einen Wagen rollen. Wir merkten bald, daß es eine leere Fuhr sey; und mit Bitten und Geschenken altr Zeitungen vermochten wir end[lich] einen Platz darin am weichen Heue zu finden. So fuhren wir ruhig dahin, die Sonne brannte und uns kam der Schlaf an. Wir ruhten merkl[ich] ½ Stunde aus und gelangten endl[ich] nach Holaubkow, wo vom Gedränge der erstaunten Landleute umgegen ein Schlangenbeschwörer stand, und seine Gaukeleyen der passenden Menge für Geld auskrante, und seine zahmen Schlangen einige Künste machen ließ. Endlich ge-

[18v]

langten wir nach Mauth, wo <wir> ausstiegen und zu Fuß die Straße weiter wanderten. Als wir zum Wirthshause Daubrawka stießen, gewahrten unser spähdendes Auge das Schloß [?] Zbirow¹⁴¹ auf seinem[!] Jaspisfelsen prangen, nun nahmen uns sogleich vor, unsern Weg dahin zu lenken, die Ankunft in Žebrak aber auf einandermahl zu verlegen.

Zbirow

von Abend

[kresba zámku Zbirohu – příloha obr. 8]

Wir traten ein ins alte Schloß, und bewunderten hier die Kolossale Statue eines alten Soldaten¹⁴² im dreyekigen Hüttel nach Maria Theresianischem Schlag aus purem Eisen ge-

---

¹⁴¹ Hrad byl založen na počátku 13. století rodem Sulislaviců (Drslaviců). Počátkem 17. století byl přestavěn na zámek. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 234-257.

¹⁴² Původně se na zámku Zbiroh nacházely dvě sochy vojáků, které byly odlity v železárně ve Strašicích na zbirožském panství krátce po roce 1756. V roce 1797 je zde ještě obě viděl malíř Jan Quirin Jahn při své cestě po západních Čechách. Srv. Zdeněk HOJDA, *Cesta Jana Quirina Jahna po západních Čechách roku 1797*, *Minulostí západočeského kraje XXIII.*, 1987, s. 208 (včetně pozn. č. 31 na s. 209).

[19r]

schaffen, und einen Felsen im Schloßhofe, der von einer Seite abgeschliffen war, daran man sicher kannte, daß es Jaspis war.

Die Herrschaft Zbirow¹⁴³ gehörte ursprüngl[ich] zu den Krongütern; denn schon Karl IV. lösete sie gleich andern Schlössern von ihren Pfandinhaber ein. Nach seinem Tode kam sie an verschiedene Besitzer; so übernahm sie Marquard von Žleb¹⁴⁴, später die Herrn Kolowrat¹⁴⁵, Lobkowitz¹⁴⁶; unter Ferd[inand] II. aber <...> kam diese Herrschaft wieder an die Krone.

Auf dieser Herrschaft gibt es bedeutende Eisengruben und das gewonnene Eisenerz meist Wiesenerz, wird auf mehreren Eisenhämmern und Stahlhütten bearbeitet.

Jetzt kehrten <uns> wir in das Städtchen¹⁴⁷ <zurück>, das meist aus hölzernen Hütten besteht, und das Ansehen eines ziemlichen Dorfes hat. Es zählt ungfähr 130 N[umme]r[n] mit einer Kirche unter dem Tittel des heiligen Nikolaus Bisch[of]¹⁴⁸, hier wird heut zu Tage von Draho Augezder Pfarrer¹⁴⁹ der Gottesdienst gehalten.

[19v]

Uns wurde ein bürgerl[iches] Wirthshaus anempfohlen, wohin wir auch unsere Schritte lenkten. Der Wirth und die Wirthin, zwey gutherzige Alten, gaben uns genug und gut zu essen, doch belästigten sie uns immer mit Fragen über unsern Nahmen, Herkunft, Stand, Absicht unserer Reise und s[o] w[eiter], worauf wir ihnen aber immer scherzhafte Antworten gaben. Zum Nachtlager gab man uns Stroh, und einige Stück Betten, worin sich es gut ruhte. Der Wirth rieth uns

---

¹⁴³ Údaje o panství Zbiroh převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VIII, s. 41-43.

¹⁴⁴ Markvart ze Vartemberka a ze Žleb byl roku 1388 majitelem hradu Zbirohy u Turnova. Zbiroh na Plzeňsku patřil v inkriminované době Rožmberkům. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, Praha 1895, s. 208, 12, s. 78, 6, s. 239-240.

¹⁴⁵ Otec a syn Hanušové z Kolovrat vlastnili panství Zbiroh od poloviny 30. let 15. století do roku 1477. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 241-242.

¹⁴⁶ Lobkovicové vlastnili panství Zbiroh v letech 1505–1594. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 242-243.

¹⁴⁷ Zbiroh. K historii a pamětihodnostem města srv. Joachim BÄHLCKE – Winfried EBERHARD – Miloslav POLÍVKA, *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2001, s. 628-629.

¹⁴⁸ Kostel sv. Mikuláše, původně gotický, zbarokizován v roce 1716. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 4, s. 343.

¹⁴⁹ František Kabrle (* 1745) byl farářem v Drahoňově Újezdě v letech 1808–1826. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310, sg. B 11/2, pag. 531, inv. č. 2522, bez foliace.

Morgens das i[st] den 2ten Septemb[er] Freytag noch einmahl ins Schloß zu gehen, und den Oberamtmann selbst um die Gefälligkeit anzugehen, uns des Schlosses Merkwürdigkeiten zu zeigen. Wir thaten dieses, allein der grämliche alte Herr Oberamtmann wollte und konnte nicht[!] Merkwürdiges zeigen, als den alten M[aria] Theresianischen Grenadier, und den abgeschliffenen Felsstein – und da

[20r]

wir dieses schon gesehen hatten, so bedankten wir uns für seinen Rath, und verließen das <Stadt> Schloß. Da wir vom Wirth hörten, daß das Städtchen Radnitz in der Nähe liegt, und ich mich erinnerte, hier einen böhmischen Literaten und guten Freund meines sel[igen] Vaters¹⁵⁰, nahm[ent]l[ich] der Herr Pf[are]r Puchmayer¹⁵¹ anzutreffen; so entschloßen wir uns sogleich die Reise dahin anzutreten. Wir nahmen Abschied von unserern Wirthsleuten und trabten <...> aus dem Städtchen heraus. Sieh da! Meister Fuchs, er war eben in einem Bauernhofe auf der Lauer, schlich <...> etwas rasch bey uns vorüber, und mit einem Blicke wessend, der zu bedeuten schien, daß er uns für seine Freunde nicht halte, jedoch um sicherer zu seyn, sich lieber in sein Revier <sich> entfernen wolle. Wir sahen ihn bald im Dunkel des Waldes verschwinden. Der Weg führte uns

[20v]

durch das Dorf Drachno-Augezd¹⁵² von 34 N[ummern] mit einer Dechantkirche des heiligen Ap[ostel] Jakob des Gr[oßeren] senior¹⁵³ durch Biskoupek, Weiwanow und Chomel, wo wir immer im Wirthshause ansprachen, um da ein für uns passendes Frühstück zu finden, allein wir fanden das Dorf immer wie ausgestorben, kein Laut war hier fast regen; denn nun die Ernte wars und heiß im Felde glüht der Schnitterfleiß. An unserm Pfade bemerkten wir aber in den Felden rechts und links arbeitsame Hände, fröhliche Gesichter und reichlichen Segen Gottes, und diese freudlichen Scenen verherrlichte <die> eine liebliche laue Luft,

---

¹⁵⁰ Václav Matěj Kramerius (1753–1808).

¹⁵¹ Antonín Jaroslav Puchmajer (1769–1820), obrozenec a spisovatel. Farářem v Radnicích byl od roku 1807. Podrobněji srv. *Ottův slovník naučný* XX, Praha 1903, s. 970-971.

¹⁵² Údaje o počtu domů a zasvěcení kostela převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslava SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VIII, s. 44.

¹⁵³ Kostel sv. Jakuba Většího z poloviny 14. století, v roce 1764 byl rozšířen a zbarokizován. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 321.

ein heiterer wolkenloser azurner Himmel und unser fröhliches Herz. Wir unterhielten uns, <durch> mit Singen und Erzählen unsern Weg verkürzend, kamen

[21r]

4

hier, die Grenze des Berauner Kreises¹⁵⁴ verlassend und in den Pilsner eintretend, nach Chomle, einem Dorfe von 25 N[ummern] mit einer Sankt Margaretha Kirche¹⁵⁵. Hier unterhielten Deutsche ehemals eine bedeutende Alaun Förderung, die nach der Schlacht am w[eisen] B[erg] einging. Auch gelangten wir zu einer Hütte, wo wir einen Töpfer fanden, der auf einer Scheibe allerley Flaschen aus Thon bildete. Wir sahen solche Flaschen (meist zum technischen Gebrauche) auf der Sonne trocknen und in einem eigenen Ofen brennen. Am 1/2 1 Uhr mittags erreichten wir Radnitz. Wir maßen sogleich den Weg zur Pfarre, hörten aber hier, daß der Herr Pfarrer¹⁵⁶ nicht zu Hause wäre, also schritten wir eine Weile über den Ring des Städtchens, das seinen eigenen geprüften Rath hat, und waren in Willens hochw[ürdigen] Herrn hier zu erwarten.

[21v]

In dem wir nun warteten, sahen wir ihn herankommen. Ich erinnerte mich dunkel seiner Gesichtszüge, als er noch bey meinem Vater gewesen war, und erkannte ihn daher nicht schwer. Er erwiderte unsern Gruß freundlich und fragte nach unserm Begehren. Als er um unsere Bitte an ihn, um gütige Aufnahme über Nacht, unser Vorhaben, alte Merkwürdigkeiten zu sehen, und unsere Nahmen erfuhr, heiterte sich sein Auge noch mehr auf, und er sprach die trostvollen Worte zu uns. Also kommen Sie mit mir, lieben Freunde! Ich geb[e] Ihnen, was ich habe! Das klang uns sehr lieblich. Wir traten mit ihm in die Pfarre ein, und nach einer Weile setzten wir uns zu Tische. Ich vermißte seinen Kapellan, und er sagte uns, daß dieser sich in der Stadt zu verkösten pflegen.

---

¹⁵⁴ K rozsahu Berounského kraje v letech 1788/1791–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 517.

¹⁵⁵ Kostel sv. Markéty. Původní kostel je zmiňován ve 14. století, dnešní byl postaven v 15. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 1*, s. 514. Údaj o počtu domů, jakož i zasvěcení kaple převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IX*, s. 227.

¹⁵⁶ Antonín Jaroslav Puchmajer, srv. poznámka č. 151.

[22r]

Bey Tische wurde manches über Prag gesprochen. Nach aufgehobener Tafel sahen wir uns im Gastzimmer um, das eigentlich das gewöhn[liche] Speisezimmer (ebener Erde gelegen) des Pfarrers war, und gewahrten an der Seitenmauer des Fensters eine Landkarte des <Berauner> Pilsner Kreises¹⁵⁷. Wir sahen uns nach unserm jetzigen Aufenthaltsorte um, und wurden hier, wer mahlt unser Entzücken! an Fluße Mieß zwey artige Ruinen Liebstein und Kaczerow gewahr. Wir theilten unsere Bemerkung dem Herrn Pfarrer mit, und er bestätigte das, und munterte uns auf, dahin zu gehen, weil beides nur <...> 1 ½ Stunde Wegs entfernt und der Beschau würdig wäre. Also entschloßen wir uns sogleich zum Abmarsch, empfahlen uns und verließen frohen Muthes voll und guter <Laune> Dinge den freundlichen Pfarrhof.

[22v]

Wir kamen zunächst durch Nemtschowitz¹⁵⁸, ein Dorf von 10 N[ummern], das wir wieder leer fanden. Da uns unser Weg durch einen Bauernhof führte, worin wir Niemanden wohl aber einen schönen Birnbaum antrafen; so rißen wir uns die Säcke voll Birnen, und trabten weiter. Die Stille des Tages, die sanfte Wärme der Sonne und das herrliche Blau des Himmelsgewölbes machte unsere Reise sehr anmuthig und reizend. Wir erreichten um 4 Uhr die Ruine Liebstein¹⁵⁹. Sie liegt auf einem Hügel zwischen zwey höhern Bergen, die an andere sich anschließend parallel mit den gegenüberliegenden Hügeln zu beiden Seiten der Mieß hinlaufen, die jenseitig Hügel und mit lustigen Wäldchen und Gebüsch bedeckt und am Ufer zieht sich das herrlichste Grün.

[23r]

[kresba hradu Libštejna – příloha obr. 9]

(Schloss Liebstein)

---

¹⁵⁷ Mohlo se jednat o mapu s názvem Pilsner Kreis od Ant. Elsenwagera (ed.) a J. C. Berndta (sc.), vydanou roku 1794 v Praze. Srv. František ROUBÍK, *Soupis map Českých zemí* 1, Praha 1952, s. 204.

¹⁵⁸ Údaj o počtu domů převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IX, s. 320.

¹⁵⁹ Hrad byl založen před rokem 1367 Oldřichem Tistou z Hedčan. V roce 1590 se uvádí jako pustý. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 13, s. 89-94.

Auch einer der dießseitigen Berge A, in deren Mitte wir durch einen angenehmen Hain zur Ruine gekommen waren, ist mit einem Wäldchen bewachsen. Wir durchkrochen die Ruine, dabey auch manches zu sehen ist, unter anderm ein reinekiger (mit stumpfen Kanten) Thurm, (der jedoch schon ganz durchgeschlagen ist), einige Mauern des Hauptgebäudes, einige Keller und Gewölbe. Dieses Schloß genoß einer sehr schönen Umgebung und reizenden

[23v]

Aussicht auf den Fluß¹⁶⁰ und die gegenüberliegenden Hügel. Dieses Schloß ist das Stammhaus der Kolowrate Libsteinsky¹⁶¹; nun gehört es zum freyherrlichen Ledeburschen Allod Liblin¹⁶² gleichfalls dießseits der Mieß ½ Stunde von Liebstein entfernt.

Wir hatten nun die Ruinen besichtigt, und stiegen herab, um uns nach Kačzerow¹⁶³ zu begeben. Ein angenehmer Pfad, der uns Kühlung gab, führte durch einen Hain beym Fluße vorüber uns bald nach dem berühmten Schloße der Grißbecke¹⁶⁴. Ein junger <...> Fischer, der uns über den Fluß führte, hatte Freude darüber, daß er Studenten in seinem Kahne aufgenommen. Er fing an, Himmel und Erde, Wasser, Bäume, Anker, Wiesen, Felder, Mensche und Thiere mit lateinischen Nahmen zu benennen und wir staunten den gelehrten Fischer an, der gegenseits in unserem Erstau-

[24r]

nen freundlich sich wendete. Er erzählte uns, daß er zu Hause eine Grammatik habe, und daß er aus solcher, als der Quelle seiner Weisheit, geschöpft habe. Nach dem wir <uns> von dem studierten <...> Schiffer Abschied genommen, und die Sonne schon hinter den Berge zu eilen <...> begann, erreichten wir das Schloß

---

¹⁶⁰ Mže.

¹⁶¹ Libštejnští z Kolovrat byli potomky Albrechta z Kolovrat (1369–1413), který vlastnil hrad Libštejn od roku 1403. Srv. *Ottův slovník naučný* XIV, Praha 1899, s. 600.

¹⁶² K panství Liblín byl hrad Libštejn správně připojen roku 1639. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 13, s. 94. Ve vlastnictví Ledeburů bylo panství Liblín od roku 1725. Srv. <http://www.hrady.cz/index.php?OID=3672>, vyhledáno dne 25. 11. 2008.

¹⁶³ Florián Gryspek z Gryspachu (1504–1589) nechal na místě zpusťlé tvrže Kaceřov postavit po roce 1539 nový renesanční zámek téhož jména. Srv. August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha 1998, s. 388–389. Údaje o historii zámku a zasvězení kaple převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IX, s. 217.

¹⁶⁴ Nazván podle zakladatele zámku Floriána Gryspeka z Gryspachu (1504–1589). Srv. *Ottův slovník naučný* X, s. 552.

Kaczerow. Es liegt in einer weiten wehenden Ebene, ist mit Mauern und um und um mit einem ziemlich tiefen, jedoch gegenwärtig trockenen Graben versehen; es hat von Weiten Ähnlichkeit mit einem alten Gebäude in Prag z[um] B[eispiel] mit dem ehemaligen Martinitzischen itzt Weitenweber'schen Hause¹⁶⁵ am Hradschin. Es befindet sich hier eine Kapelle des heiligen Johann Bapt[ist]; das Schloß ist im Jahre 1552 von dem Herr von Griesbeck¹⁶⁶ erbauet und stark befestiget worden. Der Schloßhof ist einsam eng und viereckig. Die 4 Seiten nimmt eine Gallerie ein, die ebener Erde und im 1. Stockw[erk] rundherum läuft, auf der linken Seite steht der Brunn.

[24v]

Ansicht der rechts gelegener Gallerie, wenn man durch Hauptschloßthor in den Hof tritt.

[kresba nádvoří zámku Kaceřova – příloha obr. 10]

Thor in die Mäyerey und Bierbräuerey/Brun/Schloßthor

Schloßhof

[25r]

Wir gingen durchs zweite Thor, und besichtigten da die Überbleibsel der ehemaligen Nebengebäude, als der Ställe und der Bierbräuerey; darauf begaben wir uns zum Schullehrer, der hier wohnt, und der die Schlüssel von allen Gemächern des Schloßes hat. Seine Tochter führte uns herum. Wir kamen in den Speisesaal, der blau gemahlt und mit chinnesischen Bäume und Figürchen auf den Wänden geziert war, dann in zweytes Zimmer, roth gemahlt, die Mahlerey altväterisch und sehr einfach; endlich kamen wir in ein Gemach, das unsern Wanderungen ein Ziel setzte; denn wir fanden darin keine weitere Thüre, sondern ein Fallthür in einen Nebengemach, die zu einer unterirdischen Treppe führte. Wir hatten hier gerne Untersuchungen angestellt, allein Mangel an Licht hinderte uns daran.

---

¹⁶⁵ Martinický palác, Hračany čp. 67, Praha. Dům byl pojmenován podle rodu Bořitů z Martinic, v jejichž držení byl od roku 1580. Razantní přestavbu paláce provedli Jiří Bořita z Martinic (1546–1598) a jeho synovec Jaroslav Bořita z Martinic (1582–1949). V roce 1799 dům koupila Josefina Weitenweberová, vdova po c. k. pokladníkovi hlavního poštovního úřadu. Srv. Josef HRUBEŠ – Eva HRUBEŠOVÁ, *Pražské domy vyprávějí...* V, Praha 1999, s. 183–186.

¹⁶⁶ Srv. pozn. č. 163.

[25v]

Wir bedankten uns für die Bemühung des Paters, und verließen das einsame Schloß. Es zog schon die Abendröthe ihre Flügel über die westliche Gegend, und nun schon im Dämmerchein erreichten wir wieder den Fluß¹⁶⁷, und der lateinische Fährmann geleitete uns wieder über denselben. Nun brach gänzliche Finsterniß herein, wir unkundig der Gegend und des Weges, denn wir mußten itzt einen andern Weg nehmen, als den wir vorhie gemacht hatten, gingen indessen aufs Geratewohl unserem Gefühle nach hin in die graue Finsterniß, in welcher jedoch 2 Leitsterne uns entgegen schimmerten, nähml[ich] die erleuchteten Fensterchen einer Hütte. Hier wurde uns von einigen Landleuten der Weg weiter gewiesen, und so kamen wir in dieser randlosen Nacht bis auf ½ Stunde vor Radnitz, und

[26r]

wußten nun wieder nicht, wohin? Wir sahen vor uns in Dunkel einen noch dunklern Gegenstand, der sonderbar gestaltet bald wie ein Riese, bald wie eine Statue uns erschien. Weil wir der Weite wegen, die uns von ihm trennte, nicht zu unterscheiden vermochten, was es wäre: so mußten wir die Aufklärung der Zeit und dem Zufalle überlassen. Indem hörten wir eine Fuhre, und bald gesellte sich ein Knabe mit einer mit Ochsen bespannten Fuhre zu uns, der uns ein Engel ward, willig uns aufnahm, und nach unserr Frage, was denn jener schwarze Popanz sey? bedeutete, daß es ein alter Stamm wäre (To ge pařez!). Wie leicht hätte nicht hier die Einbildungskraft ein Gespenst geschaffen, wo keines war, wenn man nicht vorurtheilsfrey im voraus schon einem Betrug der Sinne vermuthet, und solchen durch erhaltene Erklärung glücklich entdeckt hätte.

[26v]

Endlich um 9 Uhr kamen wir in Radnitz an. Der Herr Pfarrer hatte bis jetzt auf uns gewartet, allein des Harrens müde war er endlich zur Ruhe gegangen, hatte aber für uns, falls wir zurückkehrten, ein Nachtmahl bestellt.

Wir ließen uns dieses Nachtmahl schmecken, und erzählten der Wirthschafterin unsere Abentheuer. Um ½ 11 gingen wir schlafen. Frühe den 3. September

---

¹⁶⁷ Mže.

Samstag standen wir wohlgemuth wieder auf. Es aber war kein heiterer Morgen mehr; der Himmel hatte sich in <mit> dichten Wolken verschleyert, und goß Ströme von Wasser auf die Erde herab. Wir wurden durch das Geplätscher auf das Dach in unserm Schlafe gestört, wachten auf, und ersahen die Veränderung, die sich seit gestern zugetragen. Mitunter blitzte und donnerte es nicht unbedeutend. Eben dieser Umstand aber versprach uns einen heitern warmen Tag, und bald sahen wir auch die glänzende Sonne

[27r]

heiter und schön hinter dem <Wolken> Gewölke hervortreten, und alles wieder beleben. Wir mußten mit dem Herrn Pfarrer noch das Frühstück einnehmen. Nun zolleten wir ihm unsern Dank für die uns erwiesene Gastfreundschaft, empfahlen aufs seiner ferner Gunst und traten unsere Pilgrimschaft wieder nach Zbirow an. Abentheuer mit dem alte Weibe, das uns für Juden hielt. Wir kamen hier um <mit> ½ 12 Uhr an, und kehrten bey dem nähmlichen Wirthe ein, bey dem wir auf unserer Herreise gewesen waren, aber dießmahl war er nicht so bescheiden, wie vorhin; er schnürte uns ziemlich, und wir ließen ihm dafür eine tüchtige Strafpredigt auf Papier geschrieben am Tische zurück!

So trabten wir von hier froh und heiter auf Žebrak zu. Wir wandelten durch angenehme Gegenden, die meist mit freundlichen Hainen eingefaßt waren.

[27v]

Wir gelangten so nach Drozdow¹⁶⁸, einem Dorfe von 42 N[ummer]n zur Herrschaft Točznik gehörig, wo ein Forstmeister seinen Sitz hat. (Hier war Mörk von Merkenstein¹⁶⁹ gebohren und erzogen, der gute sanfte Jüngling, der so bald sein hoffnungsvolles Leben schloß. Er war Mitschüler und Freund meines Bruders Adalbert, ein eifriger Botaniker und Mineralog, und nach seinem Austritte aus den juridischen Studien Gubernialkonceptspraktikant.) Wir waren ganz ermüdet als wir in Drozdow ankamen; es mochte ½ 4 Uhr seyn. Wir traten in das Forsthaus ein, und baten hier die Fr[au] Forstmeisterin (eine redliche deutsche Seele) um etwas Milch. Sie brachte uns sogleich einen Topf voll, an dem wir uns gütlich thaten.

---

¹⁶⁸ Údaj o počtu domů převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen VIII*, s. 58.

¹⁶⁹ Mörk von Merkenstein, spolužák Vojtěcha Krameria, bratra Karla Krameria.

Hier im Dorfe gefiel's uns recht wohl. Das Försterhaus <...> war geräumig, rein und schön gelegen.

[28r]

Das Dorf freundlich, seine Grasplätze frisch und Wiesen gleich, doch war unsers Bleibens hier nicht, dafür dankten wir der guten Forstmeisterin, und schritten dem Žebrak¹⁷⁰ zu, das wir auch um 4 Uhr erreichten.

Wir verfügten uns hier zum Herrn Rath Hněwkowský¹⁷¹, der uns gütig aufnahm, und mit dem wir uns über unsere überstandenen Abentheuer besprachen. Nach wieder geschöpften Kräften gingen wir ein wenig aus und uns in der Stadt umzusehen. Die Stadt zählt etwa 120 Num[mern]. Ihre Bürger treiben theils bürgerl[iche] Gewerbe, besonders Tuchmacherey und Schusterey, theils ernähren sie sich von den Erträgnissen des Grund und Ladens. Auch ist bey der Stadt ein Kohlensteinbruch. Wer ihr Erbauer und erster Gründer gewesen, läßt sich mit Sicherheit und Bestimmtheit

[28v]

<nicht> angeben; denn <...> man weiß <...>, daß die mächtigen Herren Hasenburg von Waldeck¹⁷² als erste Besitzer und Anleger derselben in der Geschichte vorkommen. Vorhero[!] kam die Stadt an die königl[iche] Kammer, und dann auf die Herren von Lobkowitz¹⁷³, die bis auf Ferd[inand] II. im Besitze hielten, welcher letztern König aber sie aller ihrer Besitzungen entsetzte, und auch Žebrak zur königl[ichen] Kammer zog. Nach einer ruhigen in Žebrak <...> zugebrachten Nacht standen wir Sonntags den 4. Sept[em]b[er] auf und gingen zuerst in die Kirche¹⁷⁴. Nach dieser begaben wir uns mit einigen Bekannten aus Zebrak auf das Schloß Točznik¹⁷⁵. Wir durchkrochen das ganze Schloß; besahen hier mehrere

---

¹⁷⁰ Údaje o historii města Žebráku převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* VIII, s. 50-51. K historii a pamětihodnostem města srv. Karel PÁNEK – Vladimír BENEŠ – František LORENC, *Z historie města Žebráku*, Žebrák 2000.

¹⁷¹ Šebastián Hněvkovský, srv. pozn. č. 67.

¹⁷² Zajícové z Valdeka, srv. pozn. č. 70.

¹⁷³ Popelové z Lobkovic vlastnili město Žebrák v letech 1552–1595. Srv. pozn. č. 79.

¹⁷⁴ Kostel sv. Vavřince, barokní, přestavěný roku 1780. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 4, s. 401.

¹⁷⁵ Srv. pozn. č. 69.

Säle, die nach gedeckt sind, einige Gewölbe zu Gefängnissen und Untersuchungen bestimmt; die Schloßkapelle; den Schloßgarten, der jedoch

[29r]

5.

sehr vernachlässigt ist. Bey diesem Garten in der Schloßmauer ist eine Pforte, durch die man auf einen freien Platz gelangt, an dem man einen emporragenden und schief geneigten Felsen erblickt, welcher einen kleinen Weiher zu schirmen scheint, etwa in dieser Form

[kresba skály u hradu Točnicku – příloha obr. 11]

Dieser geht in Form eines umgekehrten Kegels tief in den Felsen hinein, und soll unten am Fuß des Berges einen Ausgang bei einer Quelle haben, die aber nur sanft das Wasser durchsickern läßt.

Als wir das alles besehen hatten, führte man uns noch in die Schloßkapelle, die zwar ansehnlich, aber wenig geschmückt ist.

[29v]

Die letzten Besitzer von Žebrák waren die Wartenberge¹⁷⁶ in das Jahre 1534, wo Žebrak schon sehr verwüstet war, und man es zu restauriren nicht mehr für nöthig und thunlich fand; und seit dieser Zeit ist es eine Ruine geblieben.

Nun kehrten wir um auf die Strasse gegen Zdic, bis dahin fast 2 Stunden die Chausse¹⁷⁷ sich hindehnt, ohne durch ein Dorf durchzugehen. Wir kamen in Zdic wohlbehalten an und kehrten bei unserm Mitschüler Vinc[enc] Čáslavský¹⁷⁸ ein. Es ist jetzt ein Marktflecken von etwa 90 Numern mit einer Mariengeburt Kirche¹⁷⁹ und einer k[aiserlichen] k[öniglichen] Poststation. In der Nähe sind sehr gute Kalksteinbrüche. Südlich von Zdic ist das Dorf Chodouň, der Geburtsort des ehemaligen Kleinseitner Gymnas[ial]professors und dann Präfekten Herrn Kouba¹⁸⁰. Wir blieben hier über Nacht und machten uns am Montag den 5. Sept[em]ber wieder

---

¹⁷⁶ Jan z Vartemberka, srv. pozn. č. 75.

¹⁷⁷ Říšská silnice, spojující Prahu s Plzní. Podrobněji srv. pozn. č. 104.

¹⁷⁸ Vincenc Čáslavský (Czaslawsky), srv. pozn. č. 5.

¹⁷⁹ Kostel Narození Panny Marie ve Zdicích, srv. pozn. č. 63. Zdice srv. též pozn. č. 59.

¹⁸⁰ Kouba, profesor a později prefekt na malostranském gymnáziu.

^o Doplněna poznámka – 2 věty „Hier...worden“ na konci folia 30r.

auf den Weg nach Prag.

Čáslavský begleitete uns bis nach Levin, ein Dorf von 24 Numern, welches zwischen 2 Bergen gelegen ist. Von da watschelten wir nach Počapl^{o 181}, das eine Kirche Mariengeburt¹⁸² hat, gingen durch und gelangten zu dem schönen und mit einer Mauer eingefriedeten Park beim Schloss Könighof¹⁸³ (Králový dvůr), samt einem Dorf von etwa 25 Numern, das an dem Bache Lítavka liegt, weil er schnell läuft, und bei Beraun in den gleichnamigen Fluß mündet. Dieser Bach ist an sich unbedeutend, bei großen Regengüßen aber wird er einem reißenden Strome ähnlich und fügt dann den Feldern vielen Schaden zu.

Hier wurde König Wenzel I.¹⁸⁴ im Jahre 1253 krank und starb auch da am 22. Sept[em]ber desselben Jahres. Im Jahre 1785 ist hier an der Kirche Marien Himmelfahrt¹⁸⁵ ein Lokalist angestellt worden.^p

Nun gelangten wir nach Beraun. Wir gingen nur durch die Stadt, um schneller weiter zu kommen und bald unsere Vaterstadt Prag zu erreichen. Wir durchzogen die schon am Anfange dieser Reiseskizze genannten Dörfer:

Wráž, Lodenice, Hořelice, Dušnik, Chrášťany, Radost¹⁸⁶, Weisslampel¹⁸⁷, Motol und Košíř und langten um 5 Uhr in Prag an, wo wir in unserer Häuslichkeit sanft ausschnauften. Ich erzählte meiner lieben Mutter die erlebten Abenteuer.

Am 6ten Sept[em]b[er] ruhte ich noch aus.

Am 7ten Sept[ember] Mittwoch war die Klassenlesung¹⁸⁸, wobei ich 4 Eminenzen¹⁸⁹ und 2 erste Klassen bekam, und damit zufrieden war. Nun trat ich wieder meine Condition bei den Hascha'schen Kindern¹⁹⁰ an.

---

¹⁸¹ Údaje o kostele v Počaplech (mylně uvedl zasvěcení) a smrti Václava I. převzal Karel Kramerius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen VIII*, s. 60.

¹⁸² Kostel Nanebevzetí Panny Marie byl postaven v letech 1730–1733 na místě staršího kostela. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 137. Karel Kramerius mylně uvádí zasvěcení kostela Narození Panny Marie.

¹⁸³ Zámek byl vystavěn roku 1585 na místě tvrze z 15. století. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 6*, 226–230.

¹⁸⁴ Václav I. (1230–1253) zemřel dne 22. 9. 1253. Srv. *Ottův slovník naučný XXVI*, s. 288.

¹⁸⁵ Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Počaplech, srv. pozn. č. 182.

^p Slova „Hier...worden“ připsána později, srv. též pozn. o.

¹⁸⁶ Panský zájezdní hostinec Radost, srv. pozn. č. 31.

¹⁸⁷ Hostinec U Bílého Beránka, srv. pozn. č. 29.

Weil bei meinen Uibersiedlungen von Prag nach Eger¹⁹¹ (im Jahre 1842) und von hier zurück nach Prag (im Jahre 1850) dieser 5ten Bogen verlohren gegangen war: so setzte ich ihn heute (den 29 August 1870) hinzu, um das Fehlende einigermassen zu ersetzen und Alles zu ergänzen.⁹

[ozdobné zakončení textu – příloha obr. 12]

---

¹⁸⁸ Na konci každého pololetí se na gymnáziích veřejně četly známky studentů, na konci školního roku je četl sám direktor gymnázia v rámci slavnostních ceremonií. Srv. Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha*, s. 47-48.

¹⁸⁹ Eminens, ad Eminentem znamenala v klasifikaci žáků podtrženou jedničku. Srv. Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha*, Praha 1953, s. 48.

¹⁹⁰ Již za gymnaziálních studií si Karel Kramerius přivydělával doučováním slabších žáků. Srv. kapitola III. 2. Léta finanční nejistoty (1828–1841) (s. 22 an). Zde se konkrétně jedná o děti městského cukráře a souseda Krameriovy rodiny Michaela Háši. Srv. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 44.

¹⁹¹ V letech 1842–1850 učil Karel Kramerius na chebském gymnáziu, srv. kapitola III. 3. Léta profesorská (1842–1874) (s. 25 an).

⁹ Text „Weil... ergänzen“ byl připsán později.

VI. 2. Deník z roku 1815

[1r]

6. Heft¹

Tagebuch

Enthält die Reise in den Bunzlauer, Leitmeritzer und Bidschower Kreis². Im Jahre 1815 vom 8ten bis zum 22. Sept[ember] unternommen von Karl Michel³ und

Karl Libosl[av] Kramerius m. p.
absolv[iert] Poet[icae]⁴ auf
der Altstadt⁵.

[1v]

N[ota] B[ene]

Reichtum und Ehre, Glückgüter und äußerer Schimmer vermögen nichts für ein Herz, das zufrieden lebt: nur Tugend, Weisheit und Religion sind Gaben, die Gott uns geschenkt hat, und die uns immerhin beglücken, und den zum Fürsten den Menschen machen, der sie besitzt. Geschrieben zur Zeit der Examine.

Karl m. p.

Was ist des Reichen hohes Glück?

Etwa viel Gold und Silber zu besitzen,

Und seinem Bruder nicht zu nützen;

Und hiebey nur am Golde sich zu laben

Nicht Freude über Weisheit haben?

O nein! Er sehe nur mit gespannten Blick

In die Ewigkeit! Was wird sein Geld ihm nützen?

---

¹ Karel Kramerius si své deníky průběžně čísloval. Jeden deník se pak zpravidla sestával z několika sešitů, které jsou samostatně průběžně číslovány (srv. čísla v levém a jedna poznámka v pravém horním rohu začátku každé složky deníku).

² K rozsahu Boleslavského, Litoměřického a Bydžovského (resp. od roku 1784 Jičínského) kraje v letech 1751–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 517.

³ Karel Michel, syn účetního Josefa Michela, přítel, spolucestující a spolužák Karla Krameria na staroměstském gymnáziu a později na filozofické fakultě pražské univerzity. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace; Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1817–1819, bez foliace.

⁴ Poetikou se nazývala první humanitní třída (5. ročník) na gymnáziu. Srv. Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy*, Praha 1953, s. 45.

⁵ Myšleno tím studium na staroměstském gymnáziu na Starém Městě pražském.

September (1815)

Freytag den 1. früh stand ich auf, und lernte, dann übersetzte ich recht fleißig, später ward ich zur Auswendiglernen (büffeln) gezwungen. Nachmittag ging ich zum Herrn S.⁷ ihm etwas abschreiben. Abends redete ich noch mit Mühlstein⁸ wegen unsern Angelegenheiten. Immer nähert sich jener furchtb[are] Augenblick. Ich saß abends bis 10 Uhr, und begab mich dann zur Ruhe.

Samstag den 2. stand ich um 1/2 5 Uhr auf, und lernte, dann ging ich mit Loni⁹ auf die Brücke, wo wir uns noch recht vorstellten das, was da kommen sollte. Endlich kam die Stunde und ich wurde zur Prüfung aus dem Latein herausgerufen! Nun ist alles überstanden; ich aber bin zufrieden und froh. Nachmittag ging ich ein wenig in den Garten des Mühlstein, den sein Bruder¹⁰ Capellan bey Sankt Galli¹¹ im Annahofe¹² gemiethet hatte; und dann auf den Obstmarkt. Abends begegnete ich Karla^a (M[ichel]) mit dem ich mich wegen unserer zu unternehmenden Reise besprach. Abends hatte ich noch eine Affaire mit dem Mühlstein.

Sonntag den 3ten früh stand ich auf um 5 Uhr, begab mich auf den Obstmarkt und dann zum Michel. Er wartete bereits bey Thore seines Hauses auf mich, und wir begaben uns daher gemeinschaftlich zur neustädter Uiberfuhr, indem wir uns vorgenommen hatten, den Nademleinský¹³, einen Camaraden des M[ichel], auf seiner Mutter¹⁴ Landgute am Smichov¹⁵ zu besuchen, und dort einen vergnügten

---

⁶ Patrně datum přepsání deníku podle starší předlohy.

⁷ Blíže neurčená osoba.

⁸ Leonhard Mühlstein, syn inženýra Josefa Mühlsteina. Leonhard Mühlstein byl přítelem a spolužákem Karla Krameria na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace.

⁹ Leonhard Mühlstein, srv. pozn. č. 8.

¹⁰ Bratr Leonharda Mühlsteina, pravděpodobně Januarius Mühlstein († 1833). Srv. Tagebuch 1815, fol. 19v.

¹¹ Kostel sv. Havla byl součástí bývalého kláštera obutých karmelitánů v dnešní Rytířské ulici na Starém Městě pražském, který byl zrušen roku 1786. Srv. Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, Praha 1996, s. 354-355.

¹² Areál bývalého kláštera dominikánek u sv. Anny, který se nachází u Anenského náměstí na Starém Městě pražském. Zadlužený klášter byl zrušen roku 1782 a jeho majetek byl rozprodán v dražbě. Srv. Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, s. 214-215.

^a Zachováno české skloňování jména Karel.

¹³ Emanuel Nademlejnský, přítel Karla Michela.

¹⁴ Majitelka statku na Zlíchově paní Nademlejnská, matka Michelova přítele Emanuela Nademlejnského.

¹⁵ Krameriiův omyl, statek se nacházel na Zlíchově.

Tag zu zubringen. Es war ein herrlicher Morgen. Ein leichter Nebelschleyer dehnte sich noch über die niedern Ufere der Moldau, und über dem Fluß hin, den wir

[2v]

freudentrunken befahren dunstigen Flocken gleich hüpfte er über die glatte Fläche und gewährte uns ein anziehendes Schauspiel. Wir bestiegen das jenseitige (Smichower) Ufer, und gingen so fort über Wiesen längs des Fluses aufwärts und erreichten endlich gegen 8 Uhr das Ziel unserer Reise. Wir begaben uns ins Schlößchen¹⁶, am Slichov (nicht Smichov), links gelegen die ansehnlichste Beszung, schwarz und grau gemahlte^b, und legten bey der Frau Besitzer¹⁷ unsern Morgengruß und Compliment ab. Sie empfing uns gütig, und ließ uns ein freundliches Morgenbrod bringen, das wir mit bestem Appetit verzehrten. Ihr Sohn mit Nahmen Manny (Emanuel)¹⁸ führte uns in den weitläufigen Garten, in dessen Mitte ein großer Pavillon steht. Später begaben wir uns auf den rechts von der Strasse gelegenen Kalkberg, um da den Steinbruch anzusehen. Während dieser unserern Spaziergange fuhr der Junge Nademeinský nach Prag, um einen Herrn mitzubringen, mit dem er auch nach 2 Stunden zurückkam. Wir waren inzwischen wieder zurückgekehrt und in den Garten gegangen, so wir auf den Hügel im Dorfe Slichov (denn hier liegt das Landhaus), worauf eine artige Kapelle¹⁹ aufgebaut ist. Nun wurden wir zum Essen gerufen, das wir drey in einem eigenen Zimmer verzehrten, es wurde jedoch sehr unordentl[ich] aufgetragen. Nach dem Essen begaben wir uns herab unter die Landleute, die hier ein Erntefest feyerten. Wir seslochen[?] uns in den Garten, und ersahen uns bey einem Holzstoße den vollsten üppigsten Pflaumenbaum, den wir ein wenig von seiner Bürde abhalfen, und so unser Säcke mit Zwetschgen tüchtig gespickt, Abschied nahmen

---

¹⁶ Patrně se jednalo o větší statek, zámeček se na Zlíchově nikdy nenacházel. Srv. Leopold HLÍDEK, *Zlíchov jindy a dnes*, Praha 1933, s. 7-9.

^b Slova "am ... gemahlte" byla připsána později.

¹⁷ Paní Nademlejnská, srv. pozn. č. 14.

¹⁸ Emanuel Nademlejnský, přítel Karla Michela.

¹⁹ Původní románská kaple sv. Štěpána, která se poprvé připomíná roku 1257, byla v letech 1713–1714 jezuity představena v barokním slohu. Kostel byl nově zasvěcen sv. Filipu a Jakubovi. Srv. Leopold HLÍDEK, *Zlíchov jindy a dnes*, s. 9-10.

^c Na závěr tohoto folia Karel Kramerius v roce 1843 připsal „Angemerkt zu Eger am 8te Sept[em]b[er] 1843, also 28 Jahre wir schlossen seit dem.“.

und nach Prag uns begaben, wo wir um ¼ 6 ankamen. Abends begab ich mich mit Scharschmied²⁰ in die Allee, und dann zum M[ichel].

Montag den 4. früh hatte ich unzählig viel Geschäfte, die ich alle glücklich beendigte.

Dienstag den 5. und Mittwoch den 6. besprach ich mich mit M[ichel], dem ich eröffnete, daß ich mit ihm in den Bunzlauer Kreis²¹ zu reisen gesonnen sey. Er war damit zufrieden; und so brachten wir alles was wir brauchten in Bereitschaft.

Donnerstag den 7. endlich früh um 9 Uhr war Klassenverlesung²². Nachmittag richtete ich mich zu meiner Reise noch ein, und da ich zu derselben verschiedene Kleinigkeiten brauchte<n>, so befanden selbe in folgenden:

1. Geld 12 Gulden W[iener] W[ährung]
2. Ein Lesebuch zur Vertreibung der langen Weile betitelt: Cannpus Benjowský²³ von Reise nach Italien und Neapel.
3. Papier zum Aufzeichnen der Schlösser.
4. dtto zu Anmerkungen.
5. Federn und Nähezeug.
6. Bleystift, Messer und Tücheln.
7. Reisestock, Lieder und Atteste.

Als alles dieses beysammen war, begaben wir uns mit dem M[ichel] am 8ten September Freytag, obgleich noch manche Hindernisse nun im Wege standen (vornehmlich die Kränklichkeit meiner Mutter²⁴), mit verschiedenen Aufträgen und Empfehlungsschreiben versehen, auf den Weg, und zwar um 11 Uhr

---

²⁰ František Schaarschmied von Adlertreu (* cca 1800) byl spolužákem Karla Krameria na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1814, bez foliace.

²¹ K rozsahu Boleslavského kraje v letech 1751–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 517.

²² Na konci každého pololetí se veřejně četly známky studentů, na konci školního roku je četl sám direktor gymnázia za doprovodu odpovídající slavnosti. Srv. Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha*, s. 47-48.

²³ Kannpus Benjowský, autor cestopisu. S menší mírou pravděpodobnosti by mohlo jít o Mórica Augusta Beňovského (1746–1786), slavného slovenského šlechtice, válečníka, cestovatele a krále Madagaskaru. Beňovského memoáry *Paměti a cesty* vyšly v mnoha zemích, první německé vydání je datováno rokem 1791. Srv. Ľubomír BOSÁK – Patrik KÝŠKA, *Vrbové a Beňovský*, Vrbové 2005, s. 19-43.

²⁴ Jenovéfa Krameriová (cca 1764–1829).

Vormittags. Als wir vor dem Pořičer Thore²⁵ waren, hielten wir uns nach 1/2 Stunde bey meines

[3v]

Freundes Tante auf, derer Mann (Tischlermeister) hier ansäßig ist, auf, von der er etwas auf den Weg erhielten. Unter mancherlei Gesprächen und Unterhaltungen (wobey meine Guittarre nicht vergessen blieb, denn Schnabl²⁶ hatte mirs ans Herz gebunden, sie ja nicht zu vergessen, und einen entschiedenen Vorrang behauptete) hatten wir Winař erreicht. Ich besprach mich hier mit Twrdýs²⁷ Geschwisterkinde, und wir gingen dann zum Herrn Pfarrer²⁸. Während Michel unten blieb, begab ich mich ins obere Stockwerk, den Herrn Pfarrer hier vermuthend. Ich machte die erste Thüre, die wie[?] eine Zimmerthüre schien, auf, und gewahrte, daß es eine Bibliothek sey; also trat ich zurück, und ging herab; da gewahrte mich die Wirthschafterin des Pf[arrers] und da mir Cannpus²⁹ Reisebeschr[eibung] aus dem Sacke hervorguckte, glaubte sie, daß ich sie entwendet habe, und lief mir noch mit wüthender Gebehrde. Doch ehe sie zu schreien anfang, errieth ich aus ihren Mienen ihren Willen, und schalt sie recht aus, daß sie nicht gehörig zu schließe und nicht besser achtgabe. Ich trat darauf zum Herrn Pfarrer, früher in willens ihn um ein Viaticum anzusprechen, darauf aber nach geändertem Entschluß mit der Bitte uns über einige Merkwürdigkeiten der Ortschaft Auskunft zu geben. Allein er wußte nichts dergleichen, und entließ mich. Also begaben wir uns hinweg, und sahen bald <Gbell> seitwärts die Veste Gensstein mit ihrem hohen runden Thurme, dessen Ansicht hier beygefügt ist.^d Ich erinnerte mich, wie ich vor zwey

---

²⁵ Pořičská (Špitálská) brána byla postavena v polovině 14. století jako součást opevnění Nového Města pražského. Zcela nově vybudována byla pak v 90. letech 17. století v barokním slohu a naposledy byla upravena novorenesančně v letech 1858–1859. Stávala na konci ulice Na Pořičí směrem k Florenci. Zbourána byla v roce 1875. Srv. Zdeněk FIŠERA, *Encyklopedie městských bran v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2007, s. 187.

²⁶ Pravděpodobně míněn Antonín Schnabl, poštovník v Benátkách nad Jizerou, k němuž Karel Kramerius a přítelem mířili (viz níže).

²⁷ Václav Tvrdý (* cca 1798), syn domovního správce Pavla Tvrdého, přítel a spolužák Karla Krameria na staroměstském gymnáziu a později i na filozofické a právnické fakultě pražské univerzity. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, 1814, bez foliace, Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1817–1819, bez foliace, Katalogy posluchačů právnické fakulty UK, 1820, 1823, bez foliace.

²⁸ František Hübner (* 1772) byl farářem ve Víně v letech 1804–1829. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310, sg. B 11/2, pag. 461, inv. č. 2522, bez foliace.

²⁹ Kannpus Benjovský, srv. pozn. č. 23.

^d Kresba Jenštejna není připojena.

Jahren am 15ten August³⁰ mit Wenzel Tvrđy³¹ selbe besucht und durchkrochen hatte. Am 4 1/2 Uhr

[4r]

erreichten wir Brandeis, wo wir um einer Ecke umlenkend den Gitschiner Prof[essor] Jodl³² mit meinem Bruder Adalbert³³ zu unserm nicht geringen Erstaunen antrafen, die eben von ihrer kleinen Exkursion aus dem Riesengebürge zurück kehrten. Sie gaben uns das Nötige zur Wissenschaft für unsere fernere Reise, besonders wegen dem Dichter Marek³⁴, Wetešnik³⁵ und a[nderen], wünschten uns glückliche Reise und schieden freundlich von uns. Wir wandelten sorglos durch die Stadt Altbunzlau, und gelangten zu dem ehemdem gefürchteten weit hin sich dehnenden Brandeiser Walde, schritten durch denselben, und es begegnete uns nichts böses in demselben, außer daß wir einen Mann gewahr wurden, der nichts Gutes im Schilde zu führen schien. Bey Tuřitz übersetzten wir über die Iser, und gelangten nach Předmeritz, einem mäßigen Pfarrdorfe, wo jedoch der Herr Pfarrer³⁶ nicht zu Hause war. Unser Weg führte uns über eine mäßige Anhöhe, <auf> wo eine herrliche Gegend hie und wieder mit anmuthigen Wäldern und Gebüsch bewachsen, die sich in der Entfernung äußerst lockend und freundlich zeigten. Weil ich mich zu erinnern glaubte, daß ich vor einem Jahre, als ich allein nach Alt Benatek wandelte, hier in Gessellschaft eines ältlichen Mannes, einen kürzern Fußsteig gewählt hatte, und nun vermuthete, eben denselben zu finden, so schlugen wir einen, der uns der rechte schien, ein, und wandelten auf demselben weiter; als uns ein Knabe auf unser Befragen, ob das der rechte Weg wäre, das Gegentheil versicherte, und uns auf den rechten leitete.

---

³⁰ Záznam z cesty na Jenštejn, kterou Karel Kramerius podnikl dne 15. 8. 1813 s Václavem Tvrđým, se nedochoval.

³¹ Václav Tvrđý, srv. pozn. č. 27.

³² Jan Jodl, profesor na jičínském gymnáziu v letech 1814–1816. Srv. Karel ŠTĚTINA – František PÖSL – František KASKA, *Jubilejní Památník c. k. vyššího gymnasia jičínského (1807–1907)*, Jičín 1907, s. 20.

³³ Vojtěch Kramerius (1795–1864).

³⁴ Antonín Marek (1785–1877), spisovatel, básník, kněz a obrozenec. Působil v kněžském úřadě v Rožďalovicích, Libuni, Tatobitech a na Hrubé Skále. Poté se stal farářem v Týně u Rovenska a v Libuni. Srv. *Ottův slovník naučný* XVI, Praha 1900, s. 828–829.

³⁵ František Vetešník (1784–1850), spisovatel, kněz a obrozenec. Po vysvěcení působil jako kaplan při různých duchovních správách litoměřické diecéze, například v Dolním Bousově. Jako farář působil v Markvarticích, jako děkan v Turnově a od roku 1838 v Sobotce. Srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, Praha 1907, s. 624.

³⁶ Jan Schleger (* 1748) byl farářem v Předměřicích nad Jizerou v letech 1795–1824. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310, sg. B 11/2, pag. 456, inv. č. 2522, bez foliace.

[4v]

Wir betraten einen angenehmen Hain, nach dessen Zurücklegung uns das schöne freundliche Benatker Schloß von der Abendsonne Strahlen lieblich mild erleuchtet, entgegen blickte, und mit seinen Umgebungen die schönste Aussicht gewährte. Um 7 Uhr langten wir in Alt Benatek beym Postmeister Herrn Ant[on] Schnabel an, von dessen Familie wir gut aufgenommen wurden. Besonders war meine liebe Tante³⁷ über meine Ankunft vergnügt, daß sie nähmlich Jemanden von den Ihrigen um sich hätte. Sie befand sich sonst beynahe alle Jahre in Mlada, einem im Brandeiser Walde (südl[ich] von Benatek) gelegenen Dorfe, wo sich Herr Pat[er] Strecker³⁸ als Pfarrer befindet^e; bey dem sie einige Zeit zubrachte, und ihn und seiner Schwester in Besorgung der Wirthschaftsgeschäfte beystand; heuer aber wurde sie zur Kirchweihe, und zum Nahmensfeste der Fr[au] Schnabel³⁹ her eingeladen.

Jetzt wurde das Nachtsessen aufgetragen, und wir von der Reise ermüdet, ließen es uns wohl schmecken. Da im Zimmer selbst nicht viel Raum zu vielen Schlafstellen war, und wir selbst im freyen eine Nacht zuzubringen wünschten, so begaben wir uns sämtlich in den mit Pflaumenbäumen, die heuer sehr fruchtbar waren, angefüllten Garten, und legten uns in die mit Stroh tüchtig ausgepolsterte Hütte, die zum Obsthüten bestimmt war, nieder, nun eines erquickenden Schlafes zu genießen. Allein, wehe uns!

[5r]

armen Reisenden! die unbändigen Knaben, die alle mit uns hierher schlafen gingen, gaben keine Ruhe. Da gabs ein Geschrey, Schlagen, Stossen, Lärmen; und obendrein piff und sauste der Wind durch die poröse Hütte hindurch, daß wir kein Auge zuthun konnten. Mitunter stand einer oder der andere auf, und pflückte die Zwetschgen von den Bäumen, und aß sie, ob es gleich Mitternacht war. Nachdem wir also wenig Ruhe genossen; standen wir Samstag den 9. Sept[ember]

---

³⁷ Vdova Marie Kaiselová, rozená Heziriová, sestra Krameriovy matky Jenovéfy Krameriové. Srv. MHMP, Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 39.

³⁸ Václav Strecker (* 1785) byl lokalistou v Mladé (dnes Milovice, okres Nymburk) v letech 1813–1826. V letech 1826–1834 zastával místo děkana v Benátkách nad Jizerou. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310, sg. B 11/2, pag. 441, inv. č. 2515-2526, bez foliace.

^e Později doplněno „Nunmehr (Sept[em]ber [1]831) Dechant in Benatek selbst.“

³⁹ Marie Schnablová, choť poštmistra v Benátkách nad Jizerou Antonína Schnabla.

auf und begaben uns sämtlich ins Zimmer, wo man unser mit einem Frühstücke harrte, aber sogleich weggehen hieß, um bey der Bereitung der Kolatschen und andern Vorkehrungen den Frauen nicht ein Wege zu seye. Wir berathschlagten also, wohin wir unsern Weg einschlagen sollten. Ich rieth nach Neu Benatek, das i[st] in die obere Stadt zu gehen, und würde ich das nicht vorgeschlagen haben, so wäre es wahrlich zur Besichtigung dieses Städtchens nie gekommen. Wir gingen durch eine Lindenallee, die von Alt B[enatek] eine kleine Strecke bis zum Fluße (Iser, die Neu von Alt Benatek scheidet) führt und unter fortwährendem beständigen Raufer und ungezogenen Betragen Schnabl'scher Kinder gelangten wir in die obere Stadt. Wir besichtigten selbe, und begaben uns auch ins Schloß⁴⁰, darin zur Zeit Rudolph's II.⁴¹ Tycho de Brahe⁴², ein berühmter dänischer Astronom, seine Beobachtungen gemacht hatte. Von diesem Schlosse <war> führte sonst ein unterirdischer Gang bis in das nahe gelegene Bergschloß Dražitz.

[5v]

Gegen die Mitte des 14ten J[a]hrh[un]d[er]tes gehörte diese Herrschaft⁴³ den Herrn von Dražitz⁴⁴, die selbe bis zur Mitte des 15. Jahrh[undert] innehielten. Endlich kam sie an den Reichsgrafen Přichowský von von Přichowitz⁴⁵ (P[ater] Erzbischofs <ehemaligen> Bruder). <gelangte>

---

⁴⁰ Zámek na zříceninách gotického kláštera nechal vystavět Fridrich z Donína před rokem 1526. Stavba pokračovala v renesančním slohu do konce 16. století. Do roku 1702 byl zámek rozšířen. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 1. díl, Praha 1996, s. 83.

⁴¹ Rudolf II. (1576–1611).

⁴² Tycho de Brahe (1546–1601), dánský astronom ve službách Rudolfa II., který mu umožnil na svém panství v Benátkách nad Jizerou zbudovat astronomickou observatoř. Srv. *Ottův slovník naučný* IV, Praha 1891, s. 538. Údaje o Tychonovi de Brahe a podzemní chodbě z hradu Dražic Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen: Darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden* IV, Bunzlauer Kreis, Praha 1786, s. 100-101.

⁴³ Údaje o majitelích panství Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 95-96.

⁴⁴ Páni z Dražic vlastnili panství Dražice od poloviny 13. století do konce 14. století. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze v království Českého* 10, Praha 1895, s. 237-238.

⁴⁵ Panství Benátky nad Jizerou (dříve panství Dražice) koupil roku 1769 pražský arcibiskup Antonín Petr Přichovský z Přichovic. Po jeho smrti roku 1793 zdědil panství vnuk jeho bratra Jana Václava František de Paula. Karel Kramerius mylně uvádí, že se jednalo o arcibiskupova bratra. Srv. *Ottův slovník naučný* III, Praha 1890, s. 719, XX, Praha 1903, s. 682.

Die Stadt⁴⁶ zählt 110–120 Häuser. Es ist hier eine Dechantkirche unter dem Nahmen der Heiligen Magdalena Büßerin⁴⁷ und eine gesperrte am Ende der Stadt gelegene Marien Geburt Kirche⁴⁸, dabey ehemed ein Kloster der Chorherrn mit dem rothen Herze⁴⁹ war. Das Rathhaus⁵⁰ steht auf dem Ringe, und gleicht einer kleinen Kapelle. Wir verließen itzt die Stadt, und dieß geschah wieder nicht ohne Schimpfen und Schlagen der lieben 3 Brüder, und um uns den Weg zu verkürzen, lief ich und Schnabel Joseph⁵¹ im Vollen Renner zur Wette fort, bis wir die Burg, oder eigentlich den Mayerhof, der hier sehr gut gelegen und weitläufig ist, erreichten, durch denselben hindurch, und zu den Ruinen gingen, die von ihren ehemaligen Besitzern Dražitz genannt worden. Es ist hier auch eine Filialk[irche] von Benatek unter dem Tittel des heiligen Martin Bisch[of]⁵². Das Schloß⁵³ wurde 1264 von Georg⁵⁴ von Dražic⁵⁵ angelegt, aber erst sein Sohn Johann⁵⁶ vollendete es nach 16 Jahren, und führte es vollkommen mit allen Thürmen, Wallgräbe, und

---

⁴⁶ Údaje o památkách města Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 96-101. K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 1. díl, s. 80-84.

⁴⁷ Děkanský kostel sv. Maří Magdaleny, založený v roce 1590 jako českobratrská modlitebna, byl přestavěn ve druhé polovině 17. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, Praha 1977, s. 54.

⁴⁸ Původně klášterní kostel Narození Panny Marie, který založil před rokem 1343 Jan z Dražic. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 53-54.

⁴⁹ Zaniklý klášter křižovníků s červeným srdcem založil Jan z Dražic, synovec stejnojmenného pražského biskupa, v roce 1349. Klášter zanikl za husitských bouří. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 173.

⁵⁰ Novobenátecká radnice na náměstí vznikla upravením měšťanského domu v první polovině 16. století. Budova radnice v průběhu 17. a 18. století několikrát vyhořela. Poslední požár roku 1769 radnici velmi poničil a její funkci převzala k tomuto účelu upravená kaple sv. Rodiny na téže náměstí (původně barokní kaple, postavená kolem roku 1720). Srv. Josef VIK, *Benátky nad Jizerou, průvodce po historii a památkostech města a okolí*, Benátky nad Jizerou 1953, s. 54. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 54. Karel KUČA, *Města a městečka*, 1. díl, s. 84.

⁵¹ Josef Schnabl, nejstarší ze tří synů poštmistra v Benátkách nad Jizerou Antonína Schnabla.

⁵² Kostel sv. Martina (původně sv. Ludmily), založený kolem roku 1340 Janem IV. z Dražic, přestavěný v 16. a 18. století, zrušený roku 1827, opravený a znovu vysvěcený roku 1926. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 323.

⁵³ Údaje o kostelu sv. Martina a historii hradu Dražice Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 101-103. Hrad Dražice založil v roce 1264 Řehník z Dražic a byl dokončen v první polovině 14. století. Na konci 16. století se již hrad uvádí jako pustý. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 237-238, 242.

⁵⁴ Karel Kramerius špatně opsal jméno ze Schallerovy Topographie. Správně má být Gregor (Řehoř).

⁵⁵ Řehník (Řehoř) z Dražic (†1279) založil hrad Dražice roku 1264. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 237.

⁵⁶ Jan z Dražic (cca 1250–1343), pražský biskup. Ve stavbě hradu Dražice pokračoval s pomocí avignonské hutě v letech 1333–1334. Srv. Milan M. BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 68. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 237-238. Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 122.

Verschanzungen auf. Er war Prager Bischof. Georg von Poděbrad⁵⁷ rückte 1448 vor dieses Schloß, und verwandelte es in einen Steinhauften, weil sich darin einer der Herrn von Dražitz⁵⁸ geflüchtet hatte, der

[6r]

ein Widersacher Poděbrad's war. Wir ließen unsere Nahmen itzt auf einem weißen Fleckchen einer Mauer. Unten am Berge fließt die Iser vorbey, bey der auch eine Mühle⁵⁹ liegt, und mittels einer Brücke mit dem jenseitigen Ufer verbunden ist. Von den Ruinen sind nur noch einige Mauern übrig, und der Winkel eines Thurms, wo ehemals eine Kapelle mag gewesen seyn, dann sind noch verschiedene abgebrochene Wölbungen, Nischen und Bogenfenster zu sehen.

Wir stiegen dann der Berg herab, und begaben uns zu einen Bauer, der unten bey der Mühle seine Hütte hatte, und ersuchten ihn, uns um Bezahlung Zwetschgen zu geben. Wir konnten jedoch von dem bedachtsamen Alten unsere Bitte nicht sogleich erfüllt sehen; endl[ich] schüttelte er den Baum einigemahl, wir klaubten die süßen Pflaumen auf, und füllten unsere Säcke damit an. Wir begaben uns nun über die Brücke auf die andere Seite, und trabten einem Walde zu, darin wir uns allerley Unterhaltung machten (Räuber). Schwämme suchten, aber keine nach Hause brachten, und etwas lasen. Wir wandelten fröhlich und wohlgemuth durch diese waldigte Gegend über eine ½ Stunde fort, und gelangten endlich in dem Marktflecken Brodec, der gerade auf der Landstrasse nach Jung Bunzl[au] liegt. Ehemals hielten diese Herrschaft⁶⁰ die Herrn von Kapljř⁶¹ im Besitz bis selbe endlich, nach dem sie denselben gewaltsam entzogen worden war^f, an die Gräfllich

---

⁵⁷ Jiří z Poděbrad (1458–1471).

⁵⁸ Hrad Dražice tehdy vlastnili bratři Jan (†1482) a Bohuslav (†1515) Dražičtí z Kunvaldu, kteří zde poskytli azyl svému strýci Pešíkovi, prchajícímu z Prahy, obležené Jiřím z Poděbrad. Sedláček obléhání hradu Dražice Jiřím z Poděbrad považuje za nepravděpodobné. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 238. Miroslav BAROCH, *500 let erbu draka – páni z Kunvaldu*, *Heraldika a genealogie* 41/3–4, 2008, s. 145.

⁵⁹ Podrobněji o dražickém mlýně srv. Josef KLEMPERA, *Vodní mlýny v Čechách I.*, Praha 2000, s. 240–243.

⁶⁰ Údaje o panství a městyse Brodce Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 92–93.

⁶¹ Rytířský rod Kaplřů ze Sulevic vlastnil statek Brodce v letech 1561–1623. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 370.

^f Slova „nach ... war“ byla připsána později.

Clam Gallas'sche⁶² Familie gelangte. Der Landmann treibt hier meistens nur Ackerbau und Viehzucht auch etwas weniges Viehhandl. Diesseits sind meistens

[6v]

sandige Felder, jenseits aber guter Waizenboden. Der Marktflecken hat etwa 80–90 Numern mit einem schönen aber jenseits der Iser gelegenen Schlosse, welches Klein Horka⁶³ genannt wird. Die hiesige Pfarrkirche des heiligen Nikolas Bisch[of]⁶⁴ ist jenseits bey dem Schlosse von Hermann Grafen von Klarstein⁶⁵ prächtig aufgeführt worden. Wir gingen in Brodez ins Wirthshaus, und ließen die beyden jüngern Schnabel's⁶⁶ und den M[ichel] zurück, während Joseph⁶⁷ und ich nach Kleinhorka uns begaben. Ein hoher Pappelhain nahm uns auf, und es war wohl unserer Seele, als wir in dem melancholischen Dunkel der Bäume so einsam wandelten. Wir überschritten hier die Iser und gelangten zur Pfarre, wo uns auf unser Aufsuchen der Herr Pfarrer⁶⁸ ein Viaticum und 2 Kr[euze] gab. Die Gegend um Hrussow⁶⁹ hat einen reichen Vorrath sowohl an gutem Kalkbruche als an festen Steinen, die zu Steinmetzer- und Bildhauerarbeiten verwendet werden. Nicht fern von hier bemerkt man noch einige Spuren des efallenen[!] Schlosses Hruschow⁷⁰, Stammhauses der Herrn von Hruschowa⁷¹. Es wurde von den Schweden zerstört. Man fand darin vor seiner Zerstörung ein Bildniß eines Herr von Hruschowa⁷², der als Fahnenjunker, nachdem er im Gefechte beyde Arme verlohren, die Fahne dennoch mit Zähnen festhielt, bis ihm seine Kameraden zu

---

⁶² Hraběcí rod Clam Callasů vlastnil panství Brodce v na přelomu 18. a 19. století po dobu cca 30 let. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 371.

⁶³ Údaje o zámku a kostelu sv. Mikuláše Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 93.

⁶⁴ Barokní kostel sv. Mikuláše, postavený v letech 1723–1725 nákladem Františka Mikuláše Hartmanna z Klarsteina. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 401.

⁶⁵ František Mikuláš Hartmann z Klarsteina (†1738). Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 371.

⁶⁶ Jan a Antonín Schnablovi, synové poštmistra v Benátnách nad Jizerou Antonína Schnabla.

⁶⁷ Josef Schnabl, srv. pozn. č. 51.

⁶⁸ Alexandr Linert byl farářem v Horkách nad Jizerou (Brodčích) v letech 1800–1820. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2507-2520, bez foliace.

⁶⁹ Údaje o zámku Hrušov, těžbě a obrazu pána z Hrušova Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 94-95.

⁷⁰ V Hrušově se nacházela dvě panská sídla. Starší sídlo stávalo SV od vsi, mladší, z nějž se do 20. století zachovala věž, ve V části vsi v poplužním dvoře. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 371.

⁷¹ Rytířský rod Hrušovských z Hrušova vlastnil statek Hrušov od konce 14. století do počátku 17. století. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 371-373.

⁷² Blíže neurčený člen rytířského rodu Hrušovských z Hrušova.

Hülfe geeilt waren! Wenn es möglich ist, daß ein Mensch beym Verlust beyder Arme noch aufrecht stehen könnte?

[7r]

Im Wirthshause in Brodez frugen wir nach Würsten, die wir gerne zu Mittag gespeist hätten, allein man hatte keine, und so gingen wir leer aus. Wir traten also den Rückweg an und es begann ein wenig zu regnen. Ich blieb etwas zurück, während die übrigen sich in den Wald verliefen, und da ein Getöse machten, das der Wald wiederhallte. Es hörte bald zu regnen auf, und ich zog meinen Cannpe⁷³ heraus, und las weiter. Bald stieß ich im Walde auf meine Gefährten, und zog mit ihnen über die Brücke wieder nach Dražitz zurück. Hier verweilten wir nicht länger, sondern gingen unverzüglich nach Altbenatek ins Posthaus zurück, wo wir um 1/2 4 (Uhr Nachmittag) anlangten. Ich mußte noch einen Brief für die Tante nach Prag an ihren Bräutigam Herrn Eiselt⁷⁴ schreiben, und als dieses verrichtet war, hielten wir unsere Mahlzeit, die ich mir herrlich schmecken ließ; doch hatte ich mich mit den herrlichen Knödeln etwas überladen, und schlich mich daher Abends, als alle beysammen saßen, und sich manichfaltig unterhielten, von ihnen hinweg, und begab mich auf die Strasse gegen der Benatker Wald, um eine kleine Motion zu machen, dadurch ich besser die mehligten Klösse oder Knödeln^g verdauen möchte. Allein, es half nicht viel, und da mir Einsamen auf dem finstern Wege auch bange ward, kehrte ich bald wieder zurück, und gewahrte eine Bande Musikanten vor den Fenstern des Posthauses, welche der Frau Postmeisterin (Maria Schnabl) ein schmetterndes Posthornständchen machten. Es fiel freylich

[7v]

nicht so sanft und zärtlich aus, wie die melodischen Töne einer Flöte und Guittarre; aber ländlich, sittlich, und einer Fr[au] Postmeisterin müssen die Töne schmetternder Posthörner doch wohl klingen. Nach dem Abendessen mußten wir wieder unter die Strohütte im Garten wandern, und hatten hier eine eben so elende Nacht als Tags zuvor.

---

⁷³ Kannpus Benjovský, srv. pozn. č. 23.

⁷⁴ Jan Eiselt (cca 1756–1821), barvířský mistr, původem z Bělé pod Bezdězem. Jako vdovec se roku 1816 oženil s Krameriovou tetou z matčiny strany Marií Kaisalovou. Srv. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abtheilung), pag. 39, 61.

^g„oder Knödeln“ připsal patrně Vojtěch Kramerius.

Den 10. Sept[ember] Sonntag als am Festtage Nahmens Maria mußte ich für alle fünf Wünsche in Versen verfestigen, die wir Deklamando der Frau vortrugen, und dafür reichliches Lob einerndteteten. Vor der heiligen Messe ging ich mit M[ichel] noch ein wenig vors Dorf, wo wir uns manches erzählten. Dann gingen wir in die heilige Messe, und zwar in die Dorfkirche in Alt Benatek selbst, die schon 1384 mit einem eigenen Seelsorger versehen war; nachmahls aber durch die hussitschen Unruhen ihres geistlichen Hirten beraubt wurde. Sie war bis auf das Jahr 1765 von Holz, in welchem Jahre diese der damahlige Besitzer Ignaz Siegm[und] Reichsgraf von Klenau⁷⁵ niederreißen und eine ganz neue unter dem bleibenden Tittel der Himmelfahrt Mariens⁷⁶ von Stein erbauen ließ. Nach den Gottesdienst begab ich mich mit der Guittarr in den Garten, und unterhielt noch mit derselben, während die übrigen einiges Obst für die Mittagstafel abpflückten und nett und sauber dasselbe in blanke mit schönen Blumen bemahlte Teller ordneten. Nun wurden wir zu Tische gerufen.

[8r]

Michel mit den drey Söhnen des Postmeisters saßen bey einem eigenen Tische im ersten Zimmer, und mich zog man ins Tafelzimmer zur Versammlung der Gäste, ob ich gleich gerne unter den übrigen Jungen gesessen wäre, weil mir unter den meist ältern Gästen wegen Mangel an freundlicher Mittheilung bange ward. Der Tisch war <über> reichlich besetzt, und zum Wohlseyn der Fr[au] Postmeisterin ging der Becher oft herum. Nach geendigter Mahlzeit erhielt Joseph vom Vater die Erlaubniß, ein Reitpferd aus dem Stalle zu nehmen, und einen mäßigen Spazierritt zu thun. Ich leistete ihm anfangs zu Fuß Gesellschaft. Wir gelangten bis zum Dorfe Strug, darauf er mir das sanfte lenksame Thier überließ, das ich auch bestieg und den Rückweg antrat. Ich besah nun von dieser waldigen Gegend, die sich etwas erhebt, die weiten Berge im blauen Hintergrunde, und gewahrte deutlich den Pösig mit seinem nahen Nachbar Neuberg, den wir auch zu besuchen

---

⁷⁵ Ignác Zikmund z Klenového a Janovic (†1764). Srv. *Ottův slovník naučný* XIV, Praha 1899, s. 359.

⁷⁶ Na místě rokokového kostela Nanebevzetí Panny Marie z let 1761–1764 stával kostel z 13. století. Za husitských válek zdejší fara zanikla a kostel byl připojen jako filiální k novobenátecké faře. Dřevěný kostel se po dlouhých letech chátrání v roce 1761 zřítíl a byl nahrazen novou stavbou. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 54. Luděk BENEŠ – Sylva MĚSTECKÁ – Pavel SOSNOVEC – Jiří WALDHAUSER, *Průvodce historií města Benátek nad Jizerou*, Benátky nad Jizerou 1999, s. 40. Údaje o kostelu Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 104.

uns vorgenommen hatten. Als wir zurückkamen, fanden wir, daß Karl⁷⁷, Johann und Anton⁷⁸ nebst meiner Tante sich beym Kegelplan mit Kegelschieben unterhielten; also nahmen wir auch an dieser Unterhaltung Antheil; aber ich war hiebey nicht sonderlich glücklich; bis ich endlich doch 20 Kr[euzer] gewann, wozu mir die F[rau] Tante noch 21 eben gewonnene Kreuzer schenkte, daß legte ich zu meiner Reisekasse, und berechnete, das ich von diesen 41 Kr[euzer] zwey Tage auf der Reise werde leben können!

[8v]

Abends erhielten wir von der Tante noch einige Kolatschen auf den Weg. Dann mußten wir uns mit den übrigen ins Wirthshaus begeben, wo man die Wirthsstube ausgeräumt, und alles zum Tanzen zubereitet hatte. Ich mußte mich auch einigemahle umdrehen und es gedieh mir zur bessern Verdauung so ziemlich. Weil wir beide jedoch morgen zeitlich zur weitem Reise aufbrechen wollten, so begaben wir uns früher zur Ruhe, und suchten uns zu dem Ende eine bequemere Schlafstätte auf. Wir fanden sie eben am Boden im duftenden Heu. Nach eine Weile hörten wir die rauschende Dorfmusik, und allmählig verschloß sich unser Ohr den lockenden Tönen, und wir schliefen ein. Nach einer Stunde (wie wir Tags darauf erfuhren) kamen die übrigen drey. Gegen den Morgen wälzte sich Anton bis zu mir, und verursachte mir in meinem Morgenschlummer durch seine Zuckungen, (welche Unart er auch im Schlaf nicht lassen kann) eine Störung. Ich erwachte also, und weil ich bereits den Tag aufgebrochen sah, so weckte ich meinen Gefährten; wir standen auf, und begaben uns herab. Im Herabgehen erzählte ich meine nächtliche Begebenheit dem Karl (das i[st] meinem Reisegefährten Carl Michel)^h, und wir lachten tüchtig darüber.

Am 11. September Montag. Wir nahmen nun von allen Abschied, ich erhielt von meiner lieben Tante noch einen Gulden auf den Weg, und von der Fr[au] Postmeisterin wurden unsere Rucktaschen noch recht mit Kolatschen bespickt. Und also traten

---

⁷⁷ Karel Michel, Krameritův spolucestující, srv. pozn. č. 3.

⁷⁸ Jan a Antonín Schnablovi, srv. pozn. č. 66.

^h Závorka s textem byla doplněna později.

2.

wir nun unsere Reise förmlich an. Zuerst begaben wir uns nach Mlada, einem Pfarrdorfe, wohin ich den in Altbenatek geschriebenen Brief bringen sollte, um ihn durch Güte des Herrn Pfarre[r]s (Strecker)⁷⁹ nach Prag befördern zu lassen. Wir mußten durch einen Tannenwald gehen, der uns alle fernere Aussicht, nur nicht die auf den heitern blauen Himmel raubte, in dem der Weg, der hindurch geht, ziemlich offen ist. Wir trafen hier einen wandernden Drathbezieher an. Als wir in Mlada anlagten, entledigte ich mich meines Geschäftes, und bemerkte aus einer Theka am Tische, die den Tittel "Gelegenheitsgedichte" führte, daß der Pfarrer⁸⁰ auch mit Dichtungen sich die Zeit in seiner ländlichen Einsamkeit abzukürzen bemühe. Das Dorf⁸¹ besteht etwa aus 50 Chalupen, in deren Mitte die Sankt Katharinen Pfarrkirche⁸² sich befindet. Wir empfahlen uns dem Herrn Pfarrer, und trabten dem Dorfe Lipnik⁸³ von 42 N[ummern] zu, darin, weil es zwischen Wäldchen liegt, gegen die Mitte des 17. Jahrhunderts ein Luchs gefangen wurde, dessen Balbin⁸⁴ in seiner Miscellaneis⁸⁵ erwähnt. Hier eröffnete sich uns die Gegend immer mehr, sie wurde freundlich, und bot eine entferntere Aussicht dar. Der Schatten eines angenehmen Wäldchens nahm uns hier auf, und wir ruheten hier eine Weile aus, an der wonnigen Gegend uns labend. Wir hielten uns nun immer links an der südlichen Seite des Haines, bey dem wir geruht hatten

[9v]

und gelangten bis zum neuen Wirthshaus (Zelená hospoda), wo wir uns etwas Warmes zu richten ließen, mit Zwetschgen uns versahen, und nun weiter trabten. Ich war heute ungewöhnlich matt und schwach auf Füßen, wovon vielleicht der

---

⁷⁹ Václav Strecker, srv. pozn. č. 38.

⁸⁰ Václav Strecker, srv. pozn. č. 38.

⁸¹ Údaje o vesnici Mladá Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 103.

⁸² Barokní kostel sv. Kateřiny zanikl spolu s osadou Mladá v roce 1907. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 2, Praha 1978, s. 397.

⁸³ Údaj o počtu domů a výskytu rysa, o němž píše Balbín v *Miscellaneích* (srv. pozn. č. 85), Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 103.

⁸⁴ Bohuslav Balbín (1621–1688), jezuitský kněz, spisovatel a historik. Srv. *Ottův slovník naučný* III, s. 142-144.

⁸⁵ Balbínovo dílo *Miscellanea historica regni Bohemiae* (Rozmanitosti z historie Království českého) začalo vycházet v roce 1679. Celé dílo bylo plánováno na dva díly o celkem dvaceti knihách. Za Balbínova života vyšlo jen osm knih prvního dílu a dvě knihy z dílu druhého. Srv. *Ottův slovník naučný* III, s. 143.

sandige Boden, auf dem wir wandelten, und die Hitze des Tages Schuld seyn mochte. Doch schleppten wir uns so bis zu einem Bache, wo wir uns die Füße wuschen, und so gestärkt weiter trabten, bis wir Bezdecjn erreichten, welches ein Dorf ohne Kirche ist. Zum Rechten sahen wir in einem angenehmen Thale Dobrawitz liegen. Wir näherten uns nun allmählig der Stadt Jung Bunzlau, die auf einem flachen niedrig sich hindehnenden Felsen steht. Vor 4 Uhr kamen wir zur Stadt. Bevor wir noch die Stadt betraten entzückte sich unsere Seele am dem reizenden Anblick in ein überaus schönes anmuthiges Thal. Die Stadt, bey deren Fuße wir standen, liegt beynahe in seiner Mitte, und indem uns die Stadt zur Rechten, Dobrawitz zur Linken blieb, kehrten wir den staunenden Blick gegen Westen, und vor uns lag in seinen Reizen entfaltet ein romantisches Thal. Zu beiden Seiten desselben erhoben sich sanfte Anhöhen mit freundlichen Gärten und einladenden Hainen und Gebüsch bewachsen. Ein sanftes Grün, stellenweise Dunkel schattiert, und wieder lichter sich erhebend überzog des Thales tiefsten Grund, und die sich wölbenden Anhöhen mit zarter Tinte und vor dem Auge erquickend und angenehm. Die Iser schlängelte sich in hundert Krümmungen durch dasselbe hindurch an ihren Ufern mit

[10r]

Weidengebüsch verbrämt, zum Theile ein freyes flaches Ufer darbiethend. Im tiefsten Grunde des Thales ersahen wir das ruhige Dörfchen Grast, und weiter Krnsko liegt.

Wir stiegen über eine Stiege in die Stadt, und hatten ihre Häuser zur Rechten, an deren Hintertheilen wir vorüberzogen. Schon hier erkennt man ihre alte Bauart. Unser Weg führte uns zuerst zum Herrn Apotheker⁸⁶, bey dem wir unser Empfehlungsschreiben übergaben, und weil wir ihn nicht zu Hause antrafen, einstweilen noch zur Besichtigung der Merkwürdigkeiten der Stadt⁸⁷, in ihr Inneres uns verfügten. Auf unserm Wege stießen wir aufs Gymnasium⁸⁸, dessen Schulen die Piaristen versehen. Wir gingen in seinen Hallen herum, und gelangten

---

⁸⁶ Lékárník v Mladé Boleslavi, blíže neurčená osoba.

⁸⁷ Údaje o pamětihodnostech, předměstích a historii města Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 8-15. K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka 4*, Praha 2000, s. 27-50.

⁸⁸ Gymnázium bylo piaristy z Kosmonos založeno v bývalém minoritském klášteře v roce 1784. V roce 1882 přešla škola do státní správy. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 371.

endlich über eine Stiege auf einen offenen Saal, wo eben die Schüler der Poesie und der Geometrie öffentlich im Beyseyn des Kreishauptmanns⁸⁹ geprüft wurden und zwar trug der Geprüfte den Satz des Pythagoras vom Quadratt der Hypotheniche vor. Hernach begaben wir und auf den Neustädter Markt, denen es hier 2 gibt. Wir fanden hier einen ähnlichen Judentandelmarkt unter den Laubengängen der Häuser, wie bey uns in Prag, und ähnliche Kramstellen und Buden verunstalteten auch dort die Einfachheit der Laubengänge wie bey uns. Die Stadt wird in die Alt- und Neustadt eingetheilt, mit den Vorstädten Podolecz und Ptak, und enthält mit den 30–36 Judenwohnstätten 412–418 größtentheils von Stein

[10v]

aufgeführte Gebäude, worunter das mit einem schönen Uhrwerke geschmückte Rathhaus⁹⁰ und die Post sich vorzüglich auszeichnen. Der Bürger betreibt theils den Ackerbau, den wegen des vielen Sandes der mittlern Klasse beygerechnet wird, theils verschiedene bürgerliche Gewerbe, als Seifensieden, Lohgärben, Tuchmachen und das gl[eiche]. Unter den Kirchen zeichnen sich aus:

1) Die Dechantkirche unter dem Tittel Marien Himmelfahrt⁹¹, welche schon vom Herzog Boleslav II.⁹² im Jahre 973 jedoch nur von Holz, dann aber im Jahre 1200 von Stein erbaut worden seyn soll.

2) Die in der Neustadt gelegene Sankt Johann Täufer Kirche⁹³, die dem Malthesenorden gehörte.

3) Die Kirche zu Sankt Bonaventura⁹⁴ mit einem ehemaligen Minoritenkloster⁹⁵. Im Jahre 1784 wurde dasselbe den Piaristen von Kosmonos (3/4 Stunden östlich

---

⁸⁹ Krajský hejtman v Mladé Boleslavi, blíže neurčená osoba.

⁹⁰ Radnice byla původně renesanční, v roce 1710 zbarokizována, ve 20. století několikrát restaurována. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 398.

⁹¹ Arciděkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie, založený po roce 1406, byl později v několika stavebních etapách zbarokizován. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 400–401. Údaje o založení kostela Boleslavem II. a přestavbě v roce 1200 převzal Karel Krameius ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 12–13.

⁹² Boleslav II. (967/972–999).

⁹³ Dnes kostel sv. Jana Nepomuckého, barokní z roku 1727. Zrušen byl v roce 1787, obnoven roku 1816. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 401. Údaje o kostele sv. Jana Křtitele Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 13.

⁹⁴ Barokní kostel sv. Bonaventury, postavený v letech 1675–1711. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 402.

entfernt) zur Gründung neues Gymnasiums eingeräumt, die am 6 Nov[ember] [1]784 die Schulen hier eröffnet haben.

Die Erbauung der Stadt wird meistens dem Herzoge Boleslaus II.⁹⁶ zugeschrieben, welcher hier die gegen ihn sich empörenden Heiden aufs Haupt schlug, und wider immer mehr und mehr Einwohner an diesen begünstigten Ort herzog. Vorzügliche Gönner der Stadt waren die Herrn von Michalowitz⁹⁷ (deren Schloß östlich lag), die <...> von Cymburg⁹⁸ und Krayk⁹⁹. Die letztern waren Pikarden oder böhmische Brüder, und machten diesen

[11r]

Ort zu einem Hauptsammelplatze¹⁰⁰ dieser Religionssekte. Sie hatten hier eine Bildungsanstalt für den jungen Adel, der sich aus dem Bunzlauer und Königgrätzer Kreise meistenth[ei]ls hierher zog. Hierdurch gelangte die Stadt allmählig in einen blechenden Zustand, der sie ermuthigte, für eine Summe von 60 000 Schock prag[er] Groschen ihre Freyheit und Loslassung aus der Unterthanspflichtigkeit von dem berühmten Bohusl[av] Hassenstein von Lobkowitz zu erkaufen, und dieses Privil[eg] auch auf alle zur Stadt gehörign Dörfer zu beziehen.¹⁰¹

Im Schwedenkriege wurde diese Stadt, damit die Sachsen sich derselben nicht bemächtigen und ihre Besatzung darein legen könnten, von den kaiserl[ichen]

---

⁹⁵ Bývalý klášter minoritů byl vysvěcen roku 1345. Za husitských válek byl klášter poničen a majitelé panství jej v roce 1510 předali českým bratrům, kteří zde mj. zřídili bratrský dům a školu s alumnátem. Kolem roku 1630 získali klášter opět minorité. Josef II. klášter zrušil a piaristé z Kosmonos zde od roku 1784 provozovali gymnázium. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 371.

⁹⁶ Boleslav II. (967/972–999).

⁹⁷ Páni z Michalovic, jedna z větví rodu Markvarticů, vlastnili Mladou Boleslav od první poloviny 13. století do roku 1468, kdy zemřel poslední člen rodu Jindřich Kruhlata. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 31-34.

⁹⁸ Páni Tovačovští z Cimburka vlastnili Mladou Boleslav v letech 1468–1502. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 34-35.

⁹⁹ Páni Krajířové z Krajku vlastnili Mladou Boleslav od počátku 16. století do roku 1588. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 36-38.

¹⁰⁰ Čeští bratři získali areál bývalého minoritského kláštera v Mladé Boleslavi v roce 1510. Z nějdejšího konventního chrámu vytvořili svůj bratrský sbor a na místě obytných budov zřídili bratrský dům a školu s alumnátem. Mladá Boleslav se tak stala jedním z nejvýznamnějších bratrských středisek v Čechách. Sami Čeští bratři začali toto místo nazývat podle biblické hory Karmel. V roce 1623 jim byl veškerý majetek zkonfiskován. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 371.

¹⁰¹ Město Mladá Boleslav se roku 1595 vykoupilo z poddanství na Bohuslavovi Jáchymovi Hasištejnském z Lobkovic (1546–1605) za 30000 kop českých grošů. Karel Kramerius ho patrně zaměnil za proslulého humanistu Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic (cca 1462–1510). Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 39. Stanislav KASÍK – Petr MAŠEK – Marie MŽYKOVÁ, *Lobkoviczové. Dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002, s. 62, 70.

Truppen in Brand gelegt¹⁰², wodurch die schönen Kirchen, das Rathhaus, das Schloß, und das Spital in Rauch und Asche ausgingen.

In der Apotheke besprachen wir uns unterdessen mit dem Provisor und den Subjekten bis endlich der Apotheker kam, und uns gütig aufnahm. Es ging uns hier recht gut. Ein gutes Nachtmahl, und eine sanfte Schlafstelle fanden wir da.

Früh den 12. Sept[ember] Dienstag standen wir mit Gott auf. Ein schmackhaftes Frühstück wartete schon unser, und stärkte uns zur vorhabenden Reise. Wir empfahlen uns unsern Gastfreunden und verließen die Stadt. Der Weg führte uns rundum bis an das Ufer der Iser, dabey wir ein hydraulisches Gewerk, wahrscheinlich zum Erheben des Wassers in die Stadt, wahrnahmen, nebst Mühlwerken. Ein lichter freundlicher Morgen glänzte aus Osten <...> über die schattigen Gebirgshöhen herüber, und ermunterte Wald und Flur wieder zum wegsamen Leben. Auch wir fühlten diese Wonne

[11v]

und hohen friedlichen Genuß all d[iese]r Leiblichkeiten, die sich nach und ferne unsern trunkene Blicken, darbothen, ward unser Urtheil. So wandelten wir bis zu den Ruinen von Michalowitz¹⁰³, eines ehemem festen Schlosse, das von den Herrn von Michalowitz¹⁰⁴, einem Zweige der Familie Wartenberg nach dem Beyspiele Ottokars¹⁰⁵, aufgebaut worden ist. Hier hausten in jenen thatenreichen kriegerischen Zeiten die Herr Benesch von Michalowitz¹⁰⁶ (1317), Peter Wartenberg von Michalowitz¹⁰⁷ (1368), der mit seinen Menner nach Wälschland zog gegen den Herzog von Mailand¹⁰⁸, und daselbst im Kampfe sein Heldenleben

---

¹⁰² V roce 1631 vypálilo císařské vojsko předměstí Mladé Boleslavi. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka 4*, s. 31.

¹⁰³ Údaje o historii hradu Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 86-87. Hrad byl založen v první polovině 13. století jednou z větví Markvarticů, která se později podle hradu psala z Michalovic. Zpusťl počátkem 16. století. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 10*, s. 214-220.

¹⁰⁴ Páni z Michalovic vlastnili hrad od jeho založení do roku 1468, kdy zemřel poslední člen rodu Jindřich Kruhlata. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 10*, s. 214-220.

¹⁰⁵ Přemysl Otakar I. (1197–1230).

¹⁰⁶ Beneš Věrný z Michalovic (připomínán 1306–1322), účastník domácích válek mezi českou šlechtou a králem Janem Lucemburským. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 10*, s. 214-215.

¹⁰⁷ Petr z Michalovic (†1368). V roce 1368 táhl s Karlem IV. do Itálie, kde téhož roku zemřel. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 10*, s. 215-216.

¹⁰⁸ Karel IV. vytáhl do Itálie proti milánskému vévodovi Bernabovi Viscontimu, nepříteli papeže, v dubnu roku 1368. V září téhož roku uzavřel s Bernabem mír. Podrobněji srv. František KAFKA, *Karel IV. Historie života velkého vladaře*, Praha 2002, s. 260-264.

endete; und n.[?] m.[?] Žižka's wilde Schaaren¹⁰⁹ (1424) überfielen auch dieses Schloß und zerstörten es; und obgleich Wenzel von Michalowitz¹¹⁰ (1438) die Veste wieder hergestellt, und zur Sicherheit seiner friedlichen Bewohner alles wieder wohl eingerichtet hatte, so wurde es nach 200 Jahren in den unseligen Religionskriegen durch die Schweden wieder in Asche gelegt¹¹¹, und seit dieser Zeit blieb es öde und unbewohnt, und nun jenen ein Denkmahl erster Rückerinnung, der deine <...> Bildungen, ehrwürdige Vergangenheit, bewundert! Es ist hier eine Filialkirche unter dem Tittel des heiligen Erzengels¹¹². Wir fanden an den Ruinen einige Mauern, die wohl Hauptmauern des Schloßgebäudes gewesen seyn mochten und eine Rondelle, die unten gespalten war; und wäre diese Spaltung, die durch eine Senkung entstanden seyn mußte, nicht hervorgebracht worden. So würde man wohl nicht vermuthet haben, daß in ihrem Innern ein cylindrisches oben halbkugelförmig gewölbtes Gemach ohne Fenster und ohne Seitenöffnung enthalten sey,

[mezi folia je všita kresba hradu Michalovic a volně vložena rytina téhož objektu – příloha obr. 14 a 15]

[12r]

und wahrscheinlich führte dazu ein Thüre vom Boden herauf. Die Rondelle stellt sich so dar, wie der folgende Abriß es anzeigt.

[kresba věže hradu Michalovic – příloha obr. 16]

Hier ist a der Thurm; b das von dem selben aus unbekannter Ursache abgerissene Stück der Mauer. c die innerliche mit keinem Fenster und keiner Thüre versehene Gewölbe etwa 4–5 Ellen hoch, ohne eine Öffnung nach oben; d der Raum mittels dessen man in jene Höhlung gelangen kann. Die Mauer dieser Rondelle mochte wohl 2 1/2–3 Ellen dick gewesen seyn; und die innern Durchmesser der Kapelle oder Höhlung eben so viel. Nach Besichtigung alles dessen, wandten wir unsere

---

¹⁰⁹ Kališníci oblehli hrad Michalovice až roku 1425 a pravděpodobně po dohodě s posádkou hrad obsadili. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 219.

¹¹⁰ Václav z Michalovic († 1451), nejvyšší mistr českého převorství johanitů. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 215, 219.

¹¹¹ O zpusťování hradu Michalovice Švédů není nic známo. Srv. Rudolf ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* III., Severní Čechy, Praha 1984, s. 309.

¹¹² Raně gotický kostel sv. Michala, přestavěn goticky ve 14. století, regotizován v roce 1893. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech* 2, s. 378.

ⁱ Slova „und ... vorstellt“ byla připsána později.

Blicke nochmahls gegen die dampfende Kreisstadt, die in einem der reizendsten Thäler vor uns lag, und wovor vorliegende Zeichnung nur eine schwache Idee ist und wo a einen Theil der Ruinen von Michalowitz vorstellt¹; und lenkten rechts in ein enges Thal ein,

[12v]

das sich allmählig erweiterte, und längs eines Baches wandelnd gelangten wir nach Čistay, wo wir in einer ländlichen Hütte ausruhten, und darin Milch und Brot zum Mittagmahl erhielten. Das Dörfchen¹¹³ enthält etwa 36–40 N[ummern], und gehört nach Weißwasser. Wir verließen dieß Dorf und setzten unsern Weg weiter fort. Wir kamen nun bey einem schmucken freundlichen Bauerhofe vorbey, vor dessen Fenstern sich herrliche Pflaumenbäume, mit den schönsten Pflaumen wie besäet, befanden. Ich hielt es die Mühe werth, hier ein kleines Abentheuer zu bestehen, und trat in die Verzäunung, und pflückte mir einige der schönsten Pflaumen ab. Da kam der Bauer mit größtem Unwillen herbey gerannt, und schalt mich tüchtig aus, und sagte: haben Sie denn nicht am Zuime[?] hinlänglich schöne Zw[etschken]; müssen Sie denn gerade die schönsten verkosten. Ich machte ihn jedoch wieder gut, da ich sagte, daß wir als Prager gerne auch von den schönern Kosten möchten, und daß ich mich erbieth, ihm die abgerissenen zu bezahlen. Das Anerbiethen besänftigte ihn, erließ uns unsere Pflaumen und entfernte sich. Wir gingen itzt immer höher und höher, und nach einem 1/4 stündigen Wege sahen wir Weißwasser (Biela) vor uns <...> in einer schöner Ebene liegen. Gegen 2 Uhr nachmittag kamen wir dahin an. Das Städtchen hatte von seinem frühern bessern Ansehen viel verlohrenen, da es

[13r]

vor einigen Jahren von einer wüthenden Feuersbrunst¹¹⁴ [?] gelitten hatte. Die Herrschaft¹¹⁵ Weißwasser gehörte ehemdem den Königen in Böhmen¹¹⁶, dann

---

¹¹³ Údaj o počtu domů a panství Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 209.

¹¹⁴ Požár v Bělé pad Bezdězem vypukl téhož roku, tj. 1815. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 1. díl, s. 75.

¹¹⁵ Údaje o panství, historii, pamětihodnostech a podzemní cestě na hrad Bezděz z domu „u Slavíka“ Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 203-209.

verschiedenen böhmischen Familien zu, worunter die Herrn von Duba¹¹⁷, Michalowitz¹¹⁸, Wartenberg¹¹⁹, Waldstein¹²⁰, die vorzüglichsten waren. Die Stadt¹²¹ selbst, eine freye Schutzstadt mit einem Schlosse versehen, zählt bis 200 Häuser, deren Bewohner sich mit dem Ackerbau, verschiedenen Stadtgewerben, darunter die Weberey vorzügl[ich] ist, beschäftigen. Die Häuser fanden wir größtentheils von Holz mit einem Erdgeschoße, und sowie wir auf den Ring traten, fanden wir ihn ganz menschenleer. Das hiesige <...> Rathhaus¹²² hat 2 Thürme mit einem Uhrwerke. Die Pfarrkirche, unter dem Tittel der Kreuzerhöhung¹²³ ist ein hübsches Gebäude. Das Kloster der Augustiner mit der Sankt Wenzelskirche¹²⁴, die hier ehemdem einige lateinische Schulen unterhielten, darin noch mein Onkel, Johann Eiselt¹²⁵, unterrichtet wurde, ist ein ziemlich weitläufiges Gebäude. Die Augustiner waren hier schon im Jahre 1337 eingeführt, wurden aber durch die nachfolgenden Kriegsunruhen von hier vertrieben, und erst im Jahre 1633 bleibend da eingeführt <wurden>. Die eigentl[ich] ehemalige Stadt

---

¹¹⁶ Bělá pod Bezdězem byla královským městem od roku 1348, kdy ji vyplatil Karel IV. V roce 1398 bylo město Václavem IV. zastaveno markaběti Prokopovi, který je postoupil Janovi z Vartemberka a Ralska. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 1. díl, s. 75.

¹¹⁷ Hynek Berka z Dubé († 1348) vlastnil zdejší kraj jako zástavní držitel hradu Bezdězu po roce 1318. Do období jeho držby se klade vznik současného sídla Bělá pod Bezdězem. Ve vlastnictví Hynka Berky z Dubé byla pak Bělá až do roku 1348. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 11, 22.

¹¹⁸ Páni z Michalovic vlastnili panství Bělou pod Bezdězem od počátku husitských válek do vymření rodu roku 1468. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 22-23.

¹¹⁹ Jan z Vartemberka a Ralska je doložen jako zástavní držitel Bělé pod Bezdězem v letech 1403–1406. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 22.

¹²⁰ Albrecht z Valdštejna, který je zde patrně míněn, koupil Bělou pod Bezdězem v roce 1622. Po jeho násilné smrti bylo panství prodáno Carettům ze Savony a teprve roku 1678 se vrátilo do vlastnictví Valdštejnů, kterým patřilo až do roku 1945. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 25-26. Rudolf ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze* III., s. 24.

¹²¹ K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 1. díl, s. 69-78.

¹²² Radnice byla původně renesanční, v roce 1850 bylo přistavěno druhé patro a věží a cibulí. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 50.

¹²³ Děkanský kostel Povýšení sv. Kříže, gotický z první třetiny 14. století, byl založen zároveň s městem. V roce 1635 vyhořel, obnoven byl raně barokně v letech 1650–1655. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 50.

¹²⁴ Bývalý klášter poustevníků sv. Augustina s kostelem sv. Václava. Klášter byl založen roku 1345 Hynkem Berkou z Dubé, vypálen husity patrně roku 1421, poté byl opět obnoven. Podruhé zanikl ve druhé polovině 16. století a opět byl obnoven roku 1631. V roce 1712 zde bylo založeno nižší gymnázium, později změněné na německou normální školu a nakonec na školu hlavní. Ve 20. století byl klášter zrušen. Kostel sv. Václava byl původně gotický, nově vystavěný barokně v letech 1708–1712. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 50. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 171-172.

¹²⁵ Jan Eiselt, srv. pozn. č. 74.

Biela lag unter dem Berge Pösig, und wurde da im Jahre 1264 von Konrad und Hartwig Krawar¹²⁶ mit Bewilligung K[önig] Ottokars II.¹²⁷, der ihren zu diesem

[13v]

Ende eine Strecke von dem Walde Bezděz samt dem Dorfe Chlum, abtrat, aufgeführt <worden sey>. Weil jedoch diese Stadt Biela¹²⁸ beym Berge Mangel an Wasser hatte, so veranlaßte dieses den Hinek Berka von Duba¹²⁹ eine Stadt und Schloß an dem Bache Doges¹³⁰ im Jahre 1337 anzulegen, und selbe Neu Pösig Nowy Bezdiez¹³¹ zunennen. Hieher also pflanzten sich die Bewohner von Biela, und brachten auch den Nahmen Biela mit sich. In den hussitischen Unruhen erlitt sie auch große Drangsale, ob ihr gleich der Herr von Michalowitz¹³² zu Hülfe geeilet war. Merkwürdig ist hier noch in einem Bürgershause N[ummer] 22 (beym Slawik)¹³³ ein unterirdischer Gang, der sich bis auf den Berg Pösig erstreckt haben mußte, ob abergleich <...> schon an mehreren Stellen eingesunken und unzugänglich geworden ist.

Nachdem wir uns im Städtchen umgesehen hatten, besuchten wir auch die Anverwandten des Herrn Eiselt die uns freundlich aufnahmen, und denen wir aus Prag recht viele Neuigkeiten erzählen mußten. Man gab uns auf den Weg ein rechtes Stück Landbrod, das wir uns vorzüglich schmecken ließen. Nun gingen wir beym Kloster vorbei, und hatten die Stadt bald hinterm Rücken, und die Ruinen von Bezdez in ihrer majestätischen Schönheit und Ehrwürdigkeit lagen vor uns. Gegen vier Uhr erreichten wir seinen Fuß, und staunten den kolossalischen Berg mit den schönen Gruppen seiner Eichen und

---

¹²⁶ Je skutečně doloženo, že roku 1264 byly jistí Kunrát a Hertvík z Kravař pověřeni lokací města v blízkosti plánovaného královského hradu Bezdězu, není však jisté, zda šlo o dnešní osadu Bezděz či o blízké Doksy. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 10. *Ottův slovník naučný* III, s. 644.

¹²⁷ Přemysl Otakar II. (1253–1278).

¹²⁸ Jméno Bělá není v souvislosti s tímto založením doloženo, objevuje se teprve až u sídliště, přeneseného Hynkem Berkou z Dubé do polohy současné Bělé pod Bezdězem, která se původně měla nazývat Nový Bezděz. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 10-11.

¹²⁹ Hynek Berka z Dubé († 1348), zástavní držitel hradu Bezděz, přeložil v roce 1337 do míst dnešní Bělé pod Bezdězem sídliště, které mělo být založeno roku 1264 Kunrátem a Hertvíkem z Kravař v blízkosti hradu. Položil tak základ současného města. Srv. *Ottův slovník naučný* III, s. 814. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 10-11.

¹³⁰ Pravidelně mině dnešní potok Bělá, protékající též Bělou pod Bezdězem.

¹³¹ Novým Bezdězem se nazývala dnešní Bělá pod Bezdězem.

¹³² Jan z Michalovic († cca 1425), zástavní držitel Bezdězu a Bělé pod Bezdězem. Srv. *Ottův slovník naučný* XVII, Praha 1901, s. 278.

¹³³ Podle Schallerovy Topographie se jednalo o dům měšťana Adama Slavíka. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 209.

[14r]

Tannen, und dem allmählig hinan sich schlängelnden Kreuzwege an. Unten am Berge liegt Neudorf, ein Ort <mit etwa> <...> Pfarrey, und Unter Pösig, wo wir in eine Hütte, hart am Fuße des Berges eintraten, um hier etwas zur Labung zu erhalten. Doch da sich die Leute meistens auf den Feldern befanden, so konnten wir nichts erhalten; aber dafür war die Mutter Natur freygebiger, und spendete uns ungebeten ihre süßen Gaben. Wie wir nähmlich aber uns anschickten, den Berg zu besteigen, gelangten wir zu einem Birnbaume, dessen Fruchte röthlich blickend, uns anlockten. Wir folgten auch traulich diesem Winke, und genoßen einige sogleich, andere nahmen wir auf unsere Wanderschaft mit. Mit dieser Beute beladen betraten wir den ziemlich ebenen und gemächlichen Weg an, und kamen bey kleinen Kapellen vorüber, die 40–50 Schritte voneinander standen, und deren es hier <...> 15 gibt <...> (a). Mit der letzten Kapelle eröffnet sich das gothische Thor (b), das uns zwischen zwey festen Mauern, deren linke aber schon ziemlich eingefallen war, an dem ersten Thurm (c) vorüber führte. Wir erhoben unsere forschenden staunenden Blicke auf die Zinnen des Thurms, in dessen Nähe wir uns so einsam befanden. Vergebens spähten wir nach einem Pfortchen, so in das Thurmes Inneres geführt hätte, allein wir wurden keines gewährt, nur ganz oben fand sich eine mit Pfosten versehene Öffnung, zu der man wahrscheinlich durch eine aus-

[14v]

wärts angebrachte hölzerne Stiege gelangen konnte; oder führte eine Treppe im Innern des Thurmes in seine verschiedenn Abtheilungen. Wir hielten uns nun längs der Mauer (d), und gelangten so über den ziemlich geräumigen Burgplatz in die innern Gebäude, die außwärts durch ein starkes Gemäuer (d') geschützt waren. Wie wir so bewundernd und nachforschend in den verödeten, halb eingestürzten und halb gedeckten Gängen herum wandelten, stießen wir auf einen jungen Menschen, der, wie wir nachher von ihm vernahmen, ein Druckergesell war, und in die Fabrik nach Hirschberg gehörte. Auch er war in der Absicht hergekommen, um die Ruinen zu besehen. In seiner Gesellschaft durchkrochen wir jeden Winkel, und gelangten zum Schloßbrunnen, der aber nicht gar tief, und mit Schutter von da nach und nach in Trümmer zerfallenden Mauern verunreinigt ist. Wir kamen

ferner <...> bey dem Thurme (f), der uns gleichfalls unterwärts keinen Eingang zu haben schien, in das ehemalige Kirchengebäude g. Es ist ohne Dach, und nur die Wölbung befindet sich noch da, die aber wegen des freyen Regens bald auch einstürzen wird. Mittels einer Wendeltreppe gelangten wir auf den mittlern Balkon der Kirche, der von Säulen unterstützt, rund um die Kirche läuft, in dem er auf der einen Seite des Chors anfängt, und auf der andern aufhört. Im

[mezi folia je všita kresba hradu Bezdězu – příloha obr. 17]

[15r]

Innern der Kirche stehen nun die Altarsteine leer und öd, kein erhabenes Bild nährt das fromme Gemüth, kein herrlicher Kirchenschmuck erinnert es an die Freygebigkeit christlich gesinnter Vorfahren, alles – alles verschwand aus den heiligen Mauern. Wir verließen die Kirche, <und> und kamen zu einem kleinen Hofe, dem itzt gewöhnlichen Wallfahrtsorte, wo wir an der Wand des Gebäudes unter einen kleinen Dache das wunderthätige Marienbild gemahlt erblickten. An der Wand neben dem Bilde hing eine Krücke, die ein Invalid, der hier in frommer Ergießung seines Herzens Trost und Heil gefunden, zum Andenken seiner Wiedergenesung aufgehangen hatte. Letztlich gelangten wir zum Hintertheile des Gebäudes, das seitwärts den Eingang in eine große leere Halle, und von uns die Aussicht auf die Umgegend gewährte. Im Freyen fanden wir eines Bauers Kohlgarten, der er sich hier angelegt hatte. In jener Halle fanden wir eine Menge Stroh, dessen einen Theil wir zur Kurzweil anzündeten, und hiedurch einen großen Rauch erregten. Nun ließen wir uns an einem mit Gras bewachsenen Erdaufwurf nieder, und ließen uns einige der Rüben wohl schmecken. Von uns lag die Ebene von den Strahlen der untergehenden Sonne vergoldet, mit ihren manichfaltigen Abwechslungen von Gebüsch, Feldern, Wiesen, Gärten und Gehölzen, und der Anblick dessen war uns überaus

[15v]

reizend und angenehm.

Aus dem Vorhergehenden folgt, daß Bezdězy¹³⁴ ehemed eine überaus wohl befestigte Burg gewesen seyn müsse. Der größere Thurm nur zur Vertheidigung des Schlosses bestimmt hat eine 7–8 Fuß dicke Mauer, und daß man nur durch 4 Thöre ins Innere der Burg gelangen konnte, ersieht man aus der Gegenwart derselben. Der Felsen, auf dem das Schloß steht, ist ein Kegel und 740 Fuß hoch. Sein Nachbar, Neuberg genannt, kann wohl, so wie der Posiger Berg selbst, einem vulkanischen Ausbruche sein Entstehen verdanken. Auch scheint sein Name darum hinzudeuten. Die Kapellen, welche den Weg zum Schlosse zieren, wurden schon im Jahre 1686 durch die Gräfin Anna von Waldstein¹³⁵ errichtet, und im Jahre 1741 durch Franz G[raf] von Waldstein¹³⁶ wieder erneuert. Diese Burg soll schon im Jahre 1121 von Deutschen erbaut worden seyn, um ihre Einfälle nach Böhmen sicherzustellen. Allein Wladislaw I.¹³⁷, der ein so frevelhaftes Unternehmen in seinem Reiche nicht dulden konnte, zog mit einem Heere vors Schloß und eroberte es. So kam desselbe zur Krone Böhmens und wurde zu Staatsgefängnissen verwendet. Das erste Opfer der Staatspolitik war <...> der König Ottocar II. hinterbliebene Sohn Wenzel¹³⁸ und seine Mutter Kunigunde¹³⁹ (Kunhuta). Otto Markgraf

---

¹³⁴ Údaje o kapličkách, historii hradu a pobytu Kunhuty a Václava na hradě Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 214-221. Královský hrad Bezděz, založený Přemyslem Otakarem II., byl vystavěn v letech 1265–1278. V dětství zde byl Otou Braniborským vězněn Otakarův syn Václav, budoucí král Václav II., se svou matkou Kunhutou. Hrad byl často zastavován, roku 1623 se stal majetkem Albrechta z Valdštejna, který zde zamýšlel založit augustiniánský klášter, do nějž po jistých peripetiích nakonec povolal montserratské benediktiny. Po zrušení kláštera Josefem II. v roce 1785 začal hrad pustnout. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 9-20.

¹³⁵ Patrně Marie Anna, rozená z Kokořova († 1687), manželka Arnošta Josefa z Valdštejna, který od roku 1678 vlastnil Bělou pod Bezdězem. Srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 341-342.

¹³⁶ František Arnošt z Valdštejna (1706–1748), vnuk Marie Anny Valdštejnové z Kokořova, srv. pozn. č. 135. Dále srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 342.

¹³⁷ Vladislav I. (1109–1117, 1120–1125). O tomto založení hradu a jeho dobytí není nic známo. Srv. Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 58.

¹³⁸ Václav II. (1278–1305).

¹³⁹ Kunhuta (1245–1285), dcera Rostislava Haličského, od roku 1261 manželka Přemysla Otakara II. a matka Václava II. Srv. Jiří LOUDA – Michael MACLAGAN, *Lines of succession. Heraldry of the royal families of Europe*, Londýn 1995, table 86.

^j Později bylo na začátek folia připsáno „Script. tempor. fatal. nel. chol & ant. wort. char. matr.“.

von Brandenburg¹⁴⁰ erhielt nämlich die Obervormundschaft über die Kronerben, und da er ihn und seine Mutter bey seinen anmaßenden Entwürfen nicht um sich haben mochte, ließ er beide in der Dunkelheit der Nacht ergreifen und durch seine Leute nach Pösig bringen. Zwar suchten einige vornehme Böhmen das mißtrauische Gemüth Ottos zu erweichen, und zur Loslassung der Gefangenen aus dieser Haft zustimmen, allein er hörte ihre Bitten nicht, und versagte sogar allen Böhmen einen freien Zutritt zur Königin und ihrem Sohne. In ihrer betäubten Lage dachte die Königin auf Mittel und Wege, dieser unwürdigen Behandlung zu entgehen, und sich und ihren Sohn aus diesem Gefängnis zu erretten. Durch ihr leutseliges Bertagen gewann sie das Zutrauen des Schloßhauptmanns Hermann¹⁴¹, und er erlaubte ihr eine Wallfahrt nach Uristadt, einer nahe bey Pösig gelegenen mit einer Sankt Georg Märt[yrer] Kirche¹⁴² versehene Stadt, darin sie ihre Andacht verrichtete. Sie kehrte darauf ins Schloß zurück, und bat ein andermahl wieder um die Erlaubniß, nach Münchengrätz wallen zu dürfen, um ihren Gottesdienst in der Kirche der Franziskaner¹⁴³ daselbst zu verrichten. Auch dieß wurde ihr und wie eine dritte Wallfahrt nach Melnik, ihrer Leibgedingstadt zugestanden, und sie kehrte traulich jedesmahl zurück. Als er sie letztlich nach Prag zu ihrer Schwester Agnes¹⁴⁴ erlaubt hatte,

begab sie sich von hier nach Mähren, um im Znaymer Kloster das Grab ihres Gatten des K[önig] Ottagar zu besuchen. Sie nahm jedoch ihren Weg nach

---

¹⁴⁰ Ota V. Dlouhý († 1299), markrabě braniborský (1267–1298), bratranec Václava II. a regent v Čechách (1278–1283). Srv. Jiří LOUDA – Michael MACLAGAN, *Lines of succession*, table 86. František HONZÁK – Marek PEČENKA – František STELLNER – Jitka VLČKOVÁ, *Evropa v proměnách staletí*, Praha 1997, s. 114.

¹⁴¹ Heřman, purkrabí Oty Braniborského na Bezdězu okolo roku 1279. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 10.

¹⁴² Kostel sv. Jiří je připomínán roku 1293. V roce 1724 zde byl postaven farní kostel sv. Havla. Srv. *Ottův slovník naučný* XV, Praha 1900, s. 596.

¹⁴³ Kostel sv. Tří králů u bývalého kapucínského kláštera v Mnichově Hradiště byl dokončen roku 1699. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 375.

¹⁴⁴ Správně Anežka Přemyslovna (1205–1282), dcera Přemysla Otakara I., abatyše kláštera klarisek na Starém Městě pražském. Karel Kramerius ji mylně považoval za Kunhutinu sestru. Kunhuta Anežku navštívila v roce 1279 před svým plánovaným útekem na Moravu. Srv. *Ottův slovník naučný* II, Praha 1889, s. 316, XV, s. 370.

Troppau, zum Herzog Nikolas¹⁴⁵, einem Sohne Ottogars, bey dem sie bis zur Thronbesteigung Wenzel's, vor allem fernere Anmessungen Ottos befreyte verblieb. Dieß geschah im Jahre 1280. Wenzel wurde nach der Flucht seiner Mutter nach Zittau in Verwahrung gebracht, und erst im Jahre 1283 den böhmischen Ständen überliefert.¹⁴⁶

Im Jahre 1358 ließ Kaiser Karl¹⁴⁷ das Schloß den Chorherrn sankt Augustini¹⁴⁸ einräumen, die aber 1421 von den Husitten von da vertrieben wurden. Wenzel IV.¹⁴⁹ trat das Schloß nachher an Prokop¹⁵⁰ Markgrafen von Mähren ab, der durch Hunger gezwungen es dem K[önig] Sigismund¹⁵¹ überlassen mußte. Bald darauf 1434 erhielten es die Herr Smiřitzky¹⁵², Janowsky¹⁵³, Wartenberge¹⁵⁴ und die Herr von Berka und Duba¹⁵⁵. Im Jahre 1622 wurde diese Herrschaft und das Schloß den Berka entrissen und an Waldsteine käuflich übergeben. Albrecht Waldstein¹⁵⁶ stiftete im Jahre 1624 auf dem Schlosse ein Kloster¹⁵⁷ des Eremitenordens sankt Augustini. Am Burge diese hier blieben, und warum sie wegkamen, finde ich

---

¹⁴⁵ Mikuláš Opavský (* cca 1254/55, † před 1318), nemanželský syn Přemysla Otakara II. a Anežky z Kuenringu., vévoda opavský (1269–1318). Srv. <http://www.genealogy.euweb.cz/bohemia/bohemia3.html>, vyhledáno dne 9. 4. 2009.

¹⁴⁶ Pod záminkou návštěvy hrobu svého zemřelého manžela utekla Kunhuta roku 1279 na Moravu. Ota Braniborský pak Václava odvezl do Žitavy, a odtud přes Zhořelec do Berlína a nakonec do Špandavy. Do Čech se Václav vrátil až roku 1283 přičiněním domácí šlechty a Rudolfa Habsburského. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 10. *Ottův slovník naučný* XV, s. 370.

¹⁴⁷ Karel IV. (1346–1378).

¹⁴⁸ Karel IV. daroval patronát farního kostela sv. Jiljí ve vsi Bezděz pod stejnojmenným hradem obutým augustiniánům v roce 1352. Ke vzniku konventu při hradní kapli sv. Michala došlo až v době držby hradu Albrechtem z Valdštejna. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 179.

¹⁴⁹ Václav IV. (1378–1419).

¹⁵⁰ Prokop, markrabě moravský, měl hrad Bezděz v zástavě od roku 1398 do roku 1402, kdy jej převedl na Havla ze Zvířetic. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 12–13.

¹⁵¹ Zikmund Lucemburský (1419–1420, 1436–1437).

¹⁵² Jan Smiřický ze Smiřic († 1453) získal hrad roku 1445 od Jindřicha z Michalovic náhradou za finanční pohledávku a držel jej až do své smrti. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 14.

¹⁵³ Jan z Janovic († 1503) držel hrad od roku 1495 až do své smrti. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 15.

¹⁵⁴ Jan z Vartemberka († 1595) držel hrad v zástavě v letech 1566–1588. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 17. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 438.

¹⁵⁵ Hynek Berka z Dubé († 1348) byl prvním svého rodu, kdo držel hrad Bezděz v zástavě. Srv. pozn. č. 117 a 129. Dalším byl Adam Berka z Dubé na Berštejně, který hrad koupil roku 1558 jménem své manželky Kateřiny Vartemburské z Hungrkoštu. Posledním byl Václav st. Berka z Dubé, který zdědil hrad roku 1610 po své manželce Barboře z Lobkovic. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 16–18.

¹⁵⁶ Albrecht z Valdštejna (1583–1634) koupil hrad v roce 1623. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 18.

¹⁵⁷ Klášter obutých augustiniánů na hradě Bezděz založil Albrecht z Valdštejna roku 1627. V roce 1632 byli řeholníci převezeni do Bělé pod Bezdězem, kde již dříve býval klášter téhož řádu. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 179–180.

^k Slova „Am ... aufgezeichnet“ byla připsána později.

nicht aufgezeichnet.^k Nachher wurden unter Ferdinand III. im Jahre 1663 siebele[?] Geistliche des Benediktiner Ord[ens] von Emaus¹⁵⁸ hier eingeführt, und als sie und ihre Nachfolger durch 122 Jahre diese Stiftung genossen hatten, durch ein Patent Josephs II. im Jahre 1785 aufgehoben.

[17r]

3.

Die Sonne neigte sich stark zum Untergange als wir in dem am Fuße des Berges gelegene Dorf Unter-Pösig¹⁵⁹ von 76 N[ummern] und Pfarrkirche sankt Egidii Abbat[is]¹⁶⁰ eintrafen, wo sich der junge Mann von uns trennte, in dem er nach Hirschberg, und wir in die Pfarre wanderten. Wir wären hier gerne über Nacht geblieben, und baten daher um ein Nachtlager, die Wirthin, die aber alleine zu Hause war, da sich der Herr Pfarrer¹⁶¹ in Hirschberg bey der Fr[au] Gräf[in] Waldstein¹⁶² befand, verweigerte dieses und schützte ein strenges Verboth ihres Herrn vor. Dafür spendete sie uns aber einen tüchtigen Schnitt guten Brodes und indem sie uns den Weg nach Hirschberg genau beschrieb, wünschte sie uns glückliche Reise. Wir wandten uns aber noch zum Wirthhause, wo wir zu übernachten glaubten, aber endlich unsern Entschluß doch änderten, und mit einem mäßigen Weggelde, das uns die gutmüthige Wirthsfrau für eine ihr erfreuliche Nachricht, gab, machten wir uns auf den Weg. Die Dämmerung der freyen Gegend, in der wir uns bisher befanden, verwandelte sich beym Eintritte in den hirschberger Wald plötzlich in eine Finsterniß, die uns beinahe zurückgehalten, und bedenklich gemacht hätte, den Weg durch denselben anzutreten. Solange wir noch mit Anstrengung des Auges den <Weg> Pfad zu unterscheiden im Stande waren, schritten wir mitten durch die riesenhaften

---

¹⁵⁸ Benediktini z pražského kláštera Na Slovanech se stali majiteli hradu na základě rozhodnutí Ferdinanda II. (1619, 1620–1637). Kramerius mylně uvádí Ferdinanda III. (1637–1657). Rokem 1663 je patrně míněn faktický počátek řeholního života na hradě. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 180.

¹⁵⁹ Údaj o počtu domů a kostelu Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 221.

¹ Slova „von ... Abbat[is]“ byla připsána později.

¹⁶⁰ Kostel sv. Jiljí, původně románský z konce 12. století, byl v letech 1764–1769 zbarokizován. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech 1*, s. 74.

¹⁶¹ Jindřich Scheiner byl farářem ve vesnici Bezděz v letech 1809–1816. Srv. SOkA Česká Lípa, Farní úřad Bezděz (nezpracován), pamětnice (1743–1920), bez foliace.

¹⁶² Patrně Antonie, hr. Waldstein-Wartenberg, rozená hr. Desfours, manželka Arnošta Filipa, hr. Waldstein-Wartenberg. Srv. *Ottův slovník naučný XXVI*, s. 342.

^m Připsáno „verdorben Deutschstatt[!] Wobora“.

Bäumen und ihre Schatten muthig fort, als aber die Nacht mit ihrer Dunkelheit immer tiefer den Wald bedeckte; und wir <...> bald alle Spur des Weges

[17v]

verloren hatten, fing uns der Muth zu sinken an, und wir hatten um so mehr Furcht im Wald immer zu gehen, da sich leicht Neben- und Abwege finden konnten, auf die wir gerathen wären. Oft dachten wir schon an ein unbequemes Nachtlager im Walde oder auf ein nasses Bette in einem Sumpfe; (denn sumpfige <Gegenden> Orte gibt es hier viele). Mein Gefährte zog sein Taschenmesser heraus, und machte bereit sich, der ersten besten, der sich uns feindlich gesinnt nähern würde, ins Reich der Todten zu schicken, und machte dazu eine so drohende und ernsthafte Miene, daß ich darüber unsere Verlegenheit vergaß, und hell auflachte. Wir lauschten oft, ob wir Jemanden gehen oder sprechen hören würden, und unsere durch die Schrecken der Nacht getäuschte Einbildungskraft ließ uns bald ein Geblöcke der Rinder, bald ein Singen froher Hüter beym Wachfeuer, bald ein Bauten im nahen Dorfe^m (Wobern) vernehmen, aber alles war Spiel der Phantasie und ein bloßes Wehen der Windes, der mit den Wipfeln der Tannen spielte, und an den Stämmen der Waldbäume tonend sich brach. Wir aber folgten dennoch glücklich einer warnenden Ahndung und blieben auf dem rechten Wege, denn nach einer kleinen Runde kam aus demselben Weg gegangen, ein Bursche entgegen, den wir sogleich mit hoher Freude fragten, ob wir richtig gegangen, und wo hier der Weg nach Hirschberg wäre?

[18r]

"Dort über's Hübel" antwortete er, "warden's glaid' Fenster schau"! Wir dankten ihm; gingen über eine weitläufige sumpfige Haide, und durch ein kleines Gehölz zu einem Bache, darüber eine Brücke führt, und traten ins Städtchen ein, darin man uns sogleich in die Apotheke wies, die nahe an seinem Ende liegt. Wir hatten hierher ein Empfehlungsschreiben, und wurden sehr gütig aufgenommen, und sogleich mit einem köstlichen Braten bewirthe't. Mit dem Apotheker¹⁶³ sprachen wir nicht, weil er an der Lungenschwindsucht zu Bette lag, wohl aber mit seiner Frau, die uns durch ihre Freundlichkeit das Nachtmahl recht schmackhaft machte.

---

¹⁶³ Lékárník v Doksech, blíže neurčená osoba.

Nach geendigter Mahl wies man uns ein gemeinschaftliches Bette, darin wir sogleich in einen erquickenden Schlummer versanken, und am 13. September Mittwoch <...> gestärkt wieder erwachten, <und> nach eingenommenem Frühstück aber unsern Dank für die gütige Aufnahme abstatteten, und in die Fabrick des Herrn Wunsche¹⁶⁴ in Hirschbergⁿ uns verfügten, wohin wir gleichfalls ein Empfehlungsschreiben hatten. Da man uns hier an den Chef der Fabrick wies, so hatte dieser die Gefälligkeit, uns in allen Werkstätten und <...> Zimmern umherführen, und mit der Einrichtung derselben wohl bekannt machen lassen. Vorzüglich war uns die Beschäftigung der Modelbestecher und Graveur interessant, und

[18v]

wir bewunderten die manichfaltigen Muster, die in einem eigenen Buche zur Einsicht offen standen. Zuletzt kamen wir in den Formen - Saal, ein weitläufiges Gewölbe, wo mehrer 1000 Druckmuster in eigenen Kästen aufgerichtet und nach Numern geordnet standen. Nachdem wir alles besehen hatten, dankten wir für die Mühe und verließen die Fabrick.

Hirschberg¹⁶⁵ ist ein mäßiger Marktflecken von 150 N[umme]r[n] und liegt mitten zwischen mehreren Bergen an einem großen Teiche rund um mit weitläufigen Waldungen umgeben. Karl IV. wird insgemein für ihren Gründer angegeben. Nebst der Pfarrkirche unter dem Tittel des heiligen Ap[ostel] Bartholomäus¹⁶⁶ liegt auch 1/4 Stunde Wegs von der Stadt die von einem Herrn von Heissenstein¹⁶⁷ im Jahre 1670 angelegte Sankt Magdalenenkapelle¹⁶⁸, unweit welcher wir nach Hirschberg gekommen waren. Gegen 10 Uhr machten wir uns auf den Weg nach

---

¹⁶⁴ František Wunsch, syn místního mlynáře, založil v Doksech v roce 1813 kartounku a pro své dělníky nechal vystavět celou čtvrť dřevěných domů. Srv. <http://www.doksy.com/o-meste/historie/>, vyhledáno dne 19. 12. 2008.

ⁿ Později bylo připsáno " bey dem im[?] Jahre 1834–1840 oder 1841 mein Bruder als Erzieher jenes[?] († 1842) Sohnes Franz lebte."

¹⁶⁵ Údaje o historii a pamětihodnostech města Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 213–214.

¹⁶⁶ Kostel sv. Bartoloměje a Nanebevzetí Panny Marie, připomínán původně roku 1363, byl nově vystavěn raně barokně mezi lety 1670–1680. V 18. století byly přistavěny dvě pozdně barokní kaple. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 288.

¹⁶⁷ Kapli založil pravděpodobně Jan Kryštof Ferdinand z Heissensteinu (Heussenstammu), který byl ale majitelem Doks až v letech 1679–1680. Srv. *Ottův slovník naučný* XI, Praha 1897, s. 255.

¹⁶⁸ Kaple sv. Magdaleny na hřbitově na kopci Čábel JV od Doks. Snad jde o předchůdkyni dnešní kaple Panny Marie Montserratské, barokní z 18. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 289. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 213–214. Karel KUČA, *Města a městečka*, 1. díl, s. 676.

Böhm[isch] Leipa, welches schon im Leitmeritzer Kreise¹⁶⁹ liegt. Wir trachteten auf dem Weg einen Fuhrmann zu finden, der so gut wäre, uns aufzunehmen, da es uns fast unmöglich schien, auf dem sandigen Wege weiter fortzukommen, allein wir fanden keinen, und alle, die da nach Leipa gefahren kamen, hatten einen belasteten Wagen, und konnten uns daher nicht aufnehmen. Wir trabten daher getrost fort

[19r]

und ergötzten uns an der Anmuth der Gegend, an dem heitern Himmel und der milden Luft, die uns umwehte. Bald kamen wir auf ein Wäldchen, dadurch die Strasse führte, und lenkten rechts zwischen die Kiefern ein, um auf festern Boden und im kühlenden Schatten zu wandeln. Wir fanden längs des Steiges, den wir gingen, mehrere schwarze Himbeergebüsche, die schon reife Frucht hatten, und labten uns damit. Unter mancherley Gesprächen, erreichten wir das Dorf Thaumühle, wo ein Mühle ist. Das Dorf liegt in einem überaus angenehmen Thale. Der Reiz dieser herrlichen Gegenden munterte unser Gemüth zum Frohsinn und ungetrübter Freude, zur Munterkeit und angenehmen Rückerinnerung auf an unsere Lieben, die wir in Prag zurückgelassen hatten. Wir kamen nach Ober Mückenhahn, wo ein betrunkenener Bauer uns aufforderte, in seinem Wirthshause einzukehren. Er hatte ein krankes Weib, der wir baldige Genesung wünschen, und nachdem er uns mit Brod und Milch gelabt hatte, verließen wir das Dorf, und wanderten fort nach Aschendorf, darin nichts merkwürdiges vorfiel. Jetzt begann die Mittagshitze uns beschwerlich zu werden. Zum Glücke erreichten wir eine waldige Gegend, unter deren Schatten wir ausruhten. Ein frischer kühlender Rasen diente uns zum Kanapee, und der Bäume dicht belaubte Kronen zum schirmenden Dach.

[19v]

Ich las in meiner Reisebeschreibung und Karl pflückte Beeren. Nach genossener Ruhe standen wir auf und gingen weiter. Wir kamen über eine große morastige

---

¹⁶⁹ K rozsahu Litoměřického kraje v letech 1751–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 517.

Haide endl[ich] nach Böhmisch Leipa¹⁷⁰, deren Vorstadt wir zuerst erreichten und hier eine Menge Töpfer, die ihre Warene in die Sonne zur Trocknung gestellt hatten, gewahr wurden. Eine steinerne Treppe führte uns in die eigentliche Stadt, die einen ziemlich großen und schönen Ring hat. Wir wandten uns zuerst links und suchten das Augustinergymnasium¹⁷¹ auf, darin wir an P[ater] Januarius Mühlstein^o eine Empfehlung von seinen Brüdern¹⁷² zu überbringen hatten. Weil aber auch hier die Schulen schon geendigt waren, so fanden wir ihn nicht mehr; er war schon in Prag. Wir verließen also das Kloster und suchten ein Wirthshaus auf, darin wir etwas zu Mittag genoßen und nun in der Stadt umhergingen, um selbe zu besehen. Die hiesige Judenstadt besteht aus einer einzigen langen Strasse. Die Stadt selbst zählt 580 Häuser und liegt am Bache Polzen. Außer der Töpferey ernähren sich die Bürger vom Tuchhandel und Glasschleiferey. Zu den ansehnlichen Geländen kann man zählen:

1tens das k[aiserliche] k[önigliche] Zoll und Salzhaus

2tens die Dechantkirche unter dem Tittel Sankt Petri e[t] Pauli¹⁷³

3tens die Kirche unter dem Tittel Maria Geburt¹⁷⁴.

4tens das Kloster des Eremitenordens Sankt Augustini¹⁷⁵, das im Jahre 1627 von Albrecht Waldstein¹⁷⁶ gestiftet wurde.

---

¹⁷⁰ Údaje o památkách v České Lípě Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* V, Leutmeritzer Kreis, Praha a Vídeň 1787, s. 251-256. K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 1. díl, s. 509-518.

¹⁷¹ Gymnázium v bývalém klášteře obutých augustiniánů vzniklo na základě nadace Albrechta z Valdštejna z roku 1624. Podrobněji k dějinám kláštera s odkazem na literaturu srv. pozn. č. 175.

^o Později bylo připsáno „Starb als Feldprediger in Budweis im Jahre 1833 etwa im July oder August.“

¹⁷² Januarius Mühlstein († 1833) byl patrně bratrem Leonharda Mühlsteina. Leonhard Mühlstein, syn inženýra Josefa Mühlsteina, byl přítelem a spolužákem Karla Kramera na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace.

¹⁷³ Kostel sv. Petra a Pavla, založený před polovinou 14. století a přestavěný pozdně goticky po roce 1460, stával jižně od náměstí. Po velkém požáru města roku 1787 již nebyl obnoven. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 1. díl, s. 512.

¹⁷⁴ Kostel Narození Panny Marie, založený roku 1381. Nynější stavba pochází z let 1710–1714, věž byla přistavěna roku 1873. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 198.

¹⁷⁵ Bývalý klášter Augustiniánů s kostelem Všech Svatých, založený roku 1627 Albrechtem z Valdštejna a dokončený v letech 1690–1707. Zrušen byl roku 1950. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 195-198.

¹⁷⁶ Albrecht z Valdštejna (1583-1634).

[20r]

Es besteht hier ein ziemlich wohl besuchtes Gymnasium von sechs lateinischen Schulen

Stens die Probstei nebst einer uralter Kirche unter dem Tittel der heiligen Maria Magdalena¹⁷⁷. Die Güter dieser Probstei, die nach der Senge am w[eißen] Berge an das Cisterzienser Stift zu Plaß gelangten, sind nach Aufhebung dieses Stift zur Religionsfonde gezogen worden. Daniel von Deutschenberg¹⁷⁸ gab um das Jahre 1617 auf der Universität zu Prag Vorlesungen über die mathematischen Wissenschaften, und wurde nachher k[aiserlicher] k[öniglicher] Appellationsrath. Wir berathschlugen nun, ob wir hier über Nacht bleiben oder den Rückweg (denn so weit drangen wir nun in die Leitm[eritzer] Kr[eis]) über Neu Schloß antreten sollten. Wir beschloßen das letztere, und verließen um 1/2 4 Uhr die Stadt. Der Weg zog sich gegen einen Wald, und wir sahen die Strasse mit Krämern besät, die auf den Wochenmarkt nach Leipa zogen, der hier alle Donnerstage gehalten wird. Wir gingen über Kinast, das unter einen Walde liegt, und betraten bald darauf eine Allee von Fruchtbäumen, die sich bis Neuschloß fortzieht. Das Dorf liegt im Thale und das Schloß¹⁷⁹ auf einem Felsen, in welchem sehr gute Keller, die mit vortrefflichem böhmischen Weine gefüllt sind, gehauen sich vorfinden. Diese Fideikommißherrschaft¹⁸⁰ gehört der gräflichen Familie Kaunitz¹⁸¹. Das Schloß ist im neuesten Geschmack herrlich auf-

[20v]

geführt, mit einem reichlichen und wohlbestellten Obst- und Ziergarten, darin sich eine künstliche Fontaine befindet, versehen. Unweit davon auf einem kleinen

---

¹⁷⁷ Kostel sv Máří Magdaleny byl založen patrně ve 13. století a přestavěn roku 1514. Roku 1580 vyhořel a dva roky poté byl přestavěn do nynější podoby. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 198.

¹⁷⁸ Daniel Basilius z Deutschenberka (1585–1628), česko-latinský spisovatel, od roku 1615 vyučoval fyziku, matematiku a hvězdářství na pražské univerzitě. Později vyučoval též hebrejštinu. V roce 1627 se stal radou apelačního soudu. Srv. *Ottův slovník naučný* VII, Praha 1893, s. 430-431.

¹⁷⁹ Zámek v Zahrádkách nechal na místě staršího sídla vystavět, údajně v letech 1560–1592, Jan z Vartemberka. Za Kouniců byl několikrát upravován. Srv. Pavel VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001, s. 509.

¹⁸⁰ Údaje o panství a památkách Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* V, s. 244-247.

¹⁸¹ Zámek v Zahrádkách Kounicové vlastnili v letech 1654–1897. Srv. Pavel VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 509. *Ottův slovník naučný* XIV, s. 1001.

Hügel steht ein Bienenhaus, mit einigen Nebengemächern versehen, aus denen man die Arbeit der Bienen ungestört betrachten und bewundern kann.

Hier ist noch <...> merkwürdig der Große Neuschlösser Teich, der sich auf anderthalb Stunden Wegs weit ausdehnt, und ehemals unter Karl IV., der ihn in einen Teich hatte umwandeln lassen, den Umfang eines Sees hatte. In ihm befinden sich zwey Inseln, auf deren einer noch die Merkmale eines Gebäudes wahrgenommen werden können. Die Abflußöffnung dieses Teiches ist 5°¹⁸² tief, 2° breit und 15° lang, und in Gestalt eines halben Mondes im harten Felsen ausgehauen. Nächste daran liegt die Sankt Barbara Kapelle¹⁸³. Im Dorfe kauften wir Pflaumen aus dem herrschaftlichen Garten, und mit ihrem Genuß uns den angenehmen Weg verkürzend, trabten wir dem Dorfe Habichtstein oder kurzweg Habstein zu <anfragen>. Ein munteres Mädchen ging dieselbe Strasse; wir gingen daher in ihrer Gesellschaft fort, und verkürzten uns durch freundliche Gespräche den Weg, und langten endlich um 7 Uhr im Pfarrdorfe Habstein an. Durch einen schicklichen Vorwand, dessen wir uns bedienten, und der uns, weil der Pfarrer¹⁸⁴ nicht zu Hause war, zu Stetten kam, in dem wir vorgaben, an ihn einen Gruß aus

[21r]

Prag ausrichten zu müssen, wurden wir in die Pfarre eingelassen, und in die Gesindestube geführt. Zum Abendessen, wobey ein junger Theologe mit zu Tische saß, erhielten wir schmackhafte Erdäpfel mit Butterbrod und trefflichem Biere. Wir hatten Gelegenheit mit dem Theologen über verschiedene Gegenstände aus Prag zu sprechen, und er hörte gerne zu, weil er in Leitmeritz studierte. Nach dem Nachtmahl wies man uns ein breites Bett in der Gesindestube zum Nachtlager an, und als sich alles aus dem selben entfernt hatte, legten wir uns nieder, und schiefen sorglos und ruhig, bis uns die Helle des werdenden Tages aus den Federn rief. Wir hatten uns Glück zu wünschen, daß wir dießmahl unters Bett kamen, denn die Nacht ist sehr kalt gewesen, und ein Lager im Heu oder auf Stroh hätte uns leicht eine Erkühlung zuziehen können.

---

¹⁸² Znak „°“ označuje délkovou jednotku sáh.

¹⁸³ Kostel sv. Barbory, původně renesanční, postavený před rokem 1550. Později byl zbarokizován. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 4, Praha 1982, s. 326.

¹⁸⁴ Josef Ressel byl farářem v Jestřebí v letech 1815–1820. Srv. SOkA Česká Lípa, Farní úřad Jestřebí (nezpracován), spisy (1815), bez foliace. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2517-2520, bez foliace.

Den 14. Sept[ember] Donnerstag also standen wir mit Gott wieder auf, dankten fürs Nachtlager, und begaben uns ins Wirthshaus, wo wir uns eine Milchsuppe zu richten ließen, die uns recht erwärmte und zur Besteigung des Habichtsteines¹⁸⁵ stärkte. Wir wollten die Milchzeche bezahlen, aber das muntere Weib erließ uns diese Schuldigkeit, vielleicht, weil es uns leicht anzusehen war, daß unsere Beutel wohl nicht mit vielem Gelde gefüllt seyn könnten, das errieth sie auch in der That.

[21v]

Wie wir aus dem Wirthshause traten, sahen wir die Gegend ringsum mit einem undurchdringlichen Nebel bedeckt, der uns den Anblick der Burg zugleich ganz entzogen hatte. Wir bestiegen einen kleinen Hügel, dessen hintere Seite hier zu sehen ist, und darauf der Fels (ein Sandstein, in dem wir jedoch Muschelabdrücke fanden) ruht, und gelangten über eine hölzerne Treppe <die> zu einem im Felsen gehauenen Loche <führt> (a) dadurch wir in die erste oder untere Abtheilung des Schlosses <...> kamen, an dessen Schutzmauer (b) inwärts wir herum krochen, und wieder mittels einer Treppe in die obere Abtheilung drangen, die eigentlich die Wohnung der Besitzer enthielt.¹⁸⁶ Von hier konnten wir eines interessanten Schauspieles genießen; denn noch lag der Tag im schwachen Morgenlicht, und rein war über uns das Firmament, doch rund um uns am Fuß der Hügel und des nahen Teichs ein tanzend Nebelmeer, aus dem sich nur hie und da Spitzen der höchsten Waldbäume erhoben. Als der Nebel gesunken war, und die Sonne wieder hervortrat, genoßen wir einer recht erfreulichen Aussicht aufs ganze Dorf und die umliegend Gegend. Auf dem Rückwege fanden wir im Felsen eine ganze Schichte versteinerner Muscheln, <die> davon wir jedoch gar keine mit uns nahmen.

Man deutet die Gegend von Neuschloß an, woher wir gestern ankamen.

---

¹⁸⁵ Hrad byl pravděpodobně založen ve druhé polovině 13. století. Nelze vyloučit, že ve 14. století zanikl a poté byl opět obnoven. Zpusťl před polovinou 16. století. Srv. Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 227.

¹⁸⁶ Značky „a“ a „b“ v textu naznačují, že k textu byla pravděpodobně dříve připojena i kresba hradu Jestřebí. Dnes již součástí deníku bohužel není.

[22r]

Das Dorf Habichtstein¹⁸⁷ ist ziemlich volkreich, und besteht aus 90 Numern und einer Pfarrkirche unter dem T[itel] Sankt Barbara¹⁸⁸. Die Geschichte erwähnt gar nichts von den Schicksalen dieses Dorfes und seines merkwürdigen Schlosses. Gegen 9 Uhr verließen wir diese Ortschaft und wandelten zwischen angenehmen Wiesen und Hopfengärten, und über Mohnfelder fort, bis wir gegen 11 Uhr Teschen oder Paulizka, ein <Pfarr> Dorf erreichten, darin eine Sankt Wenzelskirche¹⁸⁹ ist. Die Hitze war sehr groß, wir schmachteten nach labender Milch und sahen uns demnach in einigen Höfen um, ob wir selbe bekommen könnten; die Leute waren zwar freundlich, aber gaben nichts. Wir besuchten auch die eben offene Kirche. Als wir vor das Dorf hinaus gekommen waren, stießen wir auf einen Knaben, der bey einem Gebüsch einen Acker pflügte. Wir sprachen mit ihm, und fragten ihn, wo das Schloß Perstein (Persteinec) liegt, und er nannte das Dorf Wrchhaben (Wirghaben) oder Wirkhaben, dabey dasselbe läge. Im Gespräche entfiel ihm ein böhmisches Wort. Da mir dieses auffallend war, und da er es gegen die Gewohnheit des deutschen Gaumens gut aussprach, so fing ich mit ihm böhmisch zu sprechen an, und man denke! er sprach sehr rein und gut böhmisch. Ich fragte ihn, ob er hier gebohren und ob seine Eltern Böhmen seyen? So antwortete er, daß sein Vater in einem Dorf

[22v]

bey Turnau wohne, und ihn hierher in Dienst geschickt habe, um da deutsch zu lernen. Da wir schon von hier Perstein liegen sahen, so konnte er uns sehr leicht den Weg dahin über Neu Perstein zeigen. Wir traten daher unsern Weg dahin an, und gelangten auf eine angenehme Anhöhe, und von hier in ein liebliches Thal, wo die Sonne sanft wärmend auf uns nieder strahlte. Ich lagerte mich in den Schatten eines jungen Haines nahm mein Buch zur Hand, und las, nachdem ich den M[ichel] mitgeschickt hatte, um Kundschaft von der Gegend einzuziehen. Er kam bald zurück, und erzählte, daß er Neu Perstein von weiten sahe, allhie[?] eine

---

¹⁸⁷ Údaje Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* V, s. 247.

¹⁸⁸ V Jestřebí stával na dnes neznámém místě farní kostel, doložený roku 1352. V roce 1523 byl postaven na hřbitově pod hradem kostel nový, který zanikl při požáru roku 1786. Patrně se jednalo o Schallerem zmíněný kostel sv. Barbory. Dnes v Jestřebí stojí rokokový kostel sv. Ondřeje z let 1780–1786. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 2. díl, Praha 1997, s. 625.

¹⁸⁹ Kostel se nepodařilo určit.

angenehme Allee führe. Wir machten uns also auf, und erreichten um Mittag diesen Ort. Es ist ein Schloß¹⁹⁰ mit einem Meyerhofe, und einem ziemlich weitläufigen Zier- und Obstgarten; auch besteht die dahin führende Allee ganz aus Zwetschenbäumen. Das Schloß liegt am Abhange eines Berges, und es führt eine zähe steinerne Stiege von demselben herab in den Meyerhof und ins Bräuhaus. Hierher hatten wir einen Gruß aus Hirschberg zu überbringen.

Nun zogen wir nach Alt Perstein (Persteinez). Der Weg führte uns durch ein romantisches Thal. Zu beiden Seiten waren Lustwäldchen mit Birken besetzt, und des Thales Grund überzog gleich einen Teppiche ein frisches glänzendes Grün, benetzt von einem mitten durch sich windenden Bache, der in einem der vor uns liegenden Berge entspringt.

[mezi folia je všita kresba hradu Starého Berštejna – příloha obr. 18]

[23r]

Ein gekrümmter Waldweg führte uns aufwärts. Wir sahen aus dem nahen Walde das Rind hier treiben zur Mittagsruh, und beeilten uns auch nach Wirkhaben¹⁹¹ zu kommen, einem Dorfe von 43 Numern, das am Fuße des Persteins liegt. Wir ließen uns zum Richter¹⁹² führen, bey dem wir Milch und Butterbemme zum Mittagsimbis genoßen, und bey dieser freundlichen Familie Erquickung und in frohen Gesprächen Aufmunterung und Freude fanden. Wir erhielten noch auch Obst, und nahmen dieß auf den Weg, da uns der steile Perstein nicht wenig Mühe in seinem Besteigen zu machen drohte. Er ist vom Fuße bis etwa auf 2/3 seiner Höhe mit Waldbäumen bewachsen. Bey a aus dem Gebüsche tretend fanden wir einen Pfad, der zu den Ruinen führte. Wir bogen um einen Felsen c, der eine Mauer des ehemaligen Hauptgebäudes e verdeckt, und uns durch einiges Gebüsche bey d durcharbeitend gelangten wir durch die Pforte f in ein Gemach, das gewölbt ist, und vor Wind und Wetter sehr gut schützt. Wir sahen uns in dem Gemache überall um, aber vergebens suchten wir eine Spur ihrer ehemaligen Bewohner. Wir traten an das Fenster, welches das einzige in dem Gemache war,

---

¹⁹⁰ Původní nedostavěný renesanční zámeček v Novém Berštejně byl vrcholně barokně dostavěn v první třetině 18. století, patrně Karlem Rudolfem Sweerts-Sporckem. Srv. Pavel VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 394.

¹⁹¹ Údaj o počtu domů Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 201.

¹⁹² Rychtář ve Vrchovanech, blíže neurčená osoba.

da <...> bothen zwey steinerne Sitze zu beiden Seiten der Fenstermauer uns einen Ruheplatz. Das Fenster geht auf die Seite g hinaus. Wir lugten

[23v]

in die reizende Ferne, auf die farbigen Wiesen und dunklen Wäldchen, und kaum hob sich unsere Brust erfüllte uns Freude und ein unnennbares Entzücken im Hochgenuß dieses herrlich schönen Gemählde, dieser freundlichen Szenen. Uns stellte sich vor ein Bild aus der vergangenen Zeit, als die Tapfere noch in diesen Mauern wandelten, hier zum Kampfe sich rüsteten, und mit trotzigem Muthe und Ausdauer den kühnen Feind vor den Mauern und Wällen schlugen, und einen plötzlichen Ausfall wagend, ihn versprengten oder niederhieben, und sieggekrönt und jubelnd von den Schloßbewohnern empfangen wurden. Hier, wo wir saßen, und in die ruhevollere Vergangenheit uns zurückträumten, wandelte vielleicht der treue Burgvogt, seines Herrn Hab und Gut, Stolz und Hoffnung schirmend, seine Feste vertheidigend. Daß diese Burg¹⁹³ zu den wohl befestigten gehört hatte, beweiset ein Belehnungsbrief¹⁹⁴ K[önig] Wladislaw's II.¹⁹⁵; der nach dem Hintritte des Herrn Persteinsky von Mikowitz¹⁹⁶ mit diesem festen Schlosse den Herrn Benesch von Weitmühle¹⁹⁷ im Jahre 1487 belehnte; der damahls Burggraf in Karlstein war. Oder schmachtete hier, gefoltet vom Schmerze nicht erwiederter Liebe und vergeblicher Hoffnung die edle Dirne, und blickte, ihr Auge thränen schwer in die Ferne gerichtet,

[24r]

aus des einsamen Kämmerleins Raume in die Weite, weite Gegend, den Liebling ihres Herzens suchend?

---

¹⁹³ Údaje o historii hradu převzal Karel Kramerius z neznámého zdroje, ke Starému Berštejnu se však určitě nevztahují. Je známo, že hrad byl postaven na počátku 15. století a po celou dobu existence byl v majetku Vartemberků a Berků z Dubé. Po výstavbě nedalekého zámku Nový Berštejn kolem poloviny 16. století začal hrad pustnout. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 170-171.

¹⁹⁴ Karel Kramerius převzal informaci z neznámého zdroje. Listina Vladislava II. Jagellonského z roku 1487 se však nevztahuje ke Starému Berštejnu, ale k tvrzi Perštejnici ležící nedaleko Kutné Hory. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 170, *Hrady* 12, Praha 1900, s. 262-263.

¹⁹⁵ Vladislav II. Jagellonský (1471–1516).

¹⁹⁶ Jan Perštejský z Mikovic († cca 1487), majitel tvrze Perštejnec u Kutné Hory. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 12, s. 263.

¹⁹⁷ Beneš Krabice z Veitmile († 1496), karlštejský purkrabí a nejvyšší mincmistr. V roce 1475 jej král Vladislav II. Jagellonský povýšil do panského stavu. Srv. *Ottův slovník naučný* XIV, s. 1062.

Von hier ließen wir uns über des Berges entgegengesetzte Seite in die Ebene herab, und trabten nun gemächlich unsere Strasse fort, gingen durch Altkalken¹⁹⁸ ein mäßiges Dorfe von 50 N[umme]r[n] und erreichten um 1/2 5 Uhr abermahls Hirschberg. Wir begaben uns hier noch zum Apotheker, der jedoch in seiner Krankheit sich verschlimmert hatte, und nachdem wir in der Stadt noch Brod auf den Weg gekauft hatten, verließen wir die selbe <Stadt>, und näherten uns einem furchtbaren Walde, der meilenweit die ganze Gegend bedeckt. Die Sonne war schon hinter den westlichen Bergen, aber eine lichte <...> Abendröthe und die Reinheit der Luft erhellte noch unsern Weg, der sich schnurgerade durch die dunkeln <...> Tannen zog. Rechts lag ernsthaft schaurig der Pösig, bis fast an seinen Gipfel mit Walde bewachsen, der eine Fortsetzung des selben Gehölzes ist, darin wir uns itzt befanden; so schritten wir diesen Kegel mit seinem Nachbar (dem Neuberg) vorbei, und gelangten zu einem Thiergarten, der sich durch seine hölzerne Einzäunung von dem übrigen Walde unterschied. Um uns die Zeit zu vertreiben, erzählten wir allerley Begebenheit der frühern Jugend, und manches <...> erlebte Abentheuer. So verging eine

[24v]

Viertelstunde nach der andern, als wir in der Entfernung einen Wagen durchs Dickicht rasseln hörten. Wie er näher kam, erkannten wir, daß auf demselben Graf Waldstein Wartenberg¹⁹⁹ mit seiner Gemahlin fuhr. Sie dankten unserm Gruße und jagten schnell vorbei.

Wir schritten einem Jägerhause, das wir in der Entfernung gewahr wurden zu, und erreichten es, wo uns die Försterin einen sichern Weg nach Hühnerwasser zeigte. Auf den Wege stießen wir dann und wann auf ruhig weidende Rehe, die aber bald uns erblickend scheu ins Tiefe des Waldes sich verlohren. Jetzt erreichten wir die Einzäunung wieder, und überstiegen selbe, und wurden <itzt> bald den Kirchthurm und die Windmühle von Hühnerwasser ansichtig.

Nach einer halben 1/4 Stunde erreichten wir das Städtchen, und wie von einem Magnete angezogen, begaben wir uns zur Pfarrey, wo wir auch von dem eben von

---

¹⁹⁸ Údaj o počtu domů Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 214.

¹⁹⁹ Patrň Arnošt Filip, hr. Waldstein-Wartenberg (1764–1832) s manželkou Antonií, roz. hr. Desfours. Srv. *Ottův slovník naučný XXVI*, s. 342.

einem kleinen Spaziergang zurückkehrenden Pfarrer²⁰⁰ freundlich aufgenommen wurden. Beym Nachtmahl entwickelten sich bald einige empfehlende Züge seines Charakters. Er war sehr aufgeräumt, leutselig und unterhaltend, und daß er gastfreundschaftlich gesinnt war, bewieß er durch unsere <seine> Aufnahme. Das Nachtmahl war ländlich einfach, wurde aber durch seine witzigen Bemerkungen gewürzt, und so unserm Magen gedeihlich. Endlich brachen wir auf

[25r]

4.

und unser Gastfreund selbst wies uns 2 Zimmer zu unserm Gebrauche, und in jedem eine weiche Lagerstätte zur Ruhe und Erholung an. So entschliefen wir sanft, und nach einigst genossener Ruhe brach der Tag wieder an am 15. September Freytag. Wir gingen in die Kirche, dem Heiligen Meßopfer beyzuwohnen, und dann gemeinschaftl[ich] mit dem Herrn Pfarrer nach der Pfarrwohnung, wo ein schmackhaftes Frühstück unserer wartete. Nach dem selben dankten wir für die gütige Aufnahme und Beherbergung und begaben uns auf den Weg nach Münchengrätz.

Hühnerwasser²⁰¹ ist ein Marktflecken von 130 Numern mit einem alten Schlosse²⁰² und einer Sankt Galli Pfarrkirche²⁰³. Es ist meist von deutschen Bürgern bewohnt, die ihren Lebensunterhalt durch Leinweben, Pech- und Kalkbrennen erwerben; den in Absicht auf die Pechgewinnung biethen die nahen Wälder, von denen Hühnerwasser ringsum umgeben ist, das nöthige Material an Holz und Harz dar. Nicht fern von der Stadt trifft man auf einem steilen Berge eine tiefe Höhle an, darin verschiedene von Stein verfertigte Tische, Bänke und das gl[eiche] gefunden werden; sowie man auch am Fuße des Berges eine geräumige Kluft findet, die einen Stall vorstellt, darein ganz bequem 12 Pferde Platz finden können.

---

²⁰⁰ Josef Schiffner byl farářem v Kuřívodech v letech 1796–1816. Srv. SOKA Česká Lípa, Farní úřad Kuřívody, inv. č. 33 (kronika 1794–1938), fol. 17, 21. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2504-2507, bez foliace.

²⁰¹ Údaje o městysu, zaměstnání obyvatel, jeskyni a zasvěcení kostela Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 210-211.

²⁰² Na místě tvrze nechal Bohuchval Berka z Dubé postavit počátkem 17. století renesanční zámek. Po třicetileté válce chátral a sloužil jako byty. V 19. století byla zbořena polozřícená věž. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 3. díl, Praha 1998, s. 227.

²⁰³ Farní kostel sv. Havla byl postaven v roce 1724 patrně na místě staršího kostela sv. Jiří (připomínán roku 1293). Srv. *Ottův slovník naučný* XV, s. 596.

[25v]

Man erzählt von ihr die Sage, daß sie einer Räuberbande zum sichern Zufluchtsort gedient haben soll. Dieser Ort gehört zur Allodialherrschaft Hühnerwasser.

Wir setzten nun unsern Weg fort, und kamen an einen Wald, durch den wir durchwandern mußten bis wir nach <...> Unter Krupau kamen, wo wir ein zweytes Frühstück bestehend in Milch und Brod einnahmen. Das Dorf ist ziemlich ansehnlich und besteht aus etwa 50 Numern. Von hier kamen wir durch ein sehr angenehmes Thal nach Obermukaow, einem Pfarrdorfe. Der Herr Pfarrer²⁰⁴ wandelte eben, einen Vormittagsspaziergang haltend vor seinem Dörfchen in einem schattigen Gange auf und ab, als wir uns ihm nhernten, und durch: studiosi sumus linguae q[uoque] latinae gnari qui patriam nostram cognoscendi causa permigramus; unsern Stand und Vorhaben zu erkennen gaben. Wir sprachen noch ferner latein mit ihm. Er zeigte uns hernach einen sichern Weg nach Münchengrätz; den wir auch antraten und freudig fortsetzten. Den selben Weg kam bald darauf ein Wagen nachgerollt, darauf eine bejahrte Frau nebst einem Mädchen saß. Man sah uns freundlich an, und schien den Wunsch uns im Auge zu lesen, auch so bequem wie sie zu reisen. Und in der That: sie machten uns den Antrag, ob wir in ihrer Gesellschaft bis Münchengrätz fahren wollten? Wer war froher als wir? Wir

[26r]

nahmen diese Einladung an, stiegen ein, und fuhren so in guter Gesellschaft über Stock und Stein auf Closter <...> (Klasterec) zu. Da wurde denn manches gesprochen und mit allerley Unterhaltungen verkürzten wir uns den Weg so sehr, daß wir gerade aussteigen mußten, da wir daran am wenigsten gedacht hatten. Zwar htten wir fort bis nach Münchengrätz fahren können, allein wir wollten das Schloß Kloster²⁰⁵, welches diesseits der Iser lag, nicht unbesucht lassen. Wir

---

²⁰⁴ Vclav Müller byl farrem v Mukaov v letech 1811–1817. Srv. NA Praha, Archiv praskho arcibiskupstv, inv. . 2514-2517, bez foliace.

²⁰⁵ Zanikl cistercick, pvodn dajn benediktinsk, klter byl zaloen ve 12. stolet. V roce 1420 byl dobyt husity a vyplen. Klášter jz nebyl obnoven a jeho pozemky se staly svtskm majetkem. V roce 1556 koupil panství Jiří z Laboun, kter na kltesti vybudoval zámek. Koncem 19. století byl zámek pstavn na pivovar. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie eskch klášterů*, s. 296. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 124-125, 142. daj o zaloen Kláštera a nápisy Karel Kramerius pvezal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 81-83.

bedankten uns daher unsern Gefährtinnen, und trabten dem Schlosse zu. Ehedem ist es ein Kloster gewesen, darin die Herrn von Ralsko²⁰⁶ schon im Jahre 1054 Benediktiner gestiftet haben. Die Einfahrt daher <ist> geht durch ein sehr altes Thor mit der Inschrift:

In Christo sincere et constanter.

Auf dem andern Thor steht

Struxerunt alii nobis, nos posteritati:

Terrae praetereunt, caelica Christe dabis!

Im Schlosse findet man eine unterirdische Gruft, darin noch ein zerstörter Altar und einige Todtengebeine von ungewöhnlicher Größe zu sehen sind.

Das Gebäude sieht schon sehr alt aus, und von der Abendseite ist es sehr baufällig. Wir kamen nun über den Fluß, und auf einer schön geebneten Strasse nach Münchengrätz.

[26v]

Wir begaben uns nun sogleich in die Apotheke, wohin wir ein Empfehlungsschreiben hatten; doch wir fanden hier Gäste bey dem Apotheker²⁰⁷, den wir daher nicht inkommodiren wollten, und schweiften unterdessen auf einen oberhalb Münchengrätz gelegenen Platze, der eine freye Aussicht auf die Stadt gewährt. Wir betrachteten hier die Gruft der Waldsteinischen Familie²⁰⁸. Nun kehrten wir zurück, und wurden gütig in der Apotheke aufgenommen, sogleich mit einigen Erfrischungen bewirtheet. Nach der kleinen Mahlzeit führte uns der Apotheker in den Schloßgarten, wo wir lustwandelnd die Schönheiten und Anlagen des Gartens bewunderten, und manches Merkwürdige sahen. Wir <...> gingen nun, nachdem der Apotheker nach Hause gegangen war, in die Stadt tiefer, um sie zu besehen und zu unserm Unglück verlohren wir uns in die Judenstadt. Da lief ein Judenbub auf uns zu, machte allerley Grimassen und schimpfte uns. Wir gingen mit Unwillen auf ihn los, und wollten ihn züchtigen. Allein bey seinem durchdringenden Zettergeschrey lief die ganze ehrbare jüdische Bürgerschaft zusammen, und auf uns eindringend, sagten einige: „Warum wir den

---

²⁰⁶ Založení cisterciáckého, nikoli benediktinského, kláštera u Mnichova Hradiště je spojováno s Heřmanem z Ralska, doloženým v letech 1174–1197, srv. pozn. č. 210.

²⁰⁷ Lékárník v Mnichově Hradišti, blíže neurčená osoba.

²⁰⁸ Valdštejnská hrobka je umístěna v kapli sv. Anny, přistavené v letech 1723–1724 ke kostelu bývalého kláštera kapucínů v Mnichově Hradišti. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 413-414.

Buben schlagen wollten?“ Wir gaben die Ursache dessen <...> und uns als Fremde an, die nicht bemüssigt wären Worten von ausgelassenen Knaben zu leiden. Da trat ein alter Jude mit einem Käppchen bedeckt, und einem von Tabakschmutz besudelten Vorhemde hervor

[27r]

und fing an eine Rede zu halten, und uns mit der Polizey zu drohen! Da gaben wir uns ins Lachen, und sahen uns um, wo denn in Münchengrätz die Stadthauptmannschaft ihren Sitz hätte? Sie merkten, daß uns ihre Drohung nicht nahe ging, und fingen an auseinander zu gehen. Ich sagte dann noch zu dem alten Tatel, daß er erst seine Kinder gut und artig erziehen müsse, ehe er sich <...> in solchen Fällen ihrer annähme. Wir gingen nach dieser Affaire aus der Stadt, und um dieselbe herum, und kehrten erst, als die Sonne schon untersunken war, in unsere Herberge zurück. Auf dem Rückwege sahen wir in heiligem Dunkel die Ruinen von Walečow gefällt liegen. Wir überstiegen eine Mauer und kehrten in der Apotheke ein. Hier wurden wir mit einer frugalen Mahlzeit empfangen, und nach mancherley Gesprächen begaben wir uns zur Ruhe. Man führte uns ins obere Hausgeschoß in ein Prunkzimmer, wo zwey ermliche neben einander stehende Bettstätten für uns bereitet waren. Wir entschliefen sanft, um in verklärter Schönheit den jungen Tag, am 16ten September wieder zu erblicken.

Die Allodialherrschaft Münchengrätz²⁰⁹ gehörte gegen die Mitte des eilften Jahrhunderts dem Herr Herrmann von Ralsko²¹⁰, von denen sie auf den Herrn Waldstein²¹¹ kam. Hier trieb Wenzel Budowec von Budowa²¹² sein

---

²⁰⁹ Údaje o historii panství a pamětihodnostech města Mnichovo Hradiště Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 68-75.

²¹⁰ Heřman z Ralska, uváděný Jaroslavem Schallerem (srv. pozn. č. 205), žil o století později (připomínán 1174–1197) a je považován za předka Markvarticů, kterým je připisováno založení kláštera Hradiště. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 124-125, 142. Ke genealogii Markvarticů dále srv. Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Markvartici. Z historie české nejstarší české šlechty z ranné doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000.

²¹¹ Valdštejnové drželi hradištské panství v letech 1493–1512 a 1622–1945. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 126, 132. Rudolf ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze* III., s. 328.

²¹² Václav Budovec z Budova (cca 1547–1621) vlastnil hradištské panství od roku 1612 do roku 1621, kdy mu byl veškerý majetek zkonfiskován pro účast ve stavovském povstání. Budovec sám, Fridrichem Falckým jmenovaný prezident apelačního soudu, byl následně spolu s dalšími povstalci 21. 6. 1621 popraven na Staroměstském náměstí. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 127-131. *Ottův slovník naučný* IV, s. 852-853.

^p Později bylo připsáno "es war wohl nicht so arg; Jar[oslav] Schaller Piar[ist] schrieb mit vorgefaßter Meinung parteiisch".

[27v]

unsinniges Wesen^p, verfolgte auf alle mögliche Art. Die katholischen Gesinnten, wiegelte die Leichtsinnigen gegen ihren König auf, entweihte die Kirchen seiner Herrschaft und umwandelte sie in Pferdeställe, und stellte selbst einen Predigtstuhl auf, von dem er dem verblendeten Volke ein Chaos irriger Religionssätze vortrug, und wegen seiner vorzüglichen Anhänglich[ei]t an Friedrichen von der Pfalz²¹³ zum Appellationspräsident ernannt wurde. Doch nach dem Siege am weißen Berge wurde seinem Wirken ein Ziel gesetzt, und seine sämtlichen Güter kamen käuflich an die waldsteinische Familie im Jahre 1622. Die Stadt²¹⁴ besteht aus 255 bis 270 Häusern und 10–15 Judenwohnstätten. Das prächtig gebaute Schloß²¹⁵, mit einem Zier-, Küchen- und Obstgarten, nebst der Dechantkirche unter dem Tittel des heiligen Apost[el] Jakob²¹⁶ zeichnen sich hier aus ferner ein Kapuziner Kloster samt einer Kirche der heiligen 3 Könige²¹⁷. Auch ist hier eine Sankt Anna Kapelle²¹⁸, darin in einem zinnernen Sarge die Gebeine des berühmten Albert von Waldstein, Herzog von Friedlant²¹⁹ aufbewahrt sich vorfinden. Im Jahre 1643 wurde die hiesige Stadt von den durch ganz Böhmen wüthenden Schweden in Asche verwandelt.

VII. H[eft]

Nach eingenommenem Frühstücke durchstreiften

[28r]

wir die Stadt, und ohne einen besondern Fußsteig zu suchen, gingen wir geradezu auf die Ruinen von Walečow los. Es war ein herrlicher heiterer Morgen, die

---

²¹³ Fridrich Falcký (českým králem 1619–1620).

²¹⁴ K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 4. díl, s. 73-85.

²¹⁵ V Mnichově Hradišti na místě tvrze vybudoval před rokem 1606 Václav Budovec z Budova pozdně renesanční zámek. Na přelomu 17. a 18. století, za Arnošta Josefa Valdštejna, byl pak zámek radikálně barokně přestavěn. Srv. Pavel VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 371-372.

²¹⁶ Kostel sv. Jakuba, původně gotický z doby založení města, byl nově postaven v letech 1726–1727 v barokním slohu. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 414-415.

²¹⁷ Bývalý kapucínský klášter s kostelem sv. Tří králů, založený roku 1687 Arnoštem Josefem z Valdštejna. Kostel byl dokončen v roce 1699. V letech 1723–1724 byla přistavěna kaple sv. Anny. Klášter byl zrušen v roce 1787. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 375-376.

²¹⁸ Kaple sv. Anny srv. pozn. č. 208 a 217.

²¹⁹ Albrecht z Valdštejna (1583–1634), známý císařský vojevůdce za třicetileté války. Panství Hradiště vlastnil od roku 1622. K osobnosti a rodinným záležitostem Albrechta z Valdštejna srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 343-350. Jan LOCH, *Heraldika a soukromý život Albrechta z Valdštejna a Frýdlantu*, Heraldická ročenka 2003–2004, s. 3-72.

Sonne schien wolkenlos auf uns herab, und auf den weiten Fluren lächelte alles Wonne und Erquickung. Im Hochgeföhle dieser Freude priesen wir in frommen Hymnen den erhabenen gütigen Schöpfer, der alles so schön, so vortrefflich gemacht, so weise geordnet hat! So denkend und singend erreichten wir die Ruinen der alten Burg, die auf einem Sandfelsen erbaut ist. Wir mußten jedoch ehe bevor durch einen Obstgarten B gehen, der sich ans Schloß anlehnt; aber mit keinem Zaune oder Mauer eingefriedet ist. Da die Bäume darein gesegnet mit Pflaumen uns anlockten, so ließen wir uns diesen Wink gefallen, und nachdem wir eine tüchtige Portion Zwetschgen gepflückt hatten, ließen wir uns unter einem Baume nieder, und verzehrten sie sorglos und unbekümmert um den Eigenthü[me]r derselben, der sie uns wahrscheinlich gegönnt haben würde. Ich nahm meine Reisebeschreibung und las zu weiten auch darin, während mein Gefährte im Garten auf und ab spazierend sich die Pflaumen auch wohl schmecken ließ. Nach einer Stunde begaben wir uns aufs Schloß. Wir krochen über eingestürztes Mauerwerk und durch verschiedene Gänge endlich zu einem Abhange, der 5–6 Kl[a]ft[e]r tief seyn mochte.

[28v]

Er ist zwischen a und b gelegen; und etwa 1 Elle weit, denn die gegenüberliegende Wand ist gleichfalls eine Mauer aus einem Theile des Gebäudes; jedoch etwas tiefer gelegen, so daß wir mit einiger Gefahr hinüber, aber mit noch größer wieder zurückkehren konnten. Wir kamen jedoch glücklich hinüber, und besahen von da uns, in dem wir durch einen dunklen Gang geleitet wurden, aus einem Fenster c die schönste Gegend, so vor uns gegen Münchengrätz lag. Jetzt dachten wir aber, als wir uns satt gesehen hatten, auf den Rückweg über jenen Abgrund. Ich kam glücklich hinüber; allein mein Kumpan konnte nicht sogleich hinüber kommen, und fing an zu zagen. In der That dachten wir auch, daß es nöthig seyn würde, eine Leiter aus dem nächsten Dorfe zu hohlen, und damit uns zu helfen. Die Angst gab ihm endlich das gute Mittel ein, sich vor dem Ausgleiten zu bewahren. Er zog seine Tschischmen aus, warf sie mir zuvor zu, und meine Hand ergreifend, und auf selbe sich stützend kam er glücklich hinüber. Wir gingen nun noch durch einige Gänge in dem Hauptgebäude A, dessen hintere Seite aber meist eingestürzt ist, und bemerkten hier noch einige Überbleibsel der Schanzen und Wälle, nebst dem Burghofe, der mit hohen Grase bewachsen war. Eine alte steinerne

[mezi folia je všita kresba hradu Valečova – příloha obr. 19]

[29r]

stark ausgetretene Treppe bestiegen wir auch, die zu einem noch geduckten Gemache führte, und schwärmten nun auch in einigen verfallenen Kammern herum, und verließen endlich das wüste Schloß²²⁰, welches ehemals ein Stammhaus der Herrn von Valečow²²¹, und nach der Zeit von den Orebiten²²² <im Jahre 1493> zerstört war. Im Jahre 1493 war Paul von Hradek²²³, und zu Ende des 16ten Jahrhunderts Wilhelm Ritter von Malowitz²²⁴ Besitzer dieses Schlosses. Den Beweis hiefür liefert auch ein Grabstein, den man an der Wand der Sankt Heinrich Kirche²²⁵ im Prag angelehnt hatte. Auf dem Rückweg besuchten wir den Garten nochmals, füllten unsere Tasche mit Pflaumen, und gingen durch das unter dem Schlosse gelegene Dorf Skalka und Muskei, und kamen bey Březyna wieder auf die k[önigliche] Chausee. Dieses Dorf zählt samt Buda 51 N[ummern] und ist mit einer Filialkirche²²⁶, die schon im Jahre 1384 mit eigenem Pfarrer besetzt war, im Jahre 1786 aber durch die weisen Anstalten Joseph's II.²²⁷ eine aus dem Religionsfond besoldeten Lokalkapellan erhalten hatte. Wir verfügten uns hier <zu> in eine Bauernhütte, und plagten die Bäuerin so lange um

---

²²⁰ Údaje o historii hradu Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 77-78. Skalní hrad Valečov byl založen na počátku 14. století Valečovskými z Valečova a Kněžmostu. Po třicetileté válce hrad ještě obýval správce panství, na počátku 18. století však začal pustnout. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 116-122.

²²¹ Valečovští z Valečova a Kněžmostu vlastnili hrad od jeho založení do roku 1481. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 116-118.

²²² Orebité hrad nezničili, neboť majitelé hradu Valečovští z Valečova a Kněžmostu byli jejich příznivci. V roce 1439 však hrad vypálil Jindřich Děčínský z Vartemberka a odvedl odtud do děčínského vězení vdovu Machnu a její dva syny, rodinu zemřelého Bartoše Valečovského z Valečova a Kněžmostu († 1438). Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 118. Jiří HÁS, *Šlechtické rody na Rychnovku*, Praha 2001, s. 101.

²²³ Pavel z Hrádku († před 1523) byl synem Samuela z Hrádku, který hrad zdědil roku 1481. Po otcově smrti jej zdědil Jiří z Hrádku, nikoli jeho bratr Pavel. Jiří z Hrádku držel hrad do roku 1498. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 118-119. *Ottův slovník naučný* XXII, Praha 1904, s. 588.

²²⁴ Vilém st. z Malovic († cca 1591) vlastnil hrad od roku 1588 až do své smrti. V nejnovější studii o náhrobnících v kostele sv. Jindřicha a Kunhuty není jeho náhrobník uveden, ovšem nemusel být již identifikovatelný. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 120. *Ottův slovník naučný* XVI, s. 725. Jan LOCH, *Heraldické památky v kostele sv. Jindřicha a Kunhuty v Praze*, Heraldická ročenka 2005, s. 3-90.

²²⁵ Kostel sv. Jindřicha a Kunhuty v Praze byl založen spolu s Novým Městem pražským ve druhé polovině 14. století. Podrobněji srv. Růžena BAŤKOVÁ a kol., *Umělecké památky Prahy, Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*, Praha 1998, s. 107-112.

²²⁶ Patrně kostel sv. Vavřince, gotický z přelomu 13. a 14. století, renesančně přestavěný v 16. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 135.

²²⁷ Josef II. (1780–1790).

Milch, Butter und Brod, bis sie uns solches aus ihrer Vorrathskammer brachte, und wir ein fröhliches Mittagmahl hielten. Nach demselben begaben wir uns auf den weitem Weg, den wir auf

[29v]

der durch dieses Dorf nach Turnau führenden Strasse verfolgten. Da uns jedoch eine große Hitze so sehr beschwerlich fiel, daß wir keine weitere Lust hatten, in der drückenden Hitze weiter zu wandern, und da weder rechts noch links schattige kühlende Wälder oder Gebüsch die Strasse einschloßen; so wählten wir einen Steinhauften zur Ausruhe, und indem wir unsere Stücke in der Ende senkrecht befestigten, und davon ein Paar Tücheln anknöpften, lagerten wir uns in ihrem Schatten, in der Absicht hier auf einen leerfahrenden Fuhrmann zu warten, der uns nach Turnau führen möchte, wie es uns ehemals (vor 1 Jahre) vor Zbirow gelangen war. Als wir, die Zeit mit Erzählungen uns verkürzend, hier 1 Stunde und vergebens gewartet hatten, standen wir auf, hoben unser Gezelt auf, packten es zusammen, und zogen unsere Strasse fort. Da rasselte auf einmahl hinter uns :/ unsern Ohren lieblich anzuhören :/ ein leerer Wagen, dessen freundlicher Führer uns aufnahm, und uns schnell durch die Dörfer Podol und Přawitz führte. Wir stiegen bey dem Obelisk <...> <ab>, der hier am Scheidewege der 3 Strassen nach Prag, Reichenberg, und Turnau, in Čertwa steht, und einen Ehrfurcht erregenden Anblick gewährt. Es ist ein Granitstein, der ihm zum Piedestal dient, und an <ihren> seinen 3 Seiten ließt man die Wegweisung nach jenen 3 Städten.

[30r]

Von hier kamen wir mittels einer hölzernen und mit einem Dache gedeckten Brücke, welche über die Iser führt nach Turnau. Wir mußten durch eine lange Gasse wandern bis wir nach einer <halben> 1/4 Stunde auf den Ring oder Marktplatz gelangten, von wo uns wir die Stadt ziemlich wohl besehen konnten, die uns recht gut gefiel. Die Häuser am Ringe sind meistens mit Lauben versehen. Wir begaben uns zuerst in die Dechantey, wo wir auf ein gutes Nachtlager hofften. Allein zur morgigen Kircherfeyer waren hier mehrere Gäste geladen, die

uns den gewünschten Ruheplatz streitig machten. Freylich hätte ein Geistlicher²²⁸ wandernde Studenten am schicklichsten beherbergen können, er aber that es nicht, sondern entließ uns mit einem Viatico von sex crucifern. Also mußten wir eine bürgerliche Herberge suchen, die wir auch in einem reinlichen Wirthshause fanden und uns da nach eingenommenen mäßigen Nachtmahle auf den Boden begaben, und hier bald im süßduftenden warmen Heue unsere kleinen Sorgen entschliefen. Nach einem sanften Schlafe und auf die heitere Sternennacht folgte am 17. Sept[ember] Sonntag, ein lieblicher freundlicher Tag, den uns der gütige Erhalter aller Wesen zu unserer Freude wieder schenkte. Wir betheten ihn an, als aber die Sonne mächtig und majestätisch hinter den waldigten Hügeln aufging, und mit ihren goldenen Strahlen die Stadt und ihren volkreichen Markt begrüßte, den wir,

[30v]

von des Hauses höchsten Giebel schauend, ganz überblicken konnten. Da ersahen wir die Jungen der Stadt, wie sie Brod, Fisch und Zugemüße dem Vaterhause zutrug; hier fröhliche Mägde, die den Milchtopf in der Linken, und Semmlen und Kolačen, weiß und gut gebacken in der Rechten haltend einherschritten, da wieder muntere Mädchen, die besorgt, um den Tag recht festlich zu begehen, umher liefen, und ihre kleinen Habseligkeiten, damit sie sich schmücken sollten in ihr Kämmerchen trugen, dort wieder alte Väter aus den nahen Dörfern in festlichen Kleidern mit ihren silberbeschlagenen Stöcken und blitzenden Schuhschnallen, und was da mehr noch war. Das alles sahen <wir> hoch erfreut, dies[es] fröhliche Gewühl betrachtend, wir von des Hauses weitschauendem Giebel. Wir begaben uns daher auf den Markt, besuchten die Bäckerläden, wo wir gute Kolačen fanden, die wir uns zum Morgeninbiß wohl schmecken ließen, und begaben uns in die hiesige ehemalige franziskaner Kirche²²⁹, wo aber eben gesungen wurde, daher wir keine heilige Messe erhielten. Wir gingen nun nochmahls in den Bäckerladen, um uns zu verproviantiren, und indem ich in allen Säcken und Taschen mein Papiergeld suchte – fand ich es nicht. Ich durchlief mit meinen Gefährten alle Strassen, die wir gegangen waren, und suchte und sah mich

---

²²⁸ František Hájek († 1826) byl děkanem v Turnově v letech 1813–1823 a vikářem tamtéž v letech 1823–1826. Srv. SOKA Semily, Děkanský úřad Turnov (nezpracován), farní kronika, sign. KR-378, bez foliace.

²²⁹ Kostel sv. Františka Serafínského, podrobněji srv. pozn. č. 233.

[31r]

überall um, fand aber nichts. Zuletzt ging ich allein ins Wirthshaus, durchstöberte das Heu am Boden, und fand wieder nichts. Zuletzt begab ich mich in die Wirthsstube, wo aber eine Magd auskehrte, und auf mein vernommenes Unglück, aus ihrem Busen das Päckchen heraus zog, mit dem Bedeuten, daß sie selbes in jener Ecke, wo wir gestern gesessen waren, gefunden hätte. Ich zählte nach, und fand meine 12 F[lo]r[en], darin, davon ich ihr, wegen ihrer Rechtschaffenheit 1 F[lo]r[en] gab, und lief nun jauchzend mit meinem glücklichen Funde zu Karl, den ich bey den Bäckerläden antraf, und ihm meine Freude schilderte.

Turnau²³⁰ ist eine offene Herrstadt von^q 280–290 Christenhäusern und 21 Judenwohnstätten. Die Bürger sprechen insgemein böhmisch, und beschäftigen sich theils mit dem Ackerbaue und den gewöhnl[ichen] Stadtgewerken, theils mit Spitzenarbeiten und dem Schleifen der Edelsteine, die in hiesiger Gegend^r, und vorzüglich im Beete und an den Ufern der Iser gefunden werden. Die gewöhnlichsten derselben sind Jaspise, Agate[!], Chalcedon, Carneole, Onixe, Amethyste und Topase, so wie sich auch reine Bergkristalle hier öfters finden. Die Turnauer Bürger waren von sehen und besonders im Auslande als Steinschleifer und Compositionsbrenner berühmt, und es ist ihr Ruhm seitdem wohl

[31v]

nur deswegen gesunken, weil jene Arbeiten, als z[um] B[eispiel] Spatschierstöckln, Knöpfe, Tabakdosen, Degengefäße, Messer und Gabelgriffe, die sie künstlich hervorzubringen verstehen, außer Mode gekommen sind, und als Handelsartikel nicht mehr gesucht werden. In der Nähe der Stadt findet man auf Lagern in Berge Kozakow auch Erzstufen, die jedoch zur Verarbeitung und Aufführung von Hochöfen nicht hinreichen.

---

²³⁰ Údaje o zaměstnání obyvatel města, počtu domů, těžbě nerostů, pamětihodnostech a známých osobnostech Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 58-64. K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 7. díl, Praha 2008, s. 744-750.

^q Později bylo dopsáno "444–452" "Nach Som[m]ers Topographie se[ite] 374. Auch sind da 13 Bran[n]twein Brennereien!?".

^r Dopsáno "am Berge Kozakov".

Es gibt hier 2 Kirchen: die erste ist die Dechantkirche unter dem Tittel des heiligen Nikolaus B[ischof]²³¹; darin bis auf Ferd[inand] II.²³² meist utraquistischer Gottesdienst gehalten wurde, wie solches ein bis auf das Jahr 1722 in hiesiger Dechantey verwahrter zinnener[!] Kelch zu beweisen scheint. Die Kirche brannte mehrmahls ab, und der Zustand derselben, darin man sie itzt findet, rührt von Jahre 1722 her, wo sie wieder erneuert, und mit einer großen Glocke versehen wurde. Die zweyte Kirche ist die des heiligen Franz Seraph., dabey sich ein Franziskaner Kloster²³³ befindet, welches an die Stelle des ehemals hier befindlichen Dominikaner Klosters und der Marien-Himmelfahrtskirche²³⁴ von Maxmilian Reichsgraf von Waldstein²³⁵ im Jahre 1651 gestiftet, und mit den nöthigen Einkünften aus dem Dorfe Nedwogowitz begabt wurde. Die Kirche <jedoch> des heiligen Franz S[eraph.] jedoch wurde in demselben

[32r]

Jahre von seinem Sohne Ferdinand Ernst R[eich] G[raf] von Waldstein²³⁶ und mit ihm zugleich das Kloster gegründet und aufgebauet. Im Jahre 1775 wurde diese ehemalige leibeigene unterthänige Stadt zu einer freyen Schutzstadt von Emanuel Philipp R[eich] G[raf] von Waldstein²³⁷ erhoben. Wir verdanken dieser Stadt auch mehrere Gelehrte, darunter sich Thomas Sichaus von Richenberg²³⁸ Dichter; der

---

²³¹ Kostel sv. Mikuláše, původně gotický ze druhé poloviny 14. století, v letech 1538 a 1707 vyhořel. Barokně byl přestavěn v roce 1722. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 4, s. 117.

²³² Ferdinand II. (1619, 1620–1637).

²³³ Bývalý františkánský klášter byl založen v roce 1651 Maxmiliánem, hrabětem z Valdštejna, klášterní kostel sv. Františka Serafínského byl vysvěcen roku 1657. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 679–680.

²³⁴ Zaniklý dominikánský klášter byl založen kolem poloviny 13. století Markvartici. Kostel Panny Marie byl vystavěn ve 14. století. V roce 1424 byl klášter vypálen husity a zanikl. Kostel Panny Marie zanikl v polovině 18. století a na jeho místě byl v letech 1838–1853 postaven novogotický kostel téhož zasvěcení. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 679. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 4, s. 118–119.

²³⁵ Maxmilián z Valdštejna († 1654). Srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 341.

²³⁶ Ferdinand Arnošt z Valdštejna († 1656), nejstarší syn Maxmiliána z Valdštejna († 1654). Srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 341.

²³⁷ Emanuel Filibert z Valdštejna (1731–1775). Srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 342.

²³⁸ Thomas Sichaus von Richenberg (* počátkem 16. století), básník, turnovský rodák. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 63.

franziskaner Heinrich Labe²³⁹ als Theolog; und Wenzel Czerwenka²⁴⁰ als Consistorial Rath in Leutmeritz auszeichnen.

Nun wieder zu unserer Reise. Wir versahen uns noch mit einigen guten Kolatschen, und kauften um 18 Kr[euze]r Pulver, und so davon wir später Gebrauch machen wollten, wenn wir in den Ruinen auf unterirdische Behältnisse stoßen sollten, darin die fixe Luft unserm forschen Hindernisse in den Weg legen sollte. Wir kamen hier nach verlassener Stadt zum Bache Popelka²⁴¹, in dem wir uns Hände und Gesicht wuschen, und in Gesellschaft einiger Bäuerinnen den Ruinen des Schlosses Waldstein bey Groß Skal zu wanderten. Der Weg führte uns aufwärts und vom Gipfel des Hügels, den wir bestiegen hatten, konnten wir die Stadt, wie sie ruhig vor uns lag, überblicken, und dieses reines Genußes uns freuen. Der Tag war wieder so heiter und schön, wie gestern, ein frischer Thau hatte das Gras

[32v]

der Wiesen und das Laub der Bäume benetzt, so daß sie verschönert vor uns standen, und uns der Anblick mit Wonne und unaussprechlicher Freude erfüllte.

In Neudorf²⁴², da wir durchgingen, ist nichts merkwürdiges, es ist ein kleines Dörfchen von 7 N[ummern]. Von itzt an, zeigte sich uns eine waldichte majestätische Berggegend, in deren Dunkel wir uns bald verlohren. Wir kamen itzt an[!] eine Gegend, die einzeln hie und wieder mit Waldbäumen besetzt war, und an einer Seite mit Bäumen umgeben einen freundlichen Mayerhof in ihrem Busen barg. Wir gelangten <...> nun ins Dickicht, und fanden bald von einer im Sandfelsen gehauenen Stiege, die zu einer Treppe führt, an denen Rande eine itzt wahrscheinlich schon verlassene Einsiedeley im Schatten des Waldes versteckt liegt, die wir jedoch unbenutzt ließen, und uns durchs Gebüsch windend bald vor den Ruinen des Schlosses Waldstein standen. Diese Burg steht ganz im Walde, so zwar, daß man sie nicht eher gewahr wird, als bis man unmittelbar vor derselben

---

²³⁹ P. Jindřich Labe († 1693), rodák z Turnova, kněz řádu sv. Františka, spisovatel a přítel Bohuslava Balbína. Srv. K. KINSKÝ, *Spisovatel P. Jindřich Labe*, Beseda. Obrázkový čtrnáctideník Českého ráje a Podkrkonoší V., 1948, s. 236.

²⁴⁰ Václav Vojtěch Červenka (1636–1694), kněz, konsistoriální rada a přítel Bohuslava Balbína. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 63–64. K. KINSKÝ, *Spisovatel P. Jindřich Labe*, s. 236.

²⁴¹ Dnes se potok jmenuje Stebenka.

²⁴² Údaj o počtu domů Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 58.

steht, und da von ihr nicht viel mehr Ruinen übrig sind, und aus den Trümmern derselben schon wieder Bäume empor sproßen. So könnte man derselbe leicht unbemerkt vorbegehen. Wir konnten von der Waldseite, daher wir kamen, keinen Eingang, kein Schloßthor

[33r]

5.

wahrnehmen, wahrscheinlich war solches von der andern Seite, dahin wir nicht kamen, angebracht, auch mag sich die Burg von der andern Seite, die sich gegen ein Thal herab zieht, dem Auge besser darstellen. Mit diesen Gedanken beschäftigt durch irrten wir einige eingestürzte Gänge und Hallen und gelangten durch ein steiferes Gewölbe auf den innern Platz; wir stiegen von hier auf zerschelltem Mauerwerk bis auf den obersten Theil des Schlosses, wo wir die Geschoßabscheidungen und Fensteröffnungen bemerken konnten. Das Schloß²⁴³ ist auf einem Sandsteinfelsen gebaut. Es ist ehemals ein festes Bergschloß gewesen, welches die Herr von Wartenberg²⁴⁴ im 13ten Jahrhunderte schon gebaut haben. Auch dieses Schloß unterlag der Wuth der Taboriten²⁴⁵, und in seinen Gewölben verschmachtete Graf Harteg²⁴⁶, den diese Rotte in Retz (in Österreich) gefangen genommen, und auf diese feste Burg in Verwahrung und Aufsicht des Hinek²⁴⁷ gebracht <...> hatte. Im Jahre 1440 wurde es von Johann Kolda²⁴⁸ aus Nachod überfallen und zerstört, und so blieb es im eigenen Schutte

---

²⁴³ Údaje o historii hradu Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 57-58. Hrad Valdštejn byl založen koncem 13. století Markvartici, předky pánů z Valdštejna. Zpustl patrně již v 16. století. V 18. století vystavěl František Josef z Valdštejna na hradě kapli sv. Jana Nepomuckého a z hradu se stalo známé poutní místo. V 19. století byl v areálu hradu postaven hostinec. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, 58-59, 62.

²⁴⁴ Karel Kramerius označuje pojmem Vartemberkové rozrod Markvarticů, z nějž se vydělili jak Valdštejnové, tak Vartemberkové. Valdštejnové vlastnili hrad od jeho založení do počátku 15. století. Počátkem 16. století byl hrad připojen k hruboskalskému panství a s ním se roku 1622 vrátil do majetku Valdštejnů. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 51, 59-62. Berthold WALDSTEIN-WARTENBERG, *Markvartici*, s. 4.

²⁴⁵ Hrad byl dobyt husity pravděpodobně ve druhé polovině 20. let 15. století, kdy byl spravován jedním z Valečovských z Valečova a Kněžmostu, kteří stranili kalichu. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 60.

²⁴⁶ Jan nejml. z Hardeka († 1427) byl husity zajat roku 1425 při dobývání Retzu. Vězněn však měl být v Praze, nikoli na Valdštejně. Srv. *Ottův slovník naučný* X, Praha 1896, s. 881.

²⁴⁷ Blíže neurčená osoba.

²⁴⁸ Jan Kolda ml. ze Žampachu a na Náchodě († po 1462) byl členem strakonické jednoty spolu s tehdejší majitelem Valdštejna Kryštofem Šofem z Helfeburka (Šafgočem?), který mu měl postoupit hrad roku 1449. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 61. Jiří HÁŠ, *Šlechtické rody na Rychnovku*, s. 39, 41.

begraben bis auf unsere Zeiten. Im Jahre 1722 stiftete die Grafen Waldstein²⁴⁹ die oben berührte Eremitage mit einer Kapelle des heiligen Johann von Nepomuk²⁵⁰. Von diesem Bergschlosse, welches auf Feldstein

[33v]

und zwischen großen Waldungen lag, haben die Wartenberge den Familiennahmen Waldstein angenommen. In Betrachtungen mancherley Art vertieft, und über die denkwürdigen Begebenheiten der Vergangenheit sinnend, erreichten wir auf einem Nebenweg lenkend eine enge Spalte zwischen Felsen, von der aus wir in ein tiefes Thal blickten, das von unserer Seite, wo wir standen, von rauhen und sehr steilen Felsen, von den beiden andern rechts und links dasselbe einschließenden Seiten aber von mäßigen felsigten Anhöhen, die sich zu weiter und weiter dem Auge entziehend in die Ebene verlohren, und dort erst den Eingang in dieses romantische Thal eröffneten. Unter uns also lag in einer Tiefe von vielleicht 50 Klaftern ein glänzend grüner Wiesenplan, an seinem Rande von einzeln stehenden Fichten und andern Waldbäumen umsäumt, und in seiner Mitte durch einen kaum bemerklichen Bach bewässert. Es war eine paradisische Gegend, wie ich sie noch nirgends gesehen hatte. Die sanften Schattirungen der seitwärts in schönen Gruppen geformten Felsen, mit den abwechselnd dunkeln und licht grünen Stellen, den Gebüsch und Gesträuchen zwischen den Felsenspalten, und die einzeln hie und her zerstreuten Tannen

[34r]

und die Rücken der hügelichen Vorsprünge gewährte <eine> einen unaussprechlichen wohlthuenden Genuß, und eine Freude, die unsere Seele ganz durchdrang. Nachdem wir uns satt gesehen hatten (es war etwa 12 Uhr), lenkten wir landeinwärts[?] und gelangten zu einem Dorfe Podháj, wo wir in einer ländlichen Hütte einkehrten, und uns mit Brot, das wir in einen trefflichen Schmetten einbröckelten, labten. Nach dieser mäßigen Mahlzeit nahm ich meine

---

²⁴⁹ František Josef z Valdštejna (1680–1722). Srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 342.

²⁵⁰ Kaple sv Jana Nepomuckého byla na hradě Valdštejn založena roku 1713, znovu postavena roku 1722 a přestavěna před rokem 1848. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 4, s. 167.

Landkarte²⁵¹ des Bunzl[auer] Kr[eises] heraus, breitete sie auf dem Tisch hie, und durchmusterte die Gegend, durch die wir heute schon gegangen waren. Die ehrlichen Ladleute standen um uns herum und betrachteten aufmerksam und begierig unser Thun, und staunten als ich ihnen aus der Landkarte die nächstgelegenen Ortschaften nannte, indem ich zugleich die Weltgegend, wo sie lägen, mit der Hand bezeichnete. Sie wünschten hierüber Belehrung zu erhalten, und wunderten sich, wie es möglich wäre, jene Dörfer, die nur ihnen bekannt wären, nennen, und ihre Lage und Entfernung angeben zu können? Wir bemühten uns also, ihnen einige Erklärung hierüber zu geben, und zeigten ihnen zugleich, wie unentbehrlich der Gebrauch solcher richtiger Karten im Lande und auf dem Meere sey. Sie wünschten uns nun eine glückliche Reise und wir trabten

[34v]

unter Gottes Leitung und Schutze weiter, und kamen auf den Abhang eines Berges, von dem wir abermals die schönste Gegend erblickten, und im Hintergrunde zeigte sich uns ein Dorf, dessen Lage uns aufs angenehmste überraschte. So fanden wir uns denn hier umgeben von der reizendsten Scenen den schön geschmückten Natur, und genoßen ihre reinsten Freuden neidlos und ungestört. Wie wir noch eine kleine Strecke durch den Wald gewandert waren, standen wir vor der Wohnung des Gros Skalen Lokalisten Herrn Pat[er] Anton Marek²⁵², eines berühmten böhmischen Dichters. Wir traten ein in die Wohnung des Friedens, und wurden freundlich empfangen. Als er unsere Nahmen und Vorhaben erfuhr, bezeugte er sich sehr vergnügt, führte uns ins Zimmer, wo wir ihm viel von Prag und der Universität erzählen mußten. Während wir erzählten, ließ er ein kleines Mahl zu bereiten, und tischte uns auf, was er hatte. Nach dem Essen ging er zum Kranken, und wir ins <...> Freye hinaus, um uns mit den mahlerischen Felsengruppen dieser^s Gegend bekannt zu machen. Nächst der Pfarrwohnung führt eine Stiege im Sandstein gehauen in einen tiefen dunklen Felsengang, dessen Wände weißem Sandstein senkrecht aus der Tiefe sicher heben, und in den Ritzen und Spalten mit Gesträuch, und auf ihrem Gipfel mit

---

²⁵¹ Mohlo se jednat o mapu s názvem Bunzlauer Kreis od Ant. Elsenwangera (ed.) a J. C. Berndta (sc.), vydanou v Norimberku a Praze roku 1794, či mapu se stejnojmenným názvem od Petra Franzy (ed.), vydanou pravděpodobně roku 1802 v Praze. Srv. František ROUBÍK, *Soupis map Českých zemí 1*, Praha 1952, s. 182.

²⁵² Antonín Marek, srv. pozn. č. 34.

^s Později bylo připsáno "(berühmten in pit[t]oresker Hinsicht)".

Tannen und schwachen Buchen bewachsen sind. Hier wandelten wir auf weichem von den Wänden abgespaltenen Sande zwischen den kühlen Felsen in der engen labyrinthi-

[35r]

schen Windung herum. Sahen wir in die Höhe, so bildeten die Zweige der überhangenden Aeste der auf den Gipfeln der Felsen gruppirten Bäume eine Laubwölbung, die dem Durchdringen der Sonnenstrahlen wehrte und ein melancholisches Dunkel in den Gängen erzeugte. So gelangten wir endlich an eine Schlucht, in deren einer Felsenwand eine Grotte (Besjčka lásky)²⁵³ gebildet war, darin wir ausruhten. Als wir wieder aufstanden, wußten wir nicht, wohin wir weiter gehen und welchen Weg wir einschlagen sollten, um uns wieder herauszufinden. Also lenkten wir links ein, und kamen zu einer üppigen Wiese, umschlossen von jähren Felsenmassen, und Erlen und Fichten anmuthig beschattet. Ins frische Gras sich lagernd genoßen wir hier eine Weile in stille Betrachtung über die Schönheiten und Größe der Natur versunken, die reinste Freude! Uns schien dieser einsame schöne Ort vielleicht nach noch nie von Menschen besucht worden zu seyn. Hierauf gelangten wir zu einem Felsen, den wir überstiegen, und von hier zu einem Waldwege <gelangten> bergen auf dem wir schweigend wandelten und abermahls zu einer Wiese kamen, in deren Hintergrunde eine weite Felsenwand sich erhob, an deren höchstem Rande a, a, a wir die Hintergebäude b, b des Felsenschlosses (Hrubá Skála) Groß Skal erblickten. Von hier wandten wir uns wieder auf eine andere Seite, und geriethen

[35v]

in eine schauerliche Gegend von Klippen, darunter ein Paar unsere Aufmerksamkeit besonders auf sich zogen. Sie standen von unten bis oben kaum 1–1,5 Ellen von einander ab, und scheinen durch irgend eine Naturrevolution gespalten worden zu seyn. Ihre beiderseitige Höhe kann 40–50 Ellen betragen.

---

²⁵³ Besídkou lásky je patrně myšlena jeskyně nedaleko zámku Hrubé Skály, kterou nechal sochařsky upravit bratr majitele panství František Adam z Valdštejna v druhé polovině 18. století. Sochař Chládek z Turnova do skály v jeskyni vytesal oltář lásky a mileneckou dvojici. Upravená jeskyně byla nazvána „Venušina sluj“. Dnes se místu říká „Adamovo lože“. Srv. <http://www.trosky.cz/rajnet/web/zobraz.asp?id=228>, vyhledáno dne 9. 4. 2009.

^t Později bylo připsáno „vom Pfar[r]er Marek“.

^u Slova „jenem Delinquenten“ byla připsána později.

Uibrigens ist dieses Felsenpaar von den übrigen ganz isolirt, und wir umgingen es daher auch.

[kresba skalního útvaru poblíž Hrubé Skály – příloha obr. 20]

In der Spaltung c, c, c wurden wir, besonders höher hinauf gegen b hie, einige Stangen und Stücke von einigen Leitern, daran sich noch Sprossen fanden, gewahr. Da uns dieses befremdete, so erhielten wir hierüber^t folgenden Bescheid. Vor vielen

[mezi folia je všita rytina zámku Hrubé Skály – příloha obr. 21]

[36r]

Jahren gingen in der umliegenden Gegend Schafe, Kälber und anderes kleineres Vieh verlohren, und man konnte der Räuber lange nicht gewahr werden. Endlich, als man einmahl den Dieb über der That ertappte, fand sichs, daß es ein Lämmergeier gewesen, der diese Beute in sein Nest, das er in einer Höhlung (a) jenes Felsenspaltes für sich und seine Brut aufgeschlagen, zutragen pflegte. Da man nun den Räuber kannte, so kam es darauf an, sich desselben zu bemächtigen. Allein wer würde sich auf die Höhe des fürchterlichen Felsens gewagt, wer sein Leben zum besten der Herden hingeopfert haben? Hier war guter Rath theuer. Weil nun hievon auch ein zum Tode Verurtheilter hörte, so nahm er das halsbrecherische Wegestück unter der Bedingung auf sich, daß man ihm sein Leben schenke. Da ihm dieses zugesagt wurde, band er mit erfindungsreichem Sinne Leitere und Schutzstangen aneinander, hieb an gehörigen Stellen Löcher in den Felsen und befestigte da die kühne luftige Brücke immer höher und höher sie führend, bis er zur Stelle kam, wo sich Jungen des räuberischen Vogels befanden. Diese tödtete er zuerst, und wartete nun ab, bis der Alte Vogel nach Hause mit neuer Beute kam. Dieser schoß mit gewohnter Hast in seine Wohnung, und wurde auch glücklich erlegt, und so die Gegend vom Räuber befreyt, der unter den Herden so große Verwüstungen angerichtet hatte.

[36v]

Die glückliche Ausführung dieses Unternehmens soll so wohlthätig auf <...> jenen Delinquenten^u eingewirkt haben, daß er seinen Sinn änderte, und ein rechtschaffener Mann wurde.

So standen wir nun unter dem Felsen, und sahen mit Bangigkeit auf die Trümer des kühnen Wegs in die Höhe, und dachten uns die Lage und Gefahr des Mannes, der es wagen konnte, diese fürchterliche Spalte zu durchklettern. Wir ruhten noch eine Weile unter dem Felsen aus, und ich las während dieser sanften Ruhe, die uns Heiterkeit und Seelenfrieden schuf. Endlich brachen wir auf, und erreichten nach mancherley Krümmungen wieder eine romantische Gegend, in deren Hintergrund sich uns eine Mühle, an dem Schnurren ihrer Räder erkennbar, zeigte, vor der ein freundlicher Teich mit dichtem Gebüsch eingefaßt sich ausbreitete, und zugleich bemerkten wir auch die Hinterseite des Schlosses, das auf einer bedeutenden Höhe stand. Zuletzt waren wir so glücklich, und fanden wieder den Weg zur Pfarrey, darin wir jedoch noch nicht unsern Gastfreund gewahr wurden, denn er war von seinem Krankenbesuche noch nicht zurückgekommen; also begaben wir uns in sein Gärtchen, wo uns die frischen Pflaumen zu nicht geringer Labung und Stärkung gereichten. Zur Freude geweckt, zog ich meine Sammlung böhmischer Lieder

[37r]

(Pjseň) heraus, und gemeinschaftl[ich] sangen wir einige vaterländische Lieder. Als endlich der Herr Pfarrer zurückgekommen war, wanderten wir mit ihm ins Schloß²⁵⁴, das in unserer Geschichte eine richtige Rolle gespielt hat, um hier einige Merkwürdigkeiten zu besehen. Die Gemächer, die wir hier fanden, sind nach alter Art verziert, und die Wände schwarz gestrichen. Eines von ihnen dient zur Verwahrung einiger Porträte, die noch aus der Smiřickischen Familie²⁵⁵ übrig geblieben. Ich fand auch außen auf dem Balkon einige Wappen²⁵⁶ auf der Wand gemahlt, unter denen eines

„ELISSKA SMIŘICKA“

und das andere

---

²⁵⁴ Středověký hrad, založený v první polovině 14. století pány z Valdštejna, byl ve druhé polovině 16. století renesančně přestavěn Smiřickými ze Smiřic. V roce 1710 zámek vyhořel a následně byl přestavěn a rozšířen. Opět upraven byl po požáru v roce 1804. V roce 1859 byl zámek romanticky přestavěn a k poslední úpravě došlo roku 1923. Srv. Pavel VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 263-264.

²⁵⁵ Hrubou Skálu získal pro rod Smiřických ze Smiřic Zikmund v letech 1515–1521. Jeho potomkům zámek patřil do roku 1622, kdy jej opět získali Valdštejnové. Srv. Pavel VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 263. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 50-51.

²⁵⁶ Neznámé heraldické památky, související s majiteli zámku z rodu Smiřických a Valdštejnů, které se dodnes nedochovaly. Erby nepopisuje ani August Sedláček. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 44-47.

„WALDSTEIN“

zur Unterschrift hatte.

Die Herrschaft Gross-Skal²⁵⁷ gehörte ehemals den Königen aus Böhmen, hernach kam sie an die Herren Schwihowsky²⁵⁸, dann zu Anfang des 14ten Jahrhunderts an die Wartenberge²⁵⁹, und um die Mitte des 15ten Jahrhunderts kommen bey unsern Chronisten die Zagice von Hasenburg²⁶⁰. So wie später die Smiřicky, unter denen Albrecht Smiřicky²⁶¹ der letzte war, der die Partey der Utraquisten ergreifend, Friedrichen von der Pfalz beypflichtete und nach der Schlacht am weißen Berge

[37v]

aller seiner Güter verlustig wurde, und daher auch Groß Skal zur königl[ichen] Kammer gezogen und an Albrechten von Waldstein²⁶² überlassen wurde. Diese Familie²⁶³ hielt diese Güter bis itzt im Besitze. Die Zeit der Gründung dieses Schlosses ist nicht bekannt; doch erzählt die Geschichte, daß schon Herzog Sobieslaw II.²⁶⁴ nach Groß Skal sich flüchtete, und da gegen den Kaiser Heinrich²⁶⁵, den er durch Verwüstung Österreichs gegen sich gereizt hatte, sich vertheidigte.²⁶⁶ Im Jahre 1469 wurde dies feste Schloß von König Georg von

---

²⁵⁷ Údaje o historii panství a hradu Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 50-54.

²⁵⁸ Údaje o držbě Hrubé Skály zeměpány a Švihovskými z Rýzemberka souvisí pravděpodobně s hradem Skála u Přeštic. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 9*, Praha 1892, s. 173.

²⁵⁹ V první polovině 14. století bylo panství v majetku Valdštejnů, nikoliv Vartemberků, kteří ho vlastnili teprve v letech 1395–1406. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 10*, s. 47.

²⁶⁰ Zájcové z Házmburka, stoupenci strany pod jednou, vlastnili Hrubou Skálu krátce v době vlády Jiřího z Poděbrad, který roku 1469 hrad dobyl. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 10*, s. 49.

²⁶¹ Albrecht Jan Smiřický ze Smiřic (1594–1618), vůdčí osobnost stavovského povstání v jeho počátcích, byl posmrtně odsouzen ke konfiskaci veškerého majetku. Posledním představitelem rodu však byl jeho mentálně zaostalý bratr Jindřich Jiří († 1630). Srv. *Ottův slovník naučný XXIII*, Praha 1905, s. 515.

²⁶² Albrecht z Valdštejna (1583–1634), získal Hrubou Skálu jako poručník mentálně zaostalého Jindřicha Jiřího Smiřického ze Smiřic roku 1621 (potvrzeno panovníkem roku 1623). Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 10*, s. 51.

²⁶³ Valdštejnové drželi Hrubou Skálu v letech 1622-1821. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 10*, s. 55.

²⁶⁴ Soběslav II. (1173–1178).

²⁶⁵ Správně římský král a císař Fridrich I. Barbarossa (1152–1190).

²⁶⁶ Údaje o sporu Soběslava II. s císařem Jindřichem a dobývání Hrubé Skály Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 52-53. Tyto události však pravděpodobně souvisí s hradem Skála u Přeštic. Soběslav II. plenil v Rakousku v roce 1176. Roku 1178 udělil Fridrich I. Barbarossa, nikoli Jindřich, české země v léno Přemyslovi Fridrichovi (syn Vladislava II.), a ten poté, nikoli římský císař, dobýval český trůn na Soběslavovi, jehož posledním útočištěm byl hrad Skála. Srv. Marie BLÁHOVÁ – Jan FROLÍK – Naďa PROFANTOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české I.*, Praha a Litomyšl 1999, s. 646-649.

Podiebrad erobert und zerstört²⁶⁷; doch aber nachher wieder hergestellt, ob es gleich im Anfange des verflossenen Jahrhunderts durch ein plötzliches Feuer²⁶⁸ wieder eingeäschert wurde, wobey das kostbare Schloßarchiv ein Raub der Flamme geworden. Nun wieder zu unseren Begebenheiten. Der Herr Pfarrer nahm uns darauf wieder zu sich, bewirthe uns mit einer Abend Mahlzeit, wobey viel gescherzt, gelacht, und gesungen wurde; und führte uns, da der Abend noch nicht eingebrochen war, in die Kirche²⁶⁹, die sehr einfach, und ohne alle überflüssigen Zierrathen einfach schön ist. Er zeigte uns da die Gruft der Waldsteine, die mit einem Steine verdeckt ist, darin in böhmischer Sprache die Bestimmung d[ie]ses Ortes für die Ruhe der Abgeschiedenen aus dieser Familie eingegraben ist. Nach einer ruhigen Nacht erschien für uns

[mezi folia je všita rytina hradu Trosek – příloha obr. 22]

[38r]

der 18. September, ein heiterer schöner Tag. Wir genoßen eine spartanische Suppe, die uns jedoch recht wohl schmeckte, füllten unsere Taschen und Tücheln mit Pflaumen, und wanderten mit dem Herrn Pfarrer, der ein Fernrohr mit sich genommen hatte, gemächlich und langsam dem Schlosse Trosky²⁷⁰ zu. Wir durchstreiften einen ziemlichen Theil des Waldgebürgs, und kamen endlich auf eine schöne Wiese. Auf unserem Wege mußten wir, so gut es ging, mit dem Herrn Pfarrer meistens russisch (goworiti) reden. Endlich kamen wir an den Fuß des Felsens, der beide Klippen, an den zwey Thürme gebaut waren, verbindet. Es scheint näml[ich], daß das eigentl[ich] Wohngebäude unten zwischen den beiden Felsen war, und daß jene beiden Thürme, die sich auf den Felsen finden, nur zur Vertheidigung des untern Schlosses und zu seinem Schutze dienten. Wir erstiegen gemeinschaftlich den niedrigern Fels, denn der höhere ist unersteiglich, und hieß

---

²⁶⁷ Dobyť Hrubé Skály roku 1469, srv. pozn. č. 260. Podle dobových pramenů se zdá, že hrad byl pouze vyhladověn, nikoliv pobořen. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 49.

²⁶⁸ Míňen požár zámku roku 1710. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 45.

²⁶⁹ Kostel sv. Josefa u zámku Hrubá Skála, postavená Valdštejnů roku 1812 v romantické gotice. Srv. Emanuel POČHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, s. 473.

²⁷⁰ Údaje o historii hradu a pověst o pojmenování věží Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 54-56. Hrad byl založen Čeněkem z Vartemberka ve druhé polovině 14. století a zpustl po třicetileté válce. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 66-70.

eben desswegen Panna, weil ihn Žižka²⁷¹ nicht erobern konnte, so wie man hingegen den erstern Baba benannt hatte. Oben eingelangt betrachteten wir mittels des Fernrohrs die umliegenden Gegenden mit ihren Hainen, Bächen, Flüssen, Wiesen, Feldern und Gärten, und sahen uns nach Libuň um, dahin wir unsern Weg nun nehmen wollten.

[38v]

Zwischen beiden Felsen ist eine Verbindungsmauer, die 4–5 Ellen dick seyn kann. In dem Thurme Panna sieht man noch einige Gemächer, und der obere Theil dieses Gebäudes ist aus Ziegeln zusammengesetzt, die sehr hart sind. Beide Felsen si[n]d von der leichter zugänglichen Seite mit einer festen Mauer umgeben, in welcher sich auch das Einfahrtsthor, und innerhalb derselben der Hofraum, befindet. Kühne Jungen erklettern auch den Fels Panna. Selbst von dem niedrigern kann man bey reiner Luft mit einem guten Fernrohre bis Prag sehen. In der Nähe des Schlosses findet man oft Todtenbeine, Pfeile, Bögen und andere Waffen, die noch das Gepräge des Alterthums an sich zeigen, wie nicht minder Münzsorten aus den Zeiten Wenzel's III.²⁷² Um die Mitte des 15ten Jahrhunderts waren die Herr Zagic von Hasenburg²⁷³ Besitzer dieser Veste, und 1469 rückte Georg von Poděbrad vor dieselbe, und würde sie geschleift²⁷⁴ haben, wenn sich nicht diese Herr seiner Herrschergeste gefügt hätten. Nach dem wir diese Ruinen verlassen hatten, wandelten wir durch einen Wald in ein schönes Thal, und verkürzten uns durch mancherley Erzählungen unsern Weg, der uns über Felder und Wiesen in einer Ebene, die erst in weiter Ferne von Bergen, dicht mit Waldungen besetzt, begränzt wurde, führte, und letztlich uns nach Libuň brachte, wo ein Titul[ar] Dechant und Vikarius for[aneus]²⁷⁵ residirt.

Wir traten in die Dechantey ein, trafen aber

---

²⁷¹ Jan Žižka z Trocnova († 1424) se svým vojskem hrad neúspěšně obléhal před rokem 1424. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 67.

²⁷² Václav III. (1305–1306).

²⁷³ Jan Zajíc z Házmburka († 1495), stoupenec Zelenohorské jednoty, vlastnil Trosky nejpozději od roku 1458. Jeho dědicové drželi hrad až do roku 1497. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 70.

²⁷⁴ Jíří z Poděbrad dobyl hrad Trosky, majetek stoupence Zelenohorské jednoty Jana Zajíce z Házmburka, roku 1469. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 70.

²⁷⁵ Vicarius foraneus, označení pro venkovského děkana katolické církve. Srv. http://www.fp.vslib.cz/kad/materialy/nastenka/Pro_verejnost/Projekty/Bozi-hrob-v-Liberici-1772/CD%20BOZI%20HROB/PDF/preklad.pdf, vyhledáno dne 27. 3. 2009.

[39r]

den Hauswirth²⁷⁶ nicht zu Hause an. Die Pfarrwohnung ist geräumig, doch nicht <...> überflüssig ausgedehnt, mit einem Gemüse- und Obstgarten versehen; den wir auch besahen, und in dem letztern uns einige Zwetschgen wohl schmecken ließen. Hernach begaben wir uns in die Gesindestube, wo wir recht viel zu lachen bekamen, denn ein altes Mütterchen aus dem leitmeritzer Kreise, das hier als Köchin diente, sprach drümoh aus. Der Herr Pf[arrer] Marek ließ uns rathen, was dieses zu bedeuten habe, und da wir dieses nicht vermochten, erklärte er's uns und sagte: daß es "darum eben" bedeuten solle. Nach einen kleinen Weile kam der Herr Dechant, ein mit Würde und Ansehn begabter Mann. Er hieß und willkommen, und nach einigen Gesprächen gingen wir zu einer recht reichlich besetzten Tafel. Nach Beendigung derselben wurde noch etwas über die Merkwürdigkeiten der Gegend und des Ortes Libuň gesprochen, welches ich hier anführen will. Das Dorf²⁷⁷ liegt am Bache Libuňka. Die hiesige Kirche unter dem Tittel des heiligen Martin B[ischof]²⁷⁸ kommt schon im Jahre [1]384 als Pfarrkirche vor. Zur Zeit des 30jährigen Kriegs, wo die <...> Flamme des wilden Religionseifers in unserm Vaterlande wüthete, wurde (1629 den 9ten Aug[ust]) nicht fern von d[ie]ser

[39v]

Kirche P[ater] Bernard Burnatius²⁷⁹, ein Jesuit, samt dem Knaben, der ihn beym heiligen Meßopfer bediente, von dem entrüsteten Pöbel aus den nahen Dorfe Rowensko der Religion willen grausam ermordet, und nachher von seinen Brüdern in Gitschin begraben. Diese Marterstätte bezeichnet itzt ein mit Stein gehauenes Kreuz, welches die obige traurige Begebenheit eingegraben enthält.

---

²⁷⁶ Karel Meinhard Jelínek (* 1765) byl farářem v Libuni v letech 1803–1823. Titulní děkan a vicarius foraneus byly jeho osobními tituly. Srv. Oldřich TURČÍN, *Libuň*, Muzejní noviny č. 13, Jičín 1998, s. 2. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2522, bez foliace.

²⁷⁷ Údaj o zasvěcení kostela a zavraždění jezuita Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 65-66.

²⁷⁸ Kostel sv. Martina, původně gotický, byl zbarokizován roku 1777. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 2, s. 258.

²⁷⁹ Matěj Burnatius (1584–1629), kněz, misionář a kazatel. Dne 29. srpna 1629 byl v Libuni spolu se studentem Janem Rokytou zabit obyvateli Rovenska pod Troskami, kteří se stavěli na odpor násilné rekatolizaci. Srv. Jindřich FRANCEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2002, s. 248-250.

Wir wurden auch in die hiesige Pfarrbibliothek geführt, welcher ein eigenes geräumiges Zimmer gewidmet, und von Mauritius Max²⁸⁰ Pfarrer allhier in dem Jahre 1789 oder 1790 angelegt worden ist.

Wir dankten nun für die gütige Bewirthung und trennten uns unter Kuß und Händedrücken von dem lieben Pat[er] Marek, der uns so viel Gutes erwiesen, und so viel Schönes und Erhabenes hat genießen lassen. Im Dorfe Knjžnice kauften wir Pflaumen, davon wir um 3 Kr[euzer] einen Hut voll bekamen. Mit dieser süßer Beute beladen, begaben wir uns gegen Ginolitz auf eine Anhöhe, davon wir die ganze Gegend überblicken konnten, und uns auf das weiche moosige Lager hie streckend, genoßen wir das herrliche Obst und ich las in Cannpus²⁸¹ Reisebeschreibung. Nun brachen wir auf und kamen durch Ginolitz, ein unbedeutendes Ort, darin ich mit Schmerzen gewahr wurde, daß mein Reisebeschreibung nun fehlt. Ich ließ e[in]e Strecke Wegs zurück! Aber verlohren! war verlohren, und trotz eines diesen Verlust enthaltenden

[mezi folia je všita rytina města Jičina – příloha obr. 23]

[40r]

und nach Libuň abgeschickten Zettels mit der Bitte, diesen Verlust bekannt machen zu lassen, erhielt ich das Buch nicht mehr.

Die Sonne war schon dem Untergange nahe, da erreichten wir die Stadt Gitschin, und fragten hier nach dem Hause des Tabackverlegers A. Mayer²⁸². Man zeigte uns solches, wir traten ein, hier ein Obdach und Aufnahme hoffend, und wurden gütig und gastfreundlich aufgenommen. Man ließ uns frey, wo wir schlafen wollten; das ganze Haus sollte uns zu Gebothe stehen; und endlich mußten wir uns bequemen im Bette der Magd, in [ein]er Kammer neben der Küche zu schlafen. (Prahlerey!) Doch hatten wir eine gute Nacht, und verträumten selbe süß und angenehm.

Früh den 19. Sept[ember] Dienstag standen wir munter und fröhlich auf, und nahmen uns vor, die beiden Schlösser Bradletz und Kumburk, so von der Stadt

---

²⁸⁰ Zakladatel farní knihovny v Libuni Mauritius Max byl farářem tamtéž v letech 1768–1797. Srv. http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=9389&Itemid=27, vyhledáno dne 18. 2. 2009.

²⁸¹ Kannpus Benjovský, srv. pozn. č. 23.

²⁸² A. Mayer, majitel skladu tabáku v Jičíně, blíže neurčená osoba.

etwa 1 1/2 Stunde Wegs liegen, zu besuchen, und was noch Merkwürdiges daran zu finden wäre, zu besichtigen. Mein Gefährte, der von gestern her noch einen Schaden an seinem Stiefel hatte, ging zu einem Schuster um sich denselben reparieren zu lassen, und ich besichtigte unterdessen den Ringplatz der Stadt. Nachdem er zurückgekehrt war, wanderten wir zur Stadt hinaus, gelangten durch eine doppelte schattige Allee bis nach Sebin²⁸³, wo ein Schlößchen

[40v]

mit einem artigen Garten angelegt ist. Hier ist auf dem Berge gleichen Namens die Sankt Magdalena-Kirche²⁸⁴ und an dessen Fuße die Kirche Aller Heiligen²⁸⁵ angelegt. Hier in der Nähe in Walditz war auch ehemals ein Carthauserkloster²⁸⁶. Es mußte ansehnlich und reich gewesen seyn. Es ist mit einer ins Viereck geführten mit Warthürmen und kleinen Basteyen beschützten Mauer, und einem Graben umgeben. Wir gingen über die Brücke ins Innere, und traten in die offene Kirche, über deren herrliches Ansehen, Reinheit und Größe wir uns nicht wenig wunderten. Nach dem wir eine Weile hier im Betrachten <...> der Gemähde verblieben, begaben wir uns in die Klostergänge, und trafen da auf die Wirthschaftskanzley, darin wir uns verfügten, mit der Bitte, uns, arme sonst noch etwas merkwürdiges in diesem Kloster vorhanden wäre, selbes zu wissen zu thun. Allein die Amtleute und Schreiber wußten nichts, ja sie verstanden vielleicht nicht einmahl unser Begehren. Wir richteten also unsere Schritte gerade auf das Bergschloß Bradletz hin, und mußten zu dem Zwecke <...> über ein Feld hingehen, worauf wir einen Mann ackernd fanden; den wir baten uns den Weg dahin zu zeigen. Ich hob zufälliger Weise einen Stein auf, und darin seine Härte auffiel,

[41r]

6.

---

²⁸³ Středověká ves Zebín, ležící 2 km SV od Jičína, zanikla počátkem 17. století. Srv. Karel KUČA, *České, moravské a slezské zvonice*, Praha 2001, s. 312. Kramerius si patrně spletl větší budovu se zámečkem.

²⁸⁴ Kaple sv. Maří Magdaleny, barokní z období okolo roku 1700. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 4*, s. 360.

²⁸⁵ Kostel Všech svatých. Starší kostel byl roku 1700 přestavěn do barokní podoby. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 4*, s. 360.

²⁸⁶ Dějiny bývalého kartuziánského kláštera a klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie srv. pozn. č. 297.

wollte ich mich durch Benetzen desselben noch mehr überzeugen, was es denn eigentlich sey? Ich rieb nun und putzte daran, und siehe, ein klarer, milchweißer Chalcedon lächelte mich an. Wie froh war ich über diesen Fund, mein Freund nahm Antheil an meinem Vergnügen, und da wir nun mehrere dergleichen Steine hier vermutheten, so verlegten wir uns nun fleißig auf's Suchen, und waren so glücklich fast bey jedem Niederbücken einen Kalcedon, Onix oder Agat[!] zu finden, so zwar daß wir nach einer 1/4 Stunde 20–25 Stücke zusammen lasen. Mit diesem mineralogischen Schatze beladen wanderten wir dem Walde zu, der den Fuß des Berges, darauf die Ruinen stehen, bedeckt. Im Waldbache wuschen wir die Steine rein, und verwahrten sie wohl. Eine 1/2 Stunde gingen wir allein durch des Waldes Stille, als wir Stimmen vernahmen, und bald darauf ein Weib mit einem Knaben Rieser[?] und Moos suchen sahen, die uns auf den zum Schlosse führenden Pfad wiesen. Diese Gegend war voll von einer Art stachlichter Gebüsche, die große schwarze Beeren trugen, nach Art der Heidelbeeren. Doch wird man ihrer bald satt, denn sie sind etwas matt und fast eckel erweckend.

Wir bogen um einen Hügel und gelangten zu einer

[41v]

einsamen Bauernhütte, in welche wir eintraten, und mit Milch und Brod, was unsern Mittagstisch uns machte, bewirtheet wurden. Wir besprachen uns mit den guten Leuten wegen dem einzuschlagenden Weg, und sie zeigten uns einen, der durch einen Wald auf eine ebene Strasse führte, die desswegen errichtet war, weil man vom Schlosse die Steine als Bausteine benützte, und so wird denn bald auch die letzte Spur dieser merkwürdigen Ruinen für immer vertilgt seyn. Auf dem Wege dahin stießen wir auf einen dunkelgrünen schiefrigen Stein, der ziemlich schöne Granatkörner enthielt, die darin gleichsam eingewachsen waren. Nun erreichten wir das Schloß²⁸⁷, davon aus obiger Ursache jedoch sehr wenig mehr vorhanden ist. Wir hatten hier genug Stoff zu Betrachtungen über die öde Stille dieses Orts, die weite Aussichts auf die umliegende Gegend, und man <einen> Theil des rechts gelegenen bunzl[auer] Kreises²⁸⁸ und d[er]gl[eichen]. Weil wir

---

²⁸⁷ Údaje o dobývání hradu převzal Karel Kramerius z neznámého zdroje. Hrad Bradlec byl založen počátkem 14. století členem rodu Markvarticů. Jako pustý se uvádí již ve druhé polovině 16. století. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 5*, Praha 1887, s. 195-197.

²⁸⁸ K rozsahu Boleslavského kraje v letech 1751–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 517.

Pulver noch vorräthig hatten, das wir in Turnau eingekauft haben, so wollten wir hier ein kleines Feuerwerk veranstalten. Aber Stein und Stahl fehlte. Ich mußte mich also (weil ich an dem Verluste Schuld trug) bequemen, in jene Hütte, wo wir über Mittag gewesen waren, zu eilen, und da Feuer zu hohlen. Ich erhielt solches nähml[ich] einen Scherben mit einigen glühenden Kohlen, und nun ging die Freude an; aber nach "Freud folgt Leid"; weil ich mich zur Anfachung des Feuer zu unserm Pulvergemisch bücken muß, so streifte ein Theil des verpuffenden Pulvers an meine Nase, und ich erhielt einen schwarzbraunen Flecken darauf.

[mezi folia je všita rytina hradu Kumburka – příloha obr. 24]

[42r]

Zu Anfange des 15ten Jahrhunderts glimmte das Feuer der Empörung und Unruhe²⁸⁹ in unserm Vaterlande schon, und schlug später um das Jahr 1420 in Helle Flammen aus. Um diese Zeit gab's auf den Strassen keine Sicherheit, und Räuber, die sich auf Raubschlössern hielten, wagten Uiberfülle und Beraubungen der Vorübergehenden. Diesem Uibel zu Steuer befahl Sigmund²⁹⁰ (1417) auf die Burg Bradletz zu ziehen, und das Raubgesindel darin zu vertilgen. Er übergab dem Herrn von Jablonsky²⁹¹ einenn Trupp einstiger Kumste[?], der mit diesem gegen Bradletz zog.²⁹² Die Räuber, welche bey Tage von diesem Zuge Nachricht erhielten, verschanzten <sich>, und rüsteten sich zur Gegenwehr. Da jedoch Jablonsky sich stellte, als habe er die Absicht Bradletz aufgegeben, und sich mit seiner Schar bey herabreichender Nacht in den nahen Wald verbarg, glaubten sich die Schloßbewohner sicher, und ihre Feinde im Schlafe versunken vermuthend, verließen einzeln das Schloß, um sich zu retten; allein eben hierdurch kamen sie sämtlich in den Hände des Jablonsky, denn so wie [ein]er aus der Pforte kam, wurde er aufgefangen, und in Vernehmung gebracht. Auf diese Art erhielt man 53 Räuber. Früh beym Anbruch des Tages, als sich keiner mehr vom Schlosse zeigte,

---

²⁸⁹ Míňeny husitské války.

²⁹⁰ Správně Václav IV. (1378–1419).

²⁹¹ Hynek Jablonský, vůdce královských vojsk při obléhání hradu Bradlce. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 5, s. 196.

²⁹² Vaněk z Jenštejna, majitel hradu Bradlce, byl královým odpůrcem. Roku 1417 vyslal Václav IV. k Bradlci vojsko, které hrad dobylo. Obránci hradu, kteří škodili okolí, byli odvezeni do Prahy a zde popraveni. Samotný Vaněk byl omilostněn. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 5, s. 196.

ließ man Sturm, fand aber alles offen, und das Schloß leer. Die Räuber wurden nun nach Prag gebracht, und auf Befehl des Königs sämtlich an Galgen gehängt. Wir sahen von hier nordwärts in ein waldichtes Thal darin Augezd²⁹³, ein Dorf von 94 N[ummern] und auf dem gegenüberliegenden Berge die Ruinen von Kumburg²⁹⁴ liegen.

[42v]

Kruschina oder Kumburg²⁹⁵, ein Raubritter, hatte ums Jahr [1]429 den Königgrätzern ihr Vieh geraubt, und selbes gegen Kumburg getrieben, wurde aber in seinem Vorhaben von Trčka²⁹⁶ gestört, und ihm das geraubte Vieh wieder abgeposten[?].

Von der Höhe der Ruine Bradlec herabsehend konnten wir uns den Weg, den wir zu nehmen gedachten, um zurück nach Gitschin zu kommen, wählen, und nahmen uns vor, gerade durch den Bergwald herab zu einer Wiese zu <gehen> strichen, hinter welcher ein Gebüsch sich ausdehnte, um welches wir rechts sich wendend, gehen mußten, um auf die Strasse zu kommen. Wir führten diesen Entschluß auch aus, und gelangten zu der anmuthigen Wiese, darauf wir einige Menschen in Arbeit begriffen fanden. <Nach> Unter mancherley Gesprächen erreichten wir wieder das Karthäuser Kloster²⁹⁷, welches von Albrecht von Waldstein Herzog von Friedland im Jahre 1627 den 8. Dez[em]b[er] gestiftet wurde. Der Stiftungsbrief lautete für 14 Carthäusermönche, und in der Urkunde wurden 26 Dörfere nahmentlich aufgeführt, die zum Lebensunterhalte dieser Geistlichen

---

²⁹³ Údaj o počtu domů Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen XVI*, Bidschower Kreis, Praha a Vídeň 1790, s. 77.

²⁹⁴ Údaje o Hynku Krušinovi z Lichtenburka převzal Karel Kramerius z neznámého zdroje. Hrad byl založen Markvartíci na počátku 14. století a pustnout začal po třicetileté válce. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 5*, s. 177-184.

²⁹⁵ Hynek Krušina z Lichtenburka († 1454) byl horlivým přívržencem kalicha a vůdcem orebitů. Před rokem 1427 se přidal na stranu Zikmunda Lucemburského. V roce 1429 odcizil hradeckým měšťanům dobytek, byl však záhy dopaden. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 5*, s. 178-180.

²⁹⁶ Hradeckým pomohl Hynka Krušinu z Lichtenburka zastavit Janek Holec z Nemošic, majitel náhodského panství. Mikuláš Trčka z Lípy († 1453) byl majitelem sousedního homolského panství. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 5*, s. 11. *Ottův slovník naučný XXV*, Praha 1906, s. 677.

²⁹⁷ Údaje o klášteře Karel Kramerius z části převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen XVI*, s. 77. Bývalý kartuziánský klášter byl založen roku 1627 Albrechtem z Valdštejna, který zde byl v roce 1636 též pohřben. V roce 1785 byly Valdštejnovy ostatky přeneseny do kaple sv. Anny v Mnichově Hradišti. Klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie byl dokončen roku 1655. Kaple sv. Josefa není v literatuře zmiňována. Klášter byl zrušen roku 1782. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 683-685. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 414.

dienen sollten. Auch verpflichtete sich Albrecht dem Kloster 1000 F[loren] aus seinen Renten beyzusteuern. Diese geistliche Communität blieb bis auf das Jahr 1782 im Besitze dieser Güter, wo ihre Aufhebung erfolgte. Im ehemaligen Kloster war eine Kapelle des heiligen Joseph und dann die schöne schon aber berührte Stiftskirche

[43r]

unter dem Tittel Marienhimmelfahrt. In der hiesigen Gruft ruhten die Gebein Albrecht Waldsteins und s[ein]er ersten Gemahlin²⁹⁸, aber <...> man fand seine Leiche verstümmelt, denn nach Marians Bericht soll der schwedische Feldherr Banner²⁹⁹ (1640) den Kopf und rechten Arm weggenommen, und nach Schweden überbracht haben. Im Jahre [1]785 am 3. März wurden die Uiberbleibsel von hier nach Münchengrätz in die dortige Sankt Annakapelle³⁰⁰ übertragen.

Wir begaben uns hier in einen Obstgarten, dessen Besitzerin uns für einiges Geld erlaubte, unsere Säcke nach Belieben mit guten saftigen Pflaumen zu füllen. Wir lagerten uns daher auf ½ Stündchen ins Gras und verzehrten mit Behaglichkeit diese süßen Früchte, und als wir uns sattgegessen und satt geplaudert hatten, verließen wir den Garten, und gelangten wieder in die Allee, auf welcher wir langsam schreitend um 4 Uhr die Stadt und unsere Herberge erreichten. Wir trafen den Tabakverleger Herrn Mayer nicht mehr zu Hause an, er war vormittag nach Sedletz in die Hauptniederlage abgereist. Der Sohn³⁰¹ desselben führte uns in der Stadt herum, wir besichtigten die Vorstadt und die Stadtmauer, und kehrten um 7 Uhr wieder zurück. Während des Abendmahls entstand auf einmahl ein Lärm am Markt, alles lief zusammen, und der Thurmwächter begann die Sturmglocke zu ziehen, in einem nahe bey Gitschin auf der Chaussee nach Sobotka gelegenen Dorfe <...> Holin entstand ein Feuer, welches

---

²⁹⁸ Lukrécie Nekšová z Landeka (cca 1583–1614), vdova po Arklebovi z Víckova na Prusínovicích. Původně byla pochována v kostele ve Štípě pod Lukovem, později nechal Albrecht z Valdštejna její ostatky převézt do Valdic a nakonec spočinuly v kapli sv. Anny v Mnichově Hradišti. Srv. Jan LOCH, *Heraldika a soukromý život Albrechta z Valdštejna a Frýdlantu*, s. 8-9.

²⁹⁹ Jan Gustafsson Banner (1596–1641), švédský vojevůdce, účastnil se ruské a švédské války. Roku 1630 byl jmenován generálem pěchoty. Vedl švédská vojska při pustošivých vpádech do Čech v letech 1634 a 1639–1640. Srv. *Ottův slovník naučný* III, 228-229.

³⁰⁰ Kaple sv. Anny v Mnichově Hradišti, srv. pozn. č. 208 a 217.

³⁰¹ Syn majitele skladu tabáku A. Mayera, blíže neurčená osoba.

Gitschiner Gemeinde in Unruhe versetzt hatte. Nach einer 1/2 Stunde hörten wir aber, daß nur ein Dörmofen bey Dorfe Holin in Brand gerathen war. Es wurde also alles bald wieder still, und wir begaben uns zur Ruhe.

Mittwoch den 20. Sept[ember] standen wir mit Dank gegen den Schöpfer, der uns in dieser Nacht beschützt hatte, auf, nahmen das für uns bereitete Frühstück <auf>, und verließen, für die gütige Aufnahme uns bedankend, unsere Gastfreunde und die Stadt, die wir bald aus den Augen verlohren. Wir gelangten zu einer Obstallee, die uns bis nach Sobotka führte. Ein Soldat gesellte sich zu uns, mit dem wir in Gesellschaft den Weg uns verkürzten, und bey dem Dorfe Drschtiekrey³⁰², darin ein Gesundbrunnen, nebst einer Sankt Prokopikapelle³⁰³, und Samschin³⁰⁴ vorbei gingen, welches gleichfalls ein Dorf mit einer Sankt Wenzelskapelle³⁰⁵ ist. Diese beyden Dörfer gehörten i[n] Henden den Herrn von Gersdorf³⁰⁶.

Wo sich die Allee eröffnete, konnten wir tief in den bunzlauer Kreis³⁰⁷ sehen, und unterschieden deutlich die beyden Berge bey Běla, auf deren einem das Schloß Pösig liegt. Wir erreichten bald die Stadt, trennten uns von unserm Reisegefährten und verfügten uns zum Kaufmann Herrn Hajek³⁰⁸, an den wir mittels eines Recommen-

dationsschreibens angewiesen waren. Wir wurden bey Tische behalten, und mußten da unsere Abentheuer auskramen, und unsere gefundenen mineralogischen Merkwürdigkeiten zeigen. Nach den Essen empfahlen wir uns, und trabten mit schweren Herzen aus der Stadt, denn ein <...> rauher Wind trieb

---

³⁰² Údaj o kapli Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen XVI*, s. 71.

³⁰³ Kaple sv. Prokopa, pozdně barokní z roku 1762. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 1*, s. 325.

³⁰⁴ Údaj o kostele Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen XVI*, s. 71.

³⁰⁵ Kostel sv. Václava, původně ze 14. století, byl přestavěn v letech 1785–1787. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 3*, Praha 1980, s. 289.

³⁰⁶ Gerstorfové z Gerstorfu vlastnili vsi Samšinu a Drštěkryje od roku 1570. Srv. *Ottův slovník naučný X*, s. 83.

³⁰⁷ K rozsahu Boleslavského kraje v letech 1751–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 517.

³⁰⁸ Hájek, obchodník ze Sobotky, blíže neučená osoba.

schweres Gewölk zusammen, das einen baldigen Regen drohte. Die Stadt³⁰⁹ zählt 240–250 größtentheils <steinerne> gemauerte Häuser, <darin> darunter die Dechantkirche u[nter] T[itte]l der heiligen Magdalena³¹⁰ schön dekorirt, und mit vielen merkwürdigen Epitaphien, und einer herrlichen 42 Zoll hohen im gothischen Geschmack gearbeiteten fein silbernen Monstranz geziert, sich auszeichnet. Nebst dem ist hier auch eine k[aiserliche] k[önigliche] Poststation. Der bey der Stadt liegende Humprechtsberg hat von dem Thurme oder Schloßchen³¹¹, so auf demselben von Humbert Czernin³¹² gebaut ist, seinen Nahmen. Er hat selbes nach türkischem Geschmack in d[ie]sem seinem ehemaligen Thiergarten erbauen lassen. Die Ansicht dieses einem Thurme nicht unähnlichen Schlosses ist auf der andere Seite dieses Blattes zu sehen. Man sieht hier einen Fasangarten, eine Forstmeisterswohnung und einen Maierhof. Humprecht Černin³¹³ befand sich mit dem jungen Wenzel <Mitrowský> Wratislav von Mitrowic³¹⁴ unter dem Gesandtschaftspersonale des Herrn von Krakwitz³¹⁵ im Jahre 1596 in Constantinopel.³¹⁶

[44v]

[kresba zámečku Humprechtu – příloha obr. 25]

Schloss Humprechts'berg

---

³⁰⁹ Údaj o počtu domů a pamětihodnostech města Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 44-47. Pamětihodnosti města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 6. díl, Praha 2004, s. 775-778.

³¹⁰ Kostel sv. Máří Magdaleny byl postaven na místě staršího kostela ze 14. století v letech 1590–1596. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 385.

³¹¹ Údaj o staviteli zámečku Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 44. Lovecký zámek Humprecht založil Jan Humprecht Černín z Chudenic na Kostí v roce 1667. Stavba byla dokončena roku 1670. Okolo zámečku byla zřízena obora. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 6. díl, s. 775-776.

³¹² Humprecht Jan Černín z Chudenic (1628–1682), nejvyšší komoří Království českého. Srv. <http://www.genealogy.euweb.cz/bohemia/czernin1.html>, vyhledáno dne 15. 4. 2009.

³¹³ V poselstvu do Cařihradu žádný Humprecht Černín z Chudenic nebyl. Seznam členů poselstva srv. Alois BEJBLÍK (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1977, s. 44-45. Karel Kramerius patrně zaměnil Humprechta († po 1629) za jeho bratra Heřmana († 1651), který se zúčastnil cest do Jeruzaléma a Osmanské říše. Srv. *Ottův slovník naučný* VI, Praha 1893, s. 625-626.

³¹⁴ Václav Vratislav z Mitrovic (1576–1635) se účastnil poselství do Cařihradu roku 1591 jako pachole Bedřicha Krekvíce. Po změně diplomatických vztahů mezi Habsburky a Osmanskou říší bylo poselstvo zajato a propuštěno až roku 1595. O pobytu v Cařihradu a cestě si Václav vedl zápisky, které byly později vydány pod názvem Příhody Václava Vratislava z Mitrovic. Srv. *Ottův slovník naučný* XXVI, s. 1006.

³¹⁵ Bedřich Krekvíc vedl habsburské poselstvo do Cařihradu roku 1591. Srv. pozn. č. 314.

³¹⁶ Údaj o poselstvu do Konstantinopole Karel Kramerius převzal z neznámého zdroje.

Nun näherten wir uns dem <Stadt> Flecken Bautzen³¹⁷ (Unter Bautzen) darin eine Sankt Katharina Pfarrkirche³¹⁸ ist. Das Städtchen hat meist hölzerne Häuser, und ein dessgl[eichen] Rathhaus³¹⁹ in der Mitte des Marktes. Wir gingen in die Pfarrey, darin wir den Herrn P[ater] Wetešnj³²⁰ anzutreffen vermeinten, fanden ihn aber nicht zu Hause, allein statt seiner den <...> gastfreundlichen Herrn Pfarrer Broffinger³²¹, der <...> uns zu einer wohlbesetzten Tafel führte, dabey noch einige Gäste saßen, um die wir uns aber nichts bekümmerten, sondern

[45r]

die vorgelegten Bissen uns recht angenehm schmecken ließen. Da während der Herr Pat[er] Wetešnj³²⁰ nicht zurückgekehrt war, so verließen wir den gastfreyen Herrn Pfarrer Broffinger und die Stadt Bautzen, und gelangten bey der Rauhigkeit des Windes und dem trüben Tage in Řitonic an, wo wir den Herrn Pat[er] W[etešnj³²⁰] zufinden gedachten, aber ihn nicht fanden. In der Hütte also schrieben wir einen Zettel in lat[einischer] Spr[ache] und bedeuteten darin, wie es uns leid thäte S[einer] Hochw[ürden] nicht angetroffen <...> und kennen gelernt zu haben und ließen ihm diesen Zettel gelegenheitlich zukommen. Der Abend begann immer mehr und mehr zu drohen, und wir wußten noch nicht, wo wir übernachten sollten. In <Mšetic> Domasnitz (Domausnic) wohin wir itzt gelangten, ist ein Schlößchen³²², darin wir Aufnahme <in dem Schloß> hofften. Allein wir? Um unter irgend einem Vorwande ins Schloß zu kommen, stellten wir uns, als ob wir im Sinne hätten, dasselbe abzuzeichnen, um die Leute auf uns aufmerksam zu machen. Ein Mann trat aus dem Hause heraus, und betrachtete uns in der Entfernung, doch weil wir zu ihm kein Zutrauen hatten, um ihm unser Anliegen zu offenbaren, so verließen wir dieses Schlößchen, und wanderten ins Wirthshaus,

---

³¹⁷ Údaj o zasvěcení kostela Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 49.

³¹⁸ Kostel sv. Kateřiny, byl postaven v letech 1759–1760 a restaurován v roce 1909. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 1*, s. 292.

³¹⁹ Patrně předchůdkyně současné empírové radnice z první poloviny 19. století, upravené ve druhé polovině 19. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 1*, s. 292.

³²⁰ František Vetešník, srv. pozn. č. 35.

³²¹ Jan Grossinger (* 1780) byl farářem v Dolním Bousově v letech 1815–1836. Karel Kramerius farářovo jméno poněkud zkomolil. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2517-2536, bez foliace.

³²² Zámeček v Domousnici byl postaven před rokem 1740 za držení Václava Jiřího Rašína z Rýzmburka a jeho syna Josefa Ignáce. Ve druhém desetiletí 19. století bylo vybudováno další křídlo a v letech 1917–1926 byl zámeček neobarokně upraven. Srv. Pavel VLČEK, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, s. 230.

^v Slova „ob ... reisen“ byla vložena později.

wo wir uns hinter einen noch leeren Tisch, da die Stube mit Fuhrknechten fast ganz angefüllt war, postirten, und hier unsere heutigen Aben-

[45v]

theuer nochmal durchmusterten. Nun kam Licht, und wir fanden uns in einer niedrigen, dunstigen Stube, darin <es> uns aber die wohlthätige Wärme recht wohl behagte, die wir den ganzen Nachmittag entbehren mußten. Wir genoßen etwas <...> Suppe mit Fleisch, und legten uns dann auf die für uns bereitete Streu nieder.

Früh den 21. Sept[ember] Donnerstag standen wir mit Gotteshilfe auf, und verfügten uns sogleich (es war noch im Dämmerungslichte und etwa 5 Uhr) zu den Ställen, um irgend einen <Fuhr zu> Fuhrmann zu bereden, daß er uns für ein gutes Trinkgeld aufnehmen und nach Rožďalowitz führen sollte. Allein, alle Fuhren waren schon fort. Wir mußten daher, um nicht ganz allein zu reisen, erst auf einige Krämer warten, die auch dieselbe Strasse zogen, und machten uns endlich um 1/2 6 Uhr auf den Weg. Wir ließen <...> die Strasse, die über Mczel nach Nimburg führt, rechts liegen, ob wir gleich anfänglich den Willen hatten nicht über Rožďalowitz, sondern geradezu nach Nimburg zu reisen^v, und gingen durch eine waldigte Gegend auf einer Nebenstrasse nach Rožďalowitz. Ein dichter schwerer Nebel hielt uns beständig umhüllt, und die Erde war von dem bey Nacht erfolgten Regen weich und schlammig geworden. Wir gingen so in Gesellschaft der Krämer durch diese menschenleeren Gegenden, darin wir kein friedliches Dörfchen zu sehen bekamen. Endlich wurden wir das Städtchen gewahr, und um 8 Uhr trafen wir hier an. Wir waren durch unsere frühzeitige Wanderung von Kälte ganz erstarrt, und daher that eine Portion Suppe ihre wohlthätige Wirkung, und goß neues Feuer und Regsamkeit in unsere Adern und

[46r]

Glieder. Es wurde hier eben Markt (Jahrmarkt) gehalten. Daher postirten sich die Leinwand- Tuch- Rind- Vieh- Pferd- Borstenvieh- und Getreidehändler auf die ihnen angewiesenen Plätze, die Kleinhändler mit Kämmedosen, Schnallen, Bändern, Gebetbüchern, Pfefferkuchen so f[olgende] w[eiter] schlugen ihre Buden auf, und kramten ihre Waren aus. Der Ringplatz ist ziemlich weitläufig, und die

Stadt³²³ zählt 160–170 meist von Holz gebaute Häuser. Die Dechantkirche zum heiligen Gallus Abt³²⁴ war schon im Jahre 1384 eine Pfarrkirche. Die Bürger dieses Städtchens suchten ihren Unterhalt meist durch die Viehzucht und den Ackerbau. Die Herrschaft Rožďalowitz gehörte bis auf Joh[ann] Albr[echt] Křinecký³²⁵, der nach der Schlacht am weißen Berge aller seiner Güter verlustig wurde, länger als 200 Jahre dem Geschlechte der Herrn Křinecký von Ronnow³²⁶. Im Jahre 1622 kam sie an Albr[echt] von Waldstein³²⁷, und bey dieser Familie verblieb sie bis auf das Jahr 1760, wo sie auf die Familie der Grafen von Clam³²⁸ gelangten. Diese Grafen haben hier ein prächtiges Schloß³²⁹ mit einem reizenden Lust- und weitläufigen Phasangarten, der von keinem andern in Böhmen an Größe übertroffen wird.

Um 9 Uhr verließen wir die Stadt, und gingen auf Křinetz zu. Auf dem Wege gesellte sich ein Jude zu uns, mit dem wir allerley sprachen, und ihm unsere böhm[ische] Edelsteine wiesen. Mein Gefährte der mistrauischer war als ich, <...> winkte mir, die Steine lieber wieder einzupacken, um den Eigennutz des Juden nicht zu reizen,

[46v]

allein, weil er kein Geld sah, so rührte ihn das glanzlose Gestein nicht. Nach einer Stunde Wegs, der uns wegen des Kothes ziemlich beschwerlich fiel, erreichten

---

³²³ Údaje o počtu domů, pamětihodnostech města a historii panství Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 36-38. K historii a pamětihodnostem města Rožďalovic srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 6. díl, s. 433-438.

³²⁴ Kostel sv. Havla byl původně gotický. Nynější stavba pochází z let 1726–1733. Opraven byl v letech 1836–1838, restaurován v letech 1912 a 1942. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 254.

³²⁵ Jan Albrecht Křinecký z Ronova (připomínán 1589–1622) byl za účast ve stavovském povstání roku 1622 odsouzen ke ztrátě všeho jmění. Srv. *Ottův slovník naučný* XV, s. 174.

³²⁶ Křinečtí z Ronova vlastnili panství Rožďalovice s několika přestávkami od konce 15. století do roku 1622. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 355-356.

³²⁷ Albrecht z Valdštejna (1583–1634) získal Rožďalovice roku 1622 a hned následujícího roku je postoupil Adamovi z Valdštejna. Valdštejnové vlastnili panství až do roku 1793, kdy jej koupil Karel von Möder. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 354-357.

³²⁸ Hrabata Clamové panství Rožďalovice nikdy nevladnili. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 10, s. 356-357.

³²⁹ Na místě zámku v Rožďalovicích stávala původně tvrz. Zámek vznikl patrně na přelomu 16. a 17. století. Ve druhém desetiletí 18. století byl zámek vrcholně barokně přestavěn, v roce 1760 byl pak pozdně barokně upraven. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 6. díl, s. 435-436.

wir den Marktflecken Křinetz³³⁰, und wanderten hier durchs Schloß³³¹. Es ist mit einem Wassergraben umgeben, <und> mit einem Lust- und Orangeriegarten geziert, und faßt die Sankt Egidius Kapelle³³² in sich, bey der ein Schloßkapellan angestellt ist. Nächst an dem Marktflecken, der aus 120–130 größtentheils von Holz erbauten Häusern und Hütten besteht, liegt die Sankt Johann Nep[omuk]³³³, und auf dem Berge Chotuc die heiligen Dreyeinigkeits Kirche³³⁴, welche ehemahls Pfarrkirche gewesen ist. Aus dem Schlosse tretend gelangten wir in den Marktflecken, nach dessen Zurücklegung wir durch eine Allee in einen <Wald> Thiergarten lenkten, in welchem wir aber von dem andringenden Regen nicht gesichert waren. Unterdessen war der Bäume schirmendes Laub hier ein besseres Obdach als wenn wir dem freyen Regen wären gänzlich ausgesetzt gewesen. Wir ruhten hier unter einem dickbelaubten Baume aus, und setzten dann unsern Weg wieder weiter fort. Der Regen hatte einwenig aufgehört, und wir konnten die umliegende weite Gegend in Augenschein nehmen. Vor uns etwas rechts lag auf einem mäßigen Hügel eine Hütte, dahin wir unsere Schritte richteten, und unter das wirthliche Dach eintraten. Es war daß eine Vogelfängerhütte oder Hegerhütte, denn wir trafen da

[47r]

einen Heger an, der eben ein Netz zu rechte machte, und seine Kinder halfen ihm daran zu flicken. Nahe dabey ist eine kleine Kapelle³³⁵, von der man bis nach Lissa sehen kann. Nachdem wir hier eine Weile abgerastet hatten, nahmen wir wieder unsere Siebensachen zusammen, und wanderten gegen Nimburg, dessen hohen Thurm wir schon von weiten erblickten. Wir unterhielten uns itzt von unserm Hause, unserer Familie, von unseren Freunden und Gespielen, und

---

³³⁰ Údaje o počtu domů a pamětihodnostech města Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* IV, s. 35. K pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 3. díl, s. 242–244.

³³¹ Zámek v Křinci vznikl zřejmě přestavbou tvrze po roce 1649 za Augusta Pavla Morzina. Několikrát byl poté upravován, roku 1705 byla postavena zámecká kaple. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 3. díl, s. 243.

³³² Kaple sv. Jiljí byla postavena roku 1705. Srv. pozn. č. 331.

³³³ Kaple sv. Jana Nepomuckého, barokní z let 1712–1714, byla přestavěna před rokem 1755, zrušena roku 1788 a obnovena kolem roku 1796. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 2, s. 163.

³³⁴ Kostel Nejsvětější Trojice, připomínaný roku 1357. Dnešní stavba pochází ze 16. století, barokně upraven byl kostel roku 1697, vyhořel roku 1888 a znovu byl obnoven roku 1889. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 2, s. 163.

³³⁵ Kapli se nepodařilo určit.

dachten an die glückliche Nachhausekunft und an das herzliche Wiedersehn. Unter dergleichen Gesprächen erreichten wir Ronnow. Ein prächtiges Schloß³³⁶ zeichnet dieses Dorf vortheilhaft aus, es ist mit einer Kapelle des heiligen Joseph, und mit einem niedlichen Lust- und Obstgarten versehen. Die Dorfkirche des heiligen Wenzel's M[ärtyrer]³³⁷ wird von einem Lokalseelsorger administriert. Man läutete eben zu Mittag, daher wir in eine ländliche Hütte eintraten, wo wir Milch bekamen, und Brot dazu, das wir in einigen andern aber vergebens gesucht hatten. Wir begaben uns hier auch zum Herrn Pfarrer³³⁸, den wir jedoch nicht zusehen bekamen. Er war abwesend.

Um <...> 2 Uhr kamen wir in Nimburg³³⁹ an. Die Stadt hat ein etwas trotziges altes Ansehen[!], besteht meist aus von Stein fest gebauten Häusern an deren einigen wir eingemauerte steinerne Köpfe fanden. Ich suchte hier die Wohnung des Herrn Čebuský³⁴⁰ auf, den

[47v]

wir auch bey seinen Eltern, die hier ein Greißlernahrung und ein eigenes Haus haben, glücklich fanden. Wir machte es unendliche Freude, auf unserer Wanderung eine bekannte menschliche Seele zu finden, und wir besprachen uns daher ein Stündchen mit ihm. Nach Verlauf dieser Zeit aber wollten wir uns wieder auf den Weg machen, um wenigstens bis nach Lissa zu kommen, allein er ließ uns nicht, und nach einigem Weigern mußten wir ihm versprechen, bey seinen Eltern zu übernachten. Wir gingen daß ein, da es uns ohnehin <eine> Sorge überhoben und spazierten einstweilen durch die Stadt in seiner Gesellschaft. Die Stadt zählt etwa 280 Häuser, die meist von Stein und hübsch gebaut sind. Jene Häuser mit Köpfen, waren ehemals solchen Rathsverwandten zugehörig, die

---

³³⁶ Rozlehlý barokní zámek Nový Ronov v obci Oskořínek vznikl v 18. století přestavbou renesančního zámku z 16. století. V letech 1850–1860 byl přestavěn na cukrovar a ve 30. letech 20. století byl kompletně zbořen. Kaple sv. Josefa není v literatuře zmiňována. Srv. Rudolf ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze III.*, s. 353. Údaj o zámecké kapli a kostelu sv. Václava Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 33.

³³⁷ Kostel sv. Václava se nachází v obci Hrubý Jeseník, navazující na obec Oskořínek. Jedná se o původně gotický kostel ze 14. století. V roce 1763 vyhořel a v letech 1766–1769 byl opět postaven v pozdně barokním slohu. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 1*, s. 474.

³³⁸ Blíže neurčený farář.

³³⁹ Údaje o historii města, pamětihodnostech, vzniku pojmenování města, melounech a Jiřím Rohovladovi Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 12–23. K historii a pamětihodnostem města srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 4. díl, s. 524–538.

³⁴⁰ Čebuský, blíže neurčený přítel Karla Krameria.

wegen irgend eines Verbrechens geköpft worden, und zum Zeichen dieser Exequotion wurden ihre Häuser mit Steinköpfen geziert. (Traurige Zierde!) Die Bürger nähren sich außer den gewöhnlichen Stadtgewerben vom Bierbräuen und dem Ackerbaue. Hier werden häufig delicioſe Melonen gepflegt. Kaiser Rudolph³⁴¹ beschleunigte weilend im Lager bey Horáždowitz durch ihren zu häufigen Genuß seinen Tod. Sonst verstanden die Nimburger tief ins Glas zu gucken, daher das böhmische Sprüchwort "Připjm ti po Nimbursku". Nimburg hieß ehemdem Wicemilow, seinem Stifter dem Wladiken Wicemil zu Ehren (779),

[48r]

später Swinj Brod, wegen des häufigen Schwarzwildes und am spätesten erhielt den Nahmen Nuinburg oder Nimburg von den Deutschen, welches die Böhmen in Nimburg, Limburg verwandelten. Wenzel II. und seine Tochter Elisabeth³⁴², Mutter Karls IV. bewiesen sich gegen diese Stadt sehr günstig; sowie auch Karl IV. und sein Sohn Siegmund³⁴³ das Wohl dieser Stadt berücksichtigten, doch erfuhr auch sie die Drangsale des hussitischen Religionskrieges, und wurde von den Taboriten³⁴⁴ 1421 überfallen und ohne Widerstand eingenommen. Hier übten diese zügellosen Vaterlandsverwüster ihre Wuth und Grausamkeit vorzüglich an der Geistlichkeit, in dem sie das Dominikanerkloster³⁴⁵ überfielen, und nach Ermordung der Ordensmänner dasselbe den Flammen Preis gaben. Der Pfarrer Georg Rohowlad³⁴⁶ wurde samt seinem Kapellan, weil sie den Sterbenden den Empfang des heiligsten[?] Herrn[?] Abendmahls und der letzten Öhlung anempfohlen hatten, vor die Stadt geschleppt, und hier in einem Fasse verbrannt.

---

³⁴¹ Rudolf I. Habsburský (1306–1307) zemřel ve vojenském ležení 3. nebo 4. července 1307, patrně na úplavici. Srv. Brigitte HAMANNOVÁ, *Habsburkové, Životopisná encyklopedie*, Praha 1996, s. 362-363.

³⁴² Eliška Přemyslovna (1292–1330), dcera Václava II. a Guty Habsburské, manželka Jana Lucemburského. Srv. Jiří LOUDA – Michael MACLAGAN, *Lines of succession*, table 86.

³⁴³ Zikmund Lucemburský (1419–1420, 1436–1437).

³⁴⁴ V dubnu roku 1421 dobyli město pražané, nikoliv táborité. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 4. díl, s. 526.

³⁴⁵ Bývalý dominikánský klášter byl údajně založen roku 1257 Smilem z Lichtenburka a bratry Mutěnou a Budíkem z Poděbrad. První zmínka o klášteře pochází až z roku 1335. V roce 1424 klášter zničili husité. V 17. století byl klášter obnoven a v roce 1785 zrušen. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 396-397.

³⁴⁶ Nymburský kněz podobojí Jiří Rohovlad byl spolu se svým kaplanem Klimentem upálen na rozkaz tábořského hejtmána Jana Hvězdy z Vicemilic roku 1425. Jiří Rohovlad doporučoval poslední pomazání jako prostředek ke spasení, s čímž hejtmán nesouhlasil. Srv. <http://nymburk.evangelnet.cz/?page=II>, vyhledáno dne 18. 2. 2009.

Hinek Zbinko von Poděbrad³⁴⁷ eilte zwar der hart bedrängten Stadt zu Hülfe, wurde aber (ein anderer Hamilcar³⁴⁸!) unter dem Thore der Stadt von einigen Bräuenknechten erschlagen. Diesem Schicksale kaum entgangen, wurde die Stadt abermahl (1483) von Georg Kopidlansky³⁴⁹ einem Bruder des von den Pragern zu Prag enthaupteten Kopidlansky³⁵⁰, aus Rache überrumpelt, und ihre Vorstädte in Brand gesetzt. Jetzt genoß die Stadt einige Ruhe

[48v]

bis auf das Jahr 1631, wo die <Schweden> Sachsen nach einem gewagten Sturm gegen die Stadt vom General Johann Götz³⁵¹ zurückgetrieben wurden. 1634 kehrten die Sachsen zurück, plünderten und behandelten die Bürger aufs grausamste.³⁵² Im Jahre 1639 endlich wurde die Stadt von den Schweden geplündert und in Brand gesteckt.

Hier ist nun vorzüglich zu merken.

- 1) die Dechantkirche unter dem Tittel des heiligen Egidius Abt³⁵³ die unter K[önig] Ferdinand II. zur Dechantkirche erhoben worden
- 2) die Marien-Geburtkirche³⁵⁴ mit einem ehemaligen (1785 aufgehobenen) vom König Wenzel II. gestifteten und von Herr Berneke von Poděbrad³⁵⁵ zu Stande gebrachten Dominikaner Kloster³⁵⁶.

---

³⁴⁷ Hynek Boček z Kunštátu a Poděbrad († 1426) byl nejdříve stoupencem orebitů, poté Pražanů. Do roku 1425 držel Nymburk s Pražany, poté se přiklonil k táboritům. Za přestoupení chtěl Hynek město ztrestat, při jeho dobývání roku 1426 však u Bobnické brány padl. Srv. *Ottův slovník naučný* XV, s. 376, XVIII, Praha 1902, s. 329.

³⁴⁸ Patrně myšlen Hamilcar, syn Hannonův nebo Magův, který byl zabit v ležení u města Himery Gelónem Syrakuským. Srv. *Ottův slovník naučný* X, s. 821.

³⁴⁹ Jiří Kopidlanský z Kopidlna (připomínán 1507–1509) chtěl pomstít svého odsouzeného bratra Jana a proto činil škody královským městům (převážně Praze). Konec zášti učinil smír mezi Jiřím a králem Vladislavem II. Jagellonským roku 1509. O předpadení města Nymburka Jiřím Kopidlanským není nic známo. Srv. *Ottův slovník naučný* XIV, s. 771, XVIII, s. 329.

³⁵⁰ Jan Kopidlanský z Kopidlna († 1506) zavraždil roku 1506 o pražském výročním trhu zemana Jana Cukra z Tamfeldu a za tento čin byl odsouzen ke stětí. Srv. *Ottův slovník naučný* XIV, s. 771.

³⁵¹ Jan z Götzu († 1645), vojenský velitel. Roku 1625 vstoupil do císařského vojska. Bojoval mj. u Nördlingenu, padl v bitvě u Jankova. Srv. *Ottův slovník naučný* X, s. 369.

³⁵² V roce 1631 Sasové zničili ¾ města požárem. Roku 1634 Sasové město dobyli. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 4. díl, s. 527.

³⁵³ Kostel sv. Jiljí, původně sv. Mikuláše, byl založen koncem 13. století. Po požáru roku 1686 byl kostel do roku 1693 raně barokně upraven. V letech 1859–1866 regotizován. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech* 2, s. 513.

³⁵⁴ Dnes kostel sv. Jana Nepomuckého, založen byl spolu s bývalým dominikánským klášterem ve 13. století, obnoven koncem 17. století a zasvěcen Panně Marii Růžencové. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 396-397.

³⁵⁵ Na založení dominikánského kláštera se údajně podíleli bratři Mutěna a Budík z Poděbrad. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 397. Identita těchto dvou osob, stejně jako Berneka z Poděbrad, je sporná, neboť v nejnovějších

Außer dieser Merkwürdigkeiten führte uns unser Freund Čebusky auf den Thurm der Dechantkirche, der sehr hoch ist, und von dem wir eine weite Aussicht genossen und die alterthümlichen Glocken betrachteten.

Es wurde Abend, und wir kehrten zurück in unsere Herberge, wo wir anlangend das Kriegslied von Patrčka³⁵⁷ "Wzhûru bratřj, čas gest wstáti" mit Begleitung einer wohlgestimmten Harfe gemeinschaftlich sangen. Nachdem Nachtmahle verfügten wir uns zu unserer Schlafstelle, die wir gemeinschaftlich in einem Zimmer mit der ganzen Familie einnehmen und kurz noch vor dem Schlafen einen Schinken essen und Bier darauf trinken mußten. Das war uns sehr lästig, und wir hätten lieber auf Stroh in unserem Zimmer liegen wollen. So geniert mußten wir uns schlafen legen.

[49r]

7.

VII. Heft Tagebuch

Endlich nach einer heißen Nacht erschien der sehnlichst erwartete

22. September (Freitag) Wir wurden <...> noch auf den Weg mit einem Frühstück gestärkt, und traten nun unsere Rückreise nach Prag an, dahin wir heute bestimmt kommen wollten. Čebuský begleitete uns bis nach Kostomlat³⁵⁸, einem Pfarrdorfe von 63 N[ummern] mit einer Sankt Bartolomäus Kirche³⁵⁹, die einen lichten Gottesacker hat, darauf wir einige Epitaphien lasen, und unter Danksagungen und Glückwünschen zur frohen Rückkehr von einander Abschied nahmen. Wir kamen hinter dem Dorfe zu einem Walde, wo wir ausruhten, und unsern zurückgelegten Wege itzt durchdachten. Nach einer 1/4 stündigen Ruhe langten wir um 11 Uhr in Lissa an. Hierher hatten wir zwar an den Apotheker ein Schreiben, allein weil uns das etwa erhaltene Mittagmahl zu sehr aufgehalten

---

genealogiích nefigurují. Srv. Miroslav PLAČEK – Peter FUTÁK, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006, s. 566-589.

³⁵⁶ Dějiny bývalého dominikánského kláštera srv. pozn. č. 354 a 355.

³⁵⁷ Michal Silorad Patrčka (1787–1838), obrozenec, básník a vynálezce v oblasti mnemoniky a přírodních věd. Srv. Jiří FRÝZEK, *Michal Silorad Patrčka*, in: Václav PETRBOK (usp.), *Východočeské Athény* a Josef Liboslav Ziegler. Sborník příspěvků ze symposia konaného 30.–31. května 1997 v Rychnově nad Kněžnou, Boskovice 1997, s. 39-51.

³⁵⁸ Údaj o počtu domů a zasvěcení kostela Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen IV*, s. 29.

³⁵⁹ Kostel sv. Bartoloměje, připomínaný ve 14. století, byl v letech 1775–1778 barokizován. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 116.

^w Později bylo připsáno "So begrüßte ich auch am 27. Sept[em]b[er] [1]850, also nach 35 Jahren, mit meiner Familie aus der 8jährigen Gefangenschaft in Eger zurückkehrend, diese meine Liebe seitdem sehr veränderte Vaterstadt Prag!".

hätte, begnügen wir uns, bey einem Bäcker einige Semmel, und etwas Zwetschgen zukaufen, und mit dieser Beute zum Mittagsimbis unsere fordernden Mägen zu befriedigen. Von itzt angingen wir beständig durch waldichte Gegenden, und wir befanden uns darin recht wohl, weil heute der Himmel zwar mit Gewölk überzogen aber nicht regnerisch wie gestern war. Jetzt erreichten wir Tauschim, wo die Iser in die Elbe fällt.

[49v]

Bald hatten wir auch diesen Ort aus den Augen verlohren, sahen seitwärts (rechts) Brandeis und Altbunzlau liegen, und schritten nun rasch auf einer weiten Ebene hin, die sich endlich mit einem Abhange gegen ein Thal aufschloß, in dessen Hintergrunde uns <uns> unser geliebtes Prag, von einem grauen Nebel verhüllt, entgegen lächelte. Wir konnten bald die Thürme der Stadt, die Rauchsäulen der Kamine und die Kirchen unterscheiden, und vernahmen nun auch den Schall der Abendglocke, die zum Ave Maria! rief, und begrüßten mit einem lauten Frohlocken die wiedergesehene theuere Vaterstadt.^w

Nach einer 1/2 Stunde erreichten wir die Stadt, durchs Pořitscher Thor einwandernd, und abermahls in 1/2 Stunde unsere Wohnungen!

[ozdobné zakončení textu – příloha obr. 26]

Finis

[50r]

Einige Anmerkungen über die Ferien

Nach dieser kleinen Reise, genoß ich noch in den Ferien einigen Unterhalt. Ich las einige Reisebeschreibungen, die sich in unserer Bibliothek vorfanden, und besuchte die Umgegend von Prag bald mit Mühlstein³⁶⁰ bald mit Michele³⁶¹ oder Johann St[iassny]³⁶².

---

³⁶⁰ Leonhard Mühlstein, srv. pozn. č. 8.

³⁶¹ Karel Michel, srv. pozn. č. 3.

³⁶² Jan Šťasný (Staßný, Stasný), přítel a spolucestující Karla Kramera. Zda se přátelé znali ze studií, není zřejmé. Mezi Krameriovými spolužáky na filozofické fakultě pražské univerzity je uveden pouze Christian Stiasny (* cca 1799), syn třeboňského advokáta Prokopa Stiasného. Srv. AUK, Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1818, bez foliace.

Besonders trat ich wieder alle meine Conditionen³⁶³ an, und dieß geschah am 1 Octobr, wo ich wieder bey der Obristin Hromada³⁶⁴ zu lehren anfang. Doch dauerte dieses nur 8 Tage, denn sie hatte ihre Tochter einer Frau in Erziehung gegeben, weil diese boshafte eigensinnige Kinder gut zu bändigen verstand, und weil sie ihren Herr³⁶⁵ Gemahl bald erwartete, der im jüngsten Franzosenkriege sich auch ausgezeichnet hatte.

[50v]

Am 5ten October [1]815 machte ich mit Stiassny³⁶⁶ und Birnbaum³⁶⁷ eine Excursion nach Wokoř.

Dieses Schloß pflegte ich mit meinen Brüdern³⁶⁸ und Schulkameraden gewöhnlich alle Jahre zur Osterzeit zubesuchen, und da es nur 3 Stunden von Prag entlegen ist, so kann man mit der Hin- und Herreise in einem Tage fertig seyn.

Wir gingen daher früh um 6 Uhr aus über die Kleinseite durchs Strahöfer oder Reichsthor³⁶⁹ aus der Stadt, und wandten uns rechts über einen Fußsteig, der uns in eine Vertiefung führte, darin ein Bach aus Brewnnow kommend in den Stadtgraben sich ergießt. Diesen Bach überschritten wir, und einen mäßigen Hügel er<...>steigend, erreichten wir die weiße Statue des Muttergottesbildes nahe an dem Wirthshause Andělka³⁷⁰, welches dem Prämonstratenser Stifte Strahof³⁷¹ zu Prag gehört. Hier hielten wir uns nicht auf, sondern ließen uns allmählig in das 1te Thal wieder, das wir auf unserer Wanderung antrafen, und darauf wir das Dorf Degnitz <links> rechts liegend fanden. Es gehört dem Domprobsten zu Prag³⁷², und wird auch Dewitz oder Debitz genannt

---

³⁶³ Již za gymnaziálních studií si Karel Kramerius přivydělával doučováním slabších žáků, srv. kapitola III. 2. Léta finanční nejistoty (1828–1841) (s. 22 an).

³⁶⁴ Hromadová, manželka obrsta Hromady, blíže neurčená osoba.

³⁶⁵ Obrst Hromada, blíže neurčená osoba. Hromada se patrně zúčastnil bitvy u Waterloo (1815).

³⁶⁶ Jan Šťasný, srv. pozn. č. 362.

³⁶⁷ Birnbaum, blíže neurčený přítel Karla Krameria.

³⁶⁸ Václav Kramerius (1792–1861), Vojtěch Kramerius (1795–1864) a Jan Kramerius (1801–1861).

³⁶⁹ Strahovská neboli Říšská brána, která stávala naproti vchodu do Strahovského kláštera, byla založena krátce po roce 1460 a z větší části zbořena v roce 1898. Srv. Zdeněk FIŠERA, *Encyklopedie městských bran*, s. 181.

³⁷⁰ Hostinec byl patrně provozován v usedlosti s vinicí jménem Andělka, která, stejně jako celé Střešovice, patřila strahovským premonstrátům. Vinice byla založena zřejmě v 16. století a v průběhu 17. století zde vznikla usedlost. Srv. Barbora LAŠŤOVKOVÁ, *Pražské usedlosti*, Praha 2001, s. 23–24.

³⁷¹ Královská kanonie Premonstrátů na pražském Strahově.

³⁷² Prepozitura metropolitní kapituly u sv. Víta na Pražském hradě.

[51r]

Wir erstiegen nun die gegenüberliegende Anhöhe, die meist kahl ist, und schritten auf dem Bergrücken, der dieses Thal von jenem 2ten, das man Scharka nennet, trennt. Hier gelangten wir zu einer Mauer, die isolirt für sich dasteht, und ehemals wahrscheinlich zur Verwahrung eines Gartens gedient hatte.

Von hier erblickten wir das reizende Thal von Scharka, das 2te also, so wir auf unserer Reise antrafen. Es stellte sich uns zuerst ein angenehmes Schlößchen³⁷³ links, und eine schöne weitschichtige Mühle³⁷⁴ rechts dar, deren Räder vom Scharker Bache getrieben werden, und welche zugleich als Wirthshaus für die Reisenden und als Tanzboden für die lustige Dorfjugend dient. Diese Gegend war ehedem ganz mit Wald bewachsen, und erhielt ihren Namen von jenem verruffenen Heldenmädchen mit Namen Scharka, welche Ctiborn, einen Vertrauten des Herzogs Přemisl meuchlings ums Leben gebracht hatte.³⁷⁵ Ctibor <...> wurde nähmlich

[51v]

vom Přemisl abgeschickt, um eine Streitigkeit, die zwischen Mlada und Smelauss, zwey Edelleuten in der Gegend von Tuchomeřitz wegen ihren Gütern und Gränzen entstanden war gütlich beyzulegen. Er mußte zu dem Ende d[iese]s die waldichte Gegend von Scharka, darin Wlasta mit ihren Mädchen ein festes Schloß bewohnte, passiren, und hier erfuhr auch Wlasta diesen seinen Ritt. Sie ließ etliche 50 von ihren streitbaren Mädchen Rosse besteigen, und ihnen auflauern. Da sie jedoch erfuhren, daß Ctibor mit bewaffentten Männern erschien, zogen sie sich zurück, und nur eine von ihnen, mit Namen Scharka, ließ sich binden, ein Hüfthorn an die Seite sich hängen und auf einen Rasen nahe dem Wege, den Ctibor mit seinen Gefährten nehmen mußte, legen, mit einer Flasche voll Meth. Als Ctibor daher kam, fing sie zu jammern und zu stöhnen an. Er horchte, woher

---

³⁷³ Pravděpodobně Jenerálka, vinice a usedlost, která patřila strahovským premonstrátům. Zámeček byl postaven ve druhé polovině 18. století a později byl klasicistně upraven. Srv. Barbora LAŠTOVKOVÁ, *Pražské usedlosti*, s. 117-119.

³⁷⁴ Šlo o některý z mlýnů v Šáreckém údolí. Celkem zde bylo mlýnů minimálně pět – Čertův mlýn, Dubový mlýn, Malý mlýn, Na mlýnku a Záporecný mlýn. Srv. Barbora LAŠTOVKOVÁ, *Pražské usedlosti*, s. 60, 69-71, 184-185, 200, 334-335.

³⁷⁵ Pověst o Šárce a Ctiradovi je součástí tzv. Dívčí války. Karel Kramerius se o ní s velkou pravděpodobností dočetl v Kronice české Václava Hájka z Libočan. Srv. Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, Praha 1981, s. 109-112.

das Säufzer käme, ging näher, und gewahrte hier ein reizendes Mädchen in Thränen zerflossen.

[52r]

Sie erzählt ihm mit erheuchelter Aufrichtigkeit das Unglück, wo ihrem Vater Mnohoslaw von Oskořjn auf der Jagd getrennt, und von der Schaar der diesen Wald durchstreifenden Mädchen Wlastas ergriffen und gebunden, bey vernommener Annäherung Ctibor's aber vom Rosse herabworfen und an diesen Ort, wo er sie itzt sähe, geschleppt worden zu seyn. Er hörte ihr aufmerksam zu, nachdem er zuvor ihre Bande gelöset hatte, bezeugte ihr sein Mitleid, und wurde von ihr nun aufgemuntert, samt seinen Gefährten sich ein Schluck ihres Meths wohl schmecken zu lassen. Erließ sich, bezaubert von der Anmuth ihrer Mienen und der beredten Kraft ihrer Worte, verleiten von dem Zaubertrunke zu kosten, und augenblicklich (sagt die böhmische Sage) soll er und seine Gefährten unvermögend geworden seyn, sich gegen die im Hinterhalte verborgenen und auf den Ruf Scharkas herbeygeeilten Mädchen zu vertheidigen. Ctibors

[52v]

Gefährten wurden niedergemacht, und ihr Anführer gebunden aufs Wlastas Schloß geschleppt. Hier übten die entrüsteten und entarteten Weiber ihre Wuth an dem armen Manne aus, und weihten ihn dem Tode.

<...> Dieser Sage mag wohl eine wahre Geschichte Ctibors zu Grunde liegen. Noch zu Hajeks von Libočan³⁷⁶ Zeiten war diese Gegend mit Wald ganz überdeckt, und hieß Scharka.

Wir gingen das Schlößchen³⁷⁷ vorbei, und bestiegen die gegenseitige Anhöhe, die uns bey dem Dorfe Nebuschitz vorüber führte, welches in dem dritten Thale liegt, das wir passirten. Nun erhoben wir uns gegen einen Hügel, der früher ziemlich mit dichtem Walde mußte bedeckt gewesen seyn, itzt aber schütter nur einige Eichenstämme enthielt. Von hier gelangten wir an eine mit Feldern bedeckte weit sich hindehnende Ebene, an deren Ende ein finsterer Wald sich darstellt, der bis

---

³⁷⁶ Václav Hájek z Libočan (1499–1553), kněz a autor Kroniky české. Srv. *Ottův slovník naučný* X, s. 755-756.

³⁷⁷ Jenerálka, srv. pozn. č. 373.

nach Tuchomeřitz reicht. Wir betreten diesen, gelangten an einen Bach, der von Kopanina

[mezi folia je všita rytina hradu Okoře – příloha obr. 27]

[53r]

einem links vom Wege gelegenen und von hier sichtbaren Dorfe herkommt, und in den bey und durch Tuchomeřitz laufenden Bache sich ergießt. Als wir in Tuchomeřitz anlangten, kehrten wir beym Müller Herrn Czermak³⁷⁸ ein, der uns freundlich aufnahm, und bey sich ausruhen ließ. Ich erinnerte mich der hier vor 2 Jahren in den Ferien (von der Grammat[ik] zur Syntax³⁷⁹) zugebrachten Tage mit seinem Sohne Philipp³⁸⁰. Bald erhoben wir uns, und erstiegen die Anhöhe, auf welcher das Schloß³⁸¹ liegt (ehemalige Rezidenz der Jesuiten³⁸²) und langten nach einer 1/2 Stunde in Okorž an. Wir mußten nun den großen vor dem Schlosse gelegenen Teich herumgehen, und gelangten durch ein Hinterpförtchen (a)^x in die Bastey. Die Ansicht des Schlosses, so wir sie hier beygefügt ist, zeigt sich eben für den Reisenden, wenn er von Prag kommt. So daß im <Hinter> Vordergrunde ziemlich weit rechts sich der große Teich befindet. Von der Bastey gelangten wir über zertrümmertes Mauerwerk auf einen Rasenplatz, wo wir Pflaumenbäume mit Zwetschgen noch prangend antrafen, und für einige Kreuzer

[53v]

die Erlaubniß von den hier wohnenden armen Leuten erhielten, uns nach Belieben die Bäume zu schütteln. Nun durchkrochen wir die Ruinen, kamen in den großen Thurm, darin bey c die Schloßkapelle gewesen, und sahen noch die Feuermauern

---

³⁷⁸ Mlynář Čermák v Tuchoměřicích, blíže neurčená osoba.

³⁷⁹ Gramatikou se nazývala třetí (3. ročník) a syntaxí čtvrtá gramatikální třída (4. ročník) gymnázia. Srv. Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha*, s. 45.

³⁸⁰ Filip Čermák, syn mlynáře v Tuchoměřicích, přítel Karla Kramera.

³⁸¹ Údaje o historii hradu Okoř Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen I*, Rakonitzer Kreis, Praha 1785, s. 232-233. Hrad byl založen pravděpodobně kolem poloviny 14. století Františkem Rokycanským a koncem 15. století byl přestavěn a rozšířen. Zříceninou se stal až koncem 18. století. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 8*, Praha 1891, s. 231-236.

³⁸² Pražským jezuitům, kterým roku 1649 Okoř odkázal Jaroslav Bořita z Martinic, patřilo panství až do zrušení řádu roku 1773. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady 8*, s. 235-236.

^x Později bylo připsáno „(a) Es ist das eigentlich das unterste Hauptthor gewesen, so neben sich ein Thortchen für Fußgänger hatte.“

^y Slova „auf ... konnte“ byla připsána později.

d, d, von dem ehemaligen Hauptgebäude. Ich zeigte meinen Gefährten eine Stelle links vom Haupteingange in der Seitenmauer <das> der Einfahrt, darin man vor einiger Zeit allerley Silber Kirchengerräth vermauert gefunden hatte. Die hintere Seite, eigentl[ich] aber die Schloßthorseite hat noch sehr hohe Hauptmauern, und das Gebäude mußte sehr weitläufig gewesen seyn. Auch den ehemaligen Backofen fanden wir da in einer mit der Wölbung noch versehenen Kammer. Die Stützer e, e, waren zu einem Balkon, auf den man aus dem Schloßsaale treten und in die Umgend[!] bequem lugen konnte^y, gehörig. Dieses Schloß gehörte im Jahre 1590 den Herrn von Martinitz³⁸³. Im Jahre 1649 verschrieb es Jaroslav Boř[ita] von Martinitz³⁸⁴ dem Seminarium bey Sankt Wenzel³⁸⁵ zu Prag, und daher kam es, daß die Jesuiten, die sich alle Ferien hier befanden, selbes bis zur

[54r]

Zeit ihrer Aufhebung immer im guten Zustande erhalten haben. Die Bastey b war noch im vorigen Jahrhunderte mit einem Dache bedeckt. Wir besichtigten noch den hier im Felsen gehauenen Keller, der jedoch unbedeutend ist, und kehrten nun ins Wirthshaus ein, wo wir ein kleines Mittagmahl einnahmen, und fröhlich wieder nach Hause zurückkehrten.

Die Zwischenzeit enthielt nichts Merkwürdiges.

Am 26. Octob[er] Donnerstag mußte ich mit Czaslawsky³⁸⁶, der (gestern den 25ten) um mich gekommen war, mich aufs Land³⁸⁷ begeben, wo ich mich trefflich unterhielt.

Wir besuchten die Umgend[!], besonders den nahen gelenenen <Dorf> Berg bey Lewin täglich früh und nachmittag, unterhielten uns hier mit mancherley Spielen, und genoßen von hier eine schöne Aussicht auf die Umgegend, besonders gegen Žebrak.

---

³⁸³ Bořitové z Martinic vlastnili Okoř v letech 1518–1649. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 8, s. 234–235.

³⁸⁴ Jaroslav Bořita z Martinic (1582–1649) zdědil Okoř v dětském věku a vlastnil ji do roku 1649, kdy ji odkázal pražským jezuitům. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 8, s. 235. *Ottův slovník naučný* XVI, s. 919–920.

³⁸⁵ Pražští jezuité, srv. pozn. č. 382.

³⁸⁶ Vincenc Čáslavský (Czaslawsky), syn Františka Čáslavského, hostinského ve Zdicích, přítel a spolužák Karla Kramera ze studií na staroměstském gymnáziu a později i na filozofické fakultě pražské univerzity. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, 1814, bez foliace; Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1817–1819, bez foliace.

³⁸⁷ Karel Kramerius šel do Zdic, bydliště Vincence Čáslavského. Srv. pozn. č. 386.

Am 29. Sonnt[ag] war in Zditz Kirchweihe³⁸⁸, die hier recht festlich begangen wurde.

[54v]

Am 1. Nov[ember] [1]815 fahrte ich allein wieder nach Hause zurück.

Weiter trug sich nichts merkwürdiges zu.

Dezember

Den 7ten war monatliche Prüfung (in der Rhetorik³⁸⁹).

Den 24ten am heiligen Abend war ich bey Hascha³⁹⁰ geladen.

Den 25ten hatten wir einen kleinen Unterhalt bey Stiaßny

Jänner 1816

Den 2ten wurde mir die Condition bey Studnička³⁹¹ aufgekündigt.

Den 7ten Unterhalt bey Herr Hascha.

Den 8ten starb der Viertler Herr Haklik³⁹², und am 9ten war seine Begräbniß.

Den 10. bin ich mit Czasl[awsky] bey Haklik gewesen, und spazirte dann ein wenig über die Brücke, wo wir über verschiedene Dinge aus dem Monat sprachen.

Als ich nach Hause kam, wurde ich von der Mutter³⁹³ tüchtig ausgescholten, weil ich sie so lange hatte warten lassen.

Den 12ten Freytag die Witterung war itzt lau, feucht und daher ungesund. Nach der Schule ging ich mit Czasl[awsky] zum Mühlstein³⁹⁴, wo ich die Braut des Uhrmachers (Horloger ertihtl) Schmidt³⁹⁵ sah.

[55r]

Ihre Heirath wurde am 14 Jänner vollzogen.

Den 13. Jänner, nachmittag heilige Beicht, und

---

³⁸⁸ Pravděpodobně jde o posvícení, nikoli pouť, protože ve Zdicích se nachází kostel Narození Panny Marie. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 4, s. 357.

³⁸⁹ Rétorikou se nazývala druhá humanitní třída (6. ročník) na gymnáziu. Srv. Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha*, s. 45.

³⁹⁰ Michael Háša, městský cukrář a soused Krameriovy rodiny. Karel Kramerius doučoval Hášovy děti. Srv. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abtheilung), pag. 44.

³⁹¹ Studnička, blíže neurčená osoba.

³⁹² Haklík, blíže neurčená osoba.

³⁹³ Jenovéfa Krameriová (cca 1764–1829).

³⁹⁴ Leonhard Mühlstein, srv. pozn. č. 8.

³⁹⁵ Schmid, hodinář, blíže neurčená osoba.

den 14. Jän[ner] früh heilige Communi[cati]on; dann ging ich mit Czaslawsky zum Quartiermeister Ollhauser³⁹⁶ am Auswege der Tischlergasse, wo ich etwas wegen Quartiergeldern (nähm[lich] die Erhebung der Quittung) besorgen mußte.

Abends mit Czaslawsky und Johan Stiasny herumgegangen.

Den 19.–25. J[änner] war Monatprüfung.

Am 23. Febr[uar] war ein kleiner Ball bey Eggenberger³⁹⁷. Wir gingen mit den Mühlsteinischen schon um 5 Uhr hin, und unterhielten uns hier bis 1/2 1. Es befand sich hier eine gewisse Janeg Eisner³⁹⁸, der nachher den jurid[ischen] Professor Doc[tor] J[uris] in Ollmütz geheirathet hatte^z.

Den 24. Febr[uar] Freytag, war griech[isches] Examen, welches gut ausfiel. Ich ging nachmittag zum Mühlstein, mit dem ich mich über manches besprach. Abends lernte ich Religion. Mühlstein befand sich heuer im 1ten Jahre der Technik, die er auf Anrathen seines Vaters³⁹⁹ studirt. Abends las ich Milots[?]⁴⁰⁰ Universalhistorie. Abends ging ich mit St[iasny] auf die Brücke, und von da streiften wir auf der Kleinseite herum.

Den 26ten Sonntag früh in die Predigt bey Dominik[anern]⁴⁰¹. Abends zum Hascha, wo getantz wurde. Dann

[55v]

um 10 Uhr in den Redoute⁴⁰², wo ich den Rubesch⁴⁰³ fand, aber wenig Unterhalt genoß; um 4 Uhr nach Hause.

Den 29. Febr[uar] Mittwoch, ging ich zu den Barmherzigen⁴⁰⁴, um den Herr Tham⁴⁰⁵, er war ein geschickter Mann, aber ein armer Süsling, zu besuchen, und

---

³⁹⁶ Ollhauser, blíže neurčená osoba.

³⁹⁷ Anna Eggenbergerová, sestra Krameriovy matky Jenovéfy a manželka dodavatele vojenského skladu léků, vlastnila vinici Parukářku. Srv. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotizen, 1. Abtheilung), pag. 35, 51.

³⁹⁸ Jana Eisnerová, blíže neurčená osoba.

^z Slova „nachher ... hatte“ byla vložena později.

³⁹⁹ Josef Mühlstein, inženýr, srv. pozn. č. 8.

⁴⁰⁰ Milot, spisovatel, blíže neurčená osoba.

⁴⁰¹ Kázání se konalo v kostele sv. Jiljí při dominikánském klášteře na Starém Městě pražském. Srv. Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, s. 225-226.

⁴⁰² Redutou se tehdy nazývala maškarní zábava. Původně byly reduty určeny pouze pro šlechtickou společnost, ale od druhé poloviny 18. století je mohli navštěvovat i měšťané. V Redutě či Redutní se též nazýval Vusínovský dům v Masné ulici na Starém Městě pražském, kde se maškarní slavnosti konaly již od druhé poloviny 17. století do roku 1827. Srv. Zdeněk MÍKA, *Zábava a slavnosti staré Prahy od konce 18. do počátku 20. století*, Praha 2008, s. 115-117.

⁴⁰³ Jakub Rubeš (* cca 1799), syn kováře Jakuba Rubeše, přítel a spolužák Karla Krameria na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace.

ihm einiges Geld zu seiner Erleichterung zu bringen. Er liegt hier schon seit einigen Wochen krank darnieder.

März

Den 1. März bekam ich eine Condition beym Goldarbeiter Seifert⁴⁰⁶ in der Platt[ner] Gasse, von Herrn Rott⁴⁰⁷. <Den>

Den 2ten fingen die Vorbereitungen zu den Prüfungen an.

Den 3ten Sonnt[ag] zu Sankt Heinrich⁴⁰⁸ in die Pred[igt] des Herrn Deveri⁴⁰⁹; dann Griechisch studiert.

Den 4ten machte ich mir eine Ordnung, nach der ich die Gegenstände studieren will.

Dienstag den 5. Hauptkomposition. Ich war um 1/2 1 Uhr fertig, und ging nachmittag mit Czasl[awsky] auf die Brücke.

Samstag den 9. Klassenaustheilung, ich bekam E[minenz]⁴¹⁰.

Sonntag den 10. lernte ich Mathematik, und ging dann zum Mühlstein, wo ich mich recht gut unterhielt.

Montag den 11. war ich um 3/4 9 Uhr aus der Mathematik fertig. Die Prüfung aus der Geschichte schenkte mir der Herr Professor Ottenberger⁴¹¹.

[56r]

Dienstag den 12. lernte ich Religion, und Abends ging ich mit Regner⁴¹² spazieren; früher hatte ich lateinisches Examen.

Mittwoch den 13. machte ich schriftliche Prüfung aus dem Lat[ein].

---

⁴⁰⁴ Klášter a nemocnice milosrdných bratří na Starém Městě pražském. Karel Václav Ignác Thám zde umíral na úbytě. Srv. Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, s. 490-493. Srv. *Ottův slovník naučný* XXV, s. 321.

⁴⁰⁵ Karel Václav Ignác Thám (1763–7. 3. 1816), doktor filozofie, jazykovědec, spisovatel a vlastenec. Srv. *Ottův slovník naučný* XXV, s. 320-321.

⁴⁰⁶ Seifert, zlatník, blíže neurčená osoba.

⁴⁰⁷ Rott, blíže neurčená osoba.

⁴⁰⁸ Kostel sv. Jindřicha a Kunhuty v Praze, srv. pozn. č. 225.

⁴⁰⁹ Deveri, kazatel, blíže neurčená osoba. Farářem u sv. Jindřicha byl v té době František Krabat. Srv. *Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr 1815*, Praha 1815, II. Abtheilung, s. 104.

⁴¹⁰ Eminens, ad Eminentem znamenala v klasifikaci žáků potvrzenou jedničku. Srv. Karel JÁNSKÝ, *Karel Hynek Mácha*, s. 48.

⁴¹¹ Josef Ottenberger, profesor geografie a historie na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, 1814, bez foliace

⁴¹² Antonín Regner (* cca 1799), syn bývalého majitele statku Josefa Regnera, přítel a spolužák Karla Krameria na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace.

Donnerstag den 14. nachmittag ging ich vors Augezderthor⁴¹³ lernte hier die Religion und machte punct 4 Uhr die Prüfung daraus; dann ging ich zum Eggenberger, wo ich mich ziemlich gut unterhielt.

Freytag den 15. nachmittag Examen von Graeco.

So verschloßen wir die Zeiten der Prüfungen und mir winkt wieder die sanfte Ruhe mir, und genußvolle Tage des lieblichen Frühlings!

[ozdobné zakončení textu – příloha obr. 28]

---

⁴¹³ Újezdská brána, jinak Kartouzská, která stávala na koci Hladové zdi, vznikla v letech 1360-1362. V 17. století byla zbořena a na jejím místě byla postavena brána nová, která byla zbořena v letech 1891–1892. Srv. Zdeněk FIŠERA, *Encyklopedie městských bran*, s. 186.

VI. 3. Deník z roku 1818

[1r]

XIII. Heft des Tagebuches.¹

Tagebuch

unserer Begebenheiten auf der Reise durch die Kreise von Beraun, Pilsen, Klattau und Prachin

Im Jahre 1818

Kramerius

Absolutus Physicae²

Vom 14. Sept[ember] bis 27. Sep[tember] 1818 in der Physik³

[2r]

Vorbemerkung

Lange war ich noch unentschlossen, welche Gegend meines Vaterlandes ich dieses Jahr besuchen sollte, um meine erschöpften Kräfte zu sammeln, um mit der ländlichen Muse kosend ihre Freude zu genießen, und der grünenden Auen Lieblichkeit und Reiz sattsam zu fühlen. Bald war es Karlsbaad, bald Teplitz, bald Wien, doch blieb endlich mein Sinn fest, Klattau, meines seligen Vaters Geburtsstadt⁴ zu be<sitzen>suchen, und dann weiterhin <in> die Böhmisches Wälder zu dringen. Der Plan dazu ward gemacht, und die nothwendigsten Reisesachen angesch[a]f[f]t, darunter gute Kleider, Geld und Landkarten⁵ den ersten Platz einnahmen. Wenigstens wollten <...> uns nicht bepacken sondern so viel möglich leicht <wandern> reisen.

---

¹ Karel Kramerius si své deníky průběžně čísloval. Jeden deník se pak zpravidla skládal z několika sešitů, které jsou samostatně průběžně číslovány (srv. čísla v levém a jedna poznámka v pravém horním rohu na začátku každé složky deníku).

² Fyzikou se nazýval 2. ročník pražské univerzity, který Karel Kramerius právě dokončil. Srv. Jan HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy III (1802–1918)*, Praha 1997, s. 70.

³ Srv. pozn. č. 2.

⁴ Václav Matěj Kramerius (1753–1808) se narodil v Klatovech dne 9. února 1753. Srv. Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius: studie s ukázkami z díla*, Praha 1973, s. 13.

⁵ Pro orientaci v krajích Berounském, Plzeňském a Prácheňském mohl používat např. mapy krajů od Ant. Elsenwanger (ed.) a J. C. Berndta (sc.), vydané kolem roku 1794 v Praze, nebo mapy krajů od Petra Franzy (ed.), Ant. Henatsche (del.) a J. C. Berndta (sc.), vydané kolem roku 1802 taktéž v Praze. Pro orientaci v kraji Klatovském pak mohl použít mapu Des Königreichs Böhmeim Kreise Klattau und Prachin mit den königl. Freydörfern, vydané v roce 1791 ve Vídni. Srv. František ROUBÍK, *Soupis map Českých zemí 1*, Praha 1952, s. 180, 196, 204–206.

[2v]

Was übrigens m[ein]e Condit[ion]⁶ betrifft, so bath ich überall um die Erlaubniß, die man mir willig gab, und wählte den Stiaßny⁷ zum Reise-Gesellsch[a]fter, der sich denn auch willig dazu finden ließ, nachdem ich ihm Geld vom Herr Pstroß⁸ auf eine Uhr geliehen und vom 1 Oktob[er] über 2 Monathe also den 1 Decz[ember] zahlbar <be> versch[a]ft hatte. Die Witterung, deren wir vorzüglich auf unserer Reise bedurften, war freylich die schönste nicht, doch hofften wir alles von der Zukunft. Als also auf diese Art alles zu Stande gebracht war, und ich auch meine Angelegenheiten zu Hause berichtigt hatte, verließen wir unter Begleitung des Mühlstein⁹ Prag, unsere geliebte Vaterstadt

[3r]

am 14 September 1818 Montag.

Am Hradschin aber nahmen wir unser Frühstück ein und wanderten zum Thore¹⁰ heraus. Unter mancherley Gesprächen erreichten wir den weißen Berg, <...> und sahen herab in das schöne Thal von Motol, das uns zur Linken lag, begrüßten noch einmahl die Stadt, in der uns vielleicht <...> manches Liebe ein Lebewohl sagte, kehrten in dem Wirthshaus Radost¹¹ ein und befanden uns auf offener Straße getrennt von der Theuernallee. Es stieß uns nichts merkwürdiges zu, bald erreichten <uns um> wir Lodenitz, wo wir mittagmahlten, und bald darauf Bekanntsch[a]ft mit einem Studenten machten, der aus Prag nach Pilsen reisete,

---

⁶ Již za gymnaziálních studií si Karel Kramerius přivydělával doučováním slabších žáků, srv. kapitola III. 2. Léta finanční nejistoty (1828–1841) (s. 22 an).

⁷ Jan Šťasný (Staßný, Stasný, Stiaßný), přítel a spolucestující Karla Krameria. Zda se přátelé znali ze studií, není zřejmé. Mezi Krameriovými spolužáky na filozofické fakultě pražské univerzity je uveden pouze Christian Stiasny (* cca 1799), syn třeboňského advokáta Prokopa Stiasného. Srv. AUK, Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1818, bez foliace.

⁸ Pštros, blíže neurčená osoba.

⁹ Leonhard Mühlstein, syn inženýra Josefa Mühlsteina, byl přítelem a spolužákem Karla Krameria na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, bez foliace.

¹⁰ Pravděpodobně Strahovská neboli Říšská brána, která stávala naproti vchodu do Strahovského kláštera. Brána byla založena krátce po roce 1460 a z větší části zbořena v roce 1898. Srv. Zdeněk FIŠERA, *Encyklopedie městských bran*, s. 181.

¹¹ Panský zájezdní hostinec Radost ve vsi Zličín je uváděn již v Tereziánském katastru (dokončen 1757). Hostinec v domě čp. 1 fungoval až do počátku 20. století. Srv. *Kniha o Zličínu a Sobínu*, Praha 2005, s. 17, 31.

^a V roce 1859 připsáno „Gegenw[ärtig] (15. Nov[em]b[er] [1]859) Dechant in Mníšek“.

und Heřmann¹² sich nannte. Er Erzählte uns <...> Begebenheiten und Awanture seiner Studienjahre, und sagte, daß er in Prag ge-

[3v]

gewesen, und sich habe von P[rofessor] Bolzano¹³ volle examiren[!] lassen, der aber dieses nicht zugelassen, daher unser Compan seiner nicht gar rühmlich gedachte, und ich errieth weiß[!] Geistes Kind er sey. Gegen 2 Uhr erreichten wir Beraun, blieben da, um von dem <...> Gesellsch[a]fter frey zu seyn, besuchten den Herold¹⁴, der aber nicht zu Hause, und verließen die Stadt. Der Abend begann nach und nach sich zu nähern, ward schöner, und wir empfanlicher für die Annehmlichkeiten der Gegend hohen Reiz. Jetzt konnt ich mir deutlich wieder vorstellen, die Reise¹⁵, die ich that, als ich ein Kind noch war, bey dem Mondschein!

Unter mancherley Gesprächen erreichten wir Königshof, wo ich <ihn> den Joh[ann]¹⁶ meinen Reiscumpan auf mancherley aufmerksam machte, besonders fielen uns die Ruinen einer abgebrannten Hütte auf.

[4r]

Ich zeigte ihm itzt den linksgelegenen Fasanengarten und die Karlshütten¹⁷, deren feuerspeyende Rauchsäuge[!] einen so mächtigen Eindruck damahls beym Mondschein auf mich machten, daß ich jene Scene noch deutlich mir vergegenwärtigte. Wir durchstrieften Počapl, und wendeten vom Dorfe rechts

---

¹² František Herschmann († 1883) byl děkanem v Mníšku pod Brdy v letech 1839–1883. Srv. Antonín PODLAHA, *Posvátná místa království českého*, řada 1, Arcidiecese pražská III., Praha 1909, s. 225.

¹³ Bernard Bolzano (1781–1848), filosof, matematik a kněz. Přednášel na pražské univerzitě filozofii, jeho přednášky Karel Kramerius navštěvoval. Srv. *Ottův slovník naučný* IV, Praha 1891, s. 313–316. Marie PAVLÍKOVÁ, *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*, Praha 1985, s. 112.

¹⁴ Václav Herold (* cca 1799), syn berounského řezníka Josefa Herolda. Václav Herold byl spolužákem Karla Krameria na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, *Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833*, Staroměstské gymnázium 1814, bez foliace.

¹⁵ Patrně vzpomínka na cestu do Trubína roku 1809, kterou Karel Kramerius popsal ve svém deníku. Srv. LA PNP, *Kramerius Karel (nezpracován)*, *Meine ersten Ferien genossen in Trubin bei Beraun im Jahre 1809 in Gesellschaft meines ältesten Bruders Wenzel (dále jen Meine ersten Ferien)*.

¹⁶ Jan Šťasný, srv. pozn. č. 7.

¹⁷ Karlovou Hutí se nazývá pravobřežní část královské aglomerace, tvořená nevelkou vsí a rozsáhlým areálem železáren. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 3. díl, Praha 1998, s. 158.

<über> unter dem Anfang des Berges und ich sah von weitem Hromowka¹⁸, den Garten, in dem ich so seelige Zeiten der Kindheit durchlebt. Wie feurig erinnete[!] ich mich Rößchens, die auf ihren Schooße mich wiegte, und <...> freundlich mir das <...> Obst vom Baume reichte. Vor mir <...> schwebte der Anger, in den wir tiefe Löcher machten, um das süße Obst dort zu trocknen. Die Weiden am Bache, es dinen wie Schaukel und Pferdchen uns flochten, kurz, wenn je mein Gedächtniß mir treu, ward, so war es mir itzt! Wir durchwanderten den Garten, in welchem wir einen Hüter

[4v]

antrafen, der jedoch uns gutwillig Obst reißen ließ, weil er hier Bekanntschaft vermuthete. Endlich näherten wir uns der ländlichen Hütte¹⁹, wo wir alles froh und festlich antrafen. Wir wurden von allen Seiten bewillkommt, und begrüßt, mußten uns niederlassen, und man trug sogleich für die müden Jünglinge, was man nur immer hatte. Es wurde nähmlich heute noch die sogenannte junge Kirchweihe gefeyert, bey der man sich aller häuslichen Beschäftigungen und Arbeiten enthielt. Nach und nach wurden wir bekannter und vertrauter, machten es uns itzt bequem, und besuchten noch emahl[!] den Garten, wo wir mit dem gesprächigen Alten die Zeit verplauderten. Kaum hatten wir uns wieder nach Hause begeben, daß man uns von allen Seiten bestürmte, in die Schenke zu gehen und dazu tanzen. Wir wollten also tanzen nicht, und schützten unsere Müdigkeit durch die Reise

[5r]

vor. Doch alles half nichts, man both, man drang und beschwor uns. Wir mußten. <Hier ward> Ich tanzte einigemahl, auch mit einem Mädchen aus der H[auptstadt]²⁰, die ich aber selbst nicht kannte.

Ob ich aber übrigens Unterhalt gefunden, an diese Freude, wird man schließen, wenn ich sage, daß man kaum im Stande ist, in der von soviel Athem erwärmten Stube sich umzudrehen, und einen festen Standort zu fassen. Der Tabakdampf,

---

¹⁸ Zahrada Hromovka patřila Josefovi Holečkovi, sedlákovi v Trubíně, u nějž Karel Kramerius s bratrem Václavem trávili prázdniny roku 1809. Srv. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Meine ersten Ferien, bez foliace.

¹⁹ Šlo o chalupu ve vsi Trubín (okres Beroun).

²⁰ Hlavní město Praha.

das Schreyen und Toben der Betrunknen, besonders die sanfte und wohlklingende Musik der geldgierigen Musikanten, dies[e]s alles zusammengereicht kann uhmöglich dazu [?] daß ich mich erheitere, der ich in unserer Stadt an eine andere Ordnung oder Wahl gewohnt bin. Doch es war ja in Trubin! So brachten wir den Abend zu, und nicht viel besser die Nacht, die uns ein kleines Kind durch sein Geschrey ziemlich verdarb. Doch ehe noch wir schlafen gingen, erzählte mir Joh[ann] Šťasný²¹

[5v]

wie, daß er gehört, als er bey einen struz[?] Kinder vorüber gegangen, gehört habe: Juhe, Juhe, ty vypilý, za kros^b vody!! Itzt erinnerte ich mich, daß wir gar nicht Bier getrunken, was doch schicklich dergleichen Leuten scheint. Wahlich, das war unklug. Aber wir fühlten dieses Bedürfniß nicht, also auch nicht dessen Befriedigung. Wenn sie gewußt und gefühlt hätten, daß der K[rameriu]s und St[as]ny dasey, vielleicht hätten sie anders gedacht. Nacht. Und froh begrüßten wir

Den 15. Sept[ember] Dienstag.

Die Morgenröthe, die uns lieblich von den Gebirgen gegen Černjn entgegenstrahlte, erfüllte uns mit guter Hoffnung [?]. Wir mußten uns um 1/2 6 auf die Bäine machen, erhielten noch einige Kolatschen auf den Weg, em-

[6r]

pfahlen uns allen und jedem, und trabten in Gesellsch[a]ft des Holetschek²², eines Bruders des Verstorbenen²³, über thaubenetzte kalte Wiesen der Hauptstrasse zu. Wir erreichten sie bald, setzten unsern Weg fort und langten um 3/4 7 in Zditz an. Wir begaben uns ins Wirthshaus, nachdem wir uns dem Begeluter[!] bedankt hatten, und ich traf hier den Herrn Časlavský²⁴ an, den ich begrüßte, und bath ihn

---

²¹ Jan Šťasný, srv. pozn. č. 7.

^b Opraveno na „groš“.

²² Holeček, patrně bratr Josefa Holečka, sedláka v Trubíně, u nějž Karel Kramerius s bratrem Václavem trávil prázdniny roku 1809. Srv. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Meine ersten Ferien, bez foliace.

²³ Patrně Josef Holeček, sedlák v Trubíně.

²⁴ František Časlavský (Czaslawsky), hostsinský ve Zdicích, otec Karlova přítele a spolužáka Vincence Časlavského. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, 1814, bez foliace; Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1817–1819, bez foliace.

mir uns meinen Fre[un]d²⁵ zu zeigen. D[ie]s[e]r schlief aber noch. <...> Nichtsdestoweniger ging ich zur Thüre der Schlafkammer, <und> klopfte, und beehrte mit veränderter Stimme eingelassen zu werden. Endlich machte er auf, und ich küßte ihn. Nun folgten wechselseitige Bewillkommungsformeln, und Ausrufungen der Freude! Endlich begaben wir uns ins Zimmer, wo unser frühere Begleiter²⁶ unser wartete, nun in sein Haus uns zum Frühstück zu führen.

[6v]

Doch verboth sich d[ie]s[e]s die geschäftige Hausfrau, in dem sie behauptete, daß wir ihre Gäste wären? Wir mußten also hier bleiben, ob wir gleich keinem von blinden nachgeben wollten. Wir nahmen das Frühstück ein, das uns recht schmeckte, und machten uns in Begleitung mit Časlavský²⁷ und meinem Bruder²⁸ auf den Weg. Unter mancherley entstandenen Gesprächen erreichten wir die angenehme Wiese hinter Zditz, von der aus uns schöns Schloß Točnik sichtbar wurde. Es war ein schöner heiterer Morgen. Die prächtige Sonne strahlte uns gerade entgegen, und vergoldete den am frischen Grase blinkenden Thau. Wir hatten die schönsten forthine immer reizenden Gegend durchwandelt und erreichten wieder die Landstraße²⁹, von der wir am Anfange der Wiese abgelenkt waren. Nach einiger Zeit zeigte sich uns das Städtchen Žebrak dar, doch welches wir auch passieren mußten. Wir wurden da von einigen Studenten bewillkommt, die uns besonders ihr Theater zeigten, in welchem <täglic> wöchentlich gespielt wird.

---

²⁵ Vincenc Čáslavský (Czaslawsky), syn Františka Čáslavského, hostinského ve Zdicích, přítel a spolužák Karla Kramera ze studií na staroměstském gymnáziu a později i na filozofické fakultě pražské univerzity. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1812, 1814, bez foliace; Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1817–1819, bez foliace.

²⁶ Holeček, srv. pozn. č. 22.

²⁷ Vincenc Čáslavský, srv. pozn. č. 25.

²⁸ Jednalo se o Václava Kramera (1792–1861), Vojtěcha Kramera (1795–1864) nebo Jana Kramera (1801–1861).

²⁹ Jednalo se o tzv. Říšskou silnici, spojující Prahu s Plzní, která byla v celé své délce dokončena roku 1812. Říšská silnice byla jednou z nejstarších silnic v zemi a navazovala na ni tzv. Bavorská silnice, vedoucí z Plzně do Norimberka. Srv. František ROUBÍK, *Silnice v Čechách a jejich vývoj*, Praha 1938, s. 57-58.

[7r]

Nach Besichtigung dessen verließen wir das Städtchen und in Begleitung aller wandelten wir den Ruinen des Königsschlusses Točnik³⁰ zu. Es liegt an einem ziemlichen Berge gegen Osten von der Stadt, mit einem felsigten Rücken, der sich bis zu den Ruinen des Schlosses Žebrak erstreckt, und da sein Ende nimmt. Um uns d[ie]se Lage d[e]sto genauer der Gedächtnisse einzupragen, nahmen ich und Staßný das Schloß Točnjik auf, während die übrigen etwas besorgten. Als sie ihre Geschäfte geendigt, und wir unsere Zeichnung (das Schloß) am Papiere hatten, wanderten wir sämtlich den Ruinen zu. Wir erreichten das Schloß, nach dem wir vorher einen für Wägen eingerichteten Hohlweg passirt waren. Das Burgthor ist auswendig noch mit einigen Wappen³¹ geziert. Es wurde alles besichtigt (Sieh Band^c Tagebuch). Ich sahe dies[e]s Jahr noch zum Uiberflusse den Schloßgarten, in welchem ich besonders eine Vermauerung merkwürdig fand, die deutlich zu verrathen schien, daß an derselben eine förmliche Zugbrücke mochte angebracht gewesen seyn.

[7v]

Was war ihr Zweck, da wir doch bereits eine Thür [kresba ostění dveří – příloha obr. 30] nähmlich ein Pfortchen in den Schloßgarten fanden. Unter d[ie]s[e]r Zugbrücke befand sich ein Vorkeller, dessen weites Thor zur Hälfte verschüttet war. Nach Besichtigung dessen wandten wir uns zur Rückseite des Schlosses, und gingen also in d[ie]s[e]r Absicht zu einem Hinterpförtchen heraus, und befanden uns an einem Vorplatz des Schlosses, worin tiefer <...> Weiher von einem Felsen beschattet wird. Gänse schwamen oben an, ohne zu wöhnen, welcher Abgrund

---

³⁰ Hrad založil Václav IV. před rokem 1401 jako své reprezentativní sídlo, které nahradilo nedaleký těmto potřebám již nedostačující hrad Žebrák. Po renesančních úpravách, provedených pány z Vartemberka a pány z Lobkovic, byl hrad obýván až do období třicetileté války, během které zpustnul. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého* 6, Praha 1889, s. 140-168.

³¹ Znaky deseti zemí, jimž vládl zakladatel hradu Václav IV., byly původně osazeny nad hlavní hradní bránou. Při změně komunikačního schématu hradu v období renesance pak byly druhotně osazeny na novou druhou bránu na opačném konci hradu, dnes zvanou Západní. Jedná se o erby římského a českého krále, hraběte lucemburského a markraběte moravského, knížete svídnického, knížete zhořeleckého, knížete vratislavského, knížete budyšínského, knížete niského a markraběte dolnolužického. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 143. Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999, s. 554.

^c Číslo svazku neuvedeno, pravděpodobně zde měl být doplněn odkaz na deník z roku 1814. Srv. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Tagebuch. Enthält die letzten Monate in der Syntax und die Beschreibung der Reise nach der Kreisstadt Pilsen, Radnic und Kacerov (dále jen Tagebuch 1814), fol. 28v-29r. Edice jmenovaného deníku je součástí této práce.

unter ihnen droht. Wir kehrten ins Schloß zurück, und stiegen den Berg herab, um das Schloß Zebrak zu besichtigen, an dem nichts mehr als zwey Rundeln merkwürdig sind, und nahmen von der nördlichen Seite d[ie]s[e]s Schloß auf; und trennten uns von unsern bisherigen Begleitern, schwenkten rechts in einen Wald und waren wieder allein. Ein starker Wind bliß vom Norden, dessen Rauheit die Wärme der Sonne aber milderte, und wir konnten unsern Weg bequem fortsetzen, um um Mittag Cerhowitz erreichen, wo wir

[mezi folia je všita kresba hradů Žebráku a Točnicku – příloha obr. 31]

[8r]

vergebens nach Labung verlangten, sondern weiter unsern Weg verfolgen mußten. Gegen 1 Uhr langten wir in Mauth, einem geringen Markflecken[!] an, wo wir im Wirthhause ein <geringes> kleines Mittagmahl verzehrten, und unsern Weg weiter verfolgten. Ich rief nach und nach alle jene Gemählde in meine Phantasie zurück, die ich mir bey meiner ersten <durch> Reise³² durch d[ie]se Gegenden machte. Sie waren damahls wenig nur sichtbar. In einer bedeckelten Fuhre saßen wir in der Gesellschaft von mehr als 6 Menschen, und konnten uns gar nicht rühren. Das Wetter war unangenehmen regnerisch und kalt, ein feuchter und auch dringlicher Nebel deckte umher die Gegend, und verbarg sie unserm spächenden Auge! Itzt waren sie weit eröffnet. Die schöne Sonne, die noch hoch am Firmamente weilte, verschönerte sie. Meist war die Gegend mit jungen Büschen bewachsen, <zu denen> an die sich die schönsten Wiesen anketteten. Die Luft war still und trocken, trocken das frische fette Gras, auf dem wir einigemahl ausruhten.

[8v]

Kein<e> Zwang störte unsere Freyheit, den Frieden unserer Seele verstärkte die reizende Gegend, in der wir uns oft ganz allein fanden. Wir hätten <wir> nicht die Seligkeit des Reisens ganz in ihrer Fülle<n> genießen <können> sollen!

Wir setzten unter dessen unsere Reise fort und erreichten, als die Sonne bereits hinter die Berge sank, das Dörfchen Holoubkow, das in <...> einer angenehmen

---

³² Myšlena prázdninová cesta roku 1814. Srv. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Tagebuch 1814. Edice jmenovaného deníku je součástí této práce.

romantischn Gegend gelegen. Die schönste Aussicht gewähret hier der See mit Schilf und Weide umgeben, an ihn schließen sich Wiesen mit Feldern und Genüßgärten, und d[ie]s[e]s alles wird <mit> von Hügeln, die mit jungen Wäldchen bepflanzt sind, begränzt. Schöner fanden wir es bey der angenehmen Täuschung der Augen in der <...> biblichen Aubenddämmerung. Dicht an d[ie]ses Dorf schließt sich ein Wald, ehemahls der Aufenthaltsort unredlicher gefährlicher Menschen, itzt sicher und gefahrlos, den wir auch passirten. Mir begegnete itzt ein recht

in II. Heft

[9r]

2

2. Heft der Reise von Eisenstein.

unangenehmer Vorfall, auf den man sich beym Reisen zu Fuß besonders gefaßt machen muß. Ich empfand nähmlich einen ziemlichen Schmerz am rechten Fuße unter vom Knöchel bis zum kleinsten Finger, und so heftig war der Schmerz, daß ich nur hinken konnte. Es ward Abend. Der dunkel Abendhimmel röthete die fernen Wolken mit Karmin und ließ wenig Hoffnung uns eines schönen Tages zurück. Indessen spornte uns die immer größer werdende Dunkelheit zur Beschleunigung unserr Schritte, und so erreichten wir um 1/2 8 Uhr Rokizan, als bereits der Mond aufgegangen war. Unser Weg führt uns zuerst zur Dechantey, wo wir zu übernachtet <...> hofften. Ich hatte an die Herrn Kapläne allhier von meinem Brud[er] Adalb[ert]³³ Empfehlungsschreiben und hoffte also gut aufgenommen zu werden. Indessen machten d[ie]se Herrn keine Meldung davon, sondern waren froh, daß sie selbst guts Nachtlager hatten. Besonders begrüßte uns der Hochwürdige Herr Fedrich³⁴ mit den süß klingenden Worten: „Im schwarzen Adler³⁵ werden Sie ein gutes Wirthshaus finden.“ Wie dieses auch der Herr Kafka³⁶, ein 2ter Kaplan wiederholte und immer co sskodj, co sskodj^d! im

---

³³ Vojtěch Kramerius (1795–1864).

³⁴ Josef Fedrich (* 1790) byl kaplanem v Rokycanech v letech 1816–1817. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310, sg. B 11/2, pag. 100, inv. č. 2522, bez foliace.

³⁵ Starobylý zájezdni hostinec U černého orla, nazývaný podle svého majitele v 16. století Albrechta Trnky neboli Vorla, býval hned vedle rokycanské radnice na Masarykově náměstí v domě čp. 133/I. Roku 1792 byl jeho majitelem Vojtěch Slavík. Dnes se dům, spojený s vedlejším domem jednotnou novorenesanční fasádou, nazývá Lidový dům. Srv. Karel HOFMAN, *Staré rokycanské domy* I., Rokycany 1996, s. 57-59.

³⁶ František Kafka (* 1792) byl kaplanem v Rokycanech v letech 1817–1821. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310, sg. B 11/2, pag. 100, inv. č. 2522, bez foliace.

^d Opravil Vojtěch Kramerius „y/au!“.

Munde hatte. Ja freylich cosskodj, wenn du zu fressen hast, Ausgemästeter!, sollst du nicht als Geistlicher für uns Fremde <...> bedacht seyn?! <...>^e

[9v]

Wir verließen also die Dechantey, und wanderten dem schwarzen Adler zu. Es fing still zu werden und vom Osten ging der volle Mond, so ruhig und heiter auf, als es unsere Seele war. D[iese]s Wirthshaus, in dem wir einkehrten, ist [ein]es gewissen Slawiks³⁷ Eigenthum, dessen Sohn³⁸ mit <ich> mir Logik³⁹ studierte, und dann aufhörte. D[ie]s[e]n Slaw[ik] selbst sahen wir auch <selbst> über den Ring gehen, der uns ins Zimmer gehen hieß, und uns dort zu besuchen versprach. Sein Versprechen aber nicht hielt, vermuthlich um uns nicht ausgezeichneter behandeln zu müssen. Doch sorgte er einigermaßen für uns, in dem seine Mutter sich unserer erbarmte und einige wärmende Fell und Betten uns lieh. Wir brachten den Abend zimlich mißmuthig zu. Denn theils hatten wir nicht ordentliches zu essen, weil es ein Wirthshaus für Fuhr[leute] ist, theils that mir der Fuß weh, und wir waren der Reise (5 Meilen)⁴⁰ zimlich ermüdet. Wir schliefen ruhig und erwachten zeitlich <...> früh <...> mit Danke gegen den Höchsten den 16. September Mittwoch. Unser Magen, der gestern nicht befriediget war, erinnerte uns an seine Forderung, und wir<d> gingen aus, um uns einen Ort uns zu erkiesen, wo wir in Ruhe ein frohe Morgenmahl einnehmen könnten. Sieh, da sah ein ehrsamer Bürgersman zum

[10r]

Fenster heraus, errieth aus einigen uns entfallenen Worten unsern Wunsch, und führte uns in die Stube. Wir warteten bis das Frühstück fertig war, und setzten uns zum Mahle, das in 2 Tassen Kaffee und einigen Herrd bestand. Und welche Foredrung, wir mußten jeder 40 K[reuzer] zahlen. Der zog uns auf für seine 4

---

^e Později Vojtěch Kramerius připsal „<...> P[ater] Prták Pfar[rer] von Welhartitz von[?] Kadow[?].“.

³⁷ Vojtěch Slavík, srv. pozn. č. 35.

³⁸ Slavík, syn rokycanského hostinského Vojtěcha Slavíka. V katalozích prvního ročníku (logiky) filozofické fakulty pražské univerzity není Slavík jako spolužák Karla Kramera uveden. Srv. AUK, Katalogy posluchačů filozofické fakulty UK, 1817, bez foliace.

³⁹ Logikou se nazýval 1. ročník pražské univerzity. Srv. Jan HAVRÁNEK a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy III*, s. 70.

⁴⁰ Přibližně 38 km. Srv. Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002, s. 173.

Schalen <...> um 1 f[loren] 20. Er dachte, wartet ich will euch fangen, wenn ihr nur gegessen habt. Vermuthl[ich] hoffte er sonst auf keine andern Gäste, daher brachte er es bey uns sich doppelt ein. Wir verließen also d[ie]sen theuere Kaffeessieder, und wanderten zum Stadthore⁴¹, das gerade einfallen wollte, heraus, daher man denn ein groß Gerüst gemacht, und überall davon flickte. Mich erinnerte d[ie]se Gegend, und die heutige Lasche[?] Freiheit[?] der Witterung an die Tage als ich vor 4 Jahren denselben Weg⁴² that. In den Strahlen der Morgensonne fand sich der junge Tag wieder und mit ihm alle die Freuden ein, die mit dem gestrigen uns schwanden. Das frische Gras vom Morgenthau benetzt prangte mit Perlen, und die Blümchen heiterer als zu blühten in ihm. Die frohe Heerde weidete am Abhange der Berge sorglos zertretet, daß kaum der bethende Hirt es gewahr wird. Der arbeitende Pfluger durchschneidet mit Kraft den fetten Boden mit Furchen, und berechnet den Gewinn der künftigen Erndte.

[10v]

An der Landstrasse⁴³ Seiten schaukelten auf Vogelbeersträuchern gefiederte Sängler und stimmten mit uns <...> in ein frohes Morgenlied ein, ermuterten zugleich Freuden auch uns <itzt>. Wir verkürzten den Weg uns, dadurch, daß wir wechselweise Geschichten erzählten, und endlich Pilsen, ich besonders mit vermehrten Schmerzen am Fuße, erreichten. Heute war es gerade 4 Jahre, als ich in Pilsen am Mittwoch mich befand.⁴⁴ Wir besuchten die Kirche⁴⁵, die Armatur⁴⁶, wo sich der Joh[ann]⁴⁷ eine eiserne Hand zum Andenken mitnahm, die Dechantey, wo ich einige Bekannte hatte, aber keinen antraf, die Philosophischen Studien⁴⁸, und zuletzt ein Wirthshaus, das uns auch ein gutes Mittagmahl bescherte.

---

⁴¹ Plzeňská brána byla zbořena roku 1950. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, Praha 1980, s. 230.

⁴² Prázdninovou cestu po Berounském a Plzeňském kraji roku 1814 popsal Karel Kramerius ve svém deníku, jehož edice je součástí této práce. Srv. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), *Tagebuch 1814*.

⁴³ Říšská silnice, srv. pozn. č. 29.

⁴⁴ Srv. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), *Tagebuch 1814*, fol 11r-14r. Edice deníku je součástí této práce.

⁴⁵ Kostel sv. Bartoloměje byl postaven nedlouho po založení města (kolem roku 1295) a dokončen v 15. století. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 81, 89.

⁴⁶ Zbrojnice v plzeňské radnici, která byla postavena v letech 1554–1558 a upravena v letech 1907–1912. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 81.

⁴⁷ Jan Šťasný, srv. pozn. č. 7.

⁴⁸ Patrně se jednalo o plzeňské gymnázium. Gymnázium fungovalo od roku 1776 jako státní, až do roku 1786 zde ovšem vyučovali dominikáni, které roku 1787 vystřídali premonstráti z kláštera v Teplé. Srv. *Ottův slovník naučný* XIX, Praha 1902, s. 964.

Uiberdas versah ich mich hier mit Seifengeist, um durch Wasser Benetzung den Schmerzen meines Fußes Einhalt zu thun. Um 2 Uhr verließen wir die Stadt, und wanderten dem wüsten Schlosse Radina⁴⁹ zu. Welchen Weg wir itzt einschlagen sollten, wußten wir noch selbst nicht. Ein bestimmter dahin führender Feldweg war uns nicht bekannt und einen Führer hatten wir nicht, also durchschnitten wir die Felder gerader Linie hin, zum

[11r]

Ziel die Ruinen habend. Die Sonne war aus dem dichten Schleyer der Wolken herorgetreten[!], und wärmte wohlthätig Mann und Gegend. Wir wurden auf den Feldern fleißige Schnitter reinen gewahr, die uns in d[ie]s[e]r Gegend nicht vermutheten, und häufig herbeystömten uns zu sehen. Da fiel denn mancher Scherz und Spaß vor <aus>. Endlich gelangten wir<d> an den Fuß des Berges, der um und um mit einen dichten Walde umschlossen bis an die Ruinen sich hinzieht. In der Mitte des Gehölzes wurden wir Rauchsäulen gewahr, die gegen Himmel sich erhoben, und, wie wir schon bekannt <b> war⁵⁰, durch Kohlenbrenner bewirkt wurden, die ihr Handwerk hier betrieben. Um in des Waldes Dunkel nicht zu irren und sicherer der oder der andere das Schloß zu erreichen, trennten wir uns in der Breite von einigen 20–30⁵¹ und begannen den Marsch. Wir kamen ungefahr nach einer Bahn von 100° bey einem Holzstoße an, den der Köhler eben anzündete, sahen seiner Arbeit zu, ohne uns jedoch den Vorwurf des Müssigganges zu <geben> machen.

[11v]

<Wir ehren> Und so verließen wir den fleißigen Naturmenschen und wandern uns durch dichtes Gesträuch <...> über einen Vorfels, den wir behutsam erkletterten, bis vor <...> den ehemahligen Graben der Burg, der itzt zerfallen nicht mehr dem Wasser, sondern Schlangen und wüstem Gewürm Raum biethet. Nichtsdestoweniger ging es schwer, das Schloß zu erreichen, wir hätten dem

---

⁴⁹ Hrad založil před rokem 1361 Karel IV. a nazval ho Karlskrone. Tento název se však neujal a lid hrad nazýval Radyní podle vrchu, na kterém stál. V době husitských válek byl hrad zastaven šlechtě. Počátkem 16. století byl již hrad neobyvatelný, jako pustý se poprvé připomíná roku 1558. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 13, Praha 1905, s. 66-69. Petr ROŽMBERSKÝ – Milan NOVOBILSKÝ, *Královský hrad Radyně*, Plzeň 1998.

⁵⁰ Uhlíře zde poutníci potkali již při cestě roku 1814. Srv. LA PNP, Kramerius Karel (nezpracován), Tagebuch 1814, fol. 14r.

⁵¹ Znak „°“ označuje délkovou jednotku sáh.

seinen tiefen Graben <er>überstiegen. Geduld und Muth machten die Arbeit bald vollendet, die <...> hölzerne Treppen, die der Forschenden wegen angelangt wurde, führte uns ins Innere des <...> zerstörten Gebäudes. Der Grundriß ist ein längliche, die 2 H[au]ptmauer parallel habende, auf der ersten Seite in einen eckigen Thurm [?] auf der entgegengesetzten Seiten in eine Rondelle sich endigende Figur. Wir durchkrochen alle Winkel. Im Eckthurm trafen wir auch an 3–4–5 Stocke Querbalken an, hin und wieder Fensterchen, die vermutlich zu Schlafgemächern der Domestiquen gehörten.

[mezi folia je všita kresba hradu Radyně, na jejíž rubové straně se nachází rytina loveckého listu s hradem a půdorys téhož objektu – příloha obr. 32, 33 a 34]

[zadní strana kresby – text u půdorysu]

Grundris des Schlosses Radina. a Eingang von der Seite gegen Pilsen, b war[?] ein durchbrochenes Loch in die Rondell g Loch darin, c die Rondelle, vielleicht Gefängnisse, d Eingang in den Thurm, e der Thurm der viereckige, der über das g[an]ze Gebäude ragt, f das Innere des Schlosses, um Gerstein ist und Gras wächst, und Finsterniß und Einsamkeit mahnet, g Fenster, h auch, i Ausgang nach Außen gegen Klattau erst ist durchbrochen, k Vormauer, l Felsen

[12r]

Im H[au]ptgebäude fanden wir Camiae[!], große Dach- und Bogenfenster und <fanden> Spuren der Geschoßentheilungen, so daß das Gebäude etwa 3 Stocke haben mochte<n>. In die Rondelle krochen wir durch ein Loch, das eigens <genug gestoßen> gebräch war. Wahrscheinlich war di[e]se ein Verließ, und hatte ihren Eingang unter der Erde. Wir fanden hier auch Geschoßentheilungen <aber> keine Fenster wohl aber Luftlöcher. Wenn es wahr ist daß die Herren von Radina Raub<grafen>ritter waren, wie mancher Unschuldige hat dann hier <nicht> seine Tage<n> <verkürzt> verjammert, wie mancher Unglückliche blutete in diesen düstern Mauern. Nach einer kurzen Betrachtung der möglichen Schicksale <...> di[e]s[er]s Schlosses, seiner Blüthe und Zerstörung, verließen wir diese traurigen Uiberreste des Stolzes und der Kühnheit unserer Väter, und krochen an einer Vormauer um die Rondelle über einige Felsenstücke hinter das Schloß. Hier

fanden wir noch am Eckthurme ein tiefes in den Felsen gehauenes Loch, und weiter davon einen Brunnen, der aber schon <verworfen> verschüttet war.

[12v]

Bis ins Schloß zieht sich der <der> dunkle Wald, alles wild und verwachsen, keine Spur eines ehemahligen Schloßgartens, wie wir es sonst fast bey allen Schlössern fanden. Both uns diese Betrachtung nicht Stoff genug dar, daß der Schloßbewohner Herz und Geist eben so wild und wüste gewesen seyn müssen, wie diese verödete Gegend, die sie zum Zeugen ihrer Schandthaten machten.

So wanderten wir einen Theil des Waldes durch, der gerade wie für eine Strasse gemacht zu seyn schien, und erreichten bald des Waldes Ausgang, lagerten uns entfernt von den Gehölze auf einer kleinen Anhöhe, und nahmen das Schloß auf. Es begann bereits zu dämmern, als wir in der Ferne einen Menschen gewahr wurden auf den wir zueilten, und ihn um den nächsten Ort fragten. Chwálenitz, gab er uns wieder, sey der nächste Ort, den wir auf diesem <Erde> Wege erreichen könnten, sagt's, und wünscht ein frohe Nacht, und verließ uns. Wir wanderten nun getrost unserer

[13r]

Hoffnung zu, und erblickten bald des ruhigen Dörfchens Thurmspitze, und freuten uns einigst der gütigen Aufnahm. Wir erreichten bald das Dörfchen, stießen auf die erste Hütte, auf der ein fleißiger Dachdecker die morschen Schindeln abbrach, und deren Stellen <und> mit neuen und festen ersetzte. Ich fragt ihn, ob ein Pfarrer hier wäre, und wie derselbe sich nenne? Worauf der fleißige Dachreiter mir eröffnete, es wäre ein würdiger Herr in Dorfe Prtak⁵² mit Nahmen, was <wovor> ich aber nicht verstand, sondern es für Wrták nahm, worauf wir alle drey in ein lautes Gelächter <...> brachen. Also näherten wir der Pfarr uns, traten ein, und wurden von weiten des schmerbäuchigen Würdigen Herrn gewahr<t>, achteten ihn nicht und kehren an seinen Kapelan uns, der jedoch keinen Bescheid wußte, und wir also nolentes volentes den Cäsar in seinem Dorfe um das gewünschte Nachtquartier ansprechen mußten.

---

⁵² Antonín Pertak (1762–1825) byl farářem ve Chválenicích v letech 1815–1825. Srv. Antonín PODLAHA, *Posvátá místa království českého*, řada 1, Arcidiecese pražská IV., Praha 1910, s. 167. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2522, bez foliace.

[13v]

Schwer war es, die Gewährung unserr Bitte von ihm zu erhalten. Er schritte von uns Bittenden umgeben dem Wohnhause zu, <und> führte uns als Gäste in die Gesindstube und willigte endlich in unser Begehren. Meine Herrn! sprach er fest und vertraut, ich werde Ihnen hernach schon sagen, warum ich mich gegen Ihre Aufnahme sträubte. Cauti simus oportet, non cuivis credendum. Ich verstand wahrlich nicht, wie der Inhalt d[ie]s[e]r Sprichwörter zur Materie unsers Gespräches gehörte. Das Abendessen unterbrach unser Gespräch, und wir ermüdete labten uns herrlich. Währenddem erzählte in mancherley der hochw[ürdige] Herr von seiner Heimath Tauß und der hie nahen St[a]dt Klattau, wobey ich auch bey der Erwähnung eines Nahmens meinen Vater⁵³ als ein Kömmling aus Klattau bezeichnete, so wurden wir vertrauter, und als sich der Herr Kapelan entfernet hatte, sprach aufrichtig der Herr

[14r]

Pfarrer: „, Sehen Sie meine Herrn! Ich mochte Johann von Anfang wunderlich vorgekommen seyn, als ich so gerade zu ihrer Bitte widersprach. Joh[ann] that es aus Vorsicht, die mich zwey durch<sen>reisende junge Leute lehrten. Sie waren so niedrig und unverschämt, die heiligen Pflichten der Gastfreundschaft zu verletzen, und entwichen heimlich aus der Pfarrey, nachdem sie sich fremdes Gut zugeeignet hatten!“ Wir staunten, und gaben unsern Unwillen zu erkennen über diese schmutzige Handlung. So sprach<en> man noch etwas wenig, er verließ uns, und wünschte uns wohl zu ruhen. Doch die Erfüllung d[ie]s[e]s Wunsches traf mich nicht. Ich hatte ein Zeitlang etwas unruhig geschlafen, als ich mit Schweiß bedeckt aus dem mich schwächenden Schlafe erwachte. In d[ie]sem Zustande brachte ich mehr als 3 Stunden zu. Wie unangenehm mochte das recht[?] meinen Schlafconforten gewesen seyn. Nachdem mein Horzer di[e]s[es] den <Schlaf> Schweiß zimlich abgemattet war, schief ich ein, und ruhte

[14v]

bis ½ 6 Uhr früh, wo ich mich zimlich matt noch fühlte. <...>

---

⁵³ Václav Matěj Kramerius (1753–1808). Srv. též pozn. č. 4.

Früh den 17. Septemb[er] Donnerstags. Nach einem herzlichen Gebethe zu Gott traten wir nach eingenommenem Frühstück mit dem Wunsche des Herrn Pfarrers, glücklich wieder nach Prag zu kommen, unsere Reise an. Allein wie fanden wir alles verändert. Die Süßigkeit der gestrigen Reise waren ganz verschwunden. Voll kalter Nebel wehte eine schwere Luft uns an, <der> der entfernten Thäler Gründe waren uns g[an]z entschwunden, und rund um uns zog schauriger Regen über die blassen Koppen hin. Meine Lust weiter zu gehen, war aber nicht groß. Doch muß'ts gewagt seyn, und wir schritten weiter, kamen durch Wossek, ein kleines Dörfchen, wo wir zur Linken die <...> Ruinen von Wildstein liesen, nach Wodokert wanderten.

[15r]

3

Wir hatten kaum d[ie]sen Ort verlassen als in vollen Strömen ein<en> Regen über uns sich goß und am eines Waldes Eingang uns in [ein]er Försterhüte Zuflucht zu nehmen <...> zwang. Meine Sehnsucht nach einer milden Witterung und den Tagesruhe Kälte vertrieb ich mir mit der Lektür der Reisebeschreibung, die wir aus Vorsicht mit genommen hatten. Nun ließ der Regen nach. Uiber leimigte naße Erde mußten wir hin wandern. Um Mittag erreichten wir Přestitz, ein Flecken, der eine schöne Lage hat. Da eine Pfarr hier war, so bedachten wir es nicht lange, ein Wörtchen mit dem Herrn Pfarrer zu sprechen, und führten die[se]s Vorhaben auch aus. Wir traten ins Schloß⁵⁴, wo auch die Pfarre ist, suchten des Herrn Pfarrer⁵⁵ Wohnung und fanden sie. Er befand sich zu Hause. Ich redete ihn an, wie wir gern eigennütziger Wirthin nicht in die Hände fallen wollten, er möchte also ... Ja fiel er uns in die Rede. „Meine Herrn! Ich bin hier bloß Administrator, und verköste mich and[e]r[e]swo.“ So wurden wir abgespeist. Doch entließ er uns mit einem kleinen Viatico 12 Kr[euze]r^f. Fröhlich, doch etwas erbeutet zu haben, zogen wir von dannen.

---

⁵⁴ Farní budovu vedle přeštického kostela Nanebevzetí Panny Marie považoval Karel Kramerius mylně za zámek. Popis fary srv. Jan Nepomuk MRKVIČKA, *Popis a historicko-architektonický průvodce barokním chrámem Nanebevzetí Panny Marie v Přešticích*, Přeštice 2000, s. 66-68.

⁵⁵ František de Paula Pištěk (1785–1846) byl tehdy přeštickým děkanem čerstvě (15. 9. 1818–1824). Kdo ho do doby nastoupení úřadu zastupoval, není známo. Srv. Jan Nepomuk MRKVIČKA, *Popis a historicko-architektonický průvodce*, s. 96.

^f Suma byla dopsána později.

[15v]

Der Himmel fing sich an auf einer Seite zu lichten, auf der andern zogen Regenwolken heran. Wir mußten also unsern Weg beschleunigen, um wo möglich dem bevorstehenden Regen zu enkommen[!]. Eine ebene schöne mit Obstbäumen bepflanzte <Allee> Landstraße brachte uns sichern Fußes nach Podhoř, wo wir vors Hunger ermattet ankamen. Ein Krämer, der gerade auf uns zugang, und seine Waare, einige Messer uns zum Kaufe darboth, ward mit den Worten von Stiaßny <zum> Habt ihr Käs zum Verkaufe, zur Ruhe gebracht. Jetzt fing es an zu regnen. Es waren <nähmlich> über die Gebürge links dichte Nebel gezogen, die die Gipfel derselben vollends anfüllten. Di[e]se kamen itzt herein, und durchnäßten uns zimlich bis wird[!] endlich in <...> Luschan ankamen, wo wir in einem Wirthshause anlangten und weil man übrigens kein Essen hatte, nur e[ine] Halbe Bier tranken. Der Regen hielt fortan, wir waren ermüdet, hungrig, und durften nicht bleiben. Also marsch weiter. Der Weg ward uns so lang, daß wir die Tritte zählen mußten. Endlich hörte der Regen auf, und wir erblickten vor uns ein Dorf, zu dem sich eine Allee hinzog. Wir kamen, und unsere Gaumen witterten sogleich das Wirthshaus auf, in das wir auch einkehrten.

[16r]

Wir fragten nach des Dorfes Nahmen, man nannte es uns Borow. Also in Borow bestellten wir uns junge Gans, Butterbrod und gutes Bier, welches uns alles auch herrlich schmeckte. Was da die Leute für Augen machten, was das wohl für junge Herrn, Studenten! aus Prag!!! seyen. Allein sie waren alle bescheiden genug, als daß man zu sehr mit Fragen incommodirt hätte. Nach aufgehobener Tafel zahlten wir, und verließen wiedergestärkt das Dorf Borow. Nach einigen tausend Schritten, die wir über eine schöne Landstrasse in einem noch schönern vom Regen erfrischten Thale machten, erreichten wir Pořic, worin wir die <Brand>stätte zweyer Hütten wahrnahmen, die uhnlangst erster Raube der Flammen geworden waren. Von da zieht sich abermahl eine Alle von Obstbäumen bis nach Schwihau (Sswihow), einem kleinem Städtchen, das eine zimlich<e> anmuthige Lage hat.

Wir waren so frey, uns sogleich in der Pfarre einquartiren zu wollen, allein <der> S[eh]r Hochwür[ige] der Herr Pfarrer⁵⁶, ein kleines geschäftiges Männchen wollte hievon nichts wissen, und gaben vor, daß für so hohe Gäste als wir waren, ein gar zu kleiner Raum sey, und daß übriges die Zimmer gerade gerieben würden. Der beparückte gastliche Herr entließen uns also mit einem leichten Seegen und einem noch leichtern Viatico.

[16v]

Wir zogen also ab, und nahmen uns vor, <ob> hier zu übernachten. Dabey blieb [e]s. Unser Augenmerk ging itzt nur auf das alte Schloß⁵⁷, von dem wir lange schon gehört hatten, und welches wir auch schon weit erblickt. Es liegt so wie Kacerow⁵⁸ in der Ebene, hält Schanzen, und einen zimlichen Graben beym Eingang, der aber an der entgegengesetzten Seite, schon zimlich seicht ist. Wir traten also durchs Burghor in die Reliquien des Alterthums. Zuerst passirten wir die Zugbrücke, die aber mit einer immobilen verwechselt ist. <...> Dieser Eingang führt unter einem Thurme, der zimlich hoch und viereckig ins Schloß hinein, das still und verödet uns in seinem Innern sich zeigte. Wir besahen verschiedene Löcher, und durchkrochen uns <...> verdächtige Gänge, wandten uns <...> dann links über die Stiege in die Gemächer oberhalb unser. Es war alles verschlossen, nur durch einige Schlüssellöcher wurden wir gewahr, <...> wie ein ehemahliger Saal in einen Schüttboden verwandelt uns sich darstellte. Der steinern Boden, die gothische Wölbung der einsamen Gänge, die schmale steinerne Stiege, und unser <...> Wiederhallen der Fußtritte überzeugten uns, daß wir in <einen> Uiberbleibseln des trotzigen Altherthums umherwandelten.

[mezi folia je všita kresba hradu Švihova – příloha obr. 35]

---

⁵⁶ Ignác Knüpfer (* 1766) byl farářem ve Švihově v letech 1805–1833. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2510-2533, bez foliace.

⁵⁷ Feudální sídlo stálo ve Švihově již ve 13. století. Před rokem 1489 bylo Půtou Švihovským z Rýzmburka radikálně pozdně goticky přestavěno na pevný hrad. Po třicetileté válce hrad již nebyl obýván, na příkaz Ferdinanda III. byl částečně pobořen a později byl přeměněn na sýpku. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 9, Praha 1892, s. 11-22.

⁵⁸ Kaceřov, zámek ve stejnojmenné vesnici, okres Plzeň-sever. Florián Gryspék z Gryspachu (1504–1589) na místě zpusťlé tvrze nechal po roce 1539 postavit nový zámek v renesančním slohu. Srv. August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha 1998, s. 388-389.

[17r]

Wir verließen das stille Schloß und irrten in seiner Umgebung umher. Erst bestiegen wir eine alte Bastey, von da krochen wir über Ringmauer herab in den Graben, den itzt statt des Wassers fruchtbare Pflaumenbäume ausfüllen. So ist denn der Sitz ehemahliger Furchtbarkeit und Schreckens in einen Ort des Friedens und stiller Ruhe verwandelt! An die gräflichen Stallungen gelehnt nahmen wir das Schloß von Mittag auf. Wir wurden von einem Praktikanten bemerkt, der auf uns zuging, und uns einlud, den Thurm zu besteigen, durch dessen Wölbung wir vorher gingen. Wir ließen uns dieses nicht lange gesagt seyn, sondern bestiegen denselben und hatte von hieraus die weiteste Aussicht ins schöne Thal.

Als es zu dämmern begann, führte uns der Herr Praktikant⁵⁹ in der Stadt herum, und zeigte uns noch manches Merkwürdiges, mir aber seiner Merkwürdigkeit wegen entfiel. Wir begaben uns, nachdem wir Abschied von unserm Cicerone genommen, in unser Wirthshaus, das einer Wittwe angehörte, und wo wir das Abendbrot ausgenommen[!] eine gutes Nachtlager hatten.

[17v]

Früh den 18. Freytags waren wir bald munter, und verweilten noch in der Stadt, weil Johann und ich an unser porösen Stiefeln etwas flicken lassen mußten. Dieses mochte uhngefähr bis 8 Uhr gedauert haben, worauf wir mit g[u]tem Futter an Obst und Brod versehen die Stadt Schwihau verließen, einen Weg über eine Brücke <rechts> links einschlugen, und auf eine geebnete Strasse kamen. Wir brannten (ich vorzügl[ich]) vor Begierde, Klattau, meines geliebten Vaters Geburtsort⁶⁰, zu sehen. Unter mancherley Gesprächen erreichten wir um 9 Uhr Kokschin, ein Dorf, das in einem Thale <liegt> bey einem Bache liegt. Die Witterung war ziemlich unsanft und naß, doch erleichterte die mehr sandige Strasse unsern Weg und führte uns bey einem Walde vorbeý, der uns durch seine Frische und Stille sehr einladend schien. Wir bedachten nicht lange und gingen <unter> in sein<er> <Schatten> Dunkl, theils schweigend und still, theils die einzelnen Parthien desselben betrachtend. In dem Dorfe Dechtin waren wir um 1/2 10 Uhr und in Stepanowitz um 10, woher wir gegen einen Berg schreitend den

---

⁵⁹ Praktikant černínské kanceláře. Černínové z Chudenic vlastnili hrad Švihov v letech 1598–1945. Srv. Miloslav BĚLOHLÁVEK a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV., Západní Čechy*, Praha 1985, s. 338-339.

⁶⁰ Srv. pozn. č. 4.

hohen Thurm⁶¹ von Klattau wahrnahmen. Wie hoch freute sich unser Herz, als wir das Ziel unsrer heutigen Reise schon vor <Auge> unseren sehnsuchtsvollen

[18r]

Augen hatten. Wir verdoppelten unsre Schritte und erreichten um Mittag die Kreisstadt⁶² Klattau. Unsere Mägen erinnerten uns zuerst (ohne auf die mancherley M[e]rkwürdigk[ei]ten achtend) auf seines natürl[ichen] Bedürfnisses Befriedigung, wir suchten also ein Wirthshaus, das wir auch fanden, und an gut zugerichteten Knödeln unsere Lust <genoßen> hatten. Nach diesem dachte ich auf meine Commissionen, nähmlich meine Anverwandten zu suchen und <der> meinen ehemahligen Prof[fesor] Katecheten⁶³ zu sehen. D[ie]s[e]s war das erste was wir in Ausführung brachten. Wir erfragen ihn in dem Benediktiner Kloster⁶⁴ und Gymnasium, wo er Präfekt ist. Die Klostergänge durchschreitend erreichten wir das Refectorium, wo er mit andern Ordensgeistlichen bey aufgehobener Tafel noch saß. Er erkannte mich auch und hieß mich willkommen, <und> ließ uns setzen und Bier geben. Ich muß[t]e ihm nun manches erzählen und was sich seit dem in Prag neues zugetragen, berichten. Er zeigte uns in Gesellsch[a]ft

[18v]

eines jungen großen Geistlichen, der Prof[fesor] der Grammatik⁶⁵ war, die Klostrmerkwürdigk[ei]ten, die Kapelle, das physikalische zimlich verödete Kabinett, wo er einige Experimente uns zeigen wollten, die aber nicht sonderlich gelingen wollten. Sein Zimmer, aus diesem eine schöne Aussicht in den Graben,

---

⁶¹ Černá věž byla při klatovské radnici postavena v letech 1547–1557. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, Praha 1978, s. 64.

⁶² Klatovy byly krajským městem v letech 1751–1850. Srv. Joachim BAHLCKE – Winfried EBERHARD – Miloslav POLÍVKA, *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2001, s. 236.

⁶³ Th. dr. P. Matyáš Robert Petr (1778–1859) byl prefektem klatovského gymnázia v letech 1812–1819. Ve školních letech 1810/1811 a 1811/1812 suploval náboženství na staroměstském gymnáziu v Praze, kde Karel Kramerius právě studoval. Srv. Jindřich VANČURA, *Almanach vzpomínek bývalých žáků gymnasia klatovského*, Klatovy 1912, s. V, X.

⁶⁴ Bývalý dominikánský klášter s kostelem sv. Vaňce byl založen patrně koncem 13. století. Kostel a klášter, zrušené roku 1785, zakoupilo v roce 1796 město. Kostel byl pronajat jako skladiště a konvent byl zapůjčen pražským benediktinům z Emauz. Benediktini od roku 1812 vyučovali na místním gymnáziu. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 302-303.

⁶⁵ Snad Innocenc Schneider nebo některý z jeho kolegů, jmenovaných ve Vančurově Almanachu. Srv. Jindřich VANČURA, *Almanach vzpomínek bývalých žáků*, s. V-VI.

der in einen Garten, der dem Cavallerie Obersten⁶⁶ (W + + +) gehört, umgewandelt, und auf diese Art friedenvoll und gut benützt ist. Wir empfahlen u[n]s und gingen nun in die Vorstadt, wo wir nach erhaltener Auskunft meine Tante Heger⁶⁷ suchen sollten. Kaum hatten wir uns aus dem Stadthor⁶⁸ in die Vorstadt gewendet, als wir ein Haus rechts an der Strasse wahrnahmen, zu der gerade ein Mädchen schritt, und ins Haus gehen wollte. Ich hielt sie und fragte nach der Heger, sie sagte, daß d[ie]se Frau in d[ie]sem Hause wohne. Ich bath das Mädchen, d[ie]se Frau herauszurufen. Unterdessen standen wir beyde in Hoffnung und Furcht, wie es wohl ausfallen werde, als die Frau von dem Mädchen begleitet aus dem Zimmer kam, und nach unserm Begehren lauschte.

[19r]

Ich eröffnete ihr <nun> ohne weiters, wer wir waren, und sagte, daß ich gekommen, meines geliebten Vaters⁶⁹ Verwandte und seine Vaterstadt zu sehen, und mich seiner bey diesen zu erinnern. Sie bezeugte nun viel Freude über meine Gegenwart und nöthigte uns ins Zimmer bis unterdessen ihr Alter⁷⁰ gekommen wäre, dem sie mich <...> aufführen wollte. Während diesem sprachen wir von manchem, sie erwähnte meins Bruders Adalbert, über den sie viel Freude gehabt, und erzählte mir, daß sie mich in ihren Armen getragen und mit mir im Vaterhause⁷¹ gespielt hatte. Doch hievon wußt ich nichts mehr. Weil wir uns

---

⁶⁶ Jednalo se s největší pravděpodobností o zahradu Josefa Volšanského (* 1788), který stál u zrodu pěstitelského zájmu o karafiáty v Klatovech. Lidová slovesnost praví, že Volšanský, počastovaný neprávem tituly baron a rytmistr, přivezl semena karafiátů do Klatov z francouzského města Nancy v roce 1813, když se vracel z polního tažení proti Napoleonovi. Podle písemných pramenů byl Volšanský pouze podporučíkem. Srv. Václav RYNEŠ, *Rod Volšanských v Klatovech*, Heraldika VI, 1973, č. 1, s. 56-57.

⁶⁷ Františka Hegerová (cca 1775–1845). Františka byla dcerou Anny Markéty (dcera Augustina Krameria a sestra Václava Matěje Krameria) a Jiřího Regera. V roce 1803 se vdala za zámečnického mistra Antonína Hegera. Františka Hegerová byla tedy sestřenicí Karla Krameria, nikoli tetou. Srv. SOA Plzeň, Sběrka matrik, římskokatolická farnost Klatovy, sign. SM 723, pag. 135, SM 264, pag. 802, SM 3908, pag. 37.

⁶⁸ V Klatovech se nacházely celkem 3 městské brány – Špitálská, Klášterní a Lubská. Všechny byly zbořeny v první polovině 19. století. Nelze s jistotou určit, o kterou z městských bran se zde konkrétně jedná. Srv. Zdeněk FIŠERA, *Encyklopedie městských bran v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2007, s. 106-107.

⁶⁹ Václav Matěj Kramerius (1753–1808).

⁷⁰ Antonín Heger (cca 1781–1843), zámečnický mistr. S Františkou Regerovou, sestřenicí Karla Krameria, se oženil roku 1803. Srv. SOA Plzeň, Sběrka matrik, římskokatolická farnost Klatovy, sign. SM 723, pag. 124, SM 3908, pag. 37.

⁷¹ Mohlo jít o dům Augustina Krameria (* cca 1720–1730), v němž se narodil i Karlův otec. Stával v Klatovech v dnešní ulici V. M. Krameria. Později byl sídlem Měšťanské besedy. Srv. František BURIÁNEK – Jan PILAŘ – Ladislav STEHLÍK, *Klatovy*, Praha 1971, s. 46. Nebo mohlo jít o

vorgenommen, heute nach weiten zu marschieren, so lehnten wir dankbarlich ihr Anerbiethen, da zu bleiben ab, und verfügten uns desshalben nachgenommenen Abschiede aus dem Hause. Nun kam der Alte. Ein ehrlicher Schlossermeister⁷² nach altem Schlag, mit einem tüchtiger knotiger Haarzopf, er bewillkommte und nöthigte uns noch einmahl einzutreten und da zu bleiben. Was sollten wir thun? Denn uns diese fröhlichen gut herzigen Mienen so

[19v]^g

bittend drängten, wir blieben also, legten unsere Sieben Sachen ab, und wurden bald bekannt. Der <Alte> Vetter⁷³, ein alter „Macht es kurz“, ging seiner Arbeit nach, während dem uns <...> die Tant einen Process erzählte, den ihr Mann mit <ihr> seinem Bruder⁷⁴, einen beißenden (Stiplawý) Nachbar (der ein Schund ist) <...> einer lumpigen Mauer wegen, die der Vetter auf seinem Grund und Boden aufführen ließ, hatte! Wir hörten zu, und konnten sie nur trösten, daß das Recht auf ihrer Seite sey, und daß sie gewinnen werde.^h Sie ging nun unterdessen an ihre Arbeit und wir durchstreiften die Stadt, so unaufgeputzt als wir waren. Eigentliche Merkwürdigkeiten besahen wir nicht, denn theils waren wir zu pauveres, theils hat diese Kreisstadt deren nicht soviele, <daß> und <sie> solche, daß sie <uns> damit unserm Geschmacke hätte aufwarten können. Es begann zu dämmern und wir kehrten in unsere neues Logis, das uns der Himmel

[20r]

auf unsern Wanderungen beschert hatte, ein. Wir aßen zutraulich und erzählten mancherley aus Prag unsre Wirthe, <sie> im Gegenth[ei]le ihre Leiden und ihre Kreuze, wie die gut mutigen Menschenkinder so gerne nur seufzen und ächzen,

---

dům Jiřího Regera, otce Františky Hegerové. Srv. SOA Plzeň, Sběrka matrik, římskokatolická farnost Klatovy, sign. SM 3908, pag. 37.

⁷² Antonín Heger, srv. pozn. č. 70.

^g Vložen lístek s textem „Wieder gelesen am 24. F[e]br[uar] [1]844 in Eger. Ich habe meinen Edlen Freund Kramerius schon so lange nicht in der Bethlehems Gasse gesehen, ich bitte doch wieder zu mir zukom[m]en um ¼ auf 3 Uhr. Ihre Freundin Karoline Zim[m]er m. p.“. První větu Karel Kramerius připsal na lístek od své budoucí ženy Karolíny Krameriové (roz. Zimmerové), při pobytu v Chebu, kde v letech 1842–1850 učil na gymnáziu. Srv. kapitoly III. 2. Léta finanční nejistoty (1828–1841) (s. 22 an) a III. 3. Léta profesorská (1842–1874) (s. 25 an).

⁷³ Antonín Heger, srv. pozn. č. 70.

⁷⁴ Heger, bratr Antonína Hegera.

^h Později připsáno „Sie war d[ie]se Jahr (1820 in August) da sagte mir, daß sie den Process[!] wirklich gewonnen hätten!“.

und so mit mancherley Grille beladen gingen wir in ein anstoßendes Kämmerchen schlafen, wo sich recht wohl ruhte.

Früh am 19. Septemb[er] Samstag standen mit Gott auf, und auch unser Vorhaben weiter zu traben, ward durch trübe regnerische Wolken vereitelt, die den gestern so schönen Himmel rund umzogen hatten. Die guten Leute behielten uns nun noch bey sich, und wir fingen das Leben dieses Tages damit an, daß wir nach Prag schrieben und in den Briefen von dem Abentheuer bey Herrn wohlgemästeten Pater Kafka⁷⁵ bis zu den Kolatschen kamen, und hiemit unsere Schreiben schloßen. Nachmittag besuchten wir noch einige meiner Mitschüler⁷⁶ und Jo[ha]nn die seinigen⁷⁷, umgingen die Stadt in der schönen Allee, besuchten

[20v]

noch eine andere Tant⁷⁸, die Schwester der Högerin, eine Letzelterrin, und kehrten am Abend <wieder> in unsere Herberge. Hier wurde wieder geplaudert, und im Voraus ausgemacht, daß wir über Morgen doch da bleiben <und> die alte Tant⁷⁹ in der rothen Mühle⁸⁰ besuchen müßten. Wir standen nach einer froh durchschlumerten Nacht auf, und besuchten den Markt. Ob uns die Stadt übrigens wohl gefiel, so nimmt sich doch der Ring (der im Grunde den hauptsächlichste Theil der Stadt ausmacht) nicht so gut aus, weil er einen Berg bildet, dessen höhere Seite gegen Mittag liegt. Uns fiel die Jesuittenkirche⁸¹ auf, in die wir mit stillem Ernste eintraten und ich im Gefühle ein Wehmuts der Vergangenheit mich erinerte, als die Erbauer dieser Kirche noch an Ansehen und Macht so viel den geistl[ichen] Orden übertrafen. Sie ließen uns so <so> viel herrliche Denkmähle der Kunst ihres hohen Sinnes und ihrer Pracht liebe zurück, daß wir nicht ohne

---

⁷⁵ Kaplan František Kafka v Rokycanech, srv. pozn. č. 36.

⁷⁶ Blíže neurčený spolužák.

⁷⁷ Blíže neurčený spolužák Jana Šťasného.

⁷⁸ Letzelterová, dcera Anny Markéty Krameriové a Jiřího Regeera, sestra Františky Hegerové. Karel Kramerius byl jejím bratrancem, nikoli synovcem. Srv. pozn. č. 67.

⁷⁹ Patrně se jednalo o Annu Markétu Krameriovou (* 1755), provdanou roku 1773 za Jiřího Regeera. Anna Marie byla dcerou Augustina Krameria a nejstarší sestrou Václava Matěje Krameria. Srv. SOA Plzeň, Sběrka matrik, římskokatolická farnost Klatovy, sign. SM 715, pag. 33, SM 264, pag. 802. Kromě Anny Markéty měl Augustin Kramerius ještě dcery Annu Markétu Josefu (* 1760), Josefu Annu Lucii (* 1764) a Terezii Annu Markétu (* 1867). Srv. SOA Plzeň, Sběrka matrik, římskokatolická farnost Klatovy, sign. SM 715, pag. 201, 319, 407.

⁸⁰ Červený mlýn byl postaven v Klatovech vedle zádušní louky u Raušarovského dvora na řece Úhlavě. Podrobněji o Červeném mlýnu srv. Josef KLEMPERA, *Vodní mlýny v Čechách IV.*, Praha 2001, s. 164-167.

⁸¹ Bývalý jezuitský kostel Neposkvrněného Početí Panny Marie a sv. Ignáce, raně barokní z let 1654–1656. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 65.

Staunen, <nicht> und Bewunderung an diese Männer, und nicht ohne Rührung an ihr Aufhören denken können! Nun weiter! Wir waren nicht sonderlich mit Kleidungsstücken versehen, und <...> stachen zimlich von den andern geputzten Jünglingen und Männern ab; aber man sah's uns an, daß wir Ausländer, Fremdlinge seyn und das war uns genug.

[21r]

Wir hörten in der Pfarrkirche⁸² die heilige Messe. Es war auch diese <...> Kirche unserer Betrachtung werth gewesen; allein es war uns unmögl[ich] es ins Werk zu setzen, so sehr waren wir mit verschiedenem Andern beschäftigt. Indessen kam der Mittag. Wir genoßen eines stillen frohen Mahles, das man uns eigends zubereitete, und nach aufgehobener Tafel begaben wir uns auf den Marsch in die rothe Mühle⁸³ zu der alten Tant⁸⁴. Der Tant Tochter Rösy⁸⁵, und ihre Freundinn begleitete uns. Ein schöner heiterer und warmer Nachmittag goß Freude über uns, und munterte die Wandelnden auf, dieses Tages zu genießen, weil ihrer vielleicht noch wenige lächeln werden.

Unter scherzhaften Gesprächen erreichten wir den Fuß eines Berges, an dem sich bis zur Spitze ein schöner Hain hinanzieht, und in seinem Dunkel die Uiberreste einer Kircheⁱ Mariens Verkündigung⁸⁶ birgt. <Wir> Weil wir lieber erst unsern Besuch abgestattet haben wollten, um der lästigen Sorge los zu seyn, machten wir unter einander aus, die Kirche nach dem Besuche zu besichtigen. Wir kamen zu der Mühle^j⁸⁷. Sie liegt in der <...> Ebene. Weit keine Berge herum, nur jener zur Linken gegen Nord ist, auf dem die Ruine⁸⁸ steht. Hätt ich früher die

---

⁸² Kostel Narození Panny Marie, původně gotický ze 13. století. Dnesní stavba vznikla na přelomu 14. a 15. století. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 64.

⁸³ Červený mlýn, srv. pozn. č. 80.

⁸⁴ Anna Markéta Regerová, srv. pozn. č. 79.

⁸⁵ Rosálie Hegerová (* 1804), dcera Františky a Antonína Hegerových. Srv. SOA Plzeň, Sbírká matrik, římskokatolická farnost Klatovy, sign. SM 3907, pag. 211.

ⁱ Později připsáno „Hurka Žaludova“.

⁸⁶ Zsvěcení uvedeno mylně. Jedná se o kostel sv. Anny na kopci Hůrka u Klatov, původně gotický, založený roku 1331. V letech 1712–1725 došlo k jeho barokní úpravě. Za císaře Josefa II. byl kostel zrušen a ponechán svému osudu. Zřícenina byla kolem roku 1900 upravena na rozhlednu, ve zbytcích obvodového zdiva byla provozována v letních měsících zahradní restaurace. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech 2*, s. 66. <http://www.klatovy.cz/klatovy/fr.asp?tab=snet&id=2158&burl=>, vyhledáno dne 9. 2. 2009.

^j Později připsáno „Rothe Mühle“.

⁸⁷ Červený mlýn, srv. pozn. č. 80.

⁸⁸ Zřícenina kostela sv. Anny, srv. pozn. č. 86.

Hubatschkower Mühle⁸⁹ gekannt, und <hätte> dann d[ie]se besucht, oder welche Gefühle sanfter stiller Freuden hätte dieser Anblick in meiner Seele <geschaffen> zurückgerufen.

[21v]

Dichte Eichen, hoch gethürmt Bergen in ihrem Hintergrunde die Mühle, die eine weite Aussicht auf die Ebene hat. Unter dem frischen Grün im milden Schatten quallt der stille ruhige Bach dahin, der der Mühle <...> klappernde Räder treibt, und eine angenehme Kühle erweitert den Busen des fühlenden Städters, der diesen Sitz der einsamen ländlichen Muse mit heiligem Schauer mit hoher, frommer Empfindung betritt. Wir traten in die Mühle⁹⁰. Unsere schüchternen Begleiterinnen sollten nun aufführen, und wagten es nicht, denn wo war die Alte⁹¹? Dem Lärmen und Schreyen der Männer in der Stube entrinnend, war sie in eine Kammer geflohen, um dort zu beten, oder was oft an Sonntagen gesieht, ihrer <...> Ahnen Merkwürdigkeiten sorgsam durchzumustern. Man rief sie, als man sie lange gesucht und endlich gefunden hatte, und bedeutete ihr, „daß der Vetter aus Prag sie besuche, und sie sehen wolle“. „Vy degte my pokoj“ schrie sie mit der kreischenden zänkischen Stimme „co ge mi do toho“ Helle, schöne Empfehlung und Bewillkommnung dacht[e] ich mir, und besah mit Hans unterdessen lächelnd im Vorhause die auf einem Balken hängenden 20–30 Mützen der Gäste, die in der dunstigen Stube saßen. Endlich kam die alte Megäre herunter, und bewillkommte <uns>, und führte uns in die niedrige heiße Stube, die voll lauter Vettern und Basen vollgefropft war. Daß sie das waren, diese

[22r]

Gäste, ersahen wir daraus, weil <...> mich jeder Vetter nannte. Nun wurde erzählt von meinem sel[i]gen Vater⁹². Ein jeder wußte etwas[!] von ihm zu sagen, und alles, was sie sagten gefiel mir so wohl, weil ich mich des guten Vaters erinnerte, den ich mir wenig kannte, und der <für mich> mir viel zu früh entrissen wurde!⁹³ Indessen deckte man den Tisch, brachte Bier, Brod, Gebratenes und Milch. Wir

---

⁸⁹ Patrně Červený mlýn, srv. pozn. č. 80.

⁹⁰ Červený mlýn, srv. pozn. č. 80.

⁹¹ Anna Markéta Regerová, srv. pozn. č. 79.

⁹² Václav Matěj Kramerius (1753–1808).

⁹³ Karlovi Krameriovi bylo v době úmrtí otce 10 let.

^k Později připsáno „Sankt Anna Kapelle“.

waren erhitzt, und durstig, Bier wollten die züchtigen Mädchen nicht trinken, also genoßen wir ihnen zulieb die Milch. Stiaßný, die rechte Hand nicht freyhabend, fing mit der Linken <zu> den Löffel zu führen an, und wurde von der geschwätzigem Alten mit der Worten „lewá dusse“ zu recht gewiesen und vor unsern Begleiterinnen in nicht geringe Verlegenheit gesetzt. Nachdem nur noch geplaudert und gegessen wurde, war empfohlen wir uns den Vettern und Basen allen, <und> verließen die dunstige Stube und ihre bange erstickende Hitze, und kamen aufs Freye, als die Sonne bereits zu sinken begann. Wir legten den Weg bald zurück und erreichten das Gehölz. Sein dunkler kühlender Schatten nahm uns unter seine wirthlichen Äste auf, und ein enger Pfad führte uns den Ruinen der Kirche^{k 94} zu. Wir fanden nur <die> als Überreste derselben, die Hauptmauern, den Chor und eine kleine Sakristey, kein Dach mehr, keine Altäre, die das Kirchlein einst schmückten.

[22v]

Unter mancherley Betrachtung durchirrten wir einzeln voneinander getrennt die morschen Uiberreste der Frömmkeit, und nur manchemahl unterbrach die öde Stille ein Laut der Bewunderung und Wehmuth. Itzt verließen wir das Gemäuer und eilten dem heimischen Hause zu. Die Sonne war noch nicht völlig untergegangen, und wir hofften es noch vor Sonnenuntergang zu erreich<t>en. Unter Gesprächen und manchem Scherz kürzte sich der Weg und wir erreichten unsere Herberge. Die Tante⁹⁵ hatte Freude, daß wir wieder zu Hause sind, und wir des Gehens noch nicht müde, besichtigten den überaus schönen Garten des Obersten⁹⁶, den er um einen Th[eil] der Stadt an der Stadtmauer hatte aufführen lassen. Der Garten⁹⁷ gefiel uns überaus wohl, mit seinen mancherley Verschiedenheiten, Gängen Lauben wechseln den <frucht> Baum- und Gemüsegarten, Kegelplan und Schießstätte. Bald entwunden wir uns dem Plane des Gardens durch einen schlängelnden engen Laubengang auf einen schönen ebenen Platz, wo wir auf Bänken ausruhend einen Theil des Gardens, die Gipfel der Bäume, wie einen Wald vor uns ausgebreiten übersehen konnten. Bald besahen wir

---

⁹⁴ Kostel sv Anny srv. pozn. č. 86.

⁹⁵ Františka Hegerová, srv. pozn. č. 67.

⁹⁶ Pravděpodobně Josef Volšanský, srv. pozn. č. 66.

⁹⁷ Pravděpodobně zahrada Josefa Volšanského, srv. pozn. č. 66.

4

die Früchte im Baumgarten, die uns besonders nach unserer Reise sehr lüstern machten. <...> Insbesondere interessirte mich der Botanische Garten, die mancherley ausländischen Fruchtbäume und andere Gewächse, Pomeranzen, Citronen, und Feigenbäume, einen Schlangenkürbis unter einer Glasdecke, der mich vorzüglich täuschte, weil ich ihn für eine Schlange hielt, die im Grase ruhte; so täuschend ist in ihren Erzeugnissen die wundervolle, schöne Natur. Man benahm mir endlich meinen Irrthum, als ich die Pflanzenschlange befühlen konnte, und ihre Hülle hart fand. Als wir den Garten durchgangen waren, und nichts unbesucht ließen, was der Aufmerksamkeit werth war, begaben wir uns nach Hause, wo wir mit einem guten Nachtmahle empfangen wurden, nach diesem noch den schönen nächtlichen Himmel besahen, der in seiner Herrlichkeit, mit den prächtigen glänzenden Welten prangend <wir> uns mild und bescheiden sich zeigte; um uns zu vorher zu deuten, welchen Tag wir uns Morgen zu unserer Abreise gewählt hatten! Zufrieden begaben wir uns zur Ruh und verträumten angenehm die wohlthätige Nacht.

Früh am 21. September tummelten wir uns bald aus unsern Betten, und nach eingenomme-

[23v]

nen Frühstücke nahmen wir Abschied, ich mit dem Versprechen öfter zu schreiben, und so trennten wir uns von der guten Familie, wo wir so liebevoll, so zuvorkommend aufgenommen und gepflegt wurden. Die Rosy⁹⁸ begleitete uns noch bis auf einen Scheideweg, der uns nach Lauretta und von da nach Welhartitz führen sollte. Auch von diesem guten Mädchen nahmen wir noch den letzten Abschied, und waren wieder von jeder uns theueren Seele getrennt – nur Gott und sein Engel war mit uns!¹ Ein dichter schwerer Nebel hatte des gestrigen Himmels Klarheit uns entzogen und den Anblick an die Ebene unseren Augen entrückt. Wie gerne hätten wir die Freuden eines schönen Morgens itzt zufrieden in unsern Innern genossen, und so war dieser Genuß wieder verwehrt. Wir betraten den Weg, der uns durch Felder und über Wiesen leitete, und verkürzten seine Länge

---

⁹⁸ Rosálie Hegerová, srv. pozn. č. 85.

¹ Část věty je podtržena dvakrát.

durch Gespräch und Sang. „Wsse wůkol radost cytj“ wären unseren Lippen noch eingedrungen, würde des <...> Morgens Schöne unserm Wunsch entsprochen haben. Der Nebel fiel, und versprach dafür wieder einen schönen Nachmittag. Wir kamen endlich nach Lauretta, einem

[24r]

mäßigen Dörfchen, das seinen Namen von der Kirche⁹⁹ gleichen Namens führt, in der ehemals Gottesdienst gehalten wurde. Wir durchkrochen die Ruinen, und gelangten über eine in die Mauer angebrachte morsche Stiege auf die Kuppel der Kapelle, besichtigten hier das und jenes und krochen wieder herunter. Unterdessen engte uns der Nebel immer mehr ein. In schweren dunstigen Massen lösete er sich von den ungeheueren in der Höhe schwebenden Dunstsäulen, von seiner <...> Schwere zu Boden gedrückt, los und von einem Winde getrieben hüllte er alle Gegenstände ein, die ihm entgegen sich stellten. Zur Linken zeigte sich ein Tannenwald <sich> unter dem in langen Streifen der graue Nebel sich hinzog, und seine Gipfel von der durchbrechenden Sonne beschienen perlten auf ihren Nadeln die kristallinen Tröpfchen der aufgelösten Dünste wieder! Für uns war die Anblick neu, und also überraschend, in Wolken zu schweben, deren zufällig gebildete Massen von der Sonne beschienen sonst <...> nachmittags oder abends im wechselnden[!] Schatten und Licht sich so prächtig, so hoch, so wunderbar zeigten!

[24v]

Kramerius^m

Unter fortwährendem Nebel kamen wir durch mancherley Gegenden in <...> Teinitz^{<t>} an. Hungrig waren wir wieder seit dem Morgen, und wollten doch lieber weiter. Wir entschloßen uns, unsern Hunger noch zu bezähmen und erst in Klenau zu frühstücken. Wir mußten hier das Schloß¹⁰⁰ durchpassiren, das sich recht schön ausnimmt, fest gebaut <ist> und ziemlich weitläufig ist. Als <...> wir

---

⁹⁹ Poutní kaple Panny Marie Loretánské byla založena v roce 1711 Barborou Krakovskou z Kolovrat. Roku 1783 se zřítíla, znovu vybudována byla v roce 1831. V 90. letech 20. století byla zrekonstruována. Srv. <http://www.hrady.cz/index.php?OID=4290>, vyhledáno dne 9. 2. 2009.

^m Jméno je podtrženo vlnovkou.

¹⁰⁰ Barokní zámek nechal na počátku 18. století postavit majitel panství Maxmilián Norbert Krakovský z Kolovrat. Kolem roku 1760 byl upraven jeho synem Janem Josefem. Krakovští z Kolovrat vlastnili zámek do roku 1927. Srv. Jiří ÚLOVEC, *Hrady, zámky a tvrze Klatovska*, Praha 2004, str. 237-238.

das Schloß verlassen hatten, gelangten wir auf ein freyes Feld, wo wir schon rundherum Vom Nebel eingehüllt wurden. Kaum drey Schritte von uns vermochten wir zu sehen, aber itzt ward er immer dichter und stieg immer höher und bildete Wolken. Bald ließ er uns das Schloß Klenau auf einer mäßigen Anhöhe sehen, auf das wir gerade zu steuerten. Immer mehr wurde die Gegend von dem Nebel befreyt, und wir konnten ihren Regen ungestört betrachten. Wir befanden uns in einer schönen fruchtbaren Gegend mit weit ausgedehnten von Wäldern und bebüschten Hügel umschlossenen Feldern, auf denen zerstreut der fleißige Landman eifrig seine Nahrung baute. Die Gefühle unserr Brust rißen uns zum Gesange hin und wir ließen nach Herzenslust unsere frohen Lieder ertönen. Als wir in das Dorf (Klenow) unter dem Schlosse gekommen waren, suchten wir zuvorderst das Wirthshaus, das wir zwar fanden, aber weder Wirth noch Wirthin noch Brod darum.

[25r]

Weh geschrien, sollten wir nicht ungeduldig werden, daß wir nichts zu essen bekommen hatten und doch so hunrig[!] waren. Was halfs, wir mußten fort, und aufs Schloß¹⁰¹ zu. Dort hofften wir, weil ein Pächter¹⁰² in dem dabey gebaueten Pachthofe residirt, zu essen zu bekommen. Wir kamen zu den Ruinen, und ein finster Mann staunte uns Jünglingen entgegen, daß wir die alten Steine besuchen gingen, und noch mehr, daß wir ihn um ein Frühstück ansprachen. Das letztere wollte oder konnte er nicht geben, und so mußten wir Alterthumsforscher die Ruinen hungrig durchkriechen, es ließ sich auch leichter, besser überall durchschlüpfen. Oberhalb dem Schlossthor ist die Hälfte eines Gewölbes, das ehemahls ein Prunkgemach oder sonst etwas besonders schönes gewesen seyn mußte, dies bewieß uns die wirkl[ich] prächtige Mahlerey, und die Wappen¹⁰³, die wir hier fanden mit den Innschriften:

---

¹⁰¹ Hrad Klenová byl vystavěn patrně koncem 13. století za pánů z Janovic a Klenové. Za Harantů z Polžic a Bezdržic proběhly renesanční úpravy, z nichž se dodnes dochovala jen budova tzv. purkrabství. V 17. století vznikla ve vnějším opevnění nová budova o sedmi pokojích. K roku 1737 se hrad připomíná jako pustý. V letech 1834–1836 nechává majitel panství Joseph Phillipp Eduard Stadion z Thannhausenu u zříceniny hradu na místě zmíněné budovy postavit novogotický zámek. Samotná zřícenina hradu byla romanticky upravena. Podrobněji srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 9, s. 154–162.

¹⁰² Majiteli hradu byli v té době Wolfgang Hübel s chotí Eleonorou Fišerovou. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 9, s. 162. Nájemce hradu nelze určit.

¹⁰³ Jindřich z Janovic (†1590) a jeho manželka Eva Oslavická z Jemničky (†1591?), jimž erby patřily, byli rodiči Mariány z Janovic († 1587), manželky majitele Klenové Jiřka Haranta z Polžic

[kresba dvou erbů na Klenové – příloha obr. 36]

Gindřich z Janowic a na Janowicych Ewa Hedwika z Janowicky a na Janowicych

[25v]

Wir staunten recht lange dieses Denkmahl ehemaliger Mahlerey an, und wir dachten uns, dieses Gemach mochte vielleicht ein Cabinetchen gewesen seyn, das der Herr oder die Frau des Schlosses vorzüglich lieb gehabt. Wir wanderten weiter, durchkrochen verschiedene halbverfallene Gewölbe, und stiegen endlich zum Schlossbrunnen, den wir besonders bewunderten. Er ist im Felsen gehauen, weit <...> die Rundung und oben noch mit einer Wölbung gedeckt <versehen>, an die oberhalb erst die hölzerne Brustlehne mit Räderwerk versehen, gezimert ist. Er ist auch zimlich tief. Des Pächters Wohnung, ein langes Gebau, scheint an eine ehemalige Schutzmauer angebaut zu <...> seyn. Wir nahmen vom Pächter für den fernen Weg eine gute Weisung und verließen die Ruinen, ohne sie aufgenommen zu haben. Unterdessen hatte sich des Morgens düsteres Aussehen gelegt, die Natur, der Tag war wieder heiter geworden. Der Nebel hatte sich in Wölkchen gesammelt, die ruhig, dann und wann einen erquickenden Schatten gewährend an dem blauen Himmel dahin wanderten, wie unsers Lebens Erscheinung, am Morgen, am Mittag, am Abend.

Wir durchschlenderten ungezwungen den angenehmen Weg, und erreichten das

[26r]

Dorf <...> Javor, wo einzukehren unsere Mägen uns mahnten. Wir gingen ins Wirthshaus, das an der Strasse liegt, allein niemand war da, wir bekamen also nichts. <Wir> Was sollten wir thun? Wir verfügten uns, was uns das Beste schien, in dem Pachthof, der auch dem Besitzer¹⁰⁴ von Klenau gehört, und schlugen unsere Residenz auf in einer dumpfigen, heißen Stube, die von Kindern groß und klein voll gestopft war, und der Schaffnerin gehört. Zum ersten mahl hörten wir hier die grobe bairische Mundart, <...> viel konnten wir nicht verstanden, unsere Mägen doch, die geschäftige Schaffnerinn brachte dies[es] alles. Die Mülch

---

a Bezdrůžic (†1584). Srv. ANM, Sbířka rukopisů, rkp. B č. 10, Památník Kryštofa Viléma Haranta z Polžic a Bezdrůžic z let 1631–1660, fol. 5r-5v. Erby byly patrně zamalovány při přestavbě Klenové ve 30. letech 19. století. Srv. též pozn. č. 101.

¹⁰⁴ Majitelem panství Klenová byli v té době Wolfgang Hübel s chotí Eleonorou Fišerovou. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 9, s. 162.

schmeckte gut, und das Aschenbrod darum oder <mit> in eine Butter-Bemme verwandelt, behagte auch! Wir saßen so eine zimliche Weile bey einander und plauderten manches, als uns Brod zu Ende ging und wir an unsere weitere Reise denken mußten. Weil uns noch etwas Butter übrigblieb, so wurde d[ie]se auch nicht vergessen, und wir traten unsern Weg

[26v]

wieder weiter an. Der Weg führte uns durch Lehom ein artiges anmuthig gelegenes Dörfchen, wo <...> wir die Schaffnerinn auch nicht unbesucht ließen und dort ein Stück Brod erhielten. Wir lagerten uns d[ie]smahl im Grünen, den blauen Himmel zu des reizenden Saales hatten Decke, und das frische üppige Gras zum Fußteppich. So aß sichs froh nach glücklich überstandenen Jahrg[an]g der Physik¹⁰⁵! So aß sichs zufrieden, wenn wir die düstre Schule mit all den lästigen Fratzen, Syllogismen, Phrasen und Formaln hintern Rücken hatten. Ein kleiner Teich lag vor uns, der uns Kühlung gab, und des Baumes wirthliche Aeste breiteten oberhalb unser durch ihre <...> dichten Zweige einen wonnigen <...> Schatten, der uns wieder zur weitem Reise stärkte. Wir hatten so eine zimliche Weile geruht, ich war unterdessen auch einwenig eingeschlumert, als uns die sinkende Sonne zur weitem Reise rief. Schnell brachen wir daher auf und erstiegen einen Berg, der zwischen zwey schönen Wäldchen eine lichte Ebene begränzte. So gelangten wir zimlich ermüdet und hungrig in <Cuřj> Lukawitz, wo wir uns nach Obst sehnten, aber keines erhielten. Ferner gingen wir <durch>

[27r]

durch Kuřj¹⁰⁶, und endlich langten wir in Běschin an, wo wir freundliche Pfarrerwohnung, unsere Lust nach Obst, und der heitere Tag zum Einsprechen einluden. Wir zogen an der Glocke; eine freundliche Wirthschafterinn trat heraus, bewillkommte uns und nöthigte uns noch freundlicher, einzutreten. Wir traten in die warme Gesindstube, in der es mir recht wohl gefiel. Die gute Jungfrau brachte uns gutes Bier, Brod, Zwetschken und Birnen. Sie erzählte uns gutmütig, daß sie

---

¹⁰⁵ Srv. pozn. č. 2.

¹⁰⁶ Kramerius mylně uvádí Kuří, jednalo se s největší pravděpodobností o vesnici Kozí.

die Schwester des Pfarrers¹⁰⁷ sey, und daß d[ie]s[e]r vor kurzem erst von einer anderen Stelle hierher versetzt worden war. Ein alter Mann (kaum entsinn ich mich mehr, ob er der Vater des Pfarrers gewesen sey oder nicht) befand sich auch dort vor einem Krüge Bier, dem er tapfer zusprach, und geschwätziger wurde. Wir hatten so uhngefähr eine Stunde (vom ¼–4) zugebracht, als uns die Zeit weiter rief, wir zum Abschied ein Tüchel voll Birnen und Zwetschgen erhielten, und mit Dank die glückliche

[27v]

Wohnung des Friedens und der Frömmigkeit verließen. Wir wanderten einen schönen Feldweg weiter, uns im Genuß der Birnen und Pflaumen ergötzend, dachten der unsrigen Lieben in Prag, sangen ein fröhliches Lied, der Erinnerung geweiht, und bestiegen einen Berg, von dem wir ein Dorf, ruhig in Schoße des Thals gelegen, erblickten (Auloh), dahin wir aber unsern Weg nicht nahmen, sondern links einlenkten, denn wir wollten abends in Welhartiz anlangen. Die Sonne war schon tief gefallen und fing an dem fernen Berge Saum zuvergolden, und ihres Feuers <...> milde Glut abendlich über die Haine zu gießen, als wir in Trosław anlangten und hörten, daß wir noch 1 ½ Stunde bis nach Welhartiz hätten! Doch das benahm uns nicht den Muth. Wir eilten. Ein schöner Hain nahm uns auf, es war noch nicht vollends Abend geworden. Wir konnten das stille Staunen, die stumme Freude genießen, so allein in der schönen wilden Natur zu seyn. Manchen Stammes ver-

[28r]

schlungene Äste erinnerten uns, wie feste Freunde den Stürmen tobender Leidenschaften, der Rache, den Verfolgungen verrätherschr Feinde trotz biethen können. Manches Bächen, das einsam seine Perlein[!] durch das frische Waldgrün dahin schäumte, erinnerte uns an das Leben des Einzelnen, der ein<e> Tropfen des Alls, das Seine beyträgt zum Leben der Millionen, wie diese Bächlein, dem Ozean! Der Wald war zu Ende und schön lag uns zur Linken eine Wiese ausgebreitet, auf der wir geschäftige Männer, Jünglinge, Weiber und Mädchen erblickten. D[ie]se Wiese gehörte zum Dorf Nemilkow. Wir hatten das Dorf kaum

---

¹⁰⁷ František Suchomel (* 1772) byl farářem v Běšinech v letech 1818–1824. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2519-2524, bez foliace.

hinter unserm Rücken, als der Abend mit seinen <...> Schatten die weite Gegend zu bedecken begann. Nun hatten wir was zu eilen. Ein Bauer am Wege sagte uns, noch eine Stunde hätten wir zugehen und sieh da! Kaum waren wir ½ Stündchen gegangen, erblickten wir schon den Kirchthurn¹⁰⁸ von Welhartitz und die Ruinen des Ritterschlosses gleichen Namens.

[28v]

Unser heut glücklich besonders Abentheuer in Běschin machte uns Muth, auch hier einzusprechen. Wir kamen zur Pfarrwohnung. Es war schon finster geworden. Wir gingen ohne weiters, nach dem uns ein zottiger Fr[e]u[n]d mit seiner lieblichen Sprache begrüßt hatte, über eine breite hölzerne Treppe, von einem Knaben geleitet zum Herrn Pfarrer¹⁰⁹, der uns entgegen kam, und nach gehaltenem Vortrag unserer Bitte in ein schönes nettes Gastzimmer führte. <Nichts> Es gefielen uns die Artigkeit und Weltkenntniß des Herrn Pfarrers, daß er uns mit allen Personen, die im Zimmer waren, bekannt machte, ohne uns selbst auf eine übereilte lästige Art um unsren Nahmen, Stand et c[etera] zu befragen. „Hier ist mein Herr Kapellan „, sprach er, einen jungen Mann uns zeigend, „und hier mein Vater, den ich zu mir nahm, und der itzt bey mir lebt.“ Wir machten gegenseitig unsere Reverenz, und <und> der Herr Pf[arerr] befahl einem saubern artigen Knaben vorzuleuchten, der zwey Arm-

[29r]

leuchter nahm, und uns in Begleitung der Herrn in die Zimmer des Herrn Pfarrers führte. Es wurde unterdessen conversirt, während dem <...> das Abendessen zubereitet ward. Wir sprachen manches von Prag, von unsern <...> Professoren, der Universität¹¹⁰ und dergleichen, als man zum Nachtmahle rief, nachdem wir uns so sehr sehnten. Wir saßen alle an einer langen Tafel, und hatten zwey Knaben zur Bedienung, die es vollkommen gut verstanden, Gästen aufzuwarten. Das Abendessen war, ich kanns sagen, fürstlich für uns. 4 Schüsseln wurden aufgetragen, alles gut und schmackhaft zugerichtet. Wir genoß der freundlichen

---

¹⁰⁸ Kostel Narození Panny Marie, původně románský z doby kolem roku 1240, v letech 1300–1320 přestavěn goticky. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech* 4, Praha 1982, s. 190.

¹⁰⁹ Ondřej Tonner (* 1787) byl farářem ve Velharticích v letech 1817–1850. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2517-2547, bez foliace.

¹¹⁰ Karlo-Ferdinandova univerzita v Praze.

Gaben zufrieden, und durchpassende Gespräche wurde die Lust des Gaumens noch erhöht, und endlich befriedigt. Ohne uns lange aufzuhalten, weil man wußte, daß wir müde waren, zeigte man unser Schlafgemach, und wir ruhten sorglos in den <...> warmen elastischen Betten.

[29v]

Wir standen mit Gottesliebe <...> früh am 22. September Dienstag frisch wieder auf, und hörten die heilige Messe, nach der wir frühstückten, <und> unsern Dank für die gütige Aufnahme und Pflege abstatteten und uns ins Thal begaben, um hier die Papierfabrik¹¹¹, und dann das Schloß Welhartitz¹¹² zu besichtigen. Die Papiermühle liegt in einem schönen wilden Thale, von beiden Seiten vom wald umwachsenen Bergen umgeben, dabey ein Bach fließet, der Fabrik Räder zu treiben. Wir besichtigten dieselbe und wanden uns zum Schloß. Die ganze sichtbare Seite des Schlosses sieht gerade ins Thal auf die Papiermühle, und hat hinten ihren ehemaligen und itzigen Eingang. Wir bestiegen das Schloß, über den Weg i bey dem, viereckiger Thurme h rechts vorüber, betraten wir das Innere des Schlosses, das einen geräumigen Hof einmit. Um etwas zu sehen, war [e]s uns nothwendig einige Personen kennenzulernen, die uns etwas zeigen könnten. Wir fanden eine solche in dem gutmüthigen willigen Forstbereiter,

[30r]

der sich eben zu Hause befand, und sich sogleich erbot, uns selbst das Merkwürdigste zu zeigen. Er führte uns aus seinen Zimmern durch ein <über> Fenster <über> auf einen langen Balkon, gingen über denselben in die ehemahligen Schloßzimmer. Wir gingen durch einige öde leere Zimmer, und b und gelangten in dieser Reihe in den Speisesaal. Seine Verzierungen war einfach, blaue Chinesische Männchen und Bäume, aber dieser <...> Farbe waren hin und wieder an den <Mauer> Wänden angebracht. Zwischen den beyden Fenstern, die herab ins Thal in einen schauerlichen Wald blicken, befand sich ein blau

---

¹¹¹ Papírna ve Velharticích byla založena krátce po roce 1784 hrabětem Bedřichem Desfoursem a prvním papírníkem se stal Jan Jiří Zeis. Roku 1818 byl majitelem papírny Josef Antonín Appeltauer. Papírna ve Velharticích zanikla na počátku 20. století. Srv. František ZUMAN, *Pootavské papírny*, Praha 1934, s. 30-34.

¹¹² Hrad byl založen na počátku 14. stol. pány z Velhartic a později rozšířen pozdně goticky. Roku 1628 hrad získal Don Martin de Hoef-Huerta, za něhož došlo k vestavbě pozdně renesančního palácového křídla s arkádami. August SEDLÁČEK, *Hrady* 11, Praha 1897, s. 106-121.

bestrichener hölzerner Wandschrank, dessen Bestimmung uns sich sogleich offenbarte, als wir darein Kannen, Krüge, Glässer, Teller et c[etera] erblickten, alles blau gemahlt. Wir bewunderten die Einfachheit des Gemachs, in dem erst die Eisernen beym blickenden Wein über Fehden und Jagden sich besprachen in der vollen Sprache ihres rohen Gefühls.

[30v]

Wir besahen, bewunderten alles, und fanden überall etwas Merkwürdiges. Unser Cicero führte uns herunter in ein Gewölb, das dunkel war und <uns> uhngefähr in der Gegend c des Hauptgemäuers liegen konnte. Als wir uns darin befanden erzählte er uns hieher in dieses Gewölbe brachten die Böhmen in den bedrängtesten Zeiten ihres Vaterlandes den köstlichsten Schatz, die Krone Böhmens¹¹³ und nun meine Herrn rathen Sie wohin? Wir sahen uns überall umher und konnten in dem dunklen Gewölbe nirgends einen schicklichen Ort entdecken, der hinzu geeignet worden wäre. Endlich, als wir lange umsonst gerathen hatten, zeigte er uns, daß die <...> Wölbung doppel sey, führte uns heraus, und ließ uns oberhalb dem Eingangs eine Öffnung bemerken, in die man die Königskleinodien gebracht und vor dem Feinde verwahrt hatte! Das war alles was uns der gutmüthige Forstbereiter zeigen konnte. Wir empfahlen uns daher und <daher> gingen das übrige selbst zu besichtigen.

[mezi folia je všita kresba hradu Velhartic – příloha obr. 37]

[zadní strana kresby – 30v/31r]

Die Herrsch[aft] Welhartic¹¹⁴ gehört ehemdem dem Herrn Joh[ann] von Neuhaus, sonst Wilhartic¹¹⁵, dann kam sie an den Wenz[el] Perglass¹¹⁶, dem sie von

---

¹¹³ Majitel Velhartic Menhard z Hradce byl proti korunovaci Jiřího z Poděbrad českým králem a proto na svém po několik let schovával české korunovační klenoty. To svědčí o mimořádné pevnosti hradu v dané době. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 11, s. 114-115.

¹¹⁴ Údaje o panství Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen: Darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden* III, Prachiner Kreis, Praha 1790, s. 228-230.

¹¹⁵ Jan starší z Hradce († 1417) koupil Velhartice roku 1395. August SEDLÁČEK, *Hrady* 11, s. 113.

Ferd[inand] II.¹¹⁷ genommen wurde. Im Jahre 1718 ist Lud[wig] Ign[at]z Bechyně von Lažan¹¹⁸ angeführt. Dann kam dieser Ort an den Gr[afen] Defours¹¹⁹, und im Jahre 1790 besitzt sie der Friedr[ich] Defours¹²⁰. In den hiesigen Bergwerken grub man früher Silber und Blei aus. Die Pfarrkirche¹²¹ steht unter dem Schutze Marien Geburt; sie bestand schon im Jahre 1384.

[31r]

5.

Wir umkrochen das g[an]ze Gebäu[de], und kamen zu der Gegend a, wo sich <...> die Ruine einer alten Schutzmauer befindet. Die Mauer d ist wahrscheinlich das Uiberbleibsel einer Rondell, die nicht umsonst hier angebracht <b> war, in dem die Öffnung f fast von einer Höhe mit der bey g ist, und wahrscheinlich ehemahls eine Thür vorstellte. Man sagte uns auch, daß die Rondelle eine Gerichtsstube war, aus welcher die Verurth[ei]lten über den Balkon e in den Thurm h mittls einer bey g angebrachten Zugbrücke geführt wurden, wo man sie wie Gefangene behandelte. Der Thurm h oder dieses Gemäuer war gewiß ein Thurm. Das zeigt seine vierktige hohe Gestalt, seine Abtheilungen vom Innern und seine Höhe an. Im Innern war [e]s finstr, kalt, feucht und einsam; wir verließen daher bald diesen ehemaligen Ort des Schreckens und der Strafe! <...> Wir besahen <alles> auch ein <ehemaliges> altes Bräuhaus¹²² <besahen> und das Burgthor mit einigen Wappen¹²³, und <also> so verließen wir das Schloß, und wandten uns gegen das Dorf.

---

¹¹⁶ Václav Otakar Perglar z Perglasu. Jeho otec Volf koupil Velhartice roku 1597. Pro účast ve stavovském povstání byl majetek Václavu Otakarovi zkonfiskován. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 11, s. 118-119.

¹¹⁷ Ferdinand II. (1619, 1620–1637).

¹¹⁸ Ludvík Ignác Bechyně z Lažan († 1719) Velhartice koupil roku 1710 a držel je až do své smrti. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 11, s. 120. *Ottův slovník naučný* III, Praha 1890, s. 628.

¹¹⁹ Desfoursové, hraběcí rod. Do držení Desfoursů se Velhartice dostaly v roce 1743 a setrvaly v něm 70 let. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 11, s. 120. *Ottův slovník naučný* VII, Praha 1893, s. 351.

¹²⁰ Fridrich Desfours, blíže neurčený člen rodu Desfoursů.

¹²¹ Kostel Narození Panny Marie, srv. pozn. č. 108.

¹²² Pivovar založil na velhartickém hradě Don Martin de Hoef-Huerta († 1637). Srv. http://www.hrady.cz/wnd_show_text.php?tid=1721, vyhledáno dne 12. 2. 2009.

¹²³ Erby na bránu hradu Velhartice osadil patrně Don Martin de Hoef-Huerta († 1637), který hrad významně přestavěl vybudováním nového palácového křídla s arkádami. Dnes je brána bez erbů, sňaty byly neznámo kdy. Srv. Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 585.

[31v]

Gestern war noch unser Entschluß, nach Böhmen in den prachiner Kreis¹²⁴ zurückzukehren, und den Weg nach Hause anzutreten, aber als man uns beym Herrn Pfarrer¹²⁵ die Merkwürdigkeiten der Gebüriges vorgestellt, der berühmten Glashütten und des Eisensteiner Schlosses erwähnt hatte, ward unser Entschluß gefaßt, diese Orte zu besuchen.

Reise ins Böhmisches Gebürige oder in die Böhmischen Wälder

Ein neblichter Tag <...> war aufgegangen und barg uns seine Königin verschleyert hinter trübem schwerem Gewölk. Das versprach uns nun keinen schönen Genuß am Anblick der Gebüriges und hätte uns eher abgeschreckt; doch traten wir den Weg dahin an. Als wir das Dorf verlassen und mit einigen Lebensmittln uns versehen hatten, fingen wir an schon aufwärts zu schreiten. Bald werden wir vom dichten Nebel eingeschlossen,

[32r]

der die Gegend unsern Blicken verbarg. Das erste Dorf, welches wir in dem zwar noch niedern Gebürige antrafen, war Steinowic. Hier schon konnten wir die Verschiedenheit der Hütten von denen im flachen Lande bemerken. Eine lange mit Stroh und Moos bedeckte Hütte, deren Dach an der einen Seite bis auf den Boden reicht, deren Wände mit Lehm überstrichen, niedrig und schwach sind, birgt in seiner Stille den armen, aber zufriedenen Landmann, der dem kalten gebürgigen unfruchtbaren Boden seinen kargen Lebensunterhalt abgewinnt. Wir sahen Hanf und Haber[!] gesäet. Die üppigen fruchtbaren Obstgarten, die weiten vollen Felder des flachen Böhmens erblickten wir nirgends. Bald schwand der Nebel und der Himmel heiterte sich aus, die Sonne begann unsern Rücken zu wärmen, der gebeugt <...> am steilen Weg von den trabenden Füßen getragen wurde.

[32v]

Die Gegenden wurden immer menschenleerer, immer stiller unser Pfad, aber schöner, höher prächtiger die Gebirge, erquickend der Anbick[!] unserm

---

¹²⁴ K rozsahu Prácheňského kraje v letech 1751–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 517.

¹²⁵ Ondřej Tonner, srv. pozn. č. 109.

sehnenen Auge in die tiefen Thäler auf die hohen Gebürge. Als wir das Dorf Castonic verlassen hatten, durften wir auf keine Dörfer mehr hoffen. Jetz[!] fingen die Gerichte¹²⁶ an, Gebiete, die sich immer auf einen Bezirk erstrecken, der nur von einzelnen Bewohnern, deren Hütten auf den Gebirgen und in den Thälern zerstreut sind, besetzt ist; und von einem eigenen Richter gepflegt wird. Wir kamen über eine schöne Wiese ins Kocheter Gericht zum Kippel¹²⁷, einem Freybauer, wo wir unser Mittagmahl einnahmen. Die Stube, eng und <dumpfig> heiß, trieb uns ins Freye, wo wir unsere Herzen und unsere Seelen stärkten. Wir genoßen einen schönen Anblick in die reizendste wilde Gegend. Die Sonne stand im Mittag und glühte, und erfreute die Ganze Gegend. Uiber die schönste, weiteste Wiese gleitete das freudetrunk[e]ne <...> Auge herab ins Thal, das von einen Bache bewässert von

[33r]

waldichten Bergen eingeschlossen ist. <...> Unser Blick irrte weit über die Höhen hin, die auf einander sich thürmen, und weit in den Wolken <...> sich verlohren. O hätt' ich die schöne Wildniß umfängen können. O hätt' ich alle die Glücklichen gekannt, die still in diesen einsamen Gründen ein frohes harmloses Leben fählen, hätt' ich sie alle geküßt, die Zufriedenen, denen die Natur das schönste Loos zuwarf, sich selbst zu genügen: nichts hätt' dann <...> meine Freude <...> mehren können. So blieb <...> mir aber nur die Erinnerung dieser Welt, die wir so oft besingen, aber ihren Genuß nie schmecken! Unser Mahl, ein Teller Schöpsenfleisch, war zu gericht, und aufgetragen. Wir genoßen es in Stille und traten unsern Weg wieder weiter an. Aus Gefälligkeit führte uns unser Wirth bis auf den Pfad, der uns ins Seewieser Gericht leiten sollte. Wir erreichten ihn bald, dankten unserm Führer und waren wieder allein. Gegen 3 Uhr erreichten wir

---

¹²⁶ Rychtami se nazývaly správní obvody na Šumavě, které byly obydlené tzv. Králováky. Tyto obvody se vyznačovaly řídkým osídlením převážně ve formě samot. Rychet bylo na území Šumavy osm, později devět a v čele každé z nich stál rychtář. Srv. Vladimír HOLÝ, *Královský hvozď na Šumavě před třicetiletou válkou*, Domažlice 2007, s. 27-28, 33-34. K funkcím rychtářů srv. Josef BLAU, *Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde*, Plzeň s. d. (1932-1934), s. 577-585. Rozsah šumavských rychet v roce 1825 srv. Vladimír HOLÝ, *Královský hvozď*, s. 26.

¹²⁷ Kippel, blíže neučený sedlák z Kochánova, který patřil mezi tzv. Králováky (künischen Freibauern), obyvatele královského hvozdu. Srv. Vladimír HOLÝ, *Královský hvozď*, s. 27, 34.

d[ie]s[e]s Gericht, und begaben uns in das Schloß¹²⁸ des Glasmeisters Herrn Adler¹²⁹, der

[33v]

der[!] uns liebeich aufnahm, und als wir ihn baten, uns den Weg zu seinen Glashütten¹³⁰ zu zeigen, denselben uns weisen ließ. Wir bekamen noch vorher von seiner Hausfrau¹³¹ ein Glas gutes Bier und Stück Brod und gingen weiter. Wir betraten einen dichter Wald und blieben immer in demselben bis wir endlich nach einem einstündigen Wege vor der ersten Glashütte standen, die auf einem freyen rund vom Walde umschlossenen Platze gebauet ist, und nur aus einer hölzernen Glashütte und einem kleinern von Steinen gebaueten Häuschen besteht. Wir traten in die Glashütte, und fanden darin zwey Öfen, einen Guß- und einen Kühlofen. In dem ersten befand sich die geschmolzene Glasmasse, aus der die fleißigen Arbeiter auf hiezu verfertigte Pfeifen halb aus Holz, halb aus Eisen gemacht, einen Theil nahmen, in die Pfeife bliesen und so nach und nach den Klumpen Glas, der sich unten an die Eintauchung angesetzt hatte, aus <...> dehnten, aussolten, durch fort-

[34r]

währendes Schwingen und geschickte Umdrehung der Pfeife der Kugel eine beliebige Länge und Gestalt gaben. Die hiezu bestimmten Leute verbringen in d[ie]sen Hütten ihr ganzes fleißiges angestrengt betriebsames Leben. Der Lohn ihrer erstaunlichen Mühe ist die karge Bezahlung, die ihren ihr Herr richt und der Tod, der sie in der schönsten Zeit ihres thätigen Lebens aufreibt. Mancher erlebt nur das 50–60 Jahr. Die Ursache hievon ist der Verlust der Kräfte durch <durch> den wegen der außerordentlichen Hitze erzeugten Schweiß, und die giftigen Beymischungen von Antimönn ins Glas. Wir begaben uns von hieraus in das anstoßende Gebäude, wo eine Glasschleiferey ist. Wir fanden hier einen Knaben, der sich gern mit Nahmenschleifen in Gläser abgab. So verließen wir d[ie]sen Ort,

---

¹²⁸ Jednalo se patrně o větší obytný dům v Javorné.

¹²⁹ Pravděpodobně Jan Křtitel Adler (* 1775, † po 1835), který vlastnil v letech 1800–1830 sklárnu Brunst nedaleko Javorné. Srv. Vilém KUDRLIČKA – Jiří ZÁLOHA, *Umění šumavských sklářů*, České Budějovice 1987, s. 179-183.

¹³⁰ Jednalo se pravděpodobně o sklárnu Brunst (stávala na místě zvaném dnes Starý Brunst) nedaleko Javorné.

¹³¹ Kateřina Adlerová, rozená Furlingová, dcera nájemce a skelmistra na Annínské huti Václava Furlinga. Srv. Vilém KUDRLIČKA – Jiří ZÁLOHA, *Umění šumavských sklářů*, s. 180.

wieder in unserer Wißbegierde mit etwas neuem bereichert, das uns so merkwürdig von jeher geschienen, und dessen Erzeugung wir auf Bildern und in Kupfestüchen[!] sattsam bewundert hatten.

[34v]

Abermahl betraten wir den Wald, der mit zu den Böhmischen Wäldern gehört und gelangten auf eine Anhöhe, von der wir wieder eine weite <...> Aussicht in eine schöne Wildniß hatten. In Betrachtungen über diese schönen Scenen vertieft verfehlten wir unsern Weg und gingen irre. Wie langen mußten wir nun auf ungewissem Pfade schreiten, bis wir zu einer Hütte gelangten, in der wir weitere Weisung erhielten. Nachdem wir einen Berg erstiegen hatten, war es bereits abends geworden, und wir hatten immer die Hoffnung nicht, vor Einbruch der Nacht nach Eisenstein zu gelangen. Noch öfters mußten wir fragen. Bey einer Hütte langten wir an, die in der Mitte einer schönen Wiese auf einer Anhöhe liegt. Auf einer Seite <...> von hohen <waldichten Hügeln beschützt> Linden beschützt, auf der andern durch das überhangende Dach, hinter ihr hohe waldichte Hügel und der sinkende Abend, diese Scene drückte sich tief meiner Einbildungskraft ein! Endlich nach einem halbstündigen Wege erreichten wir den Ort Eisenstein. Es ist ein Dorf, und hier

[35r]

der Sitz des Eisenstraßer Gerichtes. Wir fanden hier ein Schloß¹³², und freuten uns schon, von dem Fräule Lisett¹³³ gut aufgenommen zu werden; als man uns bedeutete, daß ihr Stammschloß über einen Berg in einem andern Thale etwas weiter von d[ie]sem Orte entfernt gelegen sey. Es war schon dunkl geworden, und dieses nöthigte uns, die Schritte zu verdoppeln, um bald in dem Orte der Ruhe zu seyn. Endlich erblickten wir das Schloß¹³⁴, ein rechtwinkliches Parallelogramm

---

¹³² Karel Kramerius si patrně spletl větší dům se zámkem.

¹³³ Marie Alžběta Hafenbrädllová (1758–1825), neprovdaná dcera Jana Jiřího Hafenbrädla (1726–1786). Obchodně zdatná Marie Alžběta vlastnila od roku 1785 sklárnu Debrník nedaleko Železné Rudy. Srv. Hans-Joachim HÄUPLER, *Sklářská šlechta. Příspěvek k sociálním dějinám Šumavy a Bavorského lesa*, in: Sklo bez hranic (Glas ohne Grenzen) 2, Sušice 1999, s. 49. Vilém KUDRLIČKA – Jiří ZÁLOHA, *Umění šumavských sklářů*, s. 212.

¹³⁴ Zámek byl založen před rokem 1690 majiteli panství Nothafty. Roku 1772 získal panství Jan Jiří Hafenbrädl a jeho potomci drželi panství do roku 1852. Srv. Jiří ÚLOVEC, *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech*, díl 2., Praha 2005, s. 731.

ⁿ Malé „g“ na velké opravil Vojtěch Kramerius.

mit einem, aber hohem Stockwerke. Ich ging gleich auf die Hausthüre <zu>, <der aber> zu der einige steinerne Staffeln führen. Allein hier hörte man uns nicht, es schien diese Thür auf ewig verschlossen zu seyn. Wir wandten uns also um und gingen auf die entgegengesetzte Seite. Als wir bey einem Fenster zur Erde vorüber gingen, erblickten wir Licht, und hörten Menschenstimmen. Also Sicherheit, daß wir uns bey keinem von Geistern bewohnten Feenschlosse befanden. Wir klopfen ans Fenster und baten eingelassen zu werden. Man ward sogleich

[35v]

willig hinzu und hieß uns zum Thore zu gehen. Allein beym Thore empfing uns mit einem wiederhallenden Gruße ein Hausfreund, der aber bald zur Ruhe gebracht und wir eingelassen wurden. Man führte uns in eine Gesindestube und wir brachten unsere Bitte vor. Man forderte uns unsere Atteste ab und hieß uns nach einer Weile <...> in den Speise-Saal verfügen. Wir traten in ein schwach erleuchtetes Zimmer, in dessen Hintergrunde einige Frauen beysammen standen. Ich ging auf dieselben zu und brachte meine Bitte, um eine gütige Aufnahme unter ihr wirthliches Dach, und um Verzeihung vor, daß wir es wagten, von ihrer gerühmten Güte Gebrauchⁿ zu machen. Sie aber ließen mich nicht ausreden, sondern bedeuteten, daß keine unter ihnen die Hausfrau sey, sondern, daß diese erst kommen werde. <...> Hiemit sich begnügend warteten wir, bis die Fräule herabgekommen war; und vertrieben uns unterdessen mit Gedanken über unser Abentheuer die Langeweile.

[36r]

Endlich kam die 60jährige Fräule von Haffenbrätl¹³⁵ und empfing uns^o kurz aber liebeich, und sagte, daß es ihr recht lieb sey uns bey sich zu bewirthen, und daß wir unterdessen nur mit dem Vorlieb nehmen sollten, was das Haus mit sich brächte. Es wurde bald eine Tafel gedeckt und wir nahmen den obersten Platz an der selben in Besitz. Die Gesellschaft bestand aus der Hausfrau, der etwas kräftigen Dame und wahrscheinlich ihren zwey Töchtern, einem ältlichen Manne,

---

¹³⁵ Marie Alžběta Hafenbrädlová, srv. pozn. č. 133.

^o Doplnil Vojtěch Kramerius.

^p Vložena vizitka s textem: „ Marie de Peche/née Comtesse Ségur Cabanac/wünscht die besten Feiertage“.

einem Studenten aus Prag, und uns, Fremdlingen. Die Fräule ist groß, größer als gewöhnliche Frauenzimmer, in ihrem Gesichte herrscht ein gewisser ernster Zug und häusliche Sorgsamkeit. Sie ist mager im Gesichte, das länglich <ist> und das sie eben mit Tüchern umwunden hatte, wegen Reumathismus. Uibrigens geht sie in einfachen Kleidern herum, <und mit sich besche> ist herablassend, zeigt gar nichts gebietherisches an sich, und ist was wir an uns erfuhren, gastfrey. <...> Endlich ward die Tafel aufgehoben. Die aus 7 Schüsseln bestand. Wir fanden neben unsern Tellern

[36v]^p

unsere Atteste liegen, und begaben uns, nachdem wir eine g[u]te Nacht gewünscht, von der Magd geführt in das für uns angewiesene Zimmer. Wir fanden es weiß überstrichen mit alten Zierrathen versehen, und darin über 15 Bettstätten, die sämtlich Betten in sich hatten und gläserne Nachtgeschirre. Wir erstaunten hierüber. Das also, dachten wir, ist der gewöhnliche Aufenthaltsort reisender Studenten, hier haben also Abentheurer vor uns geruht, hier der liebevollen Pflege der braven Fr[auleins] Haffenbrätl genossen! Weil uns noch eine Nothwendigkeit hinaus trieb, konnten wir den schönen langen mit Marmor gepflasterten Gang betrachten, der das Obertheil des Schlosses in zwey gleiche Hälften schnitt, in deren jeder sich Säle und Zimmer und am Ende eine Hauskapelle befindet. Alles war schon zur Ruhe gegangen, nur wir irrten noch in dem langen einsamen Vorsaale herum, dessen Wand mit Kupferstichen, Landschaften und heiligen Bildern ausstaffirt <ist> sind.

[37r]

6.

Als wir alles d[ie]s[e]s für uns Merkwürdige besichtigt, begaben wir uns zur Ruh, und genoßen ihrer hinlänglich, bis uns der helle Tag aus unsern Nestern rief. Wir standen früh mit Gott

Am 23. September Mittwoch auf, kleideten uns an, und begaben uns herunter. Man wartete unser bereits mit dem Frühstück. Eine große Suppenschüssel, mit der besten Taffel angefüllt brachte die Magd auf unsren Tisch, und wir genossen dieser Gaben mit großen Löffeln, als wenns Suppe gewesen wären. Nach dem

selben brachte uns eine andere unsere Atteste, und jedem 2 Zwanziger C. M.¹³⁶ zum Andenken mit. Wir bedankten uns, und gaben unsren Wünschen zu erkennen, noch der F[räule] vom Hause uns zu empfehlen, was aber nicht anging, weil, wie man vorgab, die Fräule heute sich unpäßlich befinde. Also <...> verließen wir das Schloß, wo wir so freundschaftlich, so liebeich und gastfrei aufgenommen wurden und wandten uns ins Dorf, um noch die Kirche¹³⁷ zu besichtigen, die uns durch ihr Äußeres besonders auffiel.

[37v]

Einem Gartenhause gleich mit einen runden Dach, so wie die Bedeckung mancher Thürme in Prag ist, z[um] B[eispiel] Strahöfer Thürme.

[kresba kostelíka v Železné Rudě – příloha obr. 38]

Das Dach war mit Blech bedeckt und roth angestrichen. Wir besahen das Innwendige und fanden da die Gräber der Familie Haffenbrärtl.¹³⁸

Maria Theresia von Haffenbrärtl 57 Jahr alt starb 1742.

Johann Georg Haffenbrärtl 85 Jahr alt starb 1769. Hinterließ 8 Kinder.

Fräule Theresia H[affenbrärtl] 22 Jahr 1750.

[38r]

Frau Maria Theresia 26 Jahr alt starb 1781

Fräule Thekla von Haffenbrärtl 26 Jahr alt starb 1792. Und so noch einige.

Wir lenkten nun aufwärts ins Gehölz zurück. Unser Weg führte uns itzt anders als wir gestern gekommen, ob wir gleich gesinnt waren, nach Böhmen zurückzukehren. Der Himmel war an einigen Stellen noch heiter, aber hintr unsrem Rücken thürmten sich schauerliche Regenwolken auf. Auf Anfrage,

---

¹³⁶ Tzv. konvenční měna byla v oběhu v letech 1750-1857. Srv. HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum*, s. 453.

¹³⁷ Barokní kostel Panny Marie Pomocné, postavený v letech 1727–1732 na místě starší kaple z roku 1694. V interiéru se nachází devět mramorových náhrobníků členů rodiny Hafenbrädlů z let 1742–1825. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 4, s. 406-407.

¹³⁸ Sklářskou rodinu Hafenbrädlů založil nemanželský syn dcery skláře z bavorského Zwieselu Jan Jiří Häfenbrädl (cca 1684–1769), který složil tovaryšské zkoušky roku 1706. Velmi rychle se vypracoval a rozmnožoval svůj majetek. Jeho stejnojmenný syn (1726–1786), taktéž úspěšný majitel skláren, zakoupil roku 1772 panství Železná Ruda a byl povýšen do bavorského šlechtického stavu. V roce 1783 získal rytířský titul, platící i na území Čech. Podrobněji ke genealogii rodiny Hafenbrädlů srv. Hans-Joachim HÄUPLER, *Sklářská šlechta*, s. 31-56. Hafenbrädlové drželi Železnou Rudu až do roku 1852. Srv. Jiří ÚLOVEC, *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech*, díl 2., s. 731.

welcher Weg itzt der beste wäre, gab uns ein Mann den Bescheid, beym Ruperl¹³⁹ vorbey zu gehen. Es besteht d[ie]s[e]r Ort aus einigen Hütten, die auf einer Anhöhe liegen, und rund um vom Walde begränzt sind, unter denen die des Freysaßen Ruperl wahrscheinlich die wichtigste ist. Wir fanden unter denselben eine, die zu einer Kapelle¹⁴⁰ <entworfen> eingerichtet ist. Wir traten in selbe hinein, und mir drängte sich der Gedanke vor,; so sah es in den Tempeln unserr Vorfahren aus, als noch

[38v]

in seiner Kindheit lebte, als die Tapfere ein Fell bekleidete, und die Bischöfe nur durch ihren Rang und ihr Richteramt sich unterschieden, als der alte Vater zutraulich zu seinem Bischofe kam, und ihn mit dem einfachen Gruße: *dobré gjtro, pane Biskupe!* begrüßte. Die Einfachheit, das Stille in diesem Gott geweihten Orte stimmte uns zur Andacht um, und wir verrichteten hier unser Morgengebet.

Wir nahmen uns vor, auf unserer Rückreise die Glashütten¹⁴¹ des Herrn Abele¹⁴² zu besehen, die wir in diesen Wildnissen <ent> zu treffen glaubten. Also lenkten wir Wald einwärts und kamen immer tiefer in das Gehölz. Es begann darein dunklr zu werden, <...> weil sich der ganze Himmel bereits mit Wolken überzogen hatte, und wir konnten nur mit Mühe den schwach betretenen Pfad unterscheiden. Endlich nach <1> ½ Stunde stießen wir auf eine Hütte, darin ein Schuster wohnte,

---

¹³⁹ Ruperlhof byla samota u Pancíře, ležícího severně od Železné Rudy. Srv. Vladimír ZÁRUBA – Pavel KOBLASA, *Šumava – místopisný slovník*, České Budějovice 2000, s. 84.

¹⁴⁰ O kapli na samotě Ruperlhof nemáme žádných zpráv.

¹⁴¹ Sklárna u osady Hůrka, srv. následující poznámku.

¹⁴² Pravděpodobně Jiří Kryštof Abele (1786–1833), za jehož držení dosáhla sklárna u osady Hůrka největšího rozmachu a stala se jedním z nejvýznamnějších sklářských podniků v celé rakouské monarchii. Proslula zejména výrobou zrcadlového skla; dále se zde vyrábělo tabulové sklo a skleněné poklapy. Rod Abelů pocházel ze Švábska a byl spřízněn s ostatními sklářskými rody, usídlenými na Šumavě. Jiří Kryštof Abele se oženil se Zuzanou Hafenbrádlovou a po smrti Marie Alžběty Hafenbrádlové v roce 1825 získal i sklárnu v Debrníku. Roku 1826 založil další sklárnu v Ludwigsthalu v Bavorsku. Srv. Ingeborg SEYFERT, *Skláři bez hranic. O sklářích ze slavných sklářských rodů, kteří se v období od 16. do 19. století stěhovali přes česko-bavorskou hranici*, in: *Sklo bez hranic (Glas ohne Grenzen)* 1, Sušice 1998, s. 80-81. Vladimír HROPENIAK, *Z historického místopisu zmizelé Šumavy*, Vlastivědný sborník Šumavy 5, 2001, s. 181-182. Vilém KUDRLIČKA – Jiří ZÁLOHA, *Umění šumavských sklářů*, s. 151-152, 223. Podrobněji k rodině Abelů srv. též Bedřich ŠTIESS, *Sklářská rodina Abelů*, *Časopis společnosti přátel starožitností* LVIII, 1850, č. 1, s. 65-75.

[39r]

in dem man uns die Hoffnung machte <gab>, daß wir bald in die Glashütten gelangen werden. Nun mußten wir's uns recht sauer werden lassen, in dem es hier sehr viele Moräste gibt. Endlich <ab> arbeiteten wir uns aber doch durch und sahen die Hütten vor uns liegen. Weil wir zimlich erfroren <...> waren, so freuten wir uns zugleich, uns hier wärem[!] zu können. D[ie]se Hütten, die wir heute besahen, beschäftigen sich bloß mit der Fabrikation des Fenster- und Spiegelglases. Man bläbt aus <...> der hinzu besonders gereinigten Masse große hohle Cylinder, die man dann, so glühend sie auch sind, mit einem Werkzeuge aufschneidet, und und die daraus entstanden Platte in den <...> Glättofen trägt, wo sie durch häufiges hin und her Schieben ihre gehörige Planität und Größe erreichen. Geschliffen werden sie in d[ie]sen Hütten nicht. Hinzu s[in]d wieder besondere Schleifmühlen eingerichtet.

[39v]

[kresba skleněných cylindrů – příloha obr. 39]

a der <volle> hohle geschlossene Glaszylinder, b der Schnitt darein, c der aufgeschnittene Cylinder, der itzt die Gestalt einer Platte d annimmt[!] und in den Glättofen gebracht wird.

[kresba plátu skla a sklářské pece – příloha obr. 40]

d die Glasplatte, e der Glättofen, f die Stahlplatte, auf der das Glas geebnet <wird> und zugleich gekühlt wird.

[40r]

Als wir das alles besichtigt, eilten wir weiter. Gen Westen sahen wir einen dichten Nebel, der endlich über die Wälder herüber kam und sie bald unsern Augen entzog. Nun konnten wir sicher seyn, daß uns der Regen auch treffen werde. Wir hatten uns nicht geirrt. Bald waren wir aus dem Walde, und wurden von einem dichten Regen ereilt. Wir nahmen in der Hütte Zuflucht, wo wir Milch und Butter genoßen, hier aber, weil wir heute noch Schüttenhofen erreichen wollten, nicht verblieben, bis der Regen vorbey wäre, sondern unsren Weg geduldig fortsetzten. Es rann indessen von dem finstern Himmel herab <mit> in vollen Strömen, und kaum vermochten wir unsere Füße oft dem Schlamme zu entreißen. So erreichten Třebeno, hier hörte der Regen auch auf einige Zeit auf, wo wir zum erstenmahl

wieder eine Kreistafel sahn, hier waren schon die Hütten beysammen gebaut, wir sahen Hühner und Gänse und sonstiges Horn- und Zugvieh. Das söhnte uns mit der Natur, die im Gebirge <die> ihre Kinder so stiefmütterlich gepflegt, wieder aus, und <ge>langten unter mancherley Gesprächen in Hartmanitz an (noch einem deutschen Orte),

[40v]

<...> nach dem wir unter einem fortwährenden Guße von einem Berge <eigentlich> uns herab ließen, eigentl[ich] nahmen wir hier <durch> auch von dem g[an]zen Gebirge Abschied, denn Hartmanitz liegt schon in der Ebene im Thale. So oft es mir möglich war, meine Augen rechts oder links zu wenden, (dieses geschah selten, um aus meiner vor dem Regen gesicherten Lage nicht zu kommen), gewahrte ich schöne Thalgegenden, die aber bey itzigen Umständen für uns nicht viel Reizendes hatten. In Hartmanitz ist ein Pfarrer¹⁴³, den wir aber nicht belästigen wollten, sondern getrost unsern Weg nach Kernsalz¹⁴⁴ (Krušec böhmisch)^q verfolgten, hier ein wenig wegen heftigen Platzregen verweilten, Bier tranken, Nußerau passirten, und endlich ganz durchnäßt, ermattet, erhitzt <und> hunrig[!] und durstig in Schüttenhofen (Sušice)^r anlangten. D[ie]s[e]s mäßige lustige Städtchen liegt im prach[iner] Kreise¹⁴⁵. Die Einwohner sind th[ei]ls Böhmen theils Deutsche, und <er>nähren sich <mit> vom Handel und von Allerley Handwerken.

[41r]

Wir kehrten in einem Wirthshause, weil war <...> aber die Stube nicht geheizt, und ein schreiendes Kind darinn fanden, so eilten wir über Hals und Kopf davon, um nur nicht eine noch schlechtere Nacht zu haben, als der Tag gewesen ist. Wir fanden statt dessen ein besseres, wo wir uns gleich um den warmen Ofen lagerten, und durch einen g[u]ten Braten und frisches Bier unsern Kräften wiederhalfen. Es ward nach und nach abends und <...> in das Wirthshaus kamen Gäste um ein Glas

---

¹⁴³ Karel Bauer byl farářem v Hartmanicích v letech 1811–1820. Srv. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2514-2520, bez foliace.

¹⁴⁴ Pravděpodobně se jednalo o Dolejší Krušec.

^q Dopsal Vojtěch Kramerius.

^r Dopsal Vojtěch Kramerius.

¹⁴⁵ K rozsahu Prácheňského kraje v letech 1751–1849 srv. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*, s. 517.

Bier auszustecken. Wir wurden bald von ihnen bemerkt, man erkannte, daß wir Fremde wären, und ließ sich bald in ein Gespräch mit uns ein. Die Bekanntschaft wurde bald gemacht, besonders als man meinen Nahmen hörte. Jeder behauptete nun, viel von uns gehört und gelesen zu haben, ein anderer kannte meinen seeligen Vater¹⁴⁶ und die Böhm[ische] Expedition¹⁴⁷. So ins Gespräch vertieft überraschte uns die Nacht, und wir sehnten uns nach der nöthigen Ruhe. <...> Es schlief sich nach dem strapazenvollen Tage auf dem Stroh, das die Wirthin mit einigen Betten versehen hatte^s, herrlich, und heiter

[41v]

erwachten wir mit dem jungen Tage wieder Am 24. Sept[ember] Donnerstag. Wir wanderten sogleich aus unserem Logis und stießen auf einen meiner Mitschüler (Nechutný)¹⁴⁸, der sich über unser Hierseyn wunderte, und um uns einige Merkwürdigkeiten seiner Vaterstadt zu zeigen, uns in das Kapuzinerkloster¹⁴⁹ führte. Wir hörten der heiligen Messe zu, die eben vom gesamten Convent bey ein Seitenaltare gelesen wurde, denn der Pater Quardian¹⁵⁰, ein 80 jähriger Greis, war Vorgesetzter und Unterthan zugleich, ein Frater, der ihn beym h[ohen] Amte bediente, machte die Dienerschaft aus, und ein Gärtner beschloß sie. Also aus einem einzigen Pater bestand die Gesellsch[a]ft. Nechutný führte uns indessen in den Garten, in dem uns prächtige Pflaumen anlächelten; die wir auch nicht unberührt ließen. Dann begaben wir uns in die Zelle des Paters, der uns willig empfing, und uns erzählte, wie es komme, daß er allein im Kloster sey. Wenig Wohlthäter, und

---

¹⁴⁶ Václav Matěj Kramerius (1753–1808).

¹⁴⁷ Vydavatelství a knihkupectví Česká expedice, které se zaměřovalo převážně na jazykově českou literaturou, založil Karlův otec Václav Matěj Kramerius v roce 1790. Po smrti zakladatele vedli Českou expedici jeho manželka Jenovéfa a se střídavým úspěchem jejich syn Václav Kramerius. Srv. Jan NOVOTNÝ, *Matěj Václav Kramerius*, s. 178-179, 224. Ondřej HAUSENBLAS – Jana JANÁČKOVÁ – Lenka KUSÁKOVÁ (edd.), *Václav Rodomil Kramerius. Knížky lidového čtení*, Praha 1988, s. 19-21, 30, 36.

^s Slova „das...hatte“ byla vložena později.

¹⁴⁸ Václav Nechutný (* cca 1798), syn sušického zbrojářského mistra Antonína Nechutného. Václav Nechutný byl spolužákem Karla Kramera na filosofické fakultě pražské univerzity. Srv. Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1818, bez foliace.

¹⁴⁹ Kapucínský klášter byl založen roku 1641. Klášterní kostel sv. Felixe z Cantalice byl vysvěcen roku 1655. V roce 1950 byl klášter zrušen a roku 1993 opět obnoven. Srv. Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, s. 650-651. <http://www.susice-sumava.cz/chram-sv-felixe.php>, vyhledáno dne 12. 3. 2009.

¹⁵⁰ P. Floribert Schimon byl kvardiánem v sušickém klášteře v letech 1815–1820. Srv. Pacifik M. MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů podřízených provincialátu v Praze*, *Paginae historiae* 13, Praha 2005, s. 178.

[42r]

und[!] der entlaufene Vorgesetzte¹⁵¹ (der ehemal[ige] Guardian) wäre Ursache d[ie]s[e]r Abnahme des Convents. Wir empfahlen uns dann, und marschirten zur Stadt hinaus. Ein schöner Morgen hatte die gestrigen trüben Wolken vertrieben und lächelte uns mit seinem <...> heitern blauen Auge entgegen. Wir sahen weit vor uns zwischen den Bergen Ráby liegen. Wir freuten uns, so innig, bey der Heiterkeit des Tages die Ruinen besehen zu können, und verkürzten uns den Weg mit mancherley Gesprächen. Wir waren kaum 2 Stunden mäßig fortgeschritten, die Sonne stand schon hoch, als wir uns vor den Ruinen befanden. Der unerwartete schnelle Ausblick machte einen mächtigen Eindruck auf mich, ich vermuthete sie noch lange nicht erreichen zu können, und schon war ich da! Wir begaben uns aufs Schloß¹⁵², und brauchten lange bis wir alles durchirrt hatte. Gleich nach passirtem Thor stellte sich uns in der

[42v]

Mitte des Hofmauer ein verfallener Keller, den wir nicht unbesucht ließen, und mittls der Öffnung, die links in ein anderes Gewölbe führte, gelangten wir weiter. Unsere forschenden Blicke irrten umher, und wir warfen die Fragen auf: Was war hier wohl ehemahls? Wessen Fuß betrat diese Gewölbe, Wozu diente sie? Wir krochen wieder heraus, und gelangten in die eigentl[iche] Wohnung, und auf die Mauern, die hier ein eigene Festigkeit und Bauart hatten. So krochen wir alles noch einander <bis> durch, bis wir zu einem Loche gelangten, das weiter eine steinerne Treppe in sich faßte. Wir krochen diese herab, und wurden bald gewahr, daß wir uns in jenem Gewöbe[!] befanden, das an jenes stieß, in dem wir gleich anfangs uns verlohren hatten. Nun ließen wir uns noch die Capelle¹⁵³ zeigen, und

---

¹⁵¹ P. Revokát Raufeisen byl kvardiánem v sušickém klášteře v letech 1812–1815. Srv. Pacifik M. MATĚJKA, *Seznamy představených kapucínských klášterů*, s. 178.

¹⁵² Rabí je nejmohutnější hradní zříceninou v Čechách. Založení hradu je dodnes obestřeno tajemstvím. Nejnověji se jako zakladatelé hradu uvádějí hrabata z Bogenu či Wittelsbachové a založení hradu je kladeno do konce 12. či počátku 13. století. Později hrad vlastnili Švihovští z Rýzberka, kteří ho roku 1490 významně rozšířili, patrně za účasti stavitele Benedikta Rejta. Po třicetileté válce započalo postupné chátrání hradu. Srv. Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 464-465.

¹⁵³ Kostel Nejsvětější Trojice býval hradní kaplí, postavenou v roce 1498 na místě starší stavby. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 196.

darinn ein Bild mit der alten Zeichnung des Schloßes, als eben Žižka¹⁵⁴ um seyn Auge kam, welche Geschichte hier zugleich abgebildet ist.

[mezi folia je všita kresba hradu Rabí – příloha obr. 41]

[zadní strana kresby – 42v/43r]

Raby¹⁵⁵ ist ein Marktfl[ecken] von 80–85 Häusern und einer Kirche unter dem Titt[el] der heiligen Dreieinigkeit¹⁵⁶. Das Schloß gehörte dem Herrn Švihovský von Rosenberg¹⁵⁷, der es im 14. Jahrhunderte erbaut hatte. Im Jahre [1]421 am 15ten F[e]br[uar] kam Žižka¹⁵⁸ vor das Schloß und blieb bei einem Baume stehen, von hier das Sch[loß] betrachtete, wo es am besten angegriffen werden könnte. Die Belagerten wehrten sich tapfer, und Přibík Kočovský¹⁵⁹ schoß einen Pfeil ab, der einen Splitter jenes Baumes, unter dem Žižka stand, abbrach und dem Taboriten Heerführer ins gesunde Auge trieb, der davon ganz blind wurde. Heinrich Švihovský¹⁶⁰ besaß das Schloß noch im Jahre 1545. Man findet auf dem Berge einen fein schuppigen Kalkstein, der sich zu guten Kalk brennen läßt. Man schlug auch einen Stollen durch, die zur Herabstürzung des ehemaligen hohen Wartthurms Veranlassung gab.

[43r]

Wir verließen diese Uiberbleibsel der Macht unserer Voreltern und trabten der Stadt Horaždowic zu. Der Nachmittag war warm und schön, heiter der Himmel und blühend das Land und wir hiedurch zum Frohsinn gestimmt, sangen Lieder und erzählten uns mancherley. Endlich erblickten wir die Stadt, und nachdem uns ein schöner Park zum Lustwandeln eingeladen, und wir dieser reizenden

---

¹⁵⁴ Při druhém dobývání hradu Rabí husity roku 1421 přišel jejich vůdce Jan Žižka z Trocnova († 1424) o své jediné zdravé oko. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 11, s. 89.

¹⁵⁵ Údaje o městečku a hradu Karel Kramerius převzal ze Schallerovy Topografie. Srv. Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen* III, s. 161-63.

¹⁵⁶ Kostel Nejsvětější Trojice, srv. pozn. č. 153.

¹⁵⁷ Hrad založili hrabata z Bogenu či Wittelsbachové a Švihovští z Rýzemberka se stali jeho majiteli v průběhu 14. století. Švihovští z Rýzemberka byli starobylým panským rodem, jehož majetkové državy byly soustředěny v JZ Čechách. Srv. Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, s. 464-465. *Ottův slovník naučný* XXIV, Praha 1906, s. 882-884.

¹⁵⁸ Srv. pozn. č. 154.

¹⁵⁹ Podle pověsti Přibík Kocovský z Kocova, podle Sedláčka se však spíše jednalo o Zbyňka Kocovského z Kocova (doložen 1412–1444). Srv. *Ottův slovník naučný* XIV, Praha 1899, s. 481.

¹⁶⁰ Jindřich Švihovský z Rýzemberka († 1551). Hrad Rabí ovšem v té době vlastnili napůl Jindřichovi bratři Břetislav a Vilém, zatímco Jindřich s dalším z bratrů Václavem vlastnil Švihov. Srv. *Ottův slovník naučný* XXIV, s. 883. August SEDLÁČEK, *Hrady* 11, s. 90.

Naturgarten der Länge nach durchgangen waren, traten wir in die Stadt ein. Weil uns aber der sinkende Tag erinnerte, daß wir schneller unsern Weg verfolgen sollten, so verließen wir bald die Stadt, versahen uns mit Obst, Käse und Brot und traten unseren Weg weiter an. Wir wanderten durch das Dorf Swjratice nach Malkow, als es bereits dunkl geworden, und uns die Hoffnung benommen war, heute in der Pfarre einkehren zu können.

[43v]

In Malkow war keine Pfarre, nun wohin? Ich warf einen Blick in die Landkarte¹⁶¹ und auf die dämmernde Gegend hin, und erblickte am Berge, der diese Flur schloß, ein Kirchlein¹⁶², das uns süß anlächelte. Es war Kadov. Der Weg mußte gewagt seyn. Also schritten wir fort und erreichten das hohe Dörfchen Kadov. Ich ging ohne weiters in die Pfarre und bath den Herrn Pfarrer¹⁶³ um ein Nachtlager, das er uns auch sogleich gütig bewilligte. Er hatte noch einen Kapellan, der auch erschien, als wir zum Nachtesen gerufen wurden. Der Herr Pfarrer ist groß <und> aber schwächlich. Auf seinen Mienen rechte Ernst gemischt mit einer stillen zufriedenen Heiterkeit. Es wurde nicht viel gesprochen. E<s>twas wurde von unsern Professoren erwähnt und von der Stadt Prag, in der beyde studiert hatten.

[44r]

So wurde das <...> Nachtmahl beschlossen und wir begaben uns zur Ruh. Früh am 25. September Freytags wachten wir uns auf, bedankten uns für die gütige Aufnahme und begaben uns ins Wirthshaus, wo uns die Wirthin warme Milch zum Frühstück brachten. Es hatte ein dichter Nebel die Gegend unserm forschenden Auge verborgen, und wir genoßen heute nichts von dem Reize des Morgens. Wir setzten, in Gedanken jeder versunken, unsern Weg mechanisch fort und langten, nachdem wir die

---

¹⁶¹ Mohlo se jednat o mapu s názvem Prachiner Kreis, vydanou roku 1794 v Praze, nebo o stejnojmennou mapu od Petra Franzy (ed.), vydanou roku 1802 taktéž v Praze. Srv. František ROUBÍK, *Soupis map Českých zemí* 1, s. 205-206.

¹⁶² Kostel sv. Václava byl původně raně gotický z konce 13. století. Dnešní kostel je barokní z roku 1765. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 2, s. 20.

¹⁶³ Tomáš Jablonka (1782–1838) byl farářem v Kadově v letech 1813–1838. Srv. SOKA Strakonice, Osobní fond Jan Pavel Hille, inv. č. 56, bez foliace. NA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 2523, bez foliace. Tomáš Jablonka má dodnes pamětní desku ve zdi kadovského kostela sv. Václava. Informaci mi poskytl Mgr. Vladimír Červenka dne 12. 1. 2009.

Dörfer Pole und Kolenowic passirt waren, in Schlüsselburg (Lnář) an. Das Schloß¹⁶⁴ (einst ein Kloster)¹⁶⁵ mochte mit einem großen Schlüssel gesperrt worden seyn, der für d[ie]smahl nur aufgemahlt an der <...> Hauptschloßseite prangte. Ich rieth hier ins Wirthhaus zu gehen, um

[44v]

etwas Suppe zu genießen, und wir erhielten sie auch. Ich fand ich hier einen gewissen Polak¹⁶⁶, dessen Vater¹⁶⁷ Inhaber des Wirthshouses ist, durch den wir die bessere Suppe zu erhalten hofften. Wir erhielten sie auch, und dazu eine Schüssel Pflaumen, die wir auf den Weg mitnahmen. Der junge Student begleitete uns bis zu einem lustigen Wäldchen, das hinter dem Dorfe in ¼ Stunde entfernt liegt und trennte sich von uns. Der Tag war etwas lichter und die Luft heiterer geworden. Die Nebel senkte sich allmählig und vor uns entfaltete die Natur sich in ihren schönsten <...> lockendsten Reizen. Wir gingen durch Bělčic, Rischt' und Wozdau¹⁶⁸, wo sich einige Weiber an uns schloßen, theils um Gesellschafter zu haben durch den großen dichten

[45r]

7.

Wald, der sich unabsehbar vor uns ausbreitete, theils um schneller zu Fuße zu seyn, wenn sie mit uns gleichen Schritt halten würden. So betraten wir den Wald, dessen Wildniß meine Seele innig rührte, und sie zum Anschau des prächtig Furchtbaren stimmte. Wir gelangten zu einer Försterswohnung, wo getrunken und ausgeruht wurde, <und> darauf wir den Weg fortsetzten. Am Ausgang des Waldes endlich sahen wir ein Dorf (Rožou), darauf wir losgingen, es erreichten

---

¹⁶⁴ Stavbu raně barokního zámku započal Aleš Ferdinand Vratislav z Mitrovic roku 1666 a dokončil již nový majitel Tomáš Zacheus Černín z Chudenic. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 11, s. 251-254. Klíč odkazuje na německé jméno zámku a panství a byl na fasádě zámku vyobrazen do roku 1927, kdy byl při úpravě fasády nahrazen kamennou deskou s klíčem. Srv. Adéla ŠMILAUEROVÁ, *Zámecká kaple sv. Josefa ve Lnářích*, netištěná bakalářská práce na KTF UK v Praze, 2006, s. 20.

¹⁶⁵ Karel Kramerius mylně umístil klášter do zámku. Bývalý klášter bosých augustiniánů s kostelem Nejsvětější Trojice, postavený v letech 1688–1693, stojí na návrší nad obcí Lnáře. Srv. Emanuel POCHÉ a kol., *Umělecké památky Čech* 2, s. 302.

¹⁶⁶ Polák, syn hostinského ve Lnářích, blíže neurčená osoba.

¹⁶⁷ Polák, hostinský ve Lnářích, blíže neurčená osoba.

¹⁶⁸ Kramerius patrně omylem pozměnil pořadí vesnic, jimiž s přítelem procházeli. Pravděpodobnější je pořadí Řiště, Bělčice a Hvozďany.

und (Hutě) pasirten, wo ehemahls Eisenhämmer¹⁶⁹ waren, davon das Dörfchen noch den Nahmen hat. Schon sahen wir von weiten Wëssjn (das Dorf liege) in ¼ St[unde] von Rožmíthal (Rosenthal), dahin wir für heute unser Nachtlager versetzten. Wir waren zimlich ermüdet und schöpften desswegen an einer Wiese wieder Kräfte bis wir nach [ein]em ½ Stündigen.

[45v]

Wege<n> das Dorf Wëssjn erreichten, wo der <Johann> Staßný einen bekannten Schullehrer (Kasspárek)¹⁷⁰ hat, bey dem wir aufgenommen wurden. Man brachte uns sogleich etwas zur Erfrischung, und wir besuchten unterdessen einen Nachbar, den auch der Staßný kannte, und erquickten uns bey ihm an Pflaumen, die hier aber keine gehörige Reife erlangen.

Als das Abendessen bereitet war, begaben wir uns daheim und ließens uns recht wohl schmecken. Die Nacht aber stärkte uns nicht zur Fortsetzung unserr Reise, denn wir schliefen in einer engen wohlgeheizten Stube unter zentnerschweren <Deck> Bettern[!]. <...>

Früh den 26. Samstag nahmen wir mit Danke von allen Abschied und betraten den Weg nach Rožmítal, wo ich einen Mitschüler

[46r]

(Wintika)¹⁷¹ hatte, den ich besuchen wollte, wie ichs ihm versprochen.

Unser Weg führte uns über die schöne Wiese, die von einem mäßigen Bache bewässert wird, und bald befanden wir uns in der Stadt. Der Freund Wintika aber noch schlief, <noch> als ihn sein Mitschüler rief! Allein fort mußte er aus dem Bette, und uns begrüßen. Nach den ersten Complimenten, nannten wir uns nur Durchreisende, wurden aber bestürmt über die Kirchweihe, die zu Wenceslai gehalten wird, da zu bleiben, was wir rund abschlugen, weil m[ein]e Stiefl und die Hosen me[ine]s Conforten schräcklich zugerichtet waren. Also begnügten wir uns

---

¹⁶⁹ V okolí Rožmitálu pod Třemšínem byla naleziště zlata, stříbra a železné rudy. Srv. Joachim BÄHLCKE – Winfried EBERHARD – Miloslav POLÍVKA, *Lexikon historických míst*, s. 484.

¹⁷⁰ Učitel Kašpárek ve Věšíně, blíže neurčená osoba.

¹⁷¹ Vojtěch Wintika (* cca 1798), syn krejčího v Rožmitále pod Třemšínem Vojtěcha Wintiky. Vojtěch Wintika byl spolužákem Karla Krameria na staroměstském gymnáziu. Srv. AUK, Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách 1809–1833, Staroměstské gymnázium 1814, bez foliace.

nur mit einem Mittagmahl, mit dem man uns aufwartete, nachdem wir von der Besichtigung der erzbisch[öflichen] Eisenhämmern¹⁷² zurückge-

[46v]

kommen waren. Die Hausfrau sorgte auch noch am Wege für uns, 3 oder 4 gebackene Buchten und 1 Paar Hänen wurden in unser Schnapsack gesteckt, und wir mit Seegenswünschen <begleitet und> und von den beyden Wintika und dem jungen Kasspárek¹⁷³ begleitet, betraten <...> den Weg nach Přjbram. Unsere Begleiter trennten sich bald von uns, und überließen uns Gottes Leitung.

Eine schöne Ebene eröffnete sich vor uns und wir betraten [ein]en lichten Wald. Ich las etwas in der Reisebeschreibung und mein Gefährte trillrte.

So erreichten wir das Städtchen der Bergleute von Přjbram, die eben aus der Versammlung sich begaben, all dort sie ihren Wochenlohn erhielten.

Die Bergwerke zu besehen hatten wir nicht Zeit genug, es war auch schon

[47r]

der Tag zimlich tief gesunken und wir wollten noch Dobřiss erreichen. Also ließen wir uns den Berg herab, <und> passirten die Stadt Přjbram und lenkten Berg auf. Wir ließen damahls den heiligen Berg¹⁷⁴, wo wir vergangenen Jahres alles besichtigt hatten, zur Rechten liegen, <und> gingen bey Neuwirthshaus vorüber, und gelangten nach Dubno. Jetzt begann es Nacht zu werden und selbst den Sterne Glanz verbarg uns des Nebels dichter Schleyer. Man fing in dieser Gegend an, die Strasse anzulegen, daher wir vermeinten, sicherer zu gehen, wenn wir uns an diese hielten. Allein es überraschte uns eine finstere Nacht, in der wir <kaum> den Weg nicht mehr zu unterscheiden vermochten.

[47v]

Wir stürzten in Gräben, wir schlugen uns an spitzen Steinen unsere matten Füße wund, und alles das achteten wir nicht, wenn uns nur dafür eine gute

---

¹⁷² Arcibiskupská železná huť s vysokou pecí byla vybudována na východním okraji předměstí Rožmitálu pod Třemšínem roku 1703. V letech 1738–1815 byla v provozu další vysoká pec. Srv. Karel KUČA, *Města a městečka*, 6. díl, Praha 2004, s. 453.

¹⁷³ Patrně syn věšínského učitele Kašpárka.

¹⁷⁴ Poutní místo Svatá Hora bylo vybudováno zároveň jako jezuitská rezidence v letech 1658–1709. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 3, s. 179.

^t Název vesnice později dopsal Vojtěch Kramerius.

Nachtherberge zutheil würde. Nach vielem Suchen und Herumtappen gelangten wir an einen betretenen Weg, der uns nach Langlhota^t führte. Wir sahen ein großes Gebäu[de]¹⁷⁵ vor uns liegen, das wir für ein bewohntes Kloster hielten, und klopfen an der Hütte und fragten, wo wir uns befänden. Man nannte uns des Dorfes Nahmen, und zeigte uns das Wirthhaus. Hier machten wir uns bequem, aßen unser Huhn, Buchten und tranken Bier dazu. Die Nacht drückte wohlthätig unsere Augen zu und ein

[48r]

süßer Schlaf erquickte unsere müden Glieder.

Früh am 27. Sept[ember] Sonntag wachten wir mit Gott auf und erreichten die Strasse. Ein schöner kühler Morgen war heraufgegangen und hatte die trüben <...> Nebel verscheucht, die in der Ferne grau sich über die weiten schwarzen Wälder zogen. Unser Gemüth war frey, heiter unser Herz und wir fühlten die Wonne eines so erfreulichen Morgens. Fromme Väter mit ihren Kleinen <zogen>^u wallten in die Stadt (Dobřiss), angethan mit festl[ichen] Kleidern, den silberbeschlagenen Großroterstock in der Hand, glänzende Schnallen an Schuhen und ein wohlgeordnetes[!] Haar, das ein einfacher Kamm festhielt.

[48v]

So langten wir in Dobřiss an, hörten hier die heilige Messe¹⁷⁶ und betraten weiter den Weg, der uns itzt immer durch Waldigte Gegenden führte. Bald gesellten sich Bergleute zu uns, die nach Prag reiseten, mit denen wir uns durch muntere Gespräche und Erzählungen die Zeit vertrieben, bis wir in Mnjschek ankamen, wo wir uns im Wirthshaus stärkten und dann weiter trabten. Der Tag wurde schwül und die Hitze drückend. Meine Stiefl waren durchlöchert und hatten keine Sohlen mehr. Der schöne trockene Tag war mir hierinn zum besten. Wir kamen nach Königssaal (Zbraslaw), wo wir uns mit Obst versahen, und weiter nach Kuchelbad¹⁷⁷ wanderten, <...> um hier auszuruht<t>en.

---

¹⁷⁵ Na místě spálené tvrze vystavěli Bechyňové z Lažan v 17. století zámeček. Srv. August SEDLÁČEK, *Hrady* 6, s. 139.

^u Toto slovo opravil Vojtěch Kramerius.

¹⁷⁶ Poutníci se zúčastnili svaté mše patrně v kostele Nejsvětější Trojice, postaveném v letech 1791–1797. Srv. Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech* 1, Praha 1977, s. 280.

¹⁷⁷ Patrně Velká Chuchle.

[49r]

In unserm Anzug konnten wir am Sonntage nicht bey Tag in der Stadt erscheinen, wir ließen uns also überführen und flüchteten uns zur F[rau] Tant¹⁷⁸, wo wir aus dem Fenster sahen und die spazierenden Stadtleute beguckten. Welche Freude ich wieder hatte, als ich manches bekannte Gesicht erkannte, und mich daher <...> in meiner lieben Vaterstadt wußte. Endlich wars Abend geworden und <...> wir begaben uns in unser Vaterliches Haus. Meine Mutter¹⁷⁹ saß im kleinen Zimmer, als ich kam und freundlich ihre Hand küßte, dessen sie sich noch nicht versah, und dann meine Sachen richtete und zur Ruhe ging.

So beendigte sich für dieses Jahr

[49v]

unser große Spaziergang, der unsere Wißbegierde befriedigte, unseren Hang nach Kenntniß unsers Vaterlandes vermehrte, und uns die angenehmsten Stunden einer sorgenfreyen Muße lieblich verschaffte.

Dank <...> ihm dem Allgütigen, der uns mit seiner guten Vaterhand so huldvoll beschützte, der manche Gefahren von unserm Haupte liebend abgelenkt, <mit> in seiner Schönen Natur uns innig erfreuet und endlich uns gesund wieder in unserr lieben Eltern Hände geführt hatte

Correctis corrigendis

Karl Kramerius m. p.

Imprimat[u]r Adalbert¹⁸⁰ m. p.^v

---

¹⁷⁸ Patně sestra Jenovéfy Krameriové Marie Kaiselová, která se roku 1816 podruhé provdala za Jana Eiselta. V té době bydlela v domě čp. 414 /2 na Novém Městě pražském (dnes Vyšehradská ulice). Srv. MHMP, Sběrka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040279 (Familiennotitzen, 1. Abtheilung), pag. 39-40.

¹⁷⁹ Jenovéfa Krameriová (cca 1764–1829).

¹⁸⁰ Vojtěch Kramerius (1795–1864).

^v Poslední dva podtržené řádky psal Vojtěch Kramerius.

VII. Závěr

Životní osudy Karla Krameria, neznámého syna známého otce, jsou klasickou ukázkou života střední měšťanské vrstvy se všemi jeho starostmi i radostmi. Starost o finanční zajištění rodiny oddálila Krameriovu ženitbu s vyvolenou ženou minimálně o deset let. Touha stát se profesorem na gymnáziu ho přiměla k opuštění milované rodné Prahy, do níž se mohl navrátit po dlouhých osmi letech. Krameriovy osobní i cestovní deníky v sobě jistě ukrývají další životní peripetie a jsou cenným svědectvím o životě měšťanského člověka v 19. století.

Předkládaná práce si kladla za cíl zpřístupnit do této doby neznámé cestovní deníky Karla Krameria formou edice a „objevit“ tak nový pramen pro zkoumání fenoménu putování po hradech v první polovině 19. století. Předpoklad, že se v Krameriových denících mísí vliv dozrívajícího preromantismu a nastupujícího romantismu s již probíhajícím národním obrozením, se plně potvrdil. Krameriovo obrozenecké smýšlení je základním spodním tónem jeho cestovních deníků a hlavním důvodem jeho cest za poznáním vlasti. Vliv preromantismu, postupně se měnícího v romantismus, je v Krameriových denících patrný na líčení přírody a především na vnímání atmosféry hradních zřícenin, jež byly hlavním cílem jeho cest. Karel Kramerius byl, soudě podle obsahu jeho cestovních deníků, plnohodnotným představitelem měšťanské vrstvy, která plně přijala program národního obrození za vlastní, a projevy jeho mysli jsou důkazem vlivu nastupujícího romantismu na smýšlení středních vrstev obyvatelstva.

Edice Krameriových cestovních deníků z let 1814, 1815 a 1818 nabízí široké možnosti uplatnění. Editované deníky jsou důležitým pramenem k dějinám cestování a každodennosti venkovského i měšťanského člověka, k projevům národního obrození a romantismu v ego-dokumentech. Tento předpoklad plně potvrdil základní obsahový rozbor deníků, který je součástí této práce. Detailnějším rozбором editovaných deníků však lze objevit další nové informace o osobě pisatele a především o dobovém ovzduší. Na předkládaných denících by se mohly sledovat vazby mezi obrozenci, žijícími v menších městech a vesnicích daleko od centra národního obrození – Prahy, psychologický profil poutníka na přelomu preromantismu a romantismu, či literární styl pisatele a jeho možné vzory.

Editované deníky jsou bezesporu velmi důležitým pramenem též pro kastelology. Podrobné popisy zřícenin hradů přinášejí nové informace, které by mohly být konfrontovány s jinými dochovanými popisy zřícenin z první poloviny 19. století. Velmi zajímavé by mohlo být srovnání cestovních deníků Karla Kramera se zápisky a kresbami „hradů spatřených“ známého romantického básníka Karla Hynka Máchy, který své cesty podnikal o pouhých deset let později, či s cestopisem Krameriova vrstevníka Josefa Myslimíra Ludvíka *Myslimír, po horách Krkonošských putující*, vydaném v roce 1824 v časopise Čechoslav.

Všechny tyto možnosti mohou naleznout své uplatnění, jisté však je, že Karel Kramerius není zajímavou osobou pouze pro svůj původ. Jeho životní osudy by si jistě zasloužily podrobnější zpracování, stejně tak, jako jeho ostatní cestovní a osobní deníky a především jeho dvoudílné Rodinné poznámky.

VIII. Resumé – Resümee – Summary

V letech 1814, 1815 a 1818 podnikl Karel Kramerius (1797–1874), syn známého nakladatele a novináře Václava Matěje Krameria (1753–1808), spolu se svými přáteli Karlem Michelem či Janem Šťasným tři velké prázdninové cesty po Čechách. Cílem těchto cest byly převážně zříceniny hradů, němí svědci minulosti, kterou Karel Kramerius tolik toužil poznat. Tato práce čtenáři přináší především edici tří cestovních deníků, které si Karel Kramerius na těchto cestách psal. Kromě podrobných popisů zřícenin hradů, často provázené vlastnoruční kresbou, deníky obsahují též popisy ostatních historických objektů (zámků, klášterů, přírodních památek), krajin, průběhu cesty a příhod, které cestovatelům putování od vesnice k vesnici zpestřovaly. Při poznávání vlasti se setkávali s obrozenci, příbuznými, přáteli, i prostým lidem.

Karel Kramerius vyrůstal ve vlasteneckém ovzduší, vytvořeném již probíhajícím národním obrozením, a v době počínajícího českého romantismu. Oba tyto myšlenkové proudy se promítly v jeho denících. Avšak zatímco vlastenecké cítění se rozvinulo v plné šíři, romantické vnímání zřícenin a přírody zde sledujeme zatím jen v náznacích. Edice Krameriových deníků si klade za cíl rozšířit doposud nevelkou pramennou základnu pro poznání počátků českého romantismu a především počátků romantického zájmu o hrady a jejich zříceniny.

Edici deníků, která tvoří jádro celé práce, doprovází kapitoly, věnující se cestování po hradech a zříceninách v první polovině 19. století, životu Karla Krameria a základnímu obsahovému rozboru deníků.

In den Jahren 1814, 1815 und 1818 unternahm Karel Kramerius (1797–1874), Sohn des bekannten Verlegers und Journalisten Václav Matěj Kramerius (1753–1808), in Begleitung von einem seiner Freunde, entweder Karel Michel oder Jan Šťasný, drei große Ferienreisen durch Böhmen. Sie besuchten vor allem Burgruinen, die stummen Zeugen der Vergangenheit, die Karel Kramerius so sehr kennen zu lernen wünschte. Die vorliegende Arbeit bietet eine Edition von drei Tagebüchern, die Karel Kramerius während seiner Reisen führte. Neben detaillierten Beschreibungen von Burgruinen, die oft von eigenhändigen Zeichnungen ergänzt werden, sind in den Tagebüchern auch Beschreibungen von

weiteren historischen Objekten (Schlössern, Klöstern, Naturdenkmälern) zu finden, sowie Schilderungen des Landschaftsbildes, des Ablaufs der Reise und der Begebenheiten, die auf dem Weg von einem Dorf zum anderen für Abwechslung sorgten. Die Wanderer begegneten Anhängern der Bewegung der tschechischen nationalen Wiedergeburt, Verwandten, Freunden sowie einfachen Menschen vom Lande.

Karel Kramerius ist in der patriotischen Atmosphäre, die durch die bereits früher ansetzende nationale Wiedergeburt geprägt wurde, groß geworden, zur selben Zeit machte sich ebenfalls die beginnende tschechische Romantik bemerkbar. Die beiden Bewegungen fanden auch in seinen Tagebüchern Niederschlag. Während aber die patriotische Einstellung voll entwickelt ist, lässt sich die romantische Wahrnehmung der Ruinen und der Natur nur in Ansätzen beobachten. Das Ziel der Edition von Kramerius' Tagebüchern ist es, die bisher wenig umfangreiche Quellenbasis für die Erforschung der Anfänge der tschechischen Romantik und vor allem des aufkommenden romantischen Interesses für Burgen und Ruinen zu erweitern.

Die Edition der Tagebücher, die den Hauptteil dieser Arbeit bildet, begleiten weitere Kapitel, die über das Bereisen von Burgen und Ruinen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts berichten, einen Einblick in das Leben von Karel Kramerius bieten und eine grundlegende Inhaltsanalyse der Tagebücher liefern.

In the years 1814, 1815 and 1818 Karel Kramerius (1797–1874), a son of a famous publisher and journalist Václav Matěj Kramerius (1753–1808), realized with his friends Karel Michel and Jan Šťasný three great holiday travels over Bohemia. Aims of these travels were mainly castle ruins, speechless witnesses of the past that Karel Kramerius desired to become acquainted with so much. This rigorous work presents to reader mainly the edition of three travelling diaries, which Karel Kramerius wrote during these travels. Apart from detailed descriptions of the castle ruins, often accompanied by self-made drawing, the diaries also contain descriptions of other historic buildings (manor-houses, monasteries, natural monuments), countryside, progress of travel and events, which diversified travelling from one village to another to the travelers. During

getting to know their homeland they met revivalists, relations, friends and common people.

Karel Kramerius grew up in a revivalist environment created by the national revival which had already been in progress, and in an epoch of the beginning of the Czech romantic period. Both of these schools of thought projected in his diaries. While patriotic feeling developed in full extensity, romantic reception of castle ruins and country is recognised here only in indications. The edition of Karel Kramerius's diaries aims at extending the up-to-now slight basis of sources of knowledge of the beginning of the Czech romantic period and mainly romantic interest in castles and their ruins.

Edition of diaries, which constitutes the basis of whole rigorous work, is followed by chapters, which deal with travelling around castles and castle ruins in the first half of the 19th century, life of Karel Kramerius and essential contentual analysis of the diaries.

IX. Rejstříky

IX. 1. Jmenný rejstřík

Abele, Jiří Kryštof (1786–1833), majitel sklárny	1818: 38v
Adler , Jan Křtitel (* 1775, † po 1835), majitel sklárny	1818: 33r, 33v
Adlerová, Kateřina (?–?), rozená Furlingová, choť Jana Křtitele Adlera	1818: 33v
Anežka Přemyslovna (1205–1282), dcera Přemysla Otakara I., řeholnice	1815: 16r
Balbín, Bohuslav (1621–1688), jezuitský kněz, spisovatel a historik	1815: 9r
Banner, Jan Gustafsson (1596–1641), švédský vojevůdce	1815: 43r
Basilius z Deutschenberka, Daniel (1585–1628), spisovatel, astrolog	1815: 20r
Bauer, Karel (?–?), farář v Hartmanicích (1811–1820)	1818: 40v
Bechyně z Lažan, Ludvík Ignác († 1719)	1818: 30v/31r
Benjovský, Kannpus (?–?), spisovatel	1815: 3r, 3v, 7r, 39v
Berka z Dubé, Hynek († 1348)	1815: 13r, 13v, 16v
Berkové z Dubé	1815: 16v
Birnbaum (?–?), přítel Karla Kramera	1815: 50v
Boleslav II. († 999), český kníže	1815: 10v
Bolzano, Bernard (1781–1848), kněz, filosof a matematik	1818: 3v
Bořita z Martinic, Jaroslav (1582–1649)	1815: 53v
Bořitové z Martinic	1815: 53v
de Brahe, Tycho (1546–1601), dánský astronom	1815: 5r
Budovec z Budova, Václav (cca 1547–1621)	1815: 27r, 27v
Burnatius, Matěj (1584–1629), kněz, misionář a kazatel	1815: 39v
Clam Callasové	1815: 6r
Clamové	1815: 46r
Ctibor, bájná postava	1815: 51r, 51v, 52r, 52v
Čáslavský, František (?–?), hostinský ve Zdicích	1814: 6v, 1818: 6r

Čáslavský, Vincenc (* cca 1798), přítel a spolužák Karla Krameria, syn Františka Čáslavského	1814: 2r, 6v, 29v, 30r, 1815: 54r, 54v, 55r, 55v, 1818: 6r, 6v
Čebuský (?-?), přítel Karla Krameria	1815: 47r, 47v, 48v, 49r
Čermák (?-?), mlynář v Tuchoměřicích	1815: 53r
Čermák, Filip (?-?), přítel Karla Krameria, syn mlynáře Čermáka,	1815: 53r
Černín z Chudenic, Heřman († 1651)	1815: 44r
Černín z Chudenic, Humprecht († po 1629)	1815: 44r
Černín z Chudenic, Humprecht Jan (1628–1682)	1815: 44r
Černínové z Chudenic	1814: 2v
Červenka, Václav Vojtěch (1636–1694), kněz, konsistoriální rada a přítel Bohuslava Balbína	1815: 32r
Deocri (?-?), kazatel u sv. Jindřicha	1815: 55v
Desfours, Fridrich (?-?)	1818: 30v/31r
Desfoursové	1818: 30v/31r
Dobiašovský, Řehoř Benedikt (1748–1825) farář v Hořelicích (1788–1825)	1814: 4r
Drahomíra (?-?), choť českého knížete Vratislava I.	1814: 5v
z Dražic	1815: 5r, 5v
z Dražic, Jan (cca 1250–1343)	1815: 5v
z Dražic, Řehník († 1279)	1815: 5v
z Dubňan, Hrdoň (připomínán 1434)	1814: 15r
Eggenbergerová, Anna (?-?), sestra Jenovéfy Krameriové, teta Karla Krameria	1815: 55r, 56r
Eiselt, Jan (cca 1756–1821), barvířský mistr, ženich Marie Kaiselové, tety Karla Krameria	1815: 7r, 13r, 13v
Eisner, Jan (?-?), doktor práv	1815: 55r
Eliška Přemyslovna (1292–1330), choť Jana Lucemburského	1815: 48r
Fedrich, Josef (* 1790), kaplan v Rokycanech (1816–1817)	1818: 9r
Ferdinand I. (1503–1564), český a uherský král, římský císař	1814: 13v
Ferdinand II. (1578–1637), český a uherský král, římský císař	1814: 8r, 13v, 19r, 28v, 1815: 16v, 31v, 48v, 1818: 30v/31r

Ferdinand III. (1608–1657), český a uherský král, římský císař	1815: 16v
Fridrich Falcký (1596–1632), český král, falckrabě rýnský	1815: 27v, 37r
Fridrich I. Barbarossa († 1190), římský král a císař	1815: 37v
Gerstorfové z Gerstorfu	1815: 43v
Gommon (?–?), vrah sv. Ludmily	1814: 6r
z Götzu, Jan († 1645), vojenský velitel	1815: 48v
Grossinger, Jan (* 1780), farář v Dolním Bousově (1815–1836)	1815: 44v, 45r
Gryspek z Gryspachu, Florián (1504–1589)	1814: 24r
Gryspekové z Gryspachu	1814: 23v
Hafenbrädl, Jan Jiří († 1769), majitel skláren	1818: 37v
Hafenbrädlová, Marie Alžběta (1758–1825), majitelka sklárny	1818: 35r, 35v, 36r, 36v, 37r
Hafenbrädlová, Marie Terezie († 1781)	1818: 38r
Hafenbrädlová, Tekla († 1792)	1818: 38r
Hafenbrädlová, Terezie († 1742)	1818: 37v
Hafenbrädlová, Terezie († 1750)	1818: 37v
Hafenbrädlové	1818: 37v
Hájek (?–?), obchodník ze Sobotky	1815: 43v
Hájek z Libočan, Václav (1499–1553), kněz a kronikář	1815: 52v
Hájek, František († 1826), děkan v Turnově (1813–1823) a vikář tamtéž (1823–1826)	1815: 30r
Haklík (?–?)	1815: 54v
Hamilcar (připomínán 480 př. n. l.)	1815: 48r
z Hardeka, Jan nejml. († 1427)	1815: 33r
Hasištejnský z Lobkovic, Bohuslav Jáchym (1546–1605)	1815: 11r
Háša, Michael (?–?), městský cukrář, soused Karla Krameria	1814: 30v, 1815: 54v, 55r
Heger (?–?), bratr Antonína Hegera	1818: 19v
Heger, Antonín (cca 1781–1843), zámečnický mistr, manžel Františky Hegerové	1818: 19r, 19v, 20r
Hegerová, Františka (cca 1775–1845), neteř Václava Matěje Krameria, sestřenice Karla Krameria	1818: 18v, 19r, 19v, 20v, 22v

Hegerová, Rosálie (* 1804), dcera Antonína a Františky Hegerových	1818: 21r, 21v, 22r, 23v
z Heissensteinu, Jan Kryštof Ferdinand (připomínán 1653–1680)	1815: 18v
Herold, Václav (* cca 1799), spolužák Karla Kramera	1814: 6r, 1818: 3v
Herschmann, František († 1883), děkan v Mníšku pod Brdy (1839–1883)	1818: 3r
Heřman (připomínán 1279), purkrabí na Bezdězu	1815: 16r
Hněvkovský, Šebastián (1770–1847), básník, radní v Žebráku a obrozenec	1814: 7r, 28r
Holeček (?–?), bratr sedláka Josefa Holečka	1818: 6r
Holeček, Jan (?–?), syn sedláka Josefa Holečka	1814: 6v
Holeček, Josef (?–?), sedlák v Trubíně	1814: 6r, 8v, 1818: 6r
Hovora (?–?), důvěrník českého knížete Jaromíra z Hradce, Jan st. († 1417)	1814: 8v 1818: 30v/31r
z Hrádku, Pavel († před 1523)	1815: 29r
Hromada (?–?), obrst	1815: 50r
Hromadová (?–?), choť obrsta Hromady	1815: 50r
Hrušovský z Hrušova, neznámý příslušník rodu	1815: 6v
Hrušovští z Hrušova	1815: 6v
Hübel, Wolfgang (?–?), spolumajitel Klenové	1818: 26r
Hübelová, Eleonora (?–?), roz. Fišerová, spolumajitelka Klenové	1818: 26r
Hübner, František (* 1772), farář ve Vinoři (1804–1829)	1815: 3v
Hynek (?–?), neurčená osoba	1815: 33r
Jablonka, Tomáš (1782–1838), farář v Kadově (1813–1838)	1818: 43v
Jablonský, Hynek (připomínán 1417)	1815: 42r
Jan (?–?), kaplan ve Chválenicích	1818: 13r, 13v, 14r
Jan Jindřich (1322–1375), markrabě moravský	1814: 7v
Jan Lucemburský (1296–1346), český král	1814: 5r, 13r
z Janovic, Jan († 1503)	1815: 16v
z Janovic, Jindřich († 1590)	1818: 25r
Jaromír († 1035), český kníže	1814: 8v, 9r
Jelínek, Karel Meinhard (* 1765), farář v Libuni (1803–1823)	1815: 38v, 39r

Jindřich Břetislav († 1197), pražský biskup a český kníže	1814: 7r
Jodl, Jan (?-?), profesor na jičínském gymnáziu	1815: 4r
Josef II. (1741–1790), český a uherský král a římský císař	1815: 16v, 29r
Kabrle, František (* 1745), farář v Drahoňově Újezdě (1808–1826)	1814: 19r
Kafka, František (* 1792), kaplan v Rokycanech (1817–1821)	1818: 9r, 20r
Kaiselová, Marie (?-?), sestra Jenovéfy Krameriové, teta Karla Krameria	1814: 2r, 1815: 4v, 7r, 8r-8v, 1818: 49r
Kaplířové ze Sulevic	1815: 6r
Karel IV. (1316–1378), český král a římský císař	1814: 5r, 7v, 13r, 19r, 1815: 16v, 18v, 20v, 48r
Kašpárek (?-?), syn učitele Kašpárka ve Věšíně	1818: 46v
Kašpárek (?-?), učitel ve Věšíně	1818: 45v
Kippel (?-?), sedlák v Kochánově	1818: 32v, 33r
z Klarsteina, František Mikuláš Hartmann († 1738)	1815: 6v
z Klenového a Janovic, Ignác Zikmund († 1764)	1815: 7v
Kliment († 1425), kaplan v Nymburce	1815: 48r
Knedlíček, Petr († 1836), učitel ve Starém Plzenci	1814: 15v, 16r, 16v
Knüpfer, Ignác (* 1766), farář ve Švihově (1805–1833)	1818: 16r
Kocovský z Kocova, Přibík (?-?)	1818: 42v/43r
Kocovský z Kocova, Zbyněk (připomínán 1412–1444)	1818: 42v/43r
Kochan (?-?), předák rodu Vršovců	1814: 8v
z Kolovrat	1814: 19r
Kopidlanský z Kopidlna, Jan († 1506)	1815: 48r
Kopidlanský z Kopidlna, Jiří (připomínán 1507–1509)	1815: 48r
Kouba (?-?), profesor a prefekt na malostranském gymnáziu	1814: 29v
z Kounic	1815: 20r
Krabice z Veitmile, Beneš († 1496)	1815: 23v
Krajířové z Krajku	1814: 8r, 1815: 10v
Krameriová, Jenovéfa, roz. Heziriová (cca 1764–1829), matka Karla Krameria	1814: 3v, 30v, 1815: 3r, 54v, 1818: 49r

Kramerius, Augustin (* cca 1720–1730), krejčí a kostelník, děd Karla Krameria	1818: 19r
Kramerius, Jan (1801–1861), bratr Karla Krameria, vychovatel	1814: 2r, 3v, 1815: 18r, 50v, 1818: 6v
Kramerius, Karel (1833–1918), syn Karla Krameria, úředník	1814: 1r
Kramerius, Václav (1792–1861), bratr Karla Krameria, spisovatel a nakladatel	1814: 8v, 1815: 50v, 1818: 6v
Kramerius, Václav Matěj (1753–1808), otec Karla Krameria, nakladatel, spisovatel a obrozenec	1814: 20r, 21v, 1818: 2r, 13v, 17v, 19r, 22r, 41r
Kramerius, Vojtěch (1795–1864), bratr Karla Krameria, kněz	1814: 8v, 1815: 4r, 50v, 1818: 6v, 9r, 19r, 49v
z Kravař, Hertvík (připomínán 1264)	1815: 13r
z Kravař, Kunrát (připomínán 1264)	1815: 13r
Krekvic, Bedřich (připomínán 1591–1595)	1815: 44r
Krušina z Lichtenburka, Hynek († 1454)	1815: 42v
Křinecký z Ronova, Jan Albrecht (připomínán 1589–1622)	1815: 46r
Křinečtí z Ronova	1815: 46r
Kubásek, Josef (* 1736), farář v Cerhovicích (1809(?)-1823)	1814: 9r
Kunhuta (1245–1285), manželka Přemysla Otakara II.	1815: 15v, 16r, 16v
z Kunštátu a Poděbrad, Hynek Boček († 1426)	1815: 48r
Labat, Jean-Baptiste (1663–1738), francouzský kněz, misionář, botanik a spisovatel	1814: 3r, 10v
Labe, Jindřich († 1693), rodák z Turnova, kněz, spisovatel a přítel Bohuslava Balbína	1815: 32r
Laužil, Josef (?-?), knížecí cukrář, přítel Karla Krameria,	1814: 2v
Ledeburové	1814: 23v
Ledvinka z Adlersfelzu, Emanuel (?-?), zemský advokát	1814: 3r, 3v, 15v
Ledvinka z Adlersfelzu, Emanuel (* cca 1797), přítel Karla Krameria, syn Emanuela Ledvinky z Adlersfelzu	1814: 3r, 3v
Ledvinka z Adlersfelzu, Jan (* cca 1799), přítel Karla Krameria, syn Emanuela Ledvinky z Adlersfelzu	1814: 3v

Leopold Vilém (1614–1662), rakouský arcivévoda, několikánásobný biskup a vojevůdce	1814: 9v, 10r
Letzelterová (?–?), neteř Václava Matěje Krameria, sestřenice Karla Krameria	1818: 20v
Libštejnští z Kolovrat	1814: 23v
Libuše, bájná kněžna, dcera knížete Kroka	1814: 5v
Linert, Alexandr (?–?), farář v Horkách nad Jizerou (Brodcích) (1800–1820)	1815: 6v
z Lobkovic	1814: 19r
Ludmila († 921), choť českého knížete Bořivoje I.	1814: 5v
Maley (?–?), vychovatel či majordomus u Emanuela Ledvinky z Adlersfelzu	1814: 15v
z Malovic, Vilém st. († cca 1591)	1815: 29r
Marek, Antonín (1785–1877), kněz, spisovatel a obrozenec	1815: 4r, 34v, 35v, 36v, 37r, 37v, 38r, 39r, 39v
Matyáš (1557–1619), český a uherský král, římský císař	1814: 13v
Max, Mauritius (?–?), farář v Libuni (1768–1797), zakladatel libuňské knihovny	1815: 39v
Mayer, A. (?–?), majitel skladu tabáku v Jičíně	1815: 40r, 43r
z Merkensteinu, Mörk (?–?), přítel Vojtěcha Krameria	1814: 27v
z Michalovic	1815: 10v, 11v, 13r
z Michalovic, Beneš Věrný (připomínán 1306–1322)	1815: 11v
z Michalovic, Jan († cca 1425)	1815: 13v
z Michalovic, Petr (†1368)	1815: 11v
z Michalovic, Václav († 1451)	1815: 11v
Michel, Josef (?–?), účetní	1814: 3r
Michel, Karel (* cca 1797), přítel a spolucestující Karla Krameria, syn Josefa Michela	1814: 3r, 3v, 13v, 1815: 1r, 2r, 3r, 3v, 6v, 7v, 8r, 8v, 9r, 17v, 19v, 22v, 28r, 28v, 30v, 31r, 40r, 41r, 46r, 50r
Mikuláš Opavský (* cca 1254/55, † před 1318), nemanželský syn Přemysla Otakara II., vévoda opavský	1815: 16v
Milot (?–?). spisovatel	1815: 55r
Mlada, bájná postava	1815: 51v
Möser (?–?)	1814: 8v

Mühlstein (?-?), kaplan, syn Josefa Mühlsteina	1815: 2r
Mühlstein, Ferdinand (?-?), přítel Karla Krameria, syn Josefa Mühlsteina	1814: 3v
Mühlstein, Januarius († 1833), kněz, syn Josefa Mühlsteina	1815: 19v
Mühlstein, Josef (?-?), inženýr	1815: 55r
Mühlstein, Leonhard (* cca 1798), přítel Karla Krameria, syn Josefa Mühlsteina	1814: 3v, 1815: 2r, 19v, 50r, 54v, 55r, 55v, 1818: 2v
Müller, Václav (?-?), farář v Mukařově (1811–1817)	1815: 25v
Nademlejnská (?-?), majitelka statku na Zlíchově	1815: 2r, 2v
Nademlejnský, Emanuel (?-?), přítel Karla Michela, syn paní Nademlejnské	1815: 2r, 2v
Nechutný, Václav (* cca 1798), spolužák Karla Krameria	1818: 41v
Nejedlý, Vojtěch (1772–1844), kněz, spisovatel a obrozenec	1814: 8v
Nekšová z Landeka, Lukrécie (cca 1583–1614), první manželka Albrechta z Valdštejna	1815: 43r
Ollhauser (?-?), pan domácí	1815: 55r
z Oskořína, Mnohoslav, bájná postava	1815: 52r
Oslavická z Jemničky, Eva († 1591?)	1818: 25r
Ota V. Dlouhý († 1299), markrabě braniborský a regent v Čechách	1815: 15v, 16r, 16v
Ottenberger, Josef (?-?), profesor geografie a historie na staroměstském gymnáziu	1815: 55v
Panočkus (?-?)	1814: 4v
Patrčka, Michal Silorad (1787–1838), básník, vynálezce v oblasti mnemoniky a přírodních věd a obrozenec	1815: 48v
Perglar z Perglasu, Václav Otakar (připomínán 1615–1631)	1818: 30v/31r
Perštejnský z Mikovic, Jan († cca 1487)	1815: 23v
Pertak, Antonín (1762–1825), farář ve Chválenicích (1815–1825)	1818: 13r, 13v, 14r, 14v
Pertak, Maxmilián (1751–1823), farář ve Starém Plzenci (1797–1823)	1814: 16r
Petr, Matyáš Robert (1778–1859), prefekt klatovského gymnázia (1812–1819)	1818: 18r

Piccolomini, Ottavio (1599–1656), italský vojevůdce v habsburských službách	1814: 10r
Pištek, František de Paula (1785–1846), děkan v Přešticích (1818–1824).	1818: 15r
z Poděbrad, Bernek (?–?)	1815: 48v
z Poděbrad, Jiří (1420–1471), český král	1814: 15v, 1815: 5v, 6r, 37v, 38v
Polák (?–?), hostinský ve Lnářích	1818: 44v
Polák (?–?), syn hostinského Poláka ve Lnářích	1818: 44v
Popelové z Lobkovic	1814: 8r, 28v
Prokop († 1405), markrabě moravský	1815: 16v
Prták (?–?), farář (?)	1818: 9r
Přemysl Oráč, bájny kníže	1815: 51r
Přemysl Otakar I. († 1230), český kníže a král	1814: 7r, 1815: 11v
Přemysl Otakar II. (cca 1233–1278), český král	1815: 13r, 15v, 16v
Příchovský z Příchovic, Antonín Petr († 1793)	1815: 5v
Pštros (?–?)	1818: 2v
Puchmajer, Antonín Jaroslav (1769–1820), kněz, spisovatel a obrozenec	1814: 20r, 21r, 21v, 22r, 26v, 27r
z Radyně, Petr (připomínán 1458)	1814: 15v
z Ralska	1815: 26r
z Ralska, Heřman (připomínán 1174–1197)	1815: 27r
Raufeisen, Revokát (?–?), kvardián sušického kláštera (1812–1815)	1818: 42r
Regerová, Anna Markéta (* 1755), sestra Václava Matěje Krameria, teta Karla Krameria	1818: 20v, 21r, 21v, 22r
Regner, Antonín (* cca 1799), přítel a spolužák Karla Krameria	1815: 56r
Ressel, Josef (?–?), farář v Jestřebí (1815–1820)	1815: 20v
Rohovlad, Jiří († 1425), utrakvistický kněz v Nymburce	1815: 48r
Rokyta, Jan (?–?), student teologie	1815: 39v
Rott (?–?)	1815: 55v
Rubeš, Jakub (* cca 1799), spolužák a přítel Karla Krameria	1815: 55v
Rudolf I. Habsburský (1281–1307), český král	1815: 47v
Rudolf II. (1552–1612), český a uherský král, římský císař	1814: 13v, 1815: 5r

Sedláček, Josef Vojtěch (1785–1836), kněz řádu premonstrátů v Teplé, spisovatel, matematik a obrozenec	1814: 12r
Seifert (?–?), zlatník	1815: 55v
Schaller, Jaroslav (1738–1809), topograf	1815: 27v
Scheiner, Jindřich (?–?), farář v Bezdězu (1809–1816)	1815: 17r
Schiffner, Josef (?–?), farář v Kuřívodech (1796–1816)	1815: 24v, 25r
Schimon, Floribert (?–?), kvardián sušického kláštera (1815–1820)	1818: 41v
Schleger, Jan (* 1748), farář v Předměřicích nad Jizerou (1795–1824)	1815: 4r
Schmidt (?–?), hodinář	1815: 54v
Schnabl (?–?)	1815: 3v
Schnabl, Antonín (?–?), poštovník v Benátkách nad Jizerou	1815: 4v, 8r
Schnabl, Antonín (?–?), syn Antonína Schnabla	1815: 5r, 5v, 6v, 8r, 8v
Schnabl, Jan (?–?), syn Antonína Schnabla	1815: 5r, 5v, 6v, 8r
Schnabl, Josef (?–?), syn Antonína Schnabla	1815: 5r, 5v, 6v, 8r
Schnablová, Marie (?–?), choť Antonína Schnabla	1815: 4v, 7r, 7v, 8r, 8v
Schneider, Innocenc (?–?), profesor na klatovském gymnáziu	1818: 18v
Sichaus von Richenberg, Thomas (* poč. 16. století), básník, turnovský rodák	1815: 32r
Slavík (?–?), spolužák Karla Kramera, syn Vojtěcha Slavíka,	1818: 9v
Slavík, Adam (?–?)	1815: 13v
Slavík, Vojtěch (?–?), majitel hostince U černého orla v Rokycanech	1818: 9v
Smelauss, bájná postava	1815: 51v
Smiřická z Házmburka, Kateřina († 1604)	1814: 2v
Smiřická ze Smiřic, Eliška (?–?)	1815: 37r
Smiřický ze Smiřic, Albrecht Jan (1594–1618)	1815: 37r
Smiřický ze Smiřic, Jan († 1453)	1815: 16v
Smiřičtí ze Smiřic	1815: 37r
Soběslav II. († 1180), český kníže	1815: 37v
Strecker (?–?), bratr Václava Streckera	1814: 2v

Strecker, Václav (* 1785), lokalista v Mladé (1813–1826), děkan v Benátkách nad Jizerou (1826–1834)	1814: 2v, 1815: 4v, 9r
Studnička (?–?)	1815: 54v
Suchomel, František (* 1772), farář v Běšinách (1818–1824)	1818: 27r
Šárka, bájná postava	1815: 51r, 51v, 52r
Šťasný, Jan (?–?), přítel a spolucestující Karla Krameria	1815: 50r, 50v, 54v, 55r, 1818: 2v, 3v, 5r, 5v, 7r, 10v, 15v, 17v, 20r, 22r, 45v, 46v
Švihovský z Rýzmburka, Jindřich (†1551)	1818: 42v/43r
Švihovský z Rýzmburka, neznámý příslušník rodu	1814: 12r
Švihovský z Rýzmburka, neznámý příslušník rodu	1818: 42v/43r
Švihovští z Rýzmburka	1815: 37r
Teta, bájná kněžna, dcera knížete Kroka	1814: 5v
Thám, Karel Václav Ignác (1763–1816), doktor filozofie, jazykovědec, spisovatel a obrozenec	1815: 55v
Tonner, Ondřej (* 1787), farář ve Velharticích (1817–1850)	1818: 28v, 29r, 31v
Tovačovští z Cimburka	1815: 10v
Trčka z Lípy, Mikuláš († 1453)	1815: 42v
Tschemler, N. (?–?), profesor fyziky a astronomie na plzeňském gymnáziu	1814: 12r
Tunna (?–?), vrah sv. Ludmily	1814: 6r
Tvrdý, Václav (* cca 1798), přítel Karla Krameria	1815: 3v
Václav († 929/935), český kníže	1814: 5v, 6r
Václav I. (1205–1253), český král	1814: 30r
Václav II. (1271–1305), český a polský král	1815: 15v, 16r, 16v, 48r, 48v
Václav III. (1289–1306), český, polský a uherský král	1815: 38v
Václav IV. (1361–1419), český král, římský král	1814: 7v, 13r, 1815: 16v, 42r
z Valdštejna	1815: 13r, 16v, 26v, 27r, 27v, 33r, 33v, 37r, 37v, 46r
z Valdštejna, Albrecht (1583–1634)	1815: 16v, 19v, 27v, 37v, 42v, 43r, 46r
z Valdštejna, Emanuel Filibert (1731–1775)	1815: 32r

z Valdštejna, Ferdinand Arnošt († 1656)	1815: 32r
z Valdštejna, František Arnošt (1706–1748)	1815: 15v
z Valdštejna, František Josef (1680–1722)	1815: 33r
z Valdštejna, Maxmilián († 1654)	1815: 31v
z Valdštejna na Peruci, Jan ml. († 1576)	1814: 8r
Valdštejnová z Kokořova, Marie Anna († 1687)	1815: 15v
Valečovští z Valečova a Kněžmostu	1815: 29r
z Vartemberka	1815: 11v, 13r, 33r, 33v, 37r
z Vartemberka, Jan (1496–1543)	1814: 7v, 29v
z Vartemberka, Jan († 1595)	1815: 16v
Vetešník, František (1784–1850), kněz, spisovatel a obrozenec	1815: 4r, 44v, 45r
Vícemil, bájný zakladatel Nymburka	1815: 47v
Vladislav I. († 1125), český kníže	1815: 15v
Vladislav II. († 1172), český kníže a král	1814: 13r
Vladislav II. Jagellonský (1456–1516), český a uherský král	1815: 23v
Vlasta, bájná postava	1815: 51v, 52r, 52v
Volšanský, Josef (* 1788), podporučík, první pěstitel karafiátů v Klatovech	1818: 18v, 22v
Vratislav z Mitrovic, Václav (1576–1635)	1815: 44r
Vršovci	1814: 8v
Waldstein-Wartenberg, Antonie, roz. Desfoursová (?–?), choť Arnošta Filipa Waldstein-Wartenberga	1815: 17r, 24v
Waldstein-Wartenberg, Arnošt Filip (1764–1832)	1815: 24v
Wintika, Vojtěch (* cca 1798), spolužák Karla Kramera	1818: 46r, 46v
Wünsch, František (?–?), syn Františka Wünsche	1815: 18r
Wünsch, František (?–?), továrník v Doksech	1815: 18r
Zajíc z Valdeka, Vilém († 1319)	1814: 5r
Zajícové z Házmburka	1815: 37r, 38v
Zajícové z Valdeka	1814: 7v, 28v
Zikmund Lucemburský (1368–1437), český a uherský král a římský císař	1815: 16v, 42r, 48r
ze Žampachu a na Náchodě, Jan Kolda ml. († po 1462)	1815: 33r

Žižka z Trocnova, Jan († 1424)

1815: 11v, 38r, 1818: 42v,
42v/43r

ze Žleb, Markvart (připomínán 1388)

1814: 19r

IX. 2. Místní rejstřík

Alba ecclesia viz Zdice

Alt Benatek viz Benátky nad Jizerou

Alt Perstein viz Starý Berštejn

Altbenatek viz Benátky nad Jizerou

Altbunzlau viz Stará Boleslav

Altkalken viz Skalka u Doks

Altstadtmarkt viz Staroměstské náměstí

Aschendorf viz Okřešice

Augezd viz Újezdec

Auloh viz Úloh

Bautzen viz Dolní Bousov

Bělá (Doges), potok 1815: 13v

Bělá pod Bezdězem (Weißwasser, Neu Pösig, Nowy Bezdiez, Biela, Běla), okres Mladá Boleslav 1815: 12v, 13r, 13v, 43v

Běla viz Bělá pod Bezdězem

Bělčic viz Bělčice

Bělčice (Bělčic), okres Strakonice 1818: 44v

Benátky nad Jizerou (Alt Benatek, Altbenatek, Neu Benatek), okres Mladá Boleslav 1815: 4r, 4v, 5r, 5v, 7r, 7v, 8r, 8v, 9r

Beraun viz Beroun

Beraun viz Berounka

Beroun (Beraun), okres Beroun 1814: 4v, 6v, 11v, 30r, 30v, 1818: 3v

Berounka (Beraun), řeka 1814: 11r, 11v, 30r

Běschin viz Běšiny

Běšiny (Běschin), okres Klatovy 1818: 27r, 28v

Bezdecjn viz Bezděčín

Bezděčín (Bezdecjn), část obce Mladá Boleslav, okres Mladá Boleslav 1815: 9v

Bezděz (Bezdez, Bezdězy), hrad, okres Česká Lípa 1815: 13v, 14r, 14v, 15r, 15v, 16r, 16v, 43v

Bezděz (Unter Pösig), obec, okres Česká Lípa 1815: 14r, 17r

Bezdez viz Bezděz

Bezdězy viz Bezděz

Biela viz Bělá pod Bezdězem

Bílá Hora (Weisen Berg, Weißen Berg), 1814: 3v, 21r, 1815: 27v, 37v,
Praha 9, Hlavní město Praha 46r, 1818: 3r

Biskoupek viz Biskoupky

Biskoupky (Biskoupek), část obce Sebečice, 1814: 20v
okres Rokycany

Böhmisch Leipa viz Česká Lípa

Böhmische Gebürge viz Šumava

Böhmischen Wälder viz Šumava

Borovy (Borow), okres Klatovy 1818: 16r

Borow viz Borovy

Bradawka viz Úslava

Bradlec (Bradletz), hrad, okres Jičín 1815: 40r, 40v, 41v, 42r, 42v

Bradletz viz Bradlec

Brandeis viz Brandýs nad Labem

Brandýs nad Labem (Brandeis), část obce 1814: 2v, 1815: 4r, 49v
Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, okres
Praha-východ

Breitenfeld, Německo (Spolková země 1814: 9v
Sasko)

Brennten Gasse viz Spálená ulice

Brewnnow viz Břevnov

Brodce (Brodec, Brodez), okres Mladá 1815: 6r, 6v, 7r
Boleslav

Brodec viz Brodce

Brodez viz Brodce

Břevnov (Brewnnow), Praha 6, Hlavní město 1815: 50v
Praha

Březina (Březyna, Buda), okres Mladá 1815: 29r, 29v
Boleslav

Březyna viz Březina

Buda viz Březina

Budweis viz České Budějovice

Castonic viz Častonice

Cerhovice (Cerhowitz), okres Beroun 1814: 6v, 8r, 9r, 1818: 7v, 8r

Cerhowitz viz Cerhovice

Closter viz Klášter Hradiště nad Jizerou

Constantinopel viz Istanbul

Czernitz viz Černice

Častonice (Castonic), část obce Hlavňovice, 1818: 32v
okres Klatovy

Černice (Czernitz), část obce Plzeň, okres 1814: 14r
Plzeň-město

Černín (Černjn), část obce Zdice, okres 1818: 5v
Beroun

Černjn viz Černín

Čertwa viz Čtveřín

Červené Poříčí (Pořic), okres Klatovy 1818: 16r

Červený mlýn u Klatov (rothe Mühle, 1818: 21r, 21v, 22r
Hubatschkower Mühle), okres Klatovy

Česká Lípa (Böhmisch Leipa, Leipa), okres 1815: 18v, 19v, 20r
Česká Lípa

České Budějovice (Budweis), okres České 1815: 19v
Budějovice

Čistá (Čistay), okres Mladá Boleslav 1815: 12v
Čistay viz Čistá

Čtveřín (Čertwa), okres Liberec 1815: 29v

Debitz viz Dejvice

Degnitz viz Dejvice

Dehtín (Dechtin), část obce Klatovy, okres 1818: 17v
Klatovy

Dechtin viz Dehtín

Dejvice (Degnitz, Dewitz, Debitz), Praha 6, 1815: 50v
Hlavní město Praha

Dewitz, viz Dejvice

Dlouhá Lhota (Langlhota), okres Příbram 1818: 47v, 48r

Dobrawitz viz Dobrovice

Dobrovice (Dobrawitz), okres Mladá 1815: 9v
Boleslav

Dobřiss viz Dobříš

Dobříš (Dobřiss), okres Příbram 1818: 47r, 48r, 48v

Doges viz Bělá

Doksy (Hirschberg), okres Česká Lípa 1815: 14v, 17r, 17v, 18r, 18v, 24r

Dolegšii Hut' viz Klabava

Dolejší Krušec (Kernsalz, Krušec), část obce 1818: 40v
hartmanice, okres Klatovy

Dolní Bousov (Bautzen, Unter Bautzen), 1815: 44v, 45r
okres Mladá Boleslav

Dolní Krupá (Unter Krupau), okres Mladá 1815: 25v
Boleslav

Domasnitz viz Domousnice

Domausnic viz Domousnice

Domažlice (Tauß), okres Domažlice 1818: 13v

Domousnice (Domasnitz, Domausnic), okres 1815: 45r, 45v
Mladá Boleslav

Drahno Augezder viz Drahoňův Újezd

Drahoňův Újezd (Drahno Augezder, 1814: 19r, 20v
Drachno-Augezd), okres Rokycany

Drachno-Augezd viz Drahoňův Újezd

Dražice (Dražitz), hrad, okres Mladá 1815: 5r, 5v, 6r, 7r
Boleslav

Dražitz viz Dražice

Drozdov (Drozdow), okres Beroun 1814: 27v, 28r

Drozdow viz Drozdov

Drschtiekrey viz Drštěkryje

Drštěkryje (Drschtiekrey), část obce 1815: 43v
Samšina, okres Jičín

Dřevčice (Dřewčizitz), okres Praha-východ 1814: 2v

Dřewčizitz viz Dřevčice

Dubno, okres Příbram 1818: 47r

Duschnik viz Dušníky

Dušnik viz Dušníky

Dušníky (Duschnik, Dušnik), část obce 1814: 4r, 30v
Rudná, okres Praha-západ

Eger viz Cheb

Eisenstein viz Železná Ruda

Eisenstraßer Gericht viz Hojsova Stráž

Ejповice (Wejpowitz), okres Rokycany 1814: 11r, 16v, 17r

Elbe viz Labe

Felsen St. Ivan's viz Skála sv. Ivana
 Gbell viz Kbely
 Gensstein viz Jenštejn
 Ginolitz viz Jinolice
 Gitschin viz Jičín
 Grast viz Chrást
 Groß Skal viz Hrubá Skála
 Habichtstein viz Jestřebí
 Habstein viz Jestřebí
Hartmanice (Hartmanitz), okres Klatovy 1818: 40r, 40v
 Hartmanitz viz Hartmanice
 Heiligen Berg viz Svatá Hora
 Hirschberg viz Doksy
Hojsova Stráž (Eisenstraßer Gericht), část 1818: 35r
 obce Železná Ruda, okres Klatovy
Holín (Holin), okres Jičín 1815: 43r, 43v
 Holin viz Holín
Holoubkov (Holoubkow), okres Rokycany 1814: 9r, 10v, 18r, 1818: 8v
 Holoubkow viz Holoubkov
Horažďovice (Horaždowitz, Horaždowic), 1815: 47v, 1818: 43r
 okres Klatovy
 Horaždowic viz Horažďovice
 Horaždowitz viz Horažďovice
Horky nad Jizerou (Klein Horka, 1815: 6v
 Kleinhorka), okres Mladá Boleslav
Hořelice (Hořelitz), část obce Rudná, okres 1814: 4r, 30v
 Praha-západ
 Hořelitz viz Hořelice
Hořovice (Hořowitz), okres Beroun 1814: 4r
 Hořowitz viz Hořovice
 Hostaun viz Hostouň
Hostouň (Hostaun), okres Kladno 1814: 13v
Hradčany (Hradschin), Praha 1, Hlavní 1814: 24r, 1818: 3r
 město Praha
 Hradschin viz Hradčany
Hromovka (Hromowka), zahrada u Trubína, 1818: 4r
 okres Beroun

Hromowka viz Hromovka

Hrubá Skála (Groß Skal), obec, okres 1815: 32r, 34v, 36v, 37r, 37v, 38r
Semily

Hrubá Skála (Groß Skal), zámek, okres 1815: 35r, 37r, 37v
Semily

Hrussow viz Hrušov

Hrušov (Hrussow), okres Mladá Boleslav 1815: 6v

Hubatschkower Mühle viz Červený mlýn u
Klatov

Hühnerwasser viz Kuřívody

Humprecht (Humprechtsberg), zámeček, 1815: 44r, 44v
okres Jičín

Humprechtsberg viz Humprecht

Hůrka (Hurka Žaludova), vrch u Klatov, 1818: 21r, 22r, 22v
okres Klatovy

Hůrka (Hurkaberger), vrch mezi Starým 1814: 15v
Plzencem a Tymákovem, okres Plzeň-jih

Hurka Žaludova viz Hůrka

Hurkaberger viz Hůrka

Hutě pod Třemšínem (Hutě), část obce 1818: 45r
Rožmitál pod Třemšínem, okres Příbram

Hutě viz Hutě pod Třemšínem

Hvozd'any (Wozdau), okres Příbram 1818: 44v

Cheb (Eger), okres Cheb 1814: 1r, 31r, 1815: 3r, 49v

Chlum, okres Česká Lípa 1815: 13v

Chodouň, okres Beroun 1814: 29v

Chomel viz Chomle

Chomle (Chomel), okres Rokycany 1814: 20v, 21r

Chotuc, vrch u Křince, okres Nymburk 1815: 46v

Chrasstian viz Chrást'any

Chrást (Grast), část obce Mladá Boleslav, 1815: 10r
okres Mladá Boleslav

Chrást'any (Chrasstian), okres Praha-západ 1814: 4r, 30v

Chválenice (Chwálenitz), okres Plzeň-jih 1818: 12v, 13r, 13v, 14r, 14v

Chwálenitz viz Chválenice

Iser viz Jizera

Istanbul (Constantinopel), Turecko 1815: 44r

Javor , okres Klatovy	1818: 26r
Javorná (Seewieser Gericht), část obce Čachrov, okres Klatovy	1818: 33r, 33v
Jenštejn (Gensstein), hrad, okres Praha-východ	1815: 3r
Jestřebí (Habichtstein), hrad, okres Česká Lípa	1815: 21r, 21v
Jestřebí (Habichtstein, Habstein), obec, okres Česká Lípa	1815: 20v, 21r, 21v, 22r
Jičín (Gitschin), okres Jičín	1815: 39v, 40r, 42v, 43r, 43v
Jinolice (Ginolitz), okres Jičín	1815: 39v
Jizera (Iser), řeka	1815: 4r, 5r, 6v, 9v, 11r, 26r, 30r, 49r
Jung Bunzlau voz Mladá Boleslav	
Kacerov viz Kaceřov	
Kacerow viz Kaceřov	
Kaceřov (Kacerov, Kacerow), zámek, okres Plzeň-sever	1814: 1r, 22r, 23v, 24r, 24v, 25r, 25v, 1818: 16v
Kadov (Kadow), okres Strakonice	1818: 9r(?), 43v, 44r
Kadow viz Kadov	
Karlovy Vary (Karlsbaad), okres Karlova Vary	1818: 2r
Karlsbaad viz Karlovy Vary	
Karlstein viz Karlštejn	
Karlštejn (Karlstein), hrad, okres Beroun	1814: 6r
Kbely (Gbell), Praha 19, Hlavní město Praha	1814: 2r
Kernsalz viz Dolejší Krušec	
Kinast viz Sosnová	
Klabava (Klabawa), potok	1814: 9v
Klabava (Klabawa, Dolegšii Hut [?]), obec, okres Rokycany	1814: 17v
Klabava , hrad, okres Rokycany	1814: 17v
Klabawa viz Klabava	
Klasterec viz Klášter Hradiště nad Jizerou	
Klášter Hradiště nad Jizerou (Closter, Klasterec), okres Mladá Boleslav	1815: 26r
Klatovy (Klattau), okres Klatovy	1818: 2r, 13v, 17v, 18r, 18v, 19r, 19v, 20r, 20v, 21r, 22v, 23r, 23v

Klattu viz Klatovy

Klein Horka viz Horky nad Jizerou

Kleinhorka viz Hroky nad Jizerou

Kleinseite viz Malá Strana

Klenau viz Klenová

Klenová (Klenau), hrad a obec, okres Klatovy 1818: 24v, 25r, 25v, 26r

Klenow viz Klenová

Kněžnice (Knjžnice), okres Jičín 1815: 39v

Knjžnice viz Kněžnice

Kochánov (Kocheter Gericht), část obce Hartmanice, okres Klatovy 1818: 32v, 33r

Kocheter Gericht viz Kochánov

Kokschin viz Kokšín

Kokšín (Kokschin), část obce Švihov, okres Klatovy 1818: 17v

Kolenowic – neurčená lokalita 1818: 44r

Könighof viz Králův Dvůr

Königshof viz Králův Dvůr

Königssaal viz Zbraslav

Kopanina viz Přední Kopanina

Kosmonos viz Kosmonosy

Kosmonosy (Kosmonos), okres Mladá Boleslav 1815: 10v

Kostomlat viz Kostomlaty nad Labem

Kostomlaty nad Labem (Kostomlat), okres Nymburk 1815: 49r

Košíř viz Košíře

Košíře (Košíř), Praha 5, Hlavní město Praha 1814: 30v

Kozákov (Kozakow), vrch u Radostné pod Kozákovem, okres Semily 1815: 31r, 31v

Kozakow viz Kozákov

Kozí, část obce Běšiny, okres Klatovy 1818: 27r

Králův Dvůr (Könighof), zámek, okres Beroun 1814: 30r

Králův Dvůr (Könighof, Königshof), okres Beroun 1814: 30r, 1818: 3v, 4r

Krnsko , okres Mladá Boleslav	1815: 10r
Krušec viz Dolejší Krušec	
Křinec (Křinetz), okres Nymburk	1815: 46r, 46v
Křinetz viz Křince	
Kublov (Kublow), okres Beroun	1814: 8v
Kublow viz Kublov	
Kuchelbad viz Velká Chuchle	
Kumburk , hrad, okres Jičín	1815: 40r, 42r, 42v
Kuřívody (Uristadt, Hühnerwasser), část obce Ralsko, okres Česká Lípa	1815: 16r, 24v, 25r, 25v
Labe (Elbe), řeka	1814: 2v, 1815: 49r
Langlhota viz Dlouhá Lhota	
Lauretta viz Loreta	
Lázně Toušeň (Tauschim), okres Praha-východ	1815: 49r
Ledkow viz Letkov	
Lehom , část obce Strážov, okres Klatovy	1818: 26v
Leipa viz Česká Lípa	
Leitmeritz viz Litoměřice	
Letkov (Ledkow), okres Plzeň-jih	1814: 16v, 17r
Levín (Levin, Lewin), část obce Králův Dvůr, okres Beroun	1814: 30r, 1815: 54r
Levin viz Levín	
Lewin viz Levín	
Liberec (Reichenberg), okres Liberec	1815: 29v
Liblín (Liblin), okres Rokycany	1814: 23v
Liblin viz Liblín	
Libštejn (Liebstein), hrad, okres Rokycany	1814: 22r, 22v, 23r, 23v
Libuň , okres Jičín	1815: 38r, 38v, 39r, 39v, 40r
Libuňka , potok	1815: 39r
Liebstein viz Libštejn	
Limburg viz Nymburk	
Lipník (Lipnik), okres Mladá Boleslav	1815: 9r
Lipnik viz Lipník	
Lissa viz Lysá nad Labem	
Litavka (Litawa, Lítavka)	1814: 5v, 30r

Lítavka viz Litavka

Litawa viz Litavka

Litoměřice (Leitmeritz), okres Litoměřice 1815: 20v, 32r

Lnář viz Lnáře

Lnáře (Schlüsselburg, Lnář), okres Strakonice 1818: 44r, 44v

Lnářský Málkov (Malkow), část obce Kadov, Strakonice 1818: 43r, 43v

Loděnice (Lodenitz, Lodenice), okres Beroun 1814: 4v, 30v, 1818: 3r

Lodenice viz Loděnice

Lodenitz viz Loděnice

Loreta (Lauretta), část obce Týnec, okres Klatovy 1818: 23v, 24r

Lukavice (Lukawitz), část obce Strážov, okres Klatovy 1818: 26v

Lukawitz viz Lukavice

Luschan viz Lužany

Lužany (Luschan), okres Plzeň-jih 1818: 15v

Lysá nad Labem (Lissa), okres Nymburk 1815: 47r, 47v, 49r

Malá Strana (Kleinseite), Praha 1, Hlavní město Praha 1815: 50v, 55r

Malkow viz Lnářský Málkov

Malý Bezděz (Neuberg), vrch u obce Bezděz, okres Česká Lípa 1815: 8r, 15v, 24r

Mauth viz Mýto

Mcely (Mczel), okres Nymburk 1815: 45v

Mczel viz Mcely

Mělník (Melnik), okres Mělník 1815: 16r

Melnik viz Mělník

Mies viz Mže

Michalovice (Michalowitz), hrad, okres Mladá Boleslav 1815: 10v, 11v, 12r

Michalowitz viz Michalovice

Mladá (Mlada), část obce Milovice, okres Nymburk 1814: 2v, 1815: 4v, 9r

Mladá Boleslav (Jung Bunzlau), okres Mladá Boleslav 1815: 6r, 9v, 10r, 10v, 11r

Mlada viz Mladá

Mnichovo Hradiště (Münchengrätz), okres Mladá Boleslav 1815: 16r, 25r, 25v, 26r, 26v, 27r, 27v, 28r, 28v, 43r

Mníšek viz Mníšek pod Brdy

Mníšek pod Brdy (Mnjschek, Mníšek), okres Praha-západ 1818: 3r, 48v

Mnjschek viz Mníšek pod Brdy

Moldau viz Vltava

Motol, Praha 5, Hlavní město Praha 1814: 30v, 1818: 3r

Mukařov (Obermukařow), okres Mladá Boleslav 1815: 25v

Münchengrätz viz Mnichovo Hradiště

Muskei viz Mužský

Mužský (Muskei), část obce Boseň, okres Mladá Boleslav 1815: 29r

Mýto (Mauth), okres Rokycany 1814: 9r, 18v, 1818: 8r

Mže (Mies) 1814: 11v, 22r, 22v, 23v, 25v

Náchod (Nachod), okres Náchod 1815: 33r

Nachod viz Náchod

Nebuschitz viz Nebušice

Nebušice (Nebuschitz), Praha 6, Hlavní město Praha 1815: 52v

Nedwogowitz viz Nudvojovice

Němčovice (Nemtschowitz), okres Rokycany 1814: 22v

Nemilkov, část obce Velhartice, okres Klatovy 1818: 28r

Nemtschowitz viz Němčovice

Neu Benatek viz Benátky nad Jizerou

Neu Perstein viz Nový Berštejn

Neu Pösing viz Bělá pod Bezdězem

Neu Schloß viz Zahrádky

Neuberg viz Malý Bezděz

Neudorf viz Nová Ves

Neudorf viz Vrchbělá

Neuschloß viz Zahrádky

Neuschlösser Teich viz Novozámecký rybník

Nimburg viz Nymburk

Nová Ves (Neudorf), část obce Karlovice, 1815: 32v
okres Semily

Novozámecký rybník (Neuschlösser Teich), 1815: 20v
rybník, okres Česká Lípa

Nový Berštejn (Neu Perstein), část obce 1815: 22v, 23r
Dubá, okres Česká Lípa

Nowy Bezdiez viz Bělá pod Bezdězem

Nudvojovice (Nedwogowitz), část obce 1815: 31v
Turnov, okres Semily

Nuinburg viz Nymburk

Nußerau viz Nuzerov

Nuzerov (Nußerau), část obce Sušice, okres 1818: 40v
Klatovy

Nymburk (Nimburg, Nuinburg, Limburg, 1815: 45v, 47r, 47v, 48r, 48v, 49r
Swinj Brod, Wicemilow), okres Nymburk

Ober Mückenhahn viz Provodín

Obermukařow viz Mukařov

Obořa (Woborn, Wobora), část obce Doksy, 1815: 17v
okres Česká Lípa

Obstmarkt viz Ovocný trh

Okorž viz Okoř

Okoř (Wokoř, Okorž), hrad, okres Praha- 1815: 50v, 53r, 53v, 54r
západ

Okřešice (Aschendorf), část obce Česká 1815: 19r
Lípa, okres Česká Lípa

Opava (Troppau), okres Opava 1815: 16v

Osek (Wossek), část obce Řenče, okres 1818: 14v
Plzeň-jih

Oskořínek (Ronnow), okres Nymburk 1815: 47r

Österreich viz Rakousko

Ovocný trh (Obstmarkt), Praha 1, Hlavní 1815: 2r
město Praha

Paulizka – neurčená lokalita 1815: 22r

Perstein viz Starý Berštejn

Persteinec viz Starý Berštejn

Persteinez viz Starý Berštejn

Pilsen viz Plzeň

Ploučnice (Polzen), potok 1815: 19v

Plsenetz viz Starý Plzenec

Plzeň (Pilsen), okres Plzeň-město 1814: 1r, 3v, 11r, 11v, 12r, 12v,
13r, 13v, 14r, 1818: 3r, 10v

Počapl viz Počaply

Počaply (Počapl), část obce Králův Dvůr, 1814: 6r, 30r, 1818: 4r
okres Beroun

Podháj viz Podhájí

Podhájí (Podháj), část obce Turnov, okres 1815: 34r
Semily

Podhoř – neurčená lokalita 1818: 15v

Podol viz Podolí

Podolanka, okres Praha-východ 1814: 2v

Podolí (Podol), část obce Pířchovice, okres 1815: 29v
Liberec

Pole, část obce Kadov, okres Strakonice 1818: 44r

Polzen viz Ploučnice

Popelka viz Stebenka

Pořic viz Červené Poříčí

Pösig viz Velký Bezděz

Prag viz Praha

Praha (Prag), Hlavní město Praha 1814: 2v, 7r, 22r, 24r, 30r, 30v,
31r, 1815: 3r, 9r, 10r, 16r, 19r,
19v, 20r, 21r, 29r, 29v, 34v, 38v,
42r, 48r, 49r, 49v, 50v, 53r, 53v,
1818: 2v, 3r, 5r, 14v, 16r, 20r,
21v, 27v, 29r, 36r, 37v, 43v, 48v,
49r

Praskoles viz Praskolesy

Praskolesy (Praskoles), okres Beroun 1814: 7v

Provodín (Ober Mückenhahn), okres Česká 1815: 19r
Lípa

Přawitz viz Příkladovice

Předmeritz viz Předměřice nad Jizerou

Předměřice nad Jizerou (Předmeritz), okres 1815: 4r
Mladá Boleslav

Přední Kopanina (Kopanina), Praha 6, 1815: 52v
Hlavní město Praha

Přestitz viz Přeštice

Přeštice (Přestitz), okres Izeň-jih 1818: 15r

- Příbram** (Přjbram), okres Příbram 1818: 46v, 47r
- Příšovice** (Přawitz), okres Liberec 1815: 29v
- Přjbram viz Příbram
- Rabí** (Ráby), hrad, okres Klatovy 1818: 42r, 42v, 43r
- Ráby viz Rabí
- Radbusa viz Radbuza
- Radbuza** (Radbusa) 1814: 11v
- Radina viz Radyně
- Radnic viz Radnice
- Radnice** (Radnic), okres Rokycany 1814: 1r, 20r, 21r, 25v, 26v
- Radyně** (Radina), hrad, okres Plzeň-jih 1814: 11r, 14r, 14v, 15r, 15v,
1818: 10v, 11r, 11v, 12r, 12v
- Rakousko** (Österreichs) 1815: 37v
- Reichenberg viz Liberec
- Retz**, Rakousko (Spolková země Dolní Rakousko) 1815: 33r
- Rischt' viz Řiště
- Rokizan viz Rokycany
- Rokycany** (Rokican), okres Rokycany 1814: 8v, 9r, 9v, 10r, 10v, 11r,
16v, 17v, 1818: 9r, 9v, 10r
- Ronnow viz Oskořínek
- Rosenthal viz Rožmitál pod Třemšínem
- rothe Mühle viz Červený mlýn u Klatov
- Rovensko pod Troskami** (Rowensko), okres Semily 1815: 39v
- Rowensko viz Rovensko pod Troskami
- Rožd'alovice** (Rožd'alowitz), okres Nymburk 1815: 45v, 46r
- Rožd'alowitz viz Rožd'alovice
- Roželov** (Rožou), část obce Hvožd'any, okres Příbram 1818: 45r
- Rožmitál pod Třemšínem** (Rožmítal, Rožmithal, Rosenthal), okres Příbram 1818: 45r, 45v, 46r, 46v
- Rožmítal viz Rožmitál pod Třemšínem
- Rožmithal viz Rožmitál pod Třemšínem
- Rožou viz Roželov
- Ruperl viz Ruperlhof
- Ruperlhof** (Ruperl), samota u Pancíře, okres 1818: 38r

Klatovy

Řiště (Rischt'), část obce Předmíř, okres Strakonice 1818: 44v

Řitonic viz Řitonic

Řitonic (Řitonic), okres Mladá Boleslav 1815: 45r

Samschin viz Samšina

Samšina (Samschin), okres Jičín 1815: 43v

Sebin viz Zebín

Sedletz – neurčená lokalita 1815: 43r

Seewieser Gericht viz Javorná

Scharka viz Šárka

Schlüsselburg viz Lnáře

Schüttenhofen viz Sušice

Schwihau viz Švihov

Skála sv. Ivana (Felsen St. Ivan's), přírodní útvar u obce Svatý Jan pod Skalou, okres Beroun 1814: 4v

Skalka u Doks (Altkalken), okres Česká Lípa 1815: 24r

Skalka, část obce Boseň, okres Mladá Boleslav 1815: 29r

Slichov viz Zlíchov

Smedčice (Smetschitz), okres Rokycany 1814: 11r

Smetschitz viz Smedčice

Smíchov (Smichov), Praha 5, Hlavní město Praha 1815: 2r

Smichov viz Smíchov

Sobotka, okres Jičín 1815: 43v, 44r

Sosnová (Kinast), okres Česká Lípa 1815: 20r

Spálená Ulice (Brennten Gasse), Praha 1, Hlavní město Praha 1814: 2r

Sswihow viz Švihov

Stará Boleslav (Altbunzlau), část obce Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, okres Praha-východ 1814: 2r, 2v, 1815: 4r, 49v

Staré Splavy (Thaumühle), část obce Doksy, okres Česká Lípa 1815: 19r

Staroměstské náměstí (Altstadtmarkt), 1814: 3r

Praha 1, Hlavní město Praha

Starý Berštein (Perstein, Alt Perstein, 1815: 22r, 22v, 23r, 23v, 24r
Persteinez, Persteinec), hrad, okres Česká
Lípa

Starý Plzenec (Plsenetz), okres Plzeň-jih 1814: 13r, 13v, 14r, 15v, 16r, 16v

Stebenka (Popelka), potok v Turnově, okres 1815: 32r
Semily

Steinowic viz Stojanovice

Stepanowitz viz Štěpánovice

Stojanovice (Steinowic), část obce 1818: 32r
Velhartice, okres Klatovy

Strahof viz Strahov

Strahov (Strahof), Praha 6, Hlavní město 1815: 50v
Praha

Strug viz Struhy

Struhy (Strug), část obce Čachovice, okres 1815: 8r
Mladá Boleslav

Sušice (Schüttenhofen, Sušice), okres 1818: 40r, 40v, 41r, 41v, 42r
Klatovy

Svatá Hora (Heiligen Berg), poutní místo u 1818: 47r
Příbrami, okres Příbram

Svéradice (Swjratice), okres Klatovy 1818: 43r

Swinj Brod viz Nymburk

Swjratice viz Svéradice

Šárka (Scharka), údolí, Hlavní město Praha 1815: 51r

Štěpánovice (Stepanowitz), část obce 1818: 17v
Klatovy, okres Klatovy

Šumava (Böhmischen Wälder, Böhmisches 1818: 2r, 31v, 32v-40v
Gebürge), pohoří

Švihov (Schwihau, Sswihow), hrad, okres 1818: 16v, 17r
Klatovy

Švihov (Schwihau, Sswihow), obec, okres 1818: 16r, 17r, 17v
Klatovy

Tauschim viz Lázně Toušeň

Tauß viz Domažlice

Teinitz viz Týnec

Teplá (Töpel), město a klášter, okres 1814: 12r
Karlovy Vary

Teplice (Teplitz), okres Teplice 1818: 2r

Teplitz viz Teplice	
Teschen – neurčená lokalita	1815: 22r
Tetín (Tetin), obec a hrad, okres Beroun	1814: 5v
Tetin viz Tetín	
Thaumühle viz Staré Splavy	
Točník (Točnik, Točnjk), hrad, okres Beroun	1814: 7r, 7v, 8r, 27v, 28v, 29r, 29v, 1818: 6v, 7r, 7v
Točnik viz Točník	
Točnjk viz Točník	
Töpel viz Teplá	
Troppau viz Opava	
Trosky , hrad, okres Semily	1815: 38r, 38v
Troslaw viz Tvrdošlav	
Trubín (Trubin), okres Beroun	1814: 6r, 8v, 1818: 4v, 5r, 5v, 6r
Trubin viz Trubín	
Třebeno – neurčená lokalita	1818: 40r
Tuchoměřice (Tuchomeřitz), okres Praha-západ	1815: 51v, 52v, 53r
Tuchomeřitz viz Tuchoměřice	
Turnau viz Turnov	
Turnov (Turnau), okres Semily	1815: 22v, 29v, 30r, 30v, 31r, 31v, 32r, 41v
Tuřice (Tuřitz), okres Mladá Boleslav	1815: 4r
Tuřitz viz Tuřice	
Tvrdošlav (Troslaw), část obce Velhartice, okres Klatovy	1818: 27v
Týnec (Teinitz), okres Klatovy	1818: 24v
Úhlava (Uhlawa)	1814: 15v
Uhlawa viz Úhlava	
Újezdec (Augezd), část obce syřenov, okres Semily	1815: 42r
Úloh (Auloh), část obce Běšiny, okres Klatovy	1818: 27v
Unter Bautzen viz Dolní Bousov	
Unter Krupau viz Dolní Krupá	
Unter Pösing viz Bezděz	
Uristadt viz Kuřívody	

Úslava (Bradawka)	1814: 11v, 15v
Valdice (Walditz), klášter, okres Jičín	1815: 40v, 42v, 43r
Valdice (Walditz), okres Jičín	1815: 40v
Valdštejn (Waldstein), hrad, okres Semily	1815: 32r, 32v, 33r, 33v
Valečov (Walečow), hrad, okres Mladá Boleslav	1815: 27r, 28r, 28v, 29r
Vejvanov (Weiwanow), okres Rokycany	1814: 20v
Velhartice (Welhartitz), okres Klatovy	1818: 9r, 23v, 27v, 28r, 28v, 29r, 29v, 30r, 30v, 31r, 31v
Velíz (Welisch), vrch u obce Kublov, okres Beroun	1814: 8v
Velká Chuchle (Kuchelbad), Praha 5, Hlavní město Praha	1818: 48v
Velký Bezděz (Pösig), vrch u obce Bezděz, okres Česká Lípa	1815: 8r, 13r, 13v, 15v, 24r
Věšín (Wëssjn), okres Příbram	1818: 45r, 45v
Vídeň (Wien), Rakousko (Spolková země Vídeň)	1818: 2r
Vinoř (Winarž, Winař), Praha 19, Hlavní město Praha	1814: 2v, 1815: 3r
Vlčtejn (Wildstein), hrad, okres Plzeň-jih	1818: 14v
Vltava (Moldau), řeka	1815: 2r
Vodokrty (Wodokert), část obce Řenče, okres Plzeň-jih	1818: 14v
Vráž (Wráž), okres Beroun	1814: 4v, 30v
Vrchbělá (Neudorf), část obce Bělá pod Bezdězem, okres Mladá Boleslav	1815: 14r
Vrchovany (Wrchhaben, Wirghaben, Wirkhaben), okres Česká Lípa	1815: 22r, 23r
Vydřiduch (Widržiduch), vrch mezi Holoubkovem a Rokycany, okres Rokycany	1814: 10r
Vysočany (Wissoczan), Praha 9, Hlavní město Praha	1814: 2r
Walditz viz Valdice	
Waldstein viz Valdštejn	
Walečow viz Valečov	
Weisen Berg viz Bílá Hora	
Weißen Berg viz Bílá Hora	

Weißkirche viz Zdice
 Weißwasser viz Bělá pod Bezdězem
 Weiwanow viz Vejvanoc
 Wejpowitz viz Ejpovice
 Welhartitz viz Velhartice
 Welisch viz Velíz
 Wëssjn viz Věšín
 Wicemilow viz Nymburk
 Widržiduch viz Vydřiduch
 Wien viz Vídeň
 Wildstein viz Vlčtejn
 Winarž viz Vinoř
 Winař viz Vinoř
 Wirghaben viz Vrchovany
 Wirkhaben viz Vrchovany
 Wissoczan viz Vysočany
 Wobern viz Obora
 Wobora viz Obora
 Wodokert viz Vodokrty
 Wokoř viz Okoř
 Wossek viz Osek
 Wozdau viz Hvožd'any
 Wráž viz Vráž
 Wrchhaben viz Vrchovany
Zahrádky (Neu Schloß, Neuschloß), okres 1815: 20r, 20v, 21v
 Česká Lípa
Zbiroh (Zbirow), město, okres Rokycany 1814: 19r, 19v, 20r, 27r, 1815:
 29v
Zbiroh (Zbirow), zámek, okres Rokycany 1814: 18v, 19r, 19v, 20r
 Zbirow viz Zbiroh
Zbraslav (Königssaal, Zbraslaw), Praha 5, 1818: 48v
 Hlavní město Praha
 Zbraslaw viz Zbraslav
Zdice (Zditz), okres Beroun 1814: 6v, 29v, 1815: 54r, 1818:
 6r, 6v
 Zditz viz Zdice

Zebín (Sebin), zaniklá obec u Jičína, okres Jičín 1815: 40r, 40v

Zittau viz Žitava

Zlíchov (Slichov), Praha 5, Hlavní město Praha 1815: 2r, 2v

Znaym viz Znojmo

Znojmo (Znaym), okres Znojmo 1815: 16v

Žebrák (Žebrak), hrad, okres Beroun 1814: 7r, 7v, 29v, 1818: 7r, 7v

Žebrák (Žebrak), město, okres Beroun 1814: 6v, 7r, 7v, 17v, 18v, 27r, 28r, 28v, 29v, 1815: 54r, 1818: 6v, 7r

Žebrak viz Žebrák

Železná Ruda (Eisenstein), okres Klatovy 1818: 31v, 34v, 35r, 35v, 36r, 36v, 37r, 37v, 38r

Žitava (Zittau), Německo (Spolková země Sasko) 1815: 16v

X. Seznam použitých zkratk

AHMP	Archiv Hlavního města Prahy
ANK	Archiv Národní knihovny
ANM	Archiv Národního muzea
AUK	Archiv Univerzity Karlovy
fol.	folio
inv. č.	inventární číslo
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
MHMP	Muzeum Hlavního města Prahy
NA	Národní archiv
pag.	pagina
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv

XI. Seznam pramenů a literatury

1. Nevydané prameny

Archiv Hlavního města Prahy

Kramerius Karel prof. (nezpracován).

Sbírka matrik, sign. HV N14, HV O10, JIL N6, JIL N7, JIL N12, JIL O8, JIL Z8, MIK Z11, MIK Z13.

Archiv Národní knihovny

Veřejná a univerzitní knihovna, Spisy číslované 1827–1918 (1919), roky 1836, 1837.

Veřejná a univerzitní knihovna, Spisy nečíslované – věcné skupiny, Zprávy o činnosti knihovny, roky 1836/1837, 1841/1842.

Veřejná a univerzitní knihovna, Spisy nečíslované – věcné skupiny, Osobní spisy, Spisy zaměstnanců, Kramerius Karl.

Archiv Národního muzea

BENEŠ František Xaver, inv. č. 9-13.

HEBER Alexandr František – MALOCH Antonín Vánkomil, inv. č. 30-31, 48.

Sbírka rukopisů, rkp. B č. 10, Památník Kryštofa Viléma Haranta z Polžic a Bezdružic z let 1631–1660.

Archiv Univerzity Karlovy

Katalogy posluchačů gymnázií v Čechách, Staroměstské gymnázium 1812, 1814, 1817, 1818.

Katalogy posluchačů filosofické fakulty UK, 1817–1819, 1821, 1822, 1824–1826.

Katalogy posluchačů právnické fakulty UK, 1820–23.

Literární archiv Památníku národního písemnictví

Kramerius Karel (nezpracován).

Petera Rohoznický František, bez inv. č. (deníky z let 1855–1877).

Varia, inv. č. 7.

Městské muzeum v Bělé pod Bezdězem

Fond muzejní knihovny, inv. č. 7784.

Muzeum Hlavního města Prahy

Sbírka historických fotografií, inv. č. 42265-42276, 48815, 48816.

Sbírka tisků, karton Kramerius, inv. č. 040029, 040030/001-013, 040251, 040266, 040279, 040419/001-002, 040419/004-005, 040424, 040425, 040426/001-005, 040427/001-005, 040428/001-003, 040431/001-006, 040437, 040557, 040558, 040572-040574, 040620, 040621, 041162, 041163, 042239/001-003, 042240, 042250, 042252/001-009, 042261-042263, 042306, 044413, 044414, 046919, 047675, 047676, bez inv. č.

Muzeum východních Čech

Fond Archeologického oddělení, sign. 212-216/52.

Národní archiv Praha

Archiv pražského arcibiskupství, inv. č. 1310 (sign. B 11/2), 2504-2547.

Státní oblastní archiv Plzeň

Sbírka matrik, římskokatolická farnost Klatovy, sign. SM 71, SM 715, SM 723, SM 264, SM 3907, SM 3908.

Státní okresní archiv Česká Lípa

Farní úřad Bezděz (nezpracován), pamětnice 1743–1920.

Farní úřad Jestřebí (nezpracován), spisy, rok 1815.

Farní úřad Kuřívody, inv. č. 33.

Státní okresní archiv Cheb

Německé gymnázium Cheb, inv. č. 62, 63, 789.

Státní okresní archiv Kutná Hora

Vocel Jan Erazim, inv. č. 11-17, 19.

Státní okresní archiv Praha-východ

Farní úřad Mnichovice, inv. č. 2.

Státní okresní archiv Semily

Děkanský úřad Turnov (nezpracován), farní kronika (sign. KR-378).

2. Vydané prameny

BEJBLÍK, Alois (ed.), *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, Praha 1977.

GRUND, Antonín (ed.), *Cestopis Bedřicha z Donína*, Praha 1940.

HÁJEK Z LIBOČAN, Václav, *Kronika česká*, Praha 1981.

HOJDA, Zdeněk, *Cesta Jana Quirina Jahna po západních Čechách roku 1797, Minulostí západočeského kraje XXIII.*, 1987, s. 201-230.

Jiří KUBEŠ (ed.), *Deník z cesty do Nizozemí v roce 1705*, Praha 2004.

KOŽÍK, František (ed.), *Cesta Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdruzic a na Pecce z království českého do Benátek, odtud do země svaté, země judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v pusté Arábii*, Praha 1988.

MATHESIUS, Bohumil (ed.), Václav Šašek z Bífkova, *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa*, Praha 1974.

SPĚVÁČEK, Jiří (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V.*, fasciculus 2 (1346–1350), Praha 1960.

ŠTURSOVÁ, Jana a kol., *Z korespondence Vojtěcha Krameria*, Říčany 1993.

VOLF, Josef, *Popis Radyně v deníku Karla Liboslava Kramériusa*, Plzeňsko XVIII., 1936, s. 7-12.

ZUMAN, František, *Jan Ev. Konopas, písmák v Sodoměři a jeho deník*, Časopis pro dějiny venkova 27-28, 1940, s. 142-155, 205-218, 1941, s. 25-39.

ZUMAN, František, *Z deníku selského písmáka Jana Konopasa*, Český lid (n.ř.) 1, 1946, s. 96, obálka č. 6 (2. a 3. s.) a č.7 (3. s.).

3. Literatura

ANDĚL, Rudolf a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III.*, Severní Čechy, Praha 1984.

BAHLCKE, Joachim – EBERHARD, Winfried – POLÍVKA, Miloslav, *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2001.

BAROCH, Miroslav, *500 let erbu draka – páni z Kunvaldu*, Heraldika a genealogie 41/3-4, 2008, s. 139-176.

BAŤKOVÁ, Růžena a kol., *Umělecké památky Prahy, Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*, Praha 1998.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV.*, Západní Čechy, Praha 1985.

BENEŠ, Luděk – MĚSTECKÁ, Sylva – SOSNOVEC, Pavel – WALDHAUSER, Jiří, *Průvodce historií města Benátek nad Jizerou*, Benátky nad Jizerou 1999.

- BERÁNEK, Karel a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy II (1622–1802)*, Praha 2005.
- BLÁHOVÁ, Marie – FROLÍK, Jan – PROFANTOVÁ, Nad'a, *Velké dějiny země Koruny české I.*, Praha a Litomyšl 1999.
- BLAU, Josef, *Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde*, Plzeň s. d. (1932–1934).
- BOSÁK, Ľubomír – KÝŠKA, Patrik, *Vrbové a Beňovský*, Vrbové 2005.
- BUBEN, Milan M., *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000.
- BUKAČOVÁ, Irena – NOVÁKOVÁ, Anna – BUBEN, Jindřich (edd.), František Alexandr Heber, *České hrady, zámky a tvrze*, díl třetí, Jižní Čechy, Praha 2008.
- BUKAČOVÁ, Irena (ed.), František Alexandr Heber, *České hrady, zámky a tvrze*, díl první, Západní Čechy, Praha 2002.
- BUKAČOVÁ, Irena (ed.), František Alexandr Heber, *České hrady, zámky a tvrze*, díl druhý, Severní Čechy, Praha 2006.
- BURIÁNEK, František – PILAŘ, Jan – STEHLÍK, Ladislav, *Klatovy*, Praha 1971.
- CIRONIS, Petros, *Historie města Rokycan*, I. díl, Rokycany 1993.
- ČERNÝ, V., *Kronikář Jan Konopas*, Český lid (n.ř.) 1, 1946, s.46.
- ČORNEJ, Petr, *České romantické dějepisectví mezi osvícenstvím a pozitivismem*, in: HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin, *Český romantismus v evropském kontextu*, Pardubice 1993, s. 48-86.
- DURDÍK, Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999.
- EDERER, Antonín, *Ulice a uličky Nového Města pražského a Vyšehradu*, Praha 2007.
- FAKTOROVÁ, Veronika, *Mezi poznáním a imaginací (Cestopis v obrozenecké literatuře)*, netištěná disertační práce na Ústavu bohemistiky FF Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2008.
- FAKTOROVÁ, Veronika, *Poutě horskými pustinami. K jedné z podob romantického cestopisu českého obrození*, in: *Jeden jazyk naše heslo buď IV*, Plzeň 2007, s. 193-201.
- FISCHER, Ernst, *Původ a podstata romantismu*, Praha 1966.
- FIŠERA, Zdeněk, *Encyklopedie městských bran v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2007.
- FRANCEK, Jindřich, *Jičínský historiograf A. V. M.*, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech 8, 1981, č. 2-3, s. 25-47.
- FRANCEK, Jindřich, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2002.

- FRÝZEK, Jiří, *Michal Silorad Patrčka*, in: PETRBOK, Václav (ed.), *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler. Sborník příspěvků ze symposia konaného 30.–31. května 1997 v Rychnově nad Kněžnou, Boskovice 1997*, s. 39-51.
- HÁJEK, Jaroslav – SVOBODA, Jiří, *Knihy o Řepích*, Praha 2006.
- HAMANNOVÁ, Brigitte, *Habsburkové, Životopisná encyklopedie*, Praha 1996.
- HANUŠ, Josef – JAKUBEC, Jan – MÁCHAL, Jan – VLČEK, Jaroslav, *Literatura česká devatenáctého století, díl první*, Praha 1911.
- HANZAL, Josef, *Od baroka k romantismu. Ke zrození novodobé české kultury*, Praha 1987.
- HÁS, Jiří, *Šlechtické rody na Rychnovku*, Praha 2001.
- HÄUPLER, Hans-Joachim, *Sklářská šlechta. Příspěvek k sociálním dějinám Šumavy a Bavorského lesa*, in: *Sklo bez hranic (Glas ohne Grenzen) 2*, Sušice 1999, s. 31-56.
- HAUSENBLAS, Ondřej – JANÁČKOVÁ, Jana – KUSÁKOVÁ, Lenka (edd.), *Václav Rodomil Kramerius. Knížky lidového čtení*, Praha 1988.
- HAVRÁNEK, Jan a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy III (1802–1918)*, Praha 1997.
- HEBER, František Alexandr, *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser I–VII*, Praha 1843–1849.
- HLADKÝ, Ladislav, *K vývoji národního obrození v severovýchodních Čechách*, in: PETRBOK, Václav (ed.), *Východočeské Athény a Josef Liboslav Ziegler. Sborník příspěvků ze symposia konaného 30.–31. května 1997 v Rychnově nad Kněžnou, Boskovice 1997*, s. 8-24.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2002.
- HLAVAČKA, Milan, *Cestování v éře dostavníku. Všední život na středoevropských cestách*, Praha 1996.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005.
- HLÍDEK, Leopold, *Zlíchov jindy a dnes*, Praha 1933.
- HOFMAN, Karel, *Staré rokycanské domy I.*, Rokycany 1996.
- HOJDA, Zdeněk, *Cestování v době biedermeieru*, in: *Biedermeier v Českých zemích, sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 6.–8. března 2003*, Praha 2004.
- HOLEC, František, *Zaniklé vesnice na území hlavního města Prahy*, Pražský sborník historický XXIX, 1996, s. 117-148.
- HOLÝ, Vladimír, *Královský hvozď na Šumavě před třicetiletou válkou*, Domažlice 2007.
- HONZÁK, František – PEČENKA, Marek – STELLNER, František – VLČKOVÁ, Jitka, *Evropa v proměnách staletí*, Praha 1997.

- HORPENIAK, Vladimír, *Z historického místopisu zmizelé Šumavy*, Vlastivědný sborník Šumavy 5, 2001, s. 177-183.
- HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin, *Romantismus a romantismy*, Praha 2005.
- HRBATA, Zdeněk, *Hrady a jejich zříceniny*, in: Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie, Praha 1997.
- HRBATA, Zdeněk, *Romantismus a Čechy*, Jinočany 1999.
- HROCH, Miroslav, *Na prahu národní existence*, Praha 1999.
- HRUBEŠ, Josef – HRUBEŠOVÁ, Eva, *Pražské domy vyprávějí... V*, Praha 1999.
- JÁNSKÝ, Karel, *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy*, Praha 1953.
- JIRÁSEK, Alois, *F. L. Věk*, díl III., Praha 1976.
- KAFKA, František, *Karel IV. Historie života velkého vladaře*, Praha 2002.
- KALAŠOVÁ, Marcela, *Cesty lidového písmáka Jana Evangelisty Konopase po hradních zříceninách*, Hláska XXI, 2010, č. 1, s. 4-8.
- KASÍK, Stanislav – MAŠEK, Petr – MŽYKOVÁ, Marie, *Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002.
- KINSKÝ, K., *Spisovatel P. Jindřich Labe*, Beseda. Obrázkový čtrnáctideník Českého ráje a Podkrkonoší V., 1948, s. 236.
- KLEMPERA, Josef, *Vodní mlýny v Čechách I.*, Praha 2000.
- KLEMPERA, Josef, *Vodní mlýny v Čechách IV.*, Praha 2001.
- Kniha o Zličínu a Sobínu*, Praha 2005.
- VON KRUSENSTJERN, Benigna, *Was sind Selbstzeugnisse? Begriffskritische und quellenkundliche Überlegungen anhand von Beispielen aus dem 17. Jahrhundert*, in: VAN DÜLMEN, Richard – FLAIG, Egon – JEGGLE, Utz a kol. (edd.), *Historische Anthropologie, Kultur, Gesellschaft, Alltag 2*, 1994, s. 462-471.
- KUČA, Karel, *České, moravské a slezské zvonice*, Praha 2001.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1–7*, Praha 1996–2008.
- KUDRLIČKA, Vilém – ZÁLOHA, Jiří, *Umění šumavských sklářů*, České Budějovice 1987.
- KUSÁKOVÁ, Lenka, *Český cestopis v časopisech 20. let 19. století*, in: *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*, Ústí nad Labem 1995, s. 112-118.
- KUTNAR, František, *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeneckého lidu*, Praha 1948.
- LAŠŤOVKOVÁ, Barbora, *Pražské usedlosti*, Praha 2001.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *Máchovy „hrady spatřené“. K 150. výročí básníkovy narození*, Zprávy památkové péče XX, 1960, s. 105-111.

- LENDEROVÁ, Milena, „A ptáš se, knížko má...“ *Ženské deníky 19. století*, Praha 2008.
- LNĚNIČKOVÁ, Jitka, *České země v době předbřeznové 1792–1848*, Praha 1999.
- LOCH, Jan, *Heraldické památky v kostele sv. Jindřicha a Kunhuty v Praze*, Heraldická ročenka 2005, s. 3-90.
- LOCH, Jan, *Heraldika a soukromý život Albrechta z Valdštejna a Frýdlantu*, Heraldická ročenka 2003-2004, s. 3-72.
- LOUDA, Jiří – MACLAGAN, Michael, *Lines of succession. Heraldry of the royal families of Europe*, Londýn 1995.
- LUDVÍK, Josef Myslimír, *Myslimír, po horách Krkonošských putující*, Čechoslav, č. 27 z 3. 7. 1824, s. 209-213, č. 28 z 10. 7. 1824, s. 218-223, č. 29 z 17. 7. 1824, s. 226-229, č. 30 z 24. 7. 1824, s. 233-237.
- MANSFELD, Bedřich (red.), *Sto let Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách 1833–1933*, Praha 1934.
- MANSFELD, Bedřich a kol., *Průvodce světem techniky*, Praha 1937.
- MATĚJKA, Pacifik M., *Seznamy představených kapucínských klášterů podřízených provincialátu v Praze*, *Paginae historiae* 13, Praha 2005, s. 140-269.
- MAYER, Václav, *Sto let české průmyslové školy*, Praha 1937.
- MEISSNER, August Gottlieb, *Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen*, Praha 1798.
- MÍKA, Zdeněk, *Zábava a slavnosti staré Prahy od konce 18. do počátku 20. století*, Praha 2008.
- MRÁZ, Bohumír, *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*, Praha 1988.
- MRKVIČKA, Jan Nepomuk, *Popis a historicko-architektonický průvodce barokním chrámem Nanebevzetí Panny Marie v Přešticích*, Přeštice 2000.
- NOVOTNÝ, Jan, *Matěj Václav Kramerius: studie s ukázkami z díla*, Praha 1973.
- Ottův slovník naučný* II–IV, VI–VII, X–XX, XXII–XXVII, Praha 1889–1891, 1893, 1896–1908.
- PÁNEK, Karel – BENEŠ, Vladimír – LORENC, František, *Z historie města Žebráku*, Žebrák 2000.
- PAVEL, Jakub, *Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století*, SAP 25/1975, č. 1., s. 143-290.
- PAVLÍKOVÁ, Marie, *Bolzanovo působení na pražské univerzitě*, Praha 1985.
- PLAČEK, Miroslav – FUTÁK, Peter, *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*, Praha 2006.
- PLCH, Jaromír, *Antonín Marek*, Praha 1974.
- PODLAHA, Antonín, *Posvátná místa království českého*, řada 1, Arcidiecese pražská II., III., IV., Praha 1908–1910.

POHORSKÝ, Miloš (ed.), Karel Hynek Mácha, *Dílo I. Máj, básně, dramatické, dopisy*, Praha 1986.

POHORSKÝ, Miloš (ed.), Karel Hynek Mácha, *Dílo II. Prózy, zápisníky, deníky*, Praha 1986.

POCHE, Emanuel a kol., *Umělecké památky Čech 1–4*, Praha 1977–1982.

PROFOUS, Antonín, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I.–IV.*, Praha 1949–1957.

Programm des k. k. Gymnasiums auf der Kleinseite in Prag für das Schuljahr 1851–1855, 1856–1860, 1863–1870, Praha 1851–1855, 1856–1860, 1863–1870.

PROCHÁZKA, Martin – HRBATA, Zdeněk, *Evropský romantismus a české obrození*, in: HRBATA, Zdeněk – PROCHÁZKA, Martin (red.), *Český romantismus v evropském kontextu*, Pardubice 1993, s. 5-25.

ROUBÍK, František, *Silnice v Čechách a jejich vývoj*, Praha 1938.

ROUBÍK, František, *Soupis map Českých zemí 1*, Praha 1952.

ROUBÍK, František, *Topografický a kartografický materiál v pozůstalosti Augusta Sedláčka*, *Časopis společnosti přátel starožitností LVII.*, 1949, s. 193-197.

ROŽMBERSKÝ, Petr – NOVOBILSKÝ, Milan, *Královský hrad Radyně*, Plzeň 1998.

RYNEŠ, Václav, *Rod Volšanských v Klatovech*, *Heraldika VI*, 1973, č. 1, s. 56-57.

SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze království Českého 1–15*, Praha 1882–1927.

SEDLÁČEK, August, *Místopisný slovník historický*, Praha 1998.

SEDLÁČEK, August, *Paměti z mého života*, Praha 1924.

SEYFERT, Ingeborg, *Skláři bez hranic. O sklářích ze slavných sklářských rodů, kteří se v období od 16. do 19. století stěhovali přes česko-bavorskou hranici*, in: *Sklo bez hranic (Glas ohne Grenzen) 1*, Sušice 1998, s. 61-88.

SCHALLER, Jaroslav, *Topographie des Königreichs Böhmen: Darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden I–XVI*, 1785–1790.

Schematismus für das Königreich Böhmen auf das gemeine Jahr 1815, Praha 1815.

SCHULZE, Winfried, *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegungen für die Tagung „Ego-Dokumente“*, in: SCHULZE, Winfried (ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte (Selbstzeugnisse der Neuzeit 2)*, Berlín 1996, s. 11-30.

SÍS, Vladimír, *Olšany*, Praha 1929.

- SKLENÁŘ, Karel, „Kastellologická poezie“ chalupníka Jana Evangelisty Konopase, *Castellologica bohemia* 9, Praha 2004, s. 389-396.
- SKLENÁŘ, Karel, *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*, Praha 2005.
- SKLENÁŘ, Karel, *Hrady a tvrze v zápiscích Václava Krolmuse (1852–1861)*, *Castellologica bohemia* 8, 2002, s. 483-494.
- SKLENÁŘ, Karel, *Jan Erazim Vocel a počátky studia českých hradů*, *Castellologica bohemia* 10, 2006, s. 9-30.
- SKLENÁŘ, Karel, *Tvrze na Kutnohorsku v zápisníku Františka Beneše (1840)*, *Castellologica bohemia* 6, Praha 1998, s. 451-454.
- Statistický lexikon obcí České republiky 2005: podle správního rozdělení k 1. 1. 2005 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001*, Praha 2005.
- STERZINGER, Josef, *Německočeský slovník – Deutschböhmisches Wörterbuch*, Praha [1893–1895].
- STRATIL, Karel, *Dva neznámí malíři žijící v Uherském Hradišti před sto lety a osudy jejich obrazů*, *Slovácko* 40/1998, s. 282-288.
- STURM, Heribert, *Ostlexikon der böhmischen Länder 1910–1965*, Mnichov a Vídeň 1977–1983.
- ŠAFRÁNEK, Jan, *Za českou osvětu. Obrázky z dějin školství středního*, Praha 1898.
- ŠMILAUEROVÁ, Adéla, *Zámecká kaple sv. Josefa ve Lnářích*, netištěná bakalářská práce na KTF UK v Praze, 2006.
- ŠTĚTINA, Karel – PÖSL, František – KASKA, František, *Jubilejní Památník c. k. vyššího gymnasia jičínského (1807–1907)*, Jičín 1907.
- ŠTIESS, Bedřich, *Sklářská rodina Abelů*, *Časopis společnosti přátel starožitností LVIII*, 1850, č. 1, s. 65-75.
- ŠŤOVÍČEK, Ivan a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002.
- THEIN, Pavel, *Moric Lüßner*, *Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové III*, 1976, č. 4, s. 16-35.
- TURČÍN, Oldřich, *Libuň*, *Muzejní noviny* č. 13, Jičín 1998, s. 1-4.
- ÚLOVEC, Jiří, *Hrady, zámky a tvrze Klatovska*, Praha 2004.
- ÚLOVEC, Jiří, *Ohrožené hrady, zámky a tvrze Čech*, díl 2., Praha 2005.
- VANČURA, Jindřich, *Almanach vzpomínek bývalých žáků gymnasia klatovského*, Klatovy 1912.
- VIK, Josef, *Benátky nad Jizerou, průvodce po historii a památkostech města a okolí*, Benátky nad Jizerou 1953.
- VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan a kol., *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997.
- VLČEK, Pavel a kol., *Umělecké památky Prahy, Staré Město, Josefov*, Praha 1996.

- VLČEK, Pavel, *Ilustrovaná encyklopedie českých zámků*, Praha 2001.
- VOLF, Josef, *Putování K. L. Kramériusa po Čechách*, Venkov, úřední list republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu, ročník XXXI., č. 22., 26. 1. 1936, s. 3-4.
- VYLETA, Milouš a kol., *Tisíc let Starého Plzeň 976–1976*, Plzeň 1976.
- WALDSTEIN-WARTENBERG, Berthold, *Markvartici. Z historie české nejstarší české šlechty z ranné[!] doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000.
- FREIHERR VON WREDE, Alphons, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, Band III, Hälfte 2., Vídeň 1901.
- ZÁRUBA, Vladimír – KOBLASA, Pavel, *Šumava – místopisný slovník*, České Budějovice 2000.
- Zdice: kapitoly z historie a současnosti města*, Zdice 2004.
- ZUMAN, František, *Pootavské papírny*, Praha 1934.
- ŽEMLIČKA, Josef, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 2007.

4. Internetové zdroje

- http://cs.wikipedia.org/wiki/Krte%C5%88#Kostel_sv._Jana_a_Pavla, vyhledáno dne 20. 3. 2009.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Baptiste_Labat, vyhledáno dne 10. 11. 2008.
- http://krkonose.krnep.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=9389&Itemid=27, vyhledáno dne 18. 2. 2009.
- <http://nymburk.evangnet.cz/?page=II>, vyhledáno dne 18. 2. 2009.
- <http://www.doksy.com/o-meste/historie/>, vyhledáno dne 19. 12. 2008.
- http://www.fp.vslib.cz/kad/materialy/nastenka/Pro_verejnost/Projekty/Bozi-hrob-v-Liberce-1772/CD%20BOZI%20HROB/PDF/preklad.pdf, vyhledáno dne 27. 3. 2009.
- <http://www.genealogy.euweb.cz/bohemia/bohemia3.html>, vyhledáno dne 9. 4. 2009.
- <http://www.genealogy.euweb.cz/bohemia/czernin1.html>, vyhledáno dne 15. 4. 2009.
- <http://www.hrady.cz/index.php?OID=3672>, vyhledáno dne 25. 11. 2008.
- <http://www.hrady.cz/index.php?OID=4290>, vyhledáno dne 9. 2. 2009.
- <http://www.hrady.cz/index.php?OID=725>, vyhledáno dne 25. 11. 2008.
- http://www.hrady.cz/wnd_show_text.php?tid=1721, vyhledáno dne 12. 2. 2009
- <http://www.klatovy.cz/klatovy/fr.asp?tab=snet&id=2158&burl=>, vyhledáno dne 9. 2. 2009.
- http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/bazilika_sv_jiri/searchresult=sv.+Ji%F8%E D#searchres, vyhledáno dne 25. 11. 2008.

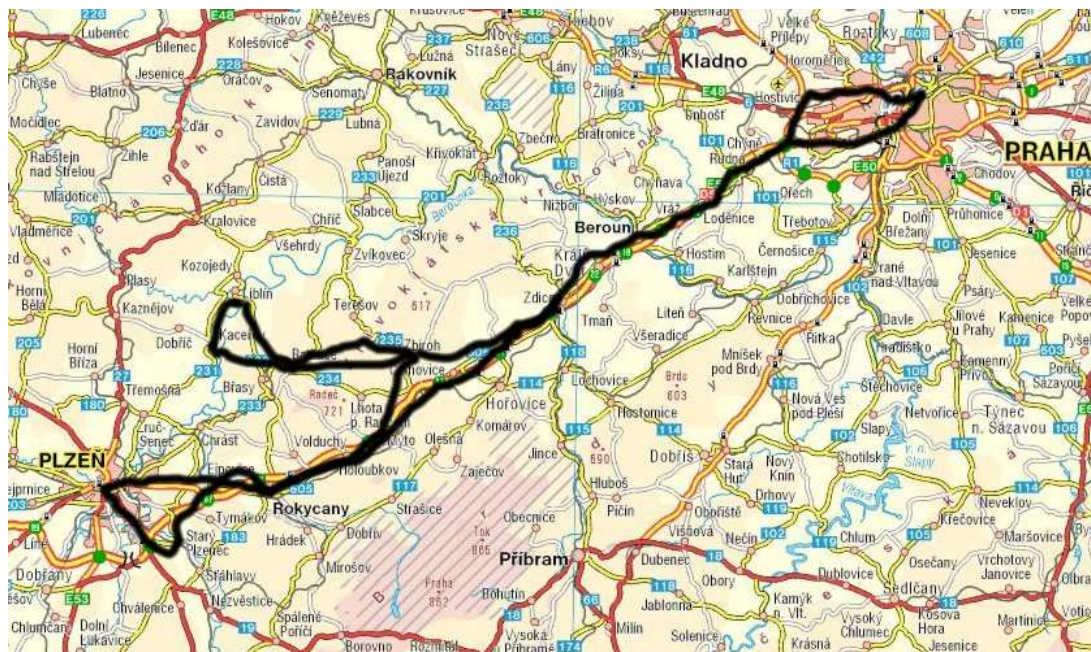
http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/panna_marie_vitezna_na_bile_hore/searchresult=Panny+Marie+V%EDt%ECzn%E9#searchres, vyhledáno dne 25. 11. 2008.

<http://www.praha-vinor.cz/zamek.htm>, vyhledáno dne 25. 11. 2008.

<http://www.susice-sumava.cz/chram-sv-felixe.php>, vyhledáno dne 12. 3. 2009

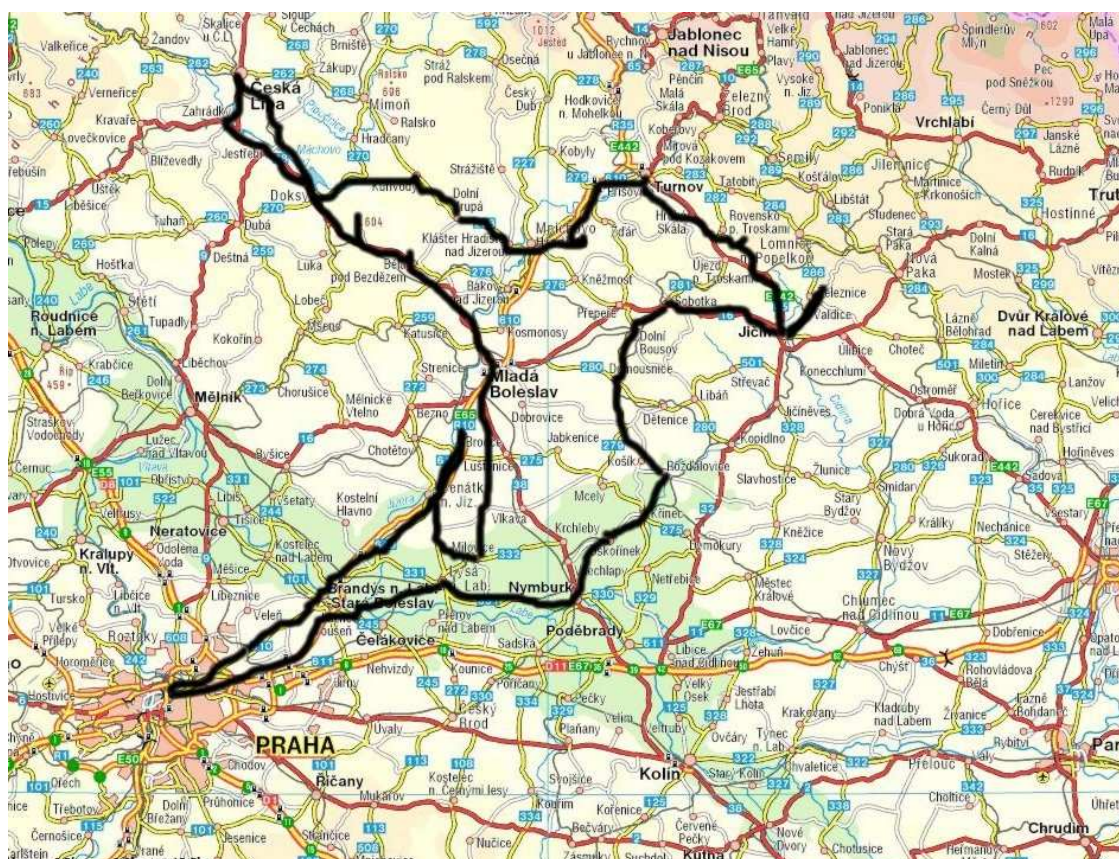
<http://www.trosky.cz/rajnet/web/zobraz.asp?id=228>, vyhledáno dne 9. 4. 2009.

XII. Přílohy

Itinerář: Praha – Bílá Hora – Zličín – Chrášťany – Dušníky – Hořelice – Loděnice – Vráž – Beroun – Počaply – Trubín – Zdice – Žebrák – Cerhovice – Mýto – Holoubkov – Rokycany – Ejpovice – Plzeň – Černice – Radyně – Starý Plzenec – Letkov – Ejpovice – Klabava – Rokycany – Holoubkov – Mýto – Zbiroh – Drahoňův Újezd – Biskoupky – Vejvanov – Chomle – Radnice – Němčovice – Libštejn – Kaceřov – Radnice – Zbiroh – Drozdov – Žebrák – hrad Točník – Zdice – Levín – Počaply – Králův Dvůr – Beroun – Vráž – Loděnice – Hořelice – Dušníky – Chrášťany – Motol – Košife – Praha

Obr. 1. Mapa s trasou cesty absolvované roku 1814 a seznam navštívených míst. Trasu cesty zakreslila autorka.

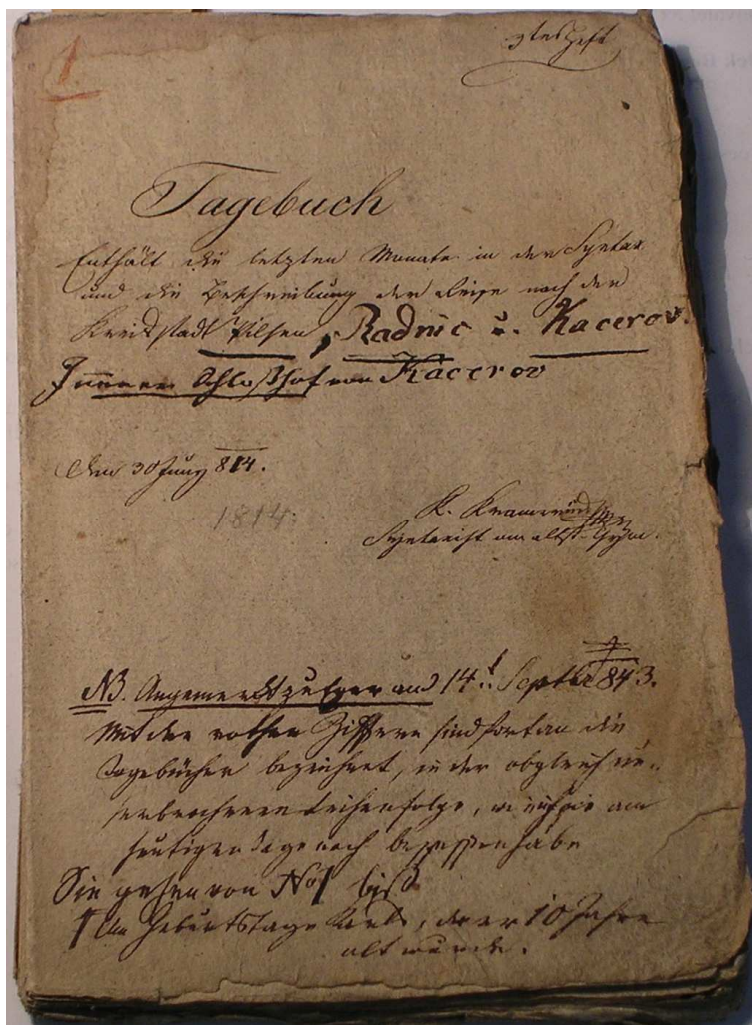
Itinerář: Poříčská brána (Praha) – Vnoř – Brandýs nad Labem – Stará Boleslav – Tuřice – Předměřice nad Jizerou – Staré Benátky nad Jizerou – Benátky nad Jizerou – Dražice – Brodce – Horky nad Jizerou – Dražice – Staré Benátky – Mladá – Lipník – Bezdčín – Mladá Boleslav – Michalovice – Čistá – Bělá pod Bezdězem – Vrchbělá – ves Bezděz – Bezděz – Doksy – Staré Splavy – Provoďín – Okřešice – Česká Lípa – Sosnová – Zahrádky – Jestřebí – Nový Berštejn – Vrchovany – Starý Berštejn – Skalka u Doks – Doksy – Kuřívody – Dolní Krupá – Mukařov – Klášter Hradiště nad Jizerou – Mnichovo Hradiště – Valečov – Skalka – Mužský – Březina – Podolí – Příšovice – Čtveřín – Turnov – Nová Ves – Valdštejn – Podhájí – Hrubá Skála – Trosky – Libuň – Kněžnice – Jinolice – Jičín – Zebín – Valdice – Bradlec – Valdice – Jičín – Drštěkryje – Samšina – Sobotka – Dolní Bousov – Řitonic – Domousnice – Rožďalovice – Křinec – Oskořínek – Nymburk – Kostomlaty nad Labem – Lysá nad Labem – Lázně Toušeň – Poříčská brána (Praha)

Obr. 2. Mapa s trasou cesty absolvované roku 1815 a seznam navštívených míst. Trasu cesty zakreslila Ing. Ludmila Zažimalová.

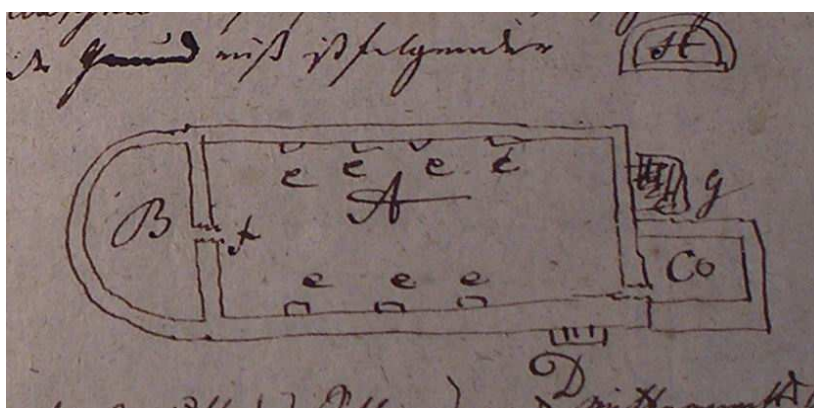

Itinerář: Praha – Bílá Hora – Zličín – Loděnice – Beroun – Králův Dvůr – Počaply – Trubín – Zdice – Žebrák – hrad Točnick – hrad Žebrák – Cerhovice – Mýto – Holoubkov – Rokycany – Plzeň – Radyně – Chválenice – Osek u Dolní Lukavice – Vodokrty – Přeštice – Lužany – Borovy – Červené Poříčí – Švihov – Kokšín – Dehtín – Štěpánovice – Klatovy – Červený mlýn u Klatov – Klatovy – Loreta – Týnec – Klenová – Javor – Lehom – Lukavice – Kozí – Běšiny – Tvrdoslav – Nemilkov – Velhartice – Stojanovice – Častonice – Kochánov – Javorná – Železná Ruda – Ruperlhof – Hartmanice – Dolejší Krušec – Nuzerov – Sušice – hrad Rabí – Horažďovice – Svěradice – Lnářský Malkov – Kadov – Pole – Lnáře – Řiště – Bělčice – Hvoždany – Roželov – Hutě pod Třemšínem – Věšín – Rožmitál pod Třemšínem – Příbram – Dubno – Dlouhá Lhota – Dobříš – Mníšek pod Brdy – Zbraslav – Velká Chuchle – Praha

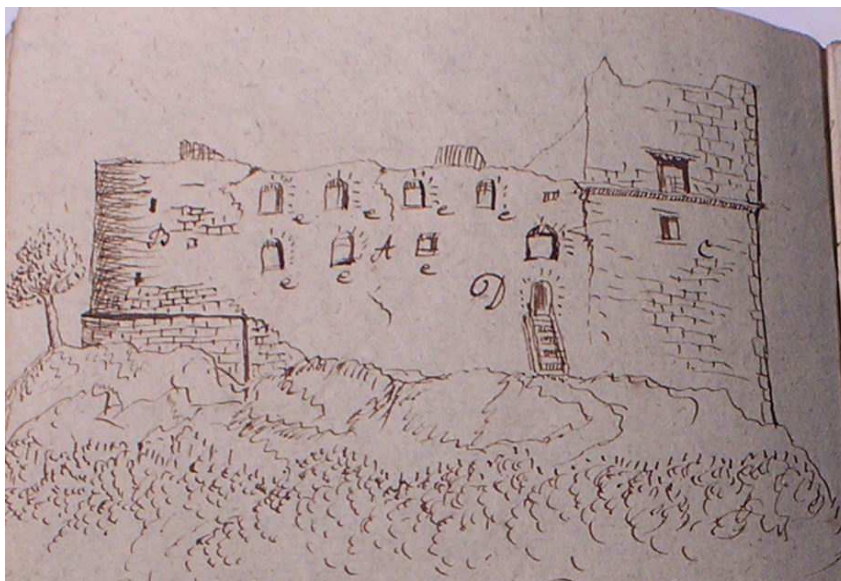
Obr. 3. Mapa s trasou cesty absolvované roku 1818 a seznam navštívených míst. Trasu cesty zakreslila autorka.

Obr. 4 Titulní strana deníku z roku 1814 (Tagebuch 1814, fol. 1r). Foto autorka.

Obr. 5 Kresba půdorysu hradu Radyně (Tagebuch 1814, fol. 14r). Foto autorka.

Obr. 6 Kresba hradu Radyně (Tagebuch 1814, fol. 14v). Foto autorka.

Obr. 7 Kresba hradu Klabavy a poutního kostela Navštívení Panny Marie (Tagebuch 1814, fol. 17v). Foto autorka.

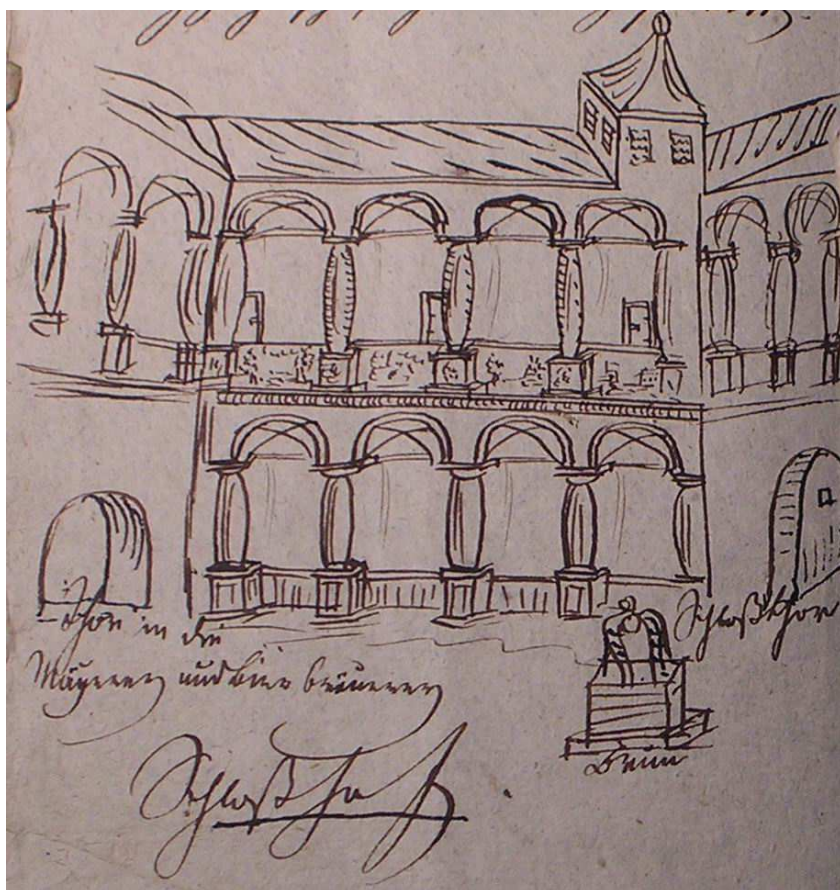

Obr. 8 Kresba zámku Zbirohu (Tagebuch 1814, fol. 18v). Foto autorka.

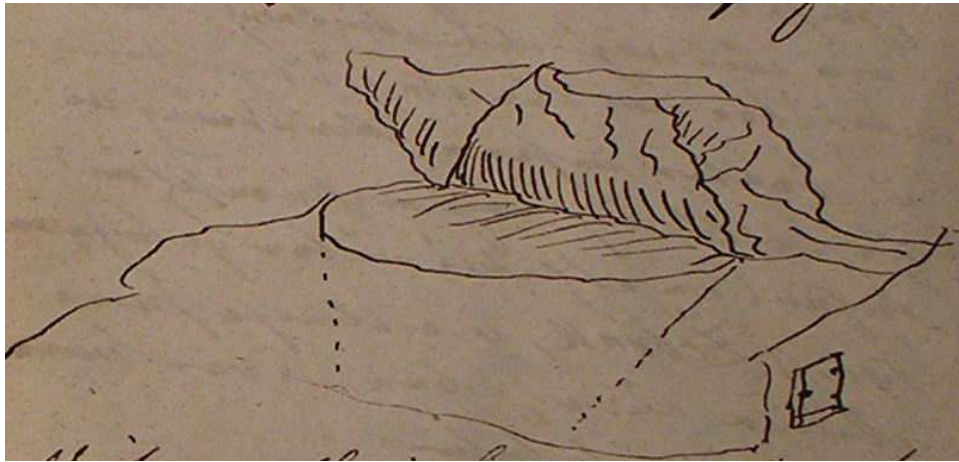

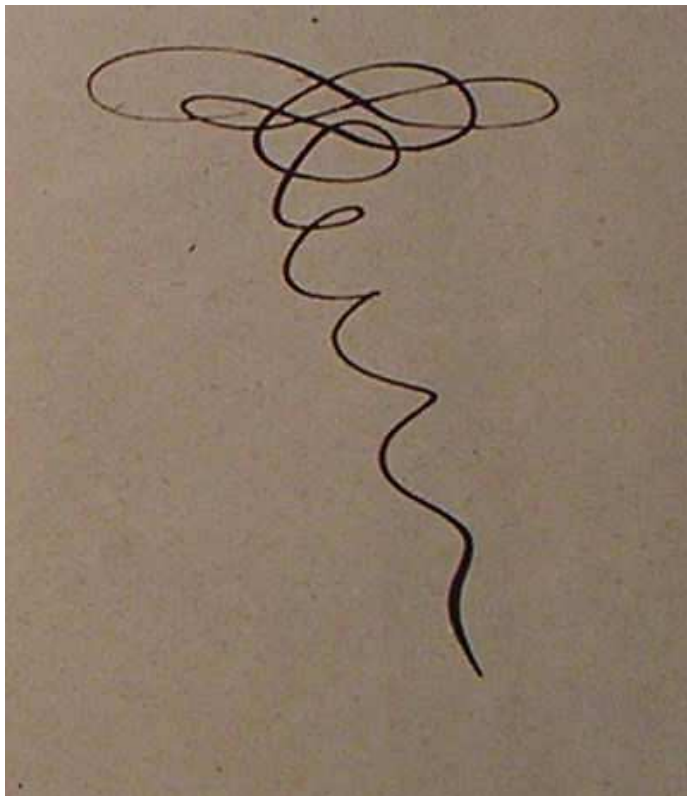
Obr. 9 Kresba hradu Libštejna (Tagebuch 1814, fol. 23r). Foto autorka.

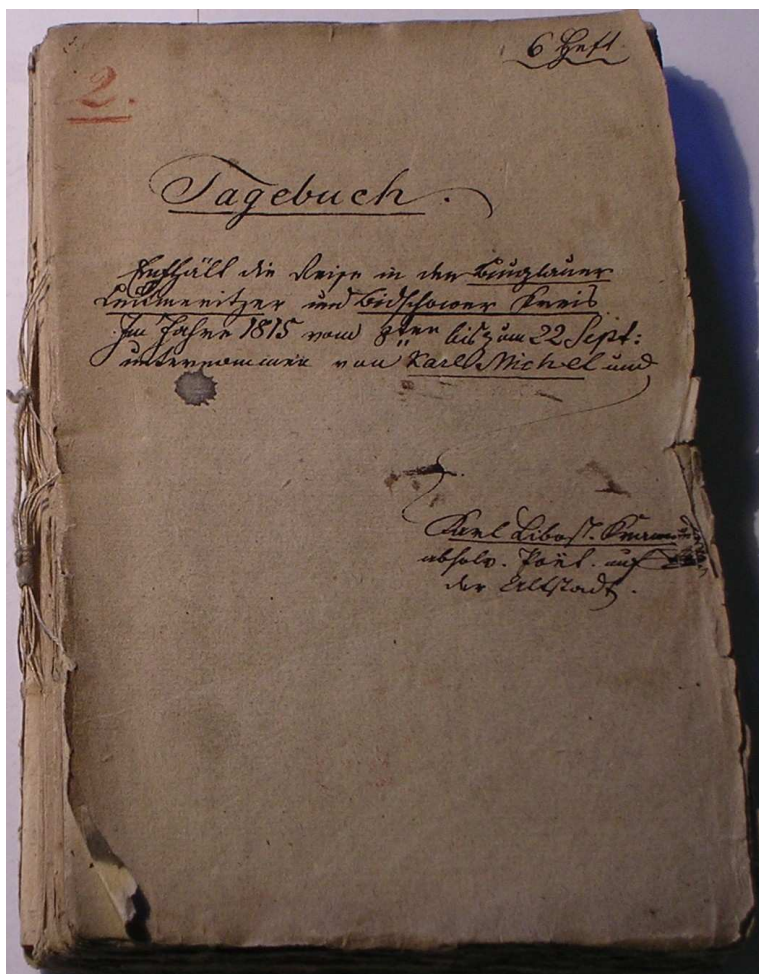
Obr. 10 Kresba nádvoří zámku Kaceřova (Tagebuch 1814, fol. 24v). Foto autorka.

Obr. 11 Kresba skály u hradu Točnicku (Tagebuch 1814, fol. 29r). Foto autorka.

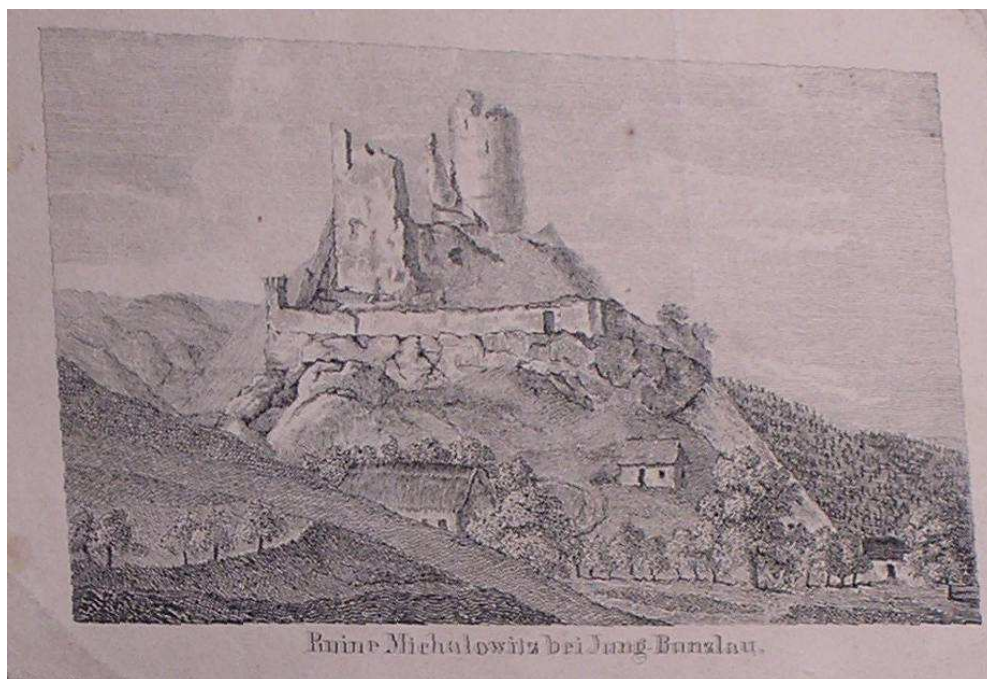
Obr. 12 Ozdobné zakončení textu deníku z roku 1814 (Tagebuch 1814, fol. 31r).
Foto autorka.

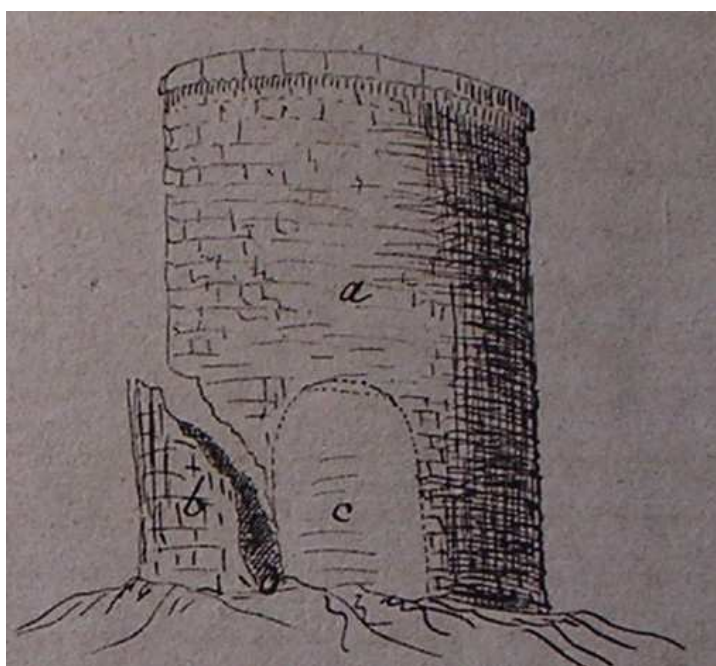
Obr. 13 Titulní strana deníku z roku 1815 (Tagebuch 1815, fol. 1r). Foto autorka.

Obr. 14 Kresba hradu Michalovic (Tagebuch 1815, všita mezi fol. 11v a 12r).
Reprodukcí zajistil LA PNP.

Obr. 15 Hrad Michalovice na rytině neurčené provenience, počátek 19. století (Tagebuch 1815, volně vložena mezi fol. 11v a 12r). Foto autorka.

Obr. 16 Kresba věže hradu Michalovic (Tagebuch 1815, fol. 12r). Foto autorka.

Obr. 17 Kresba hradu Bezdězu (Tagebuch 1815, všita mezi fol. 14v a 15r).
Reprodukcí zajistil LA PNP.

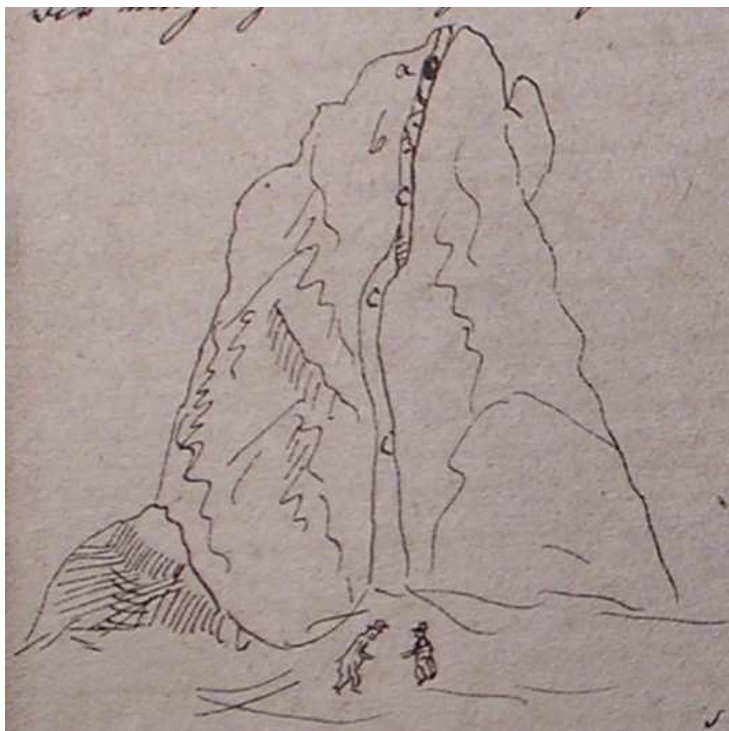

Obr. 18 Kresba hradu Starého Berštejna (Tagebuch 1815, všita mezi fol. 22v a 23r). Reprodukci zajistil LA PNP.

Obr. 19 Kresba hradu Valečova (Tagebuch 1815, všita mezi fol. 28v a 29r).
Reprodukcí zajistil LA PNP.

Obr. 20 Kresba skalního útvaru poblíž Hrubé Skály (Tagebuch 1815, fol. 35v).
Foto autorka.

Obr. 21 Zámek Hrubá Skála na rytině neurčené provenience, počátek 19. století
(Tagebuch 1815, všita mezi fol. 35v a 36r). Foto autorka.

Obr. 22 Hrad Trosky na rytině neurčené provenience, počátek 19. století (Tagebuch 1815, všita mezi fol. 37v a 38r). Foto autorka.

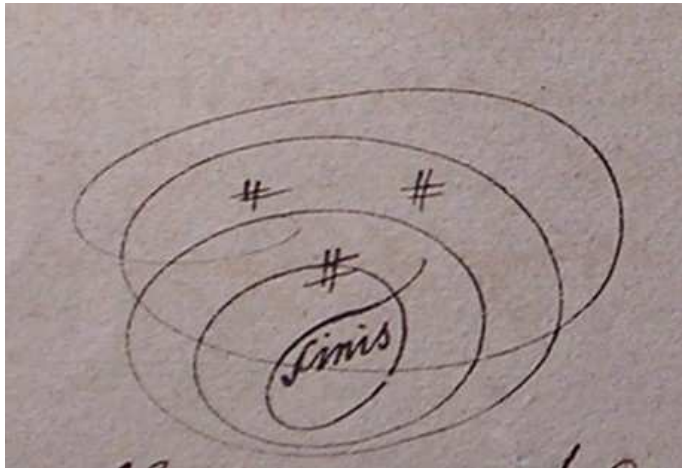
Obr. 23 Město Jičín na rytině neurčené provenience, počátek 19. století (Tagebuch 1815, všita mezi fol. 39v a 40r). Foto autorka.

Obr. 24 Hrad Kumburk na rytině neurčené provenience, počátek 19. století (Tagebuch 1815, všita mezi fol. 41v a 42r). Foto autorka.

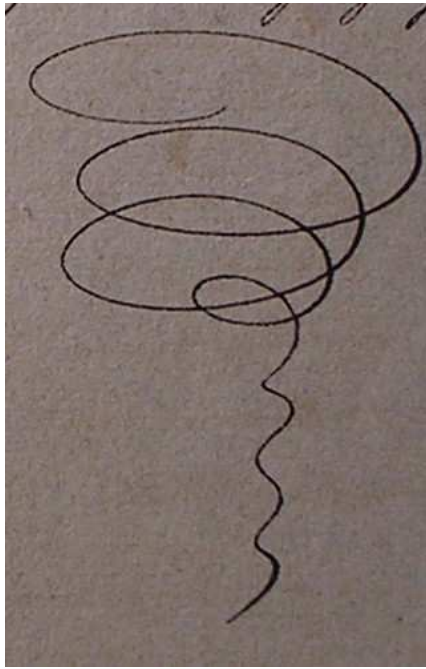
Obr. 25 Kresba záměčku Humprehtu (Tagebuch 1815, fol. 44v). Foto autorka.

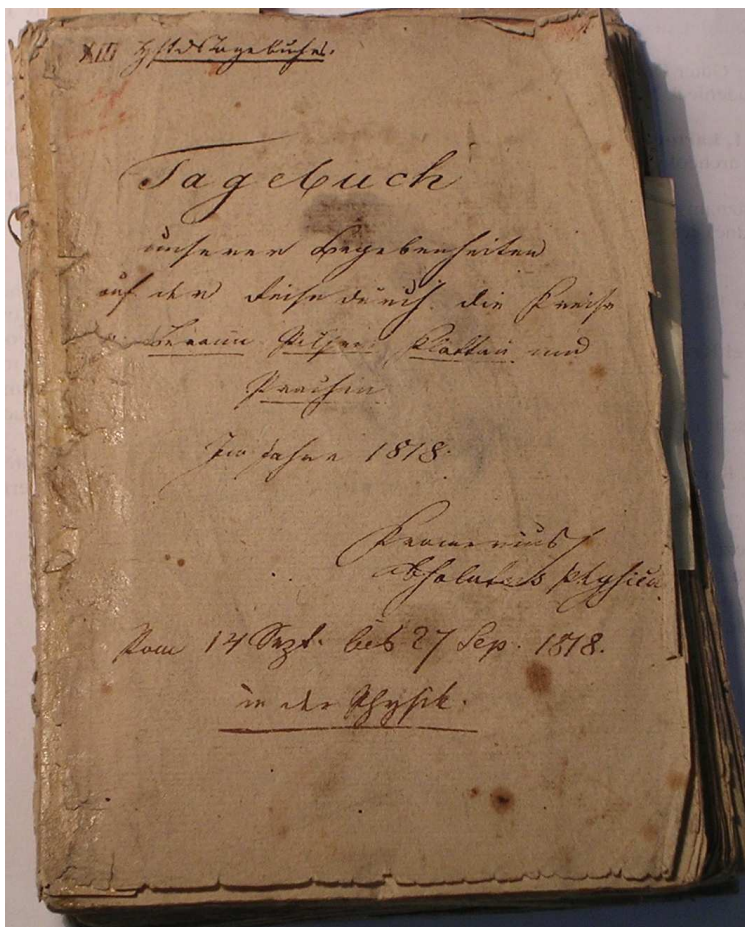
Obr. 26 Ozdobné zakončení textu popisujícího prázdninovou cestu absolvovanou v roce 1815 (Tagebuch 1815, fol. 49v). Foto autorka.

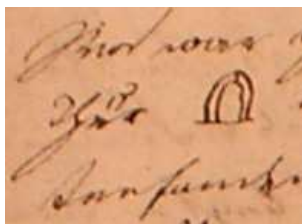
Obr. 27 Hrad Okoř na rytině neurčené proveniencie, počátek 19. století (Tagebuch 1815, všita mezi fol. 52v a 53r). Foto autorka.

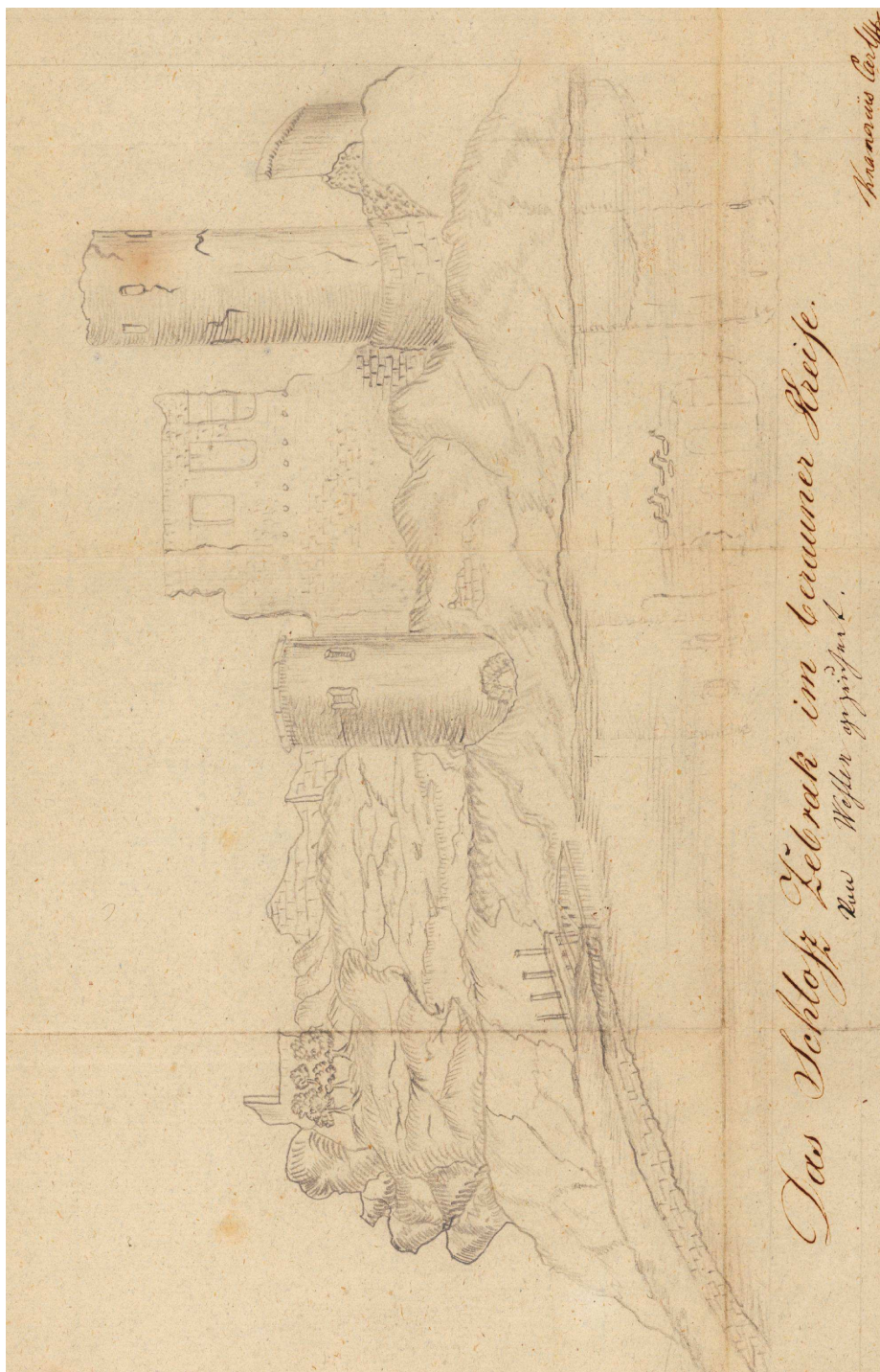
Obr. 28 Ozdobné zakončení textu deníku z roku 1815 (Tagebuch 1815, fol. 56r).
Foto autorka.

Obr. 29 Titulní strana deníku z roku 1818 (Tagebuch 1818, fol. 1r). Foto autorka.

Obr. 30 Kresba ostění dveří (Tagebuch 1818, fol. 7v). Foto autorka.

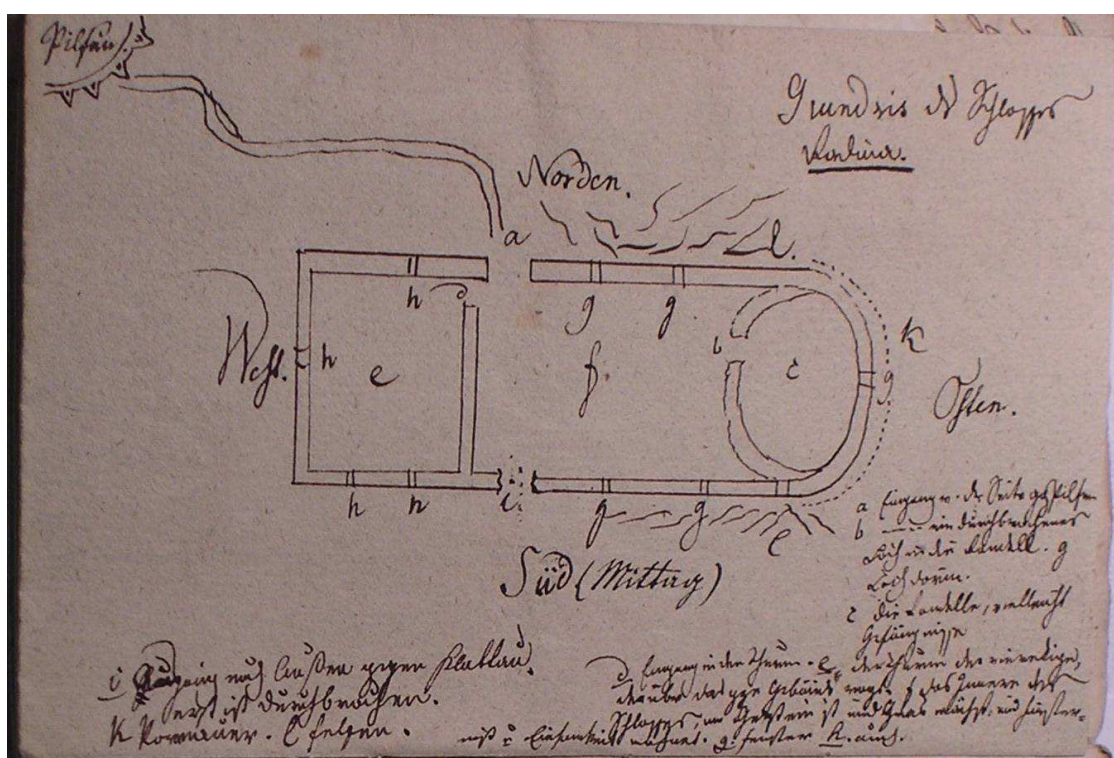
Obr. 31 Kresba hradů Žebráku a Točnicku (Tagebuch 1818, všita mezi fol. 7v a 8r). Reprodukcí zajistil LA PNP.

Obr. 32 Kresba hradu Radyně (Tagebuch 1818, všita mezi fol. 11v a 12r).
Reprodukcí zajistil LA PNP.

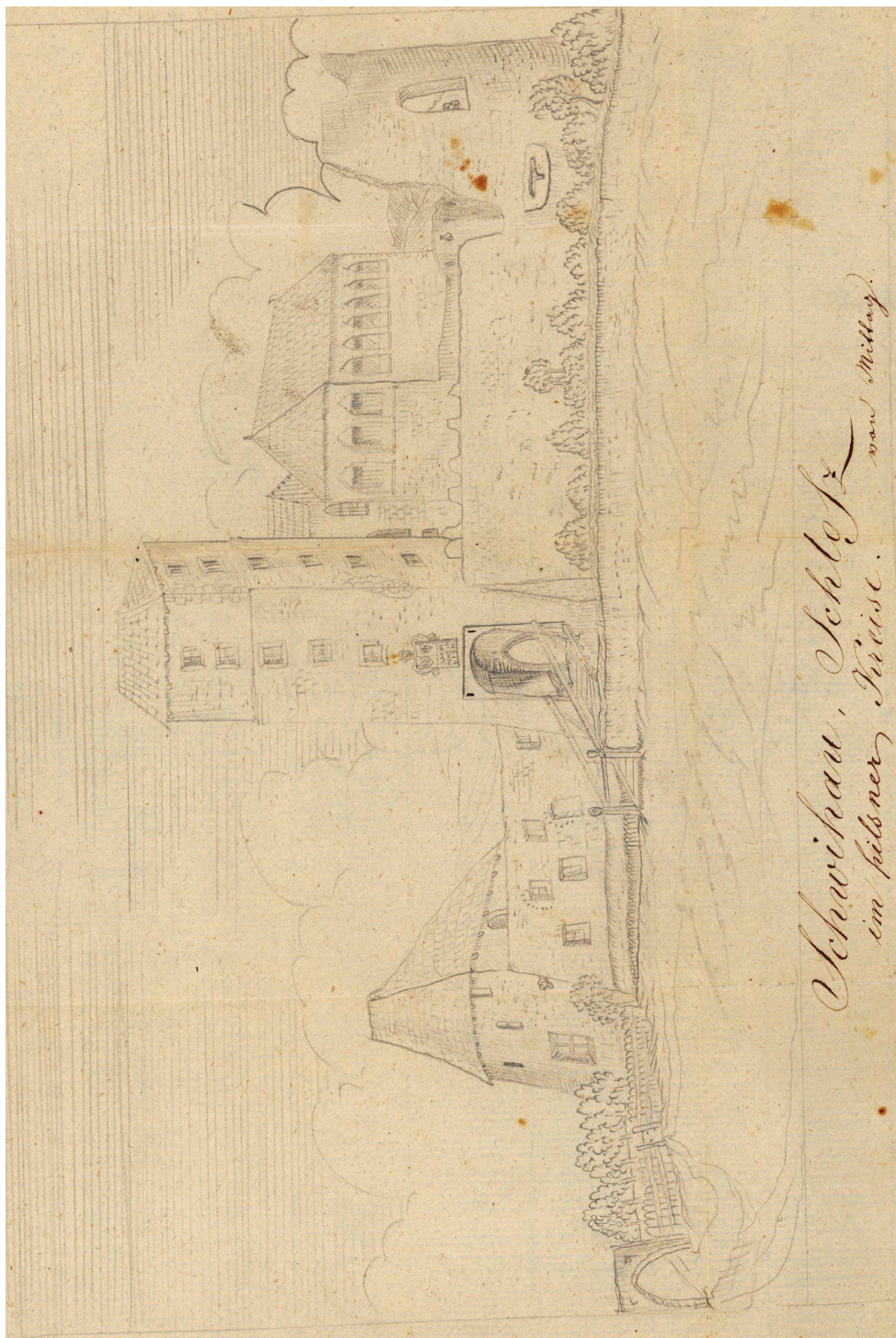

Obr. 33 Hrad Radyně na rytině blíže neurčeného loveckého listu, počátek 19. století (Tagebuch 1818, zadní strana kresby téhož objektu vřité mezi fol. 11v a 12r). Foto autorka.

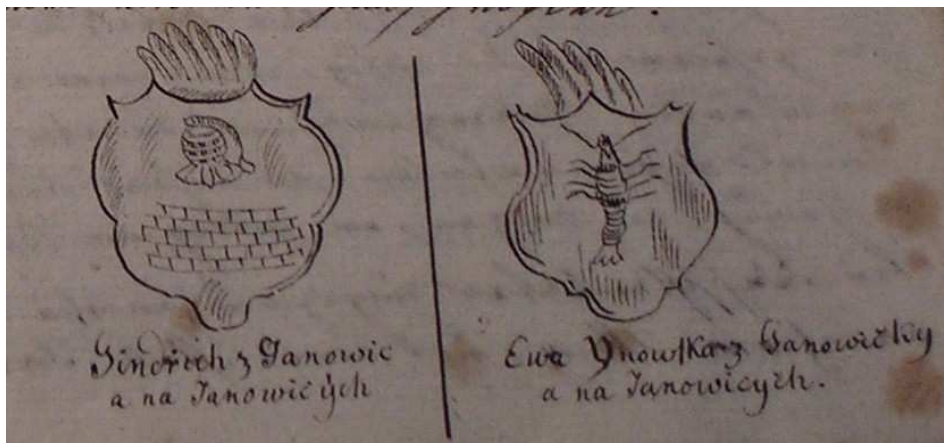
Obr. 34 Půdorys hradu Radyně (Tagebuch 1818, zadní strana kresby téhož objektu vřité mezi fol. 11v a 12r). Přepis textu viz edice deníku z roku 1818. Foto autorka.

*Schvihau, Schloß
im böhm. Kreise.
von M. H. H. v. M.*

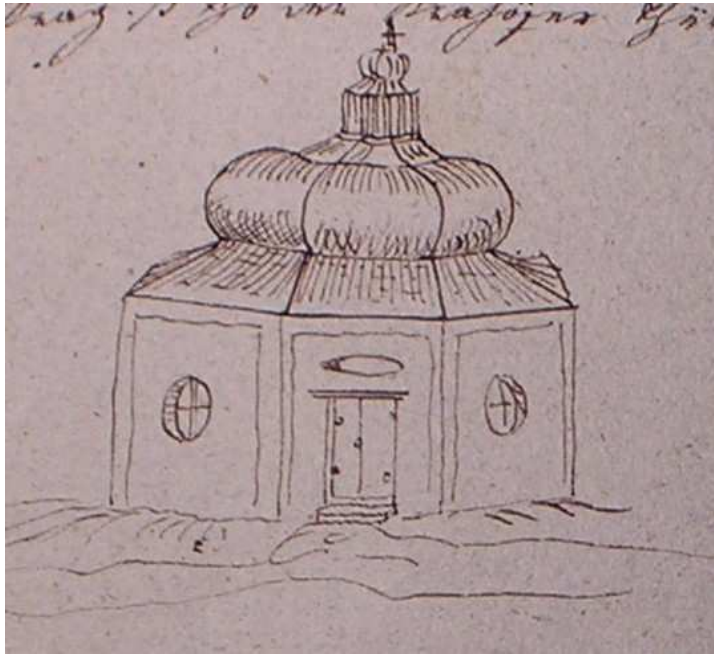
Obr. 35 Kresba hradu Švihova (Tagebuch 1818, všita mezi fol. 16v a 17r).
Reprodukcí zajistil LA PNP.

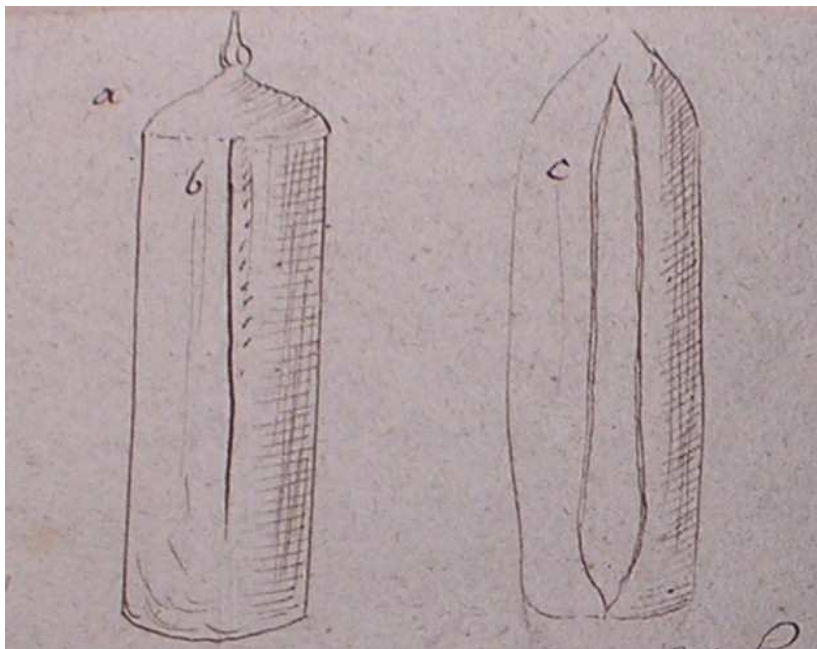
Obr. 36 Kresba dvou erbů na Klenové (Tagebuch 1818, fol. 25r). Foto autorka.

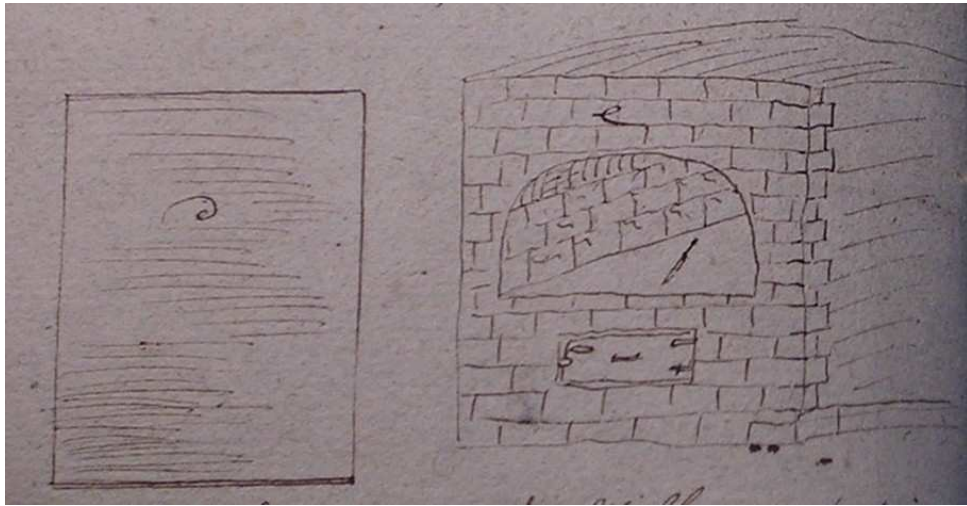
Obr. 37 Kresba hradu Velhartic (Tagebuch 1818, všita mezi fol. 30v a 31r).
Reprodukcí zajistil LA PNP.

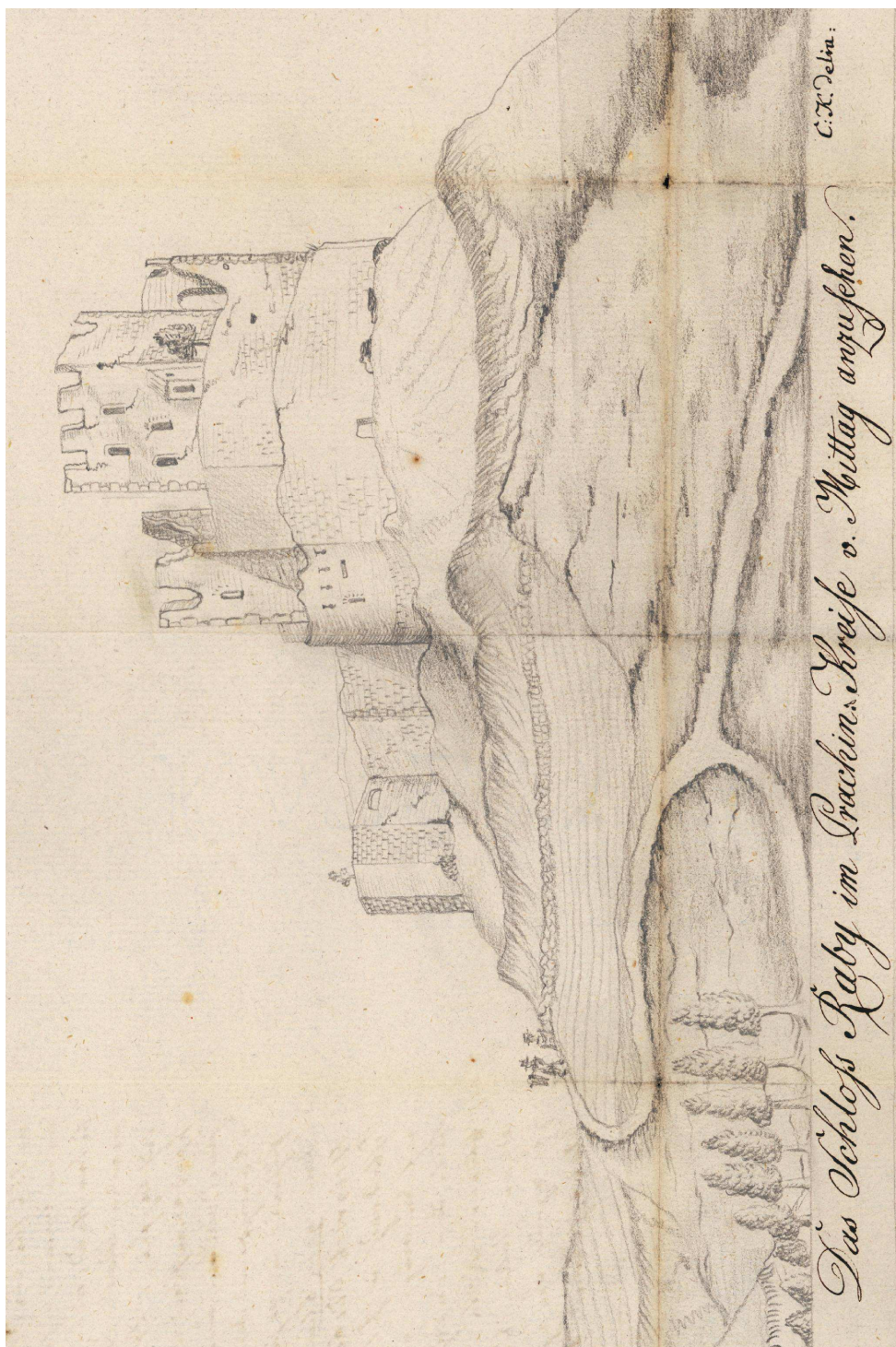
Obr. 38 Kresba kostelíka v Železné Rudě (Tagebuch 1818, fol. 37v). Foto autorka.

Obr. 39 Kresba skleněných cylindrů (Tagebuch 1818, fol. 39v). Foto autorka.

Obr. 40 Kresba plátu skla a sklářské pece (Tagebuch 1818, fol. 39v). Foto autorka.

C. X. Dehn.

Das Schloß Rabí im Trachenberg-Kreise o. Mittag anzusehen.

Obr. 41 Kresba hradu Rabí (Tagebuch 1818, všita mezi fol. 42v a 43r).
Reprodukcí zajistil LA PNP.